

580448

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

30

Ó - MAGYAR OLVASÓKÖNYV

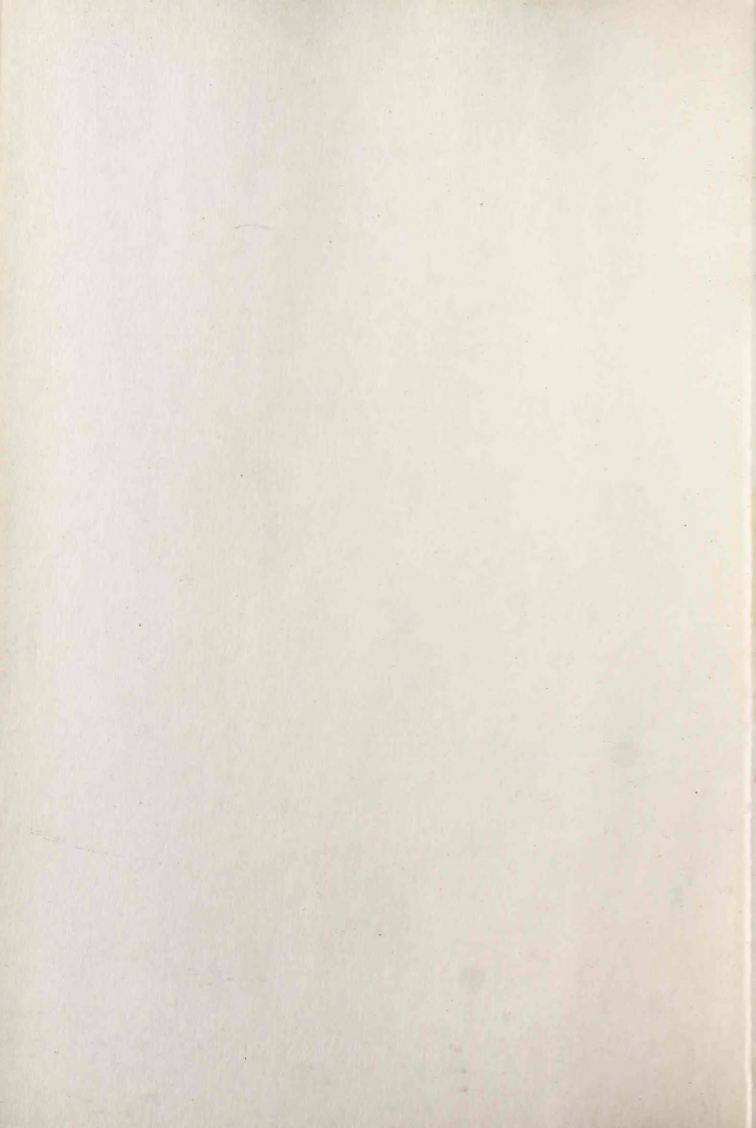
ÖSSZEÁLLITOTTA

JAKUBOVICH EMIL és PAIS DEZSŐ

MTA
KIK

PÉCS
A DANUBIA KIADÁSA
1929

150567

Minden jog — a con-
pendium-készítés joga
is — fenntartva

6341/1953

DUNÁNTÚL EGYETEMI NYOMDÁJA, PÉCSETT.

0201

TARTALOMJEGYZÉK.

		Lap
<i>Bevezetés</i>	I. Nyelvemléktípusok — — — — —	V
	II. Szempontjaink a szerkesztésben — —	XXXV
	I. Arab-perzsa kútfők — — — — —	1
	II. Konstantinos Porphyrogenetos: De administrando imperio 950—1. körül — — — — —	5
	III. Liutprand: Antapodosis 959—62. körül — — — — —	12
	IV. A veszprémvölgyi apácák görög nyelvű adománylevele 1002. előtt — — — — —	14
	V. A tihanyi apátság alapítólevele 1055. — — — — —	18
	VI. Sár ispán ítéletlevele 1131. körül — — — — —	26
	VII. A dömösi prépostság adománylevele 1138/1329. — —	28
	VIII. P. mester (Anonymus): Gesta Hungarorum 1147—52. körül — — — — —	35
	IX. A nyéki várnépek kiváltságlevele 1165. — — — — —	44
	X. Benedek veszprémi ispán végrendelete 1171. — —	46
	XI. Joannes Kinnamos: Epitome 1180—3. körül — —	49
	XII. A székesfehérvári keresztetek javainak megerősítőlevele 1193. — — — — —	52
	XIII. Imre király adománylevele Ugrin győri püspök számára 1198. — — — — —	62
	XIV. A Halotti Beszéd és Könyörgés 1200. körül — —	65
	XV. A tihanyi apátság javainak összeírása 1211: — —	73
	XVI. Ajkay Istvánné hitbéri egyezséglevele 1228. — —	79
	XVII. A Váradí Regestrum 1208—35. — — — — —	81
	XVIII. Csák nemzetségbeli Miklós ispán végrendelete 1237. — —	88
	XIX. Albeus főesperes pannonhalmi összeírása 1237—40. közt — — — — —	93
	XX. Tanukihallgatás a Katapán nemzetségbeliek birtokosztálya tárgyában 1247. körül — — — — —	97
	XXI. Perbesei Balzsam asszony birtokeladása 1277. — —	100
	XXII. Határmegállapítás a Balassa és Madách család őseinek birtokai közt 1278. — — — — —	102
	XXIII. Tanuvallatás Szentgáli Jakab ispán hatalmaskodása ügyében 1292—7. közt — — — — —	106
	XXIV. A váradí püspökség tizedjegyzéke 1291—4. közt — —	111
	XXV. Parabuch comes adománylevelének átirata 1266/1300. — —	119
	XXVI. Ó-magyar Mária-siralom 1300. körül — — — — —	123
	XXVII. Gyulafehérvári Glosszák 1310—20. körül — —	132

	Lap
XXVIII. Tornai János mester birtokadománya 1314. — — — —	139
XXIX. A jászok kiváltságlevele 1323. — — — —	142
XXX. Vági Benedek és Miklós osztálylevele 1326. — — — —	146
XXXI. Szlavóniai határjárólevél 1337. — — — —	149
XXXII. A Zovárd nemzetségbeliek birtokosztálya 1322/38.	154
XXXIII. Inquisitio a becskerei polgárok hatalmaskodása tárgyában 1342. — — — —	158
XXXIV. Fegyverneki Mikcs ispán és Bedej mester hrussói várnagy perbeli egyezséglevele 1343. — — — —	160
XXXV. Ósi Ivánka tiltakozása 1344. — — — —	165
XXXVI. Laczkfi András székely ispán bizonyosságlevele 1344.	167
XXXVII. Gergely mester besenyő kapitány visszabocsájtó levele 1346. — — — —	169
XXXVIII. Köncsög kún kapitány engedélylevele 1347. — — — —	171
XXXIX. A Königsbergi Töredék és Szalagjai XIV. század dereka — — — —	173
XL. Veszprémvármegyei gonosztevők levelesítése 1351.	192
XLI. Nyugtatólevél Ravasz felesége, Kata asszony hitbérének és jegyajándékának kifizetéséről 1359. — — — —	198
XLII. A győri káptalan jelentése Nagy Lajos királyhoz Miske birtok tulajdonjoga tárgyában végzett vizsgálatáról 1364. — — — —	200
XLIII. Vizsgálat az Andi Tamás és a récsei nemések közt vitás birtokrész hovatarozása tárgyában 1372. — — — —	208
XLIV. A zselicszentjakabi monostor tiltakozó levele 1382. — — — —	214
XLV. A Liptai és a Turóci Regestrum 1391. — — — —	217
XLVI. Zsigmond király parancsa némely nagykúnsági szállások visszabocsájtása tárgyában 1395. — — — —	231
XLVII. Ugocsavármegyei gonosztevők levelesítése 1409. — — — —	233
XLVIII. Maróthi János mácsai bán tiltakozása 1418. — — — —	238
XLIX. A legrégebb latin-magyar szójegyzékek XIV. század vége — XV. század eleje — — — —	245
L. Rotenburgi János deák magyar nyelvmestere 1418 — 22. közt — — — —	277
LI. Zsigmond király adománylevele a Kállay család számára 1427. — — — —	285
Függelék } I. A XI—XII. századból eredetiben fennmaradt okleveleink jegyzéke — — — —	291
	II. Tájékoztató a fontosabb oklevél-kiadványok nyelvtudományi használhatóságáról — — — —
Rövidítések — — — —	306
Hibaigazítás — — — —	307

BEVEZETÉS.

I.

NYELVEMLÉK-TIPUSOK.

A XV. század harmincas éveiből való a *Jókai* (azelőtt *Ehrenfeld*)-kódex, az első ismert írott magyar könyv, az első olyan nyelvemlék, amelynek tömeges és soknemű anyagából a magyar nyelvnek egy bizonyos rendszere felállítható.

A *Jókai*-kódex előtti időből háromféle típusú nyelvemlékeink vannak: 1. szórványok, 2. szövegek, 3. szójegyzékek.

1. Szórványok.

A Magyar Nyelv XXIV, 338—40 kifejtett megokolás szerint szórvány-nyelvemlék nevet adjuk az idegen szövegekben előforduló magyar szavaknak, szókapcsolatoknak és tulajdonneveknek, sőt esetleg nem is magyar, de bizonyos mértékig magyar vonatkozású nyelvelemeknek. A szórvány név elsősorban jellemezheti ezeknek az emlékeknek azt a természetét, hogy idegen szövegbe ékelődnek, ettől

függenek és egymástól elszigetelve jelentkeznek, továbbá megfelelhet annak a vonásuknak, hogy nem nyújtanak szerves beszédalakulatot, hanem idegen szöveg beszédegységeibe beleolvadó — kevés kivétellel — egyes nyelvelemeket.

Legkorábbi és a jelzett időben legközönségesebb nyelvemlék-típusunk a s z ó r v á n y.

IX—X. századi arab-perzsa földrajzi művek közlik a magyarság népvénét és két méltóságjelölő szavát. Mostani ismereteink szerint ezek az első feljegyzések, amelyek biztosan a magyarság nyelvére vonatkozó adatokul tekinthetők. „A magyarság nyelvére“ és nem „a magyar nyelvre“ — mondtuk, mivel különösen a két méltóságjelölő a magyarsághoz kapcsolódó török népelemek nyelvének az emléke is lehet. Egyébként még az arab írás elnagyolt hangjelölése is meglehetősen csökkenti ez adatok nyelvtörténeti értékét.¹

A X. század közepétől kezdve tűnnek fel a bizánci és nyugati kútfőkben olyan adatok, amelyek mint a magyar nyelv szórvány-émlékei figyelmet érdemelnek. Ezek az emlékek idegenektől valók, akik nem tudtak magyarul. Adataikkal szem-

¹ Itt jegyezzük meg, hogy az, ami könyvünk 2—4. lapján van a népvénéről, némi módosításra szorul. T. i. Németh Gyula utólag megállapította, hogy a legjelentősebb forrásnak, Ibn Rуста-nak a kéziratában valójában nem المجفريّة, hanem المجفريّة áll, ami *el-modžgerijje*-nek olvasandó (vö. MNy. XXV, 8).

ben tehát ott kísért a kétség, hogy a magyar hangokat a maguk nyelvének hangjaival és helyesírási jeleivel mindenütt elegendő mértékben bírták-e megközelíteni. Mindamellett legalább a X—XII. századi idegen kútfők magyar vonatkozású adatainak felkutatása és gyűjteményben való közzététele a magyar nyelvtörténet szempontjából is fontos feladat. Ezért várjuk nagy érdeklődéssel *Moravcsik Gyulán*ak nemsokára kiadásra kerülő művét, amely a bizánci forrásokban megőrzött török meg magyar nép-, személy-, hely- és köznevek foglalatá. De ezért tartanók kívánatosnak, ha ugyancsak hamarosan megjelenhetnék a nyugati kútfők magyar vonatkozású anyaga is, amit tudunkkal *Gombos F. Albin* gyűjtött össze és tart kiadásra kész állapotban.

A h a z a i t ö r t é n e t i k ú t f ő k e t, amelyeknek egyes részletei legalább is a XI. század második feléből erednek, szintén számba kell vennünk nyelvtörténeti forrásaink között. Mivel azonban adataik a különböző feldolgozások, átírások, másolások során módosításon, az újabb és újabb nyelvallapothoz való alkalmazáson eshettek át, nem tekinthetjük őket kronológiailag pontosan rögzíthető nyelvallapot feltételül hiteles emlékeinek.

*

A szórvány-emlékeket legbővebben a h a z a i o k l e v e l e k szolgáltattják. Az oklevelek közül egy, amely egyszersmind a legelső magyarországi oklevél-szöveg: a veszprémvölgyi apácák 1002 előttről való adománylevele görög nyelvű és a benne előforduló

magyar szórványok görög betűkkel írottak. A többi oklevél az 1055-iki tihanyi alapítólevéltől kezdve néhány városi oklevél kivételével latin nyelvű.

A szórványok vizsgálatánál nem lehet figyelmen kívül hagynunk a beágyazó oklevél diplomatikai jellegét. Célszerű tehát vázolnunk, hogy abban a nyelvtörténeti korban, amely itt bennünket érdekel, diplomatikánk minő változásokon, illetőleg fejlődésen ment keresztül.

Oklevéladásunk a magyar királysággal és kereszténységgel egykorú. Azonban királyságunk első harmadfél századából, a tatárjárás előtti korból, meg lehetőszen kevés egykorú, eredeti oklevelünk maradt fenn. Legszegényebb természetesen eredeti oklevelekben a XI. század és a XII.-nek első fele; a XII. század közepétől a tatárjárásig terjedő száz évben úgyszólván évtizedenként növekszik számuk.

Tíz oklevelet, illetőleg oklevélszöveget ismerünk, mely legelső királyunk, Szent István (1001—1038.) nevében van kiállítva. De ezek közül tulajdonképen csak egynek, a korra is kétségkívül legrégebbnek, magyar szórványait használhatjuk fel nyelvészeti szempontból kétségtelen hitelű adatokul. Ez a már említett, a veszprémvölgyi apácák számára 1002. év előtt görög nyelven kiállított oklevél, melynek szövegét átiratban Kálmán király 1109. évi renovatioja őrizte meg. Írója bizánci vagy balkáni szláv pap lehetett. A többi kilenc oklevél latin nyelvű. Közülük csak egy, a pannonhalmi 1001. évről keltezett alapítólevél bír az eredetiség külső látszatával, hitele azonban felet-

több kétséges. A fennmaradó nyolcnak szövegét kései átiratokból ismerjük, nagyrészüket betoldásokkal van megrontva (interpolált), vagy egészében hamisított. A pannonthalmi külsőségeiben is, a többiek pedig — mivel jóformán csak szövegüket ismerjük, csupán erről beszélhetünk — fogalmazásban az egykorú német-római császárok, III. Ottó és II. Henrik okleveleit utánozzák, s legújabb megállapítás szerint egy 1002. év nyarán II. Henrik kancelláriájából Szent István udvarába került, Heribert C. jelzésű alkalmazott kiállítási, illetőleg fogalmazási sajátosságait mutatják.

Szent István után következő királyaink alkalomszerint (ad hoc) megbízott oklevélírói: püspökök, udvari káplánok egy ideig még utánozni igyekeznek a nyugati, ünnepies formában kiállított uralkodói oklevelek külsőségeit, szövegezésre azonban csakhamar a *notitiák*, *chartae pagenses* színvonalára süllyednek.

A két típus között átmeneti formának tekinthető I. Endre király (1046—1060.) 1055. évi tihanyi alapítólevele; egyszersmind az első kétségtelen hitelű, eredetiben fennmaradt oklevelünk, mely hozzá még magyar ember kezéből kelt. Írója a legrégebb Gestáinkból is ismert nevű Miklós püspök, ki az oklevéladás idején véletlenül jelen volt a királyi udvarban. Oklevelének kezdő- és záró-formulái (Krisztus-monogramm, hosszabbított írás, királyi monogramm, tanuk névsora, megpecsételés, külön dátum-sor stb.) emlékeztetnek az ünnepies kiállítású, nyugati oklevelekre; de szabadon fogalmazott narratívája már meg-

lehetős primitív, lépten-nyomon — többször ragozott — magyar hely- és határnevekkel, sőt szókapcsolatokkal van átszőve, s ezen szórványai legrégebb hazai eredetű nyelvemlékeink.

Szent László király (1077—1095.) 1093 körüli pannonhalmi conscriptiójának már csak a kezdete emlékeztet a nyugati uralkodói oklevelekre, záróformulái teljesen hiányzanak, még datálva sincs. Guden és Dávid dux Szent László-korabeli oklevelei alig különböznek az egyszerű notitiáktól. Még ezeknél is kezdetlegesebb az a latin szöveg, mellyel Kálmán király (1095—1116.) a veszprémvölgyi görög oklevelet 1109-ben renoválja. Íróját, Simon pécsi püspököt, nyilván csak görög nyelvismerete képesítette e feladatra.

Nemcsak külső kiállításával, hanem fejlett szövegezésével is kiválik a sorból Kálmán király két zorhegyi (1111. és 1113. évi) oklevele. Fejlett szerkezetüket alighanem hitelességük rovására kell írunk.

A fokozatos esés II. Béla idejéig tart. A kivétel nélkül egyházak vagy egyházi testületek számára szóló királyi és magán adományleveleket az udvari papok, capellanusok, notariusok, többször azonban a megadományozott egyházak vagy testületek scriptorai fogalmzták, és letisztázva csak megerősítés, megpecsételés végett mutatták be a királyi udvarban.

Szent István óta csak II. Béla (1131—1141.) és II. Gyécsa (1141—1162.) korában látunk ismét némi szervezettséget a királyi okleveleket kiállító udvari hivatalban. A külföldön, kivált Párizsban kiművelt ud-

vari papok: kápolnaispánok, káplánok, magisterek és notariusok újításainak nyoma tagadhatatlan. Egy-egy király uralkodása alatt néha hosszabb ideig ugyanazon egyének végzik az oklevélkiadás egyes teendőit: a fogalmazást, tisztázást és megpecsételést. E korszakból való a dömösi prépostságnak 1138. évi, elég gonddal megszerkesztett adománylevele, mely egyúttal az első terjedelmes magyar személy- és helynévlajstrom.

III. István korában (1162—1172.) újabb esést tapasztalhatunk. A fennmaradt oklevelek legnagyobb részét kimutathatólag ismét nem a királyi udvarban írták, hanem az érdekelt felek készen vitték oda a királyi pecséttel való megerősítés végett. Azért azután ahány oklevél, annyiféle írást és szerkezetet mutat.

A magyar királyi kancellária megszervezője tulajdonképen III. Béla (1172—1196.). Híres, 1181. évi oklevelében olvasunk azon határozatáról, hogy minden előtte vagy a királyi udvarban tárgyalt és elintézett ügyről és jogi aktusról írásos bizonyság, oklevél állíttassék ki: „ego B(ela) illustrissimus rex Hungarie considerans et in futurum mee regie maiestati precauens, ne aliqua causa in mei presencia uentilata et definita in irritum redigatur, necessarium duxi, ut negocium quodlibet in audientia celsitudinis mee discussum scripti testimonio confirmetur.“ (Orsz. Levéltár Dl. 22., III. Béla Emlékezete 345.)

A III. Béla uralkodása előtti korból mindössze csak mintegy negyven darab eredetiben vagy közel-

korú másolatban fennmaradt oklevelünk van, s ezeknek fele nem régibb a XII. század közepénél. Méltán nevezik tehát diplomatikusaink a XI. századot és a XII. század első felét „okleveletlen” kornak. Nem oszthatjuk azonban teljesen azon nézetüket, hogy Magyarországon ezen korszakban nem is igen írtak sokszorosán több oklevelet, mint amennyi eredetiben vagy átiratban ránk maradt. Nehezen hihető, hogy királyaink érsekségeket, püspökségeket vagy birtokokkal dúsan ellátott prépostságokat és monostorokat alapítottak és gazdagítottak volna megfelelő alapító- vagy adománylevelek nélkül. Hisz például a veszprémi püspökségnek vagy a pannonhalmi, tihanyi és bakonybéli apátságoknak jelentéktelenebb adományokról is maradtak fenn eredeti oklevelei e korból. A pannonhalmi apátságunk meg a XII. század derekáról egész sereg kisebb magánadományról királyi pecséttel megerősített dokumentuma van. Való igaz, hogy ezen tárgyukra nézve egyenemű oklevelek szerkezete nem egyöntetű, formuláris részeikben sem mutatható ki megállapodott, közös mintákra visszavezethető rokonság, írásuk azonban legtöbbször olyan gyakorlott, hogy íróikat feltehetően több esetben állították hasonló feladatok elé. Figyelmet érdemel még e szempontból a Kálmán-féle II. decretum (De Judeis) 3. és 4. fejezetének az a rendelkezése is, hogy ha keresztény zsidótól vagy zsidó kereszténytől 3 pensa összegnél nagyobb kölcsönt, illetőleg értékesebb árut vesz, a kölcsön összege, illetőleg az áru értéke, a két fél és a jelenvolt tanúk

neve írásba foglaltassék (in chartulam scribere), s az a két fél pecsétjével is elláttassék (Závodszky, A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai 195—9).

Véleményünk szerint tehát mindez nem a mellett szól, hogy e korban nagyobb birtokadományok és egyéb jogi cselekmények megtörténtének bizonyítása végett az írástudó egyháziak is a legtöbb esetben elégségesnek tartották a jelenvolt tanukra vagy az ügyben eljáró királyi poroszlókra (pristaldus) való pusztán szóbeli hivatkozást. Így aztán azt is következtetjük, hogy a III. Béla előtti „okleveletlen“ vagy „írásreactió“ korban is jóval nagyobb volt az oklevelés gyakorlat, s ez időből is több oklevelünk pusztult el, mint diplomatikusaink általában vélik.

III. Béla reformja Saul (később kalocsai érsek), Kalán (később pécsi püspök), Adorján budai prépost (később erdélyi püspök) és Katapán székesfehérvári prépost (később egri püspök), nagyműveltségű, nyilván külföldön, Párizsban iskolázott kancellárok nevéhez fűződik. A királyi oklevelek alkotórészeinek mindezideig változó sorrendje a kezükből kelt, külsőre is egyre kifogástalanabb kiadványokban megállapodik. A kancelláriának alattuk kialakult szervezete némi fejlődés után lényegében az egész Árpád-korban változatlan marad.

Az írásbeliség fokozódásával felszaporodott munka és felelősség egy része a II. Endre korában (1205—1235.) fellépő, rendszeren préposti rangban levő,

alkancellárookra (vicecancellarius) hárul. Később az egész hivatal vezetése az ő vállukra nehezedik, s a kancellári cím érsekek, püspökök névleges méltóságává válik. Az oklevelek tényleges leírását, tisztázását végző notariusok számának folytonos gyarapodása az egyazon időben kiadott királyi oklevelek írásának különbözőségéből állapítható meg.

Egy-egy királytól kibocsátott oklevelek száma az utolsó Árpádok alatt már százakra, az Anjouk alatt pedig ezrekre megy. A XIV. század derekától kezdve a király igazságügyi (bírói) kiadványait már külön hivatal, a titkos kancellár (secretarius cancellarius) vezetése alatt álló ú. n. kis kancellária (cancellaria minor, secreta) bocsátja ki.

A XII. század végén II. Endrének mint horvát, szlavón, dalmát és halomföldi hercegnek, majd a XIII. század folyamán a királynéknak, ifjabb királyoknak és a többi királyi hercegnek is külön, önálló oklevélkiadó hivataluk, kancelláriájuk lesz (*Fejérpataky László, A királyi kancellária az Árpádok korában. 1885.*).

A tudós, legnagyobbbrészt külföldi iskolázottságú főpapok felügyelete alatt kiadott királyi, királynéi, ifjú királyi s hercegi oklevelek nemcsak külső kiállításra, de szövegezésre is eléri a XIII. században, s az Anjou-korban is megtartják a nyugati uralkodói kiadványok magas színvonalát. Később, különösen Zsigmond korában azonban már azt tapasztaljuk, hogy az egyre tömegesebb oklevéltermelés a külső csín és gondos szerkesztés rovására megy.

A XI. században és a XII. század első felében kizárólag az egyháziak részéről igénybevett és alkalmazott írásbeli, illetőleg okleveles bizonyítás előnyeit a jelenvolt tanuk, az ügyekben eljáró prístaldusok szavahihetőségére alapított szóbeli bizonyítás felett lassanként az írástudatlan laikusok is felismerték. Hosszú évek során a tanuk, prístaldusok elhaltak, vagy feledékenységből, esetleg anyagi haszonért könnyen meg is változtathatták vallomásukat. A kevés gonddal megőrizhető, bőrhártyára rótt igazság ellenben legyőzte az idők viszontagságait. Az oklevélre függesztett nagy királyi vagy egyéb hiteles pecsétnek még a műveletlenebb világiak szemében is megvolt a tekintélye. Csakhogy a széles ország egyre szaporodó lakosai a bíróságok elé nem tartozó, ügyes-bajos, perenkívüli jogeseteikben nem fordulhattak minduntalan a királyi kancelláriához írásos bizonyítékért. E körülmények teremtették meg a hiteleshelyek (*loca credibilia*) intézményét. Már a XII. század végéről van néhány oklevelünk, melyet nagyobb egyházi méltóságaink vagy testületeink (esztergomi érsek, veszprémi, székesfehérvári káptalan) adtak ki hiteles pecsétjük alatt, — a maguk vagy más egyháziak ügyében. A XIII. század elején azután mind gyakrabban előfordul, hogy magánfelek is felkeresik ügyeikben bevallásaikkal (*f a s s i o*) a közeli egyházi testületeket, székes- és társaskáptalanokat, majd a szerzetesrendek (bencések, premonstreiek, ciszterciták, később a keresztesek, sőt apácák) konventjeit, ezek hiteles pecsétjével megerősített írásos bizonyítékért.

A század harmincas, negyvenes éveiben általánossá válik e szokás. A meglevő szokást erősíti meg azután törvényileg a második, 1231. évi, aranybulla 21. pontja, megfosztván egyúttal a poroszlókat is az önálló bizonyítás jogától: „Et quia multi in regno leduntur per falsos prestaldos, citaciones vel testimonia eorum non valeant, nisi per testimonium diocesani episcopi vel capituli; nec falsificatus prestaldus possit se iustificare, nisi eorundem testimoniis, in causis vero minorum vicinorum conventuum et claustrorum testimoniis.”

Már a XIII. század második felében, de még inkább a következő századokban a hiteleshelyek fejtik ki Magyarországon a legnagyobb oklevélkiadó gyakorlatot, elannyira, hogy XIV—XV. századi okleveleink túlnyomó zömét ők szolgáltatták. Nemcsak a magánfelek fordulnak hozzájuk jogügyleteikben (adásvétel, csere, zálogbaadás, ajándékozás, végrendelkezés, birtokosztály, egyezkedés, ügyvédbevallás stb., stb.) bevallásaik írásba foglalásáért, hanem a hiteles pecséttel bíró országnagyok, nádor, országbíró, bán, vajda, sőt még a király is, ha mint magánbirtokos szerepel. Mindez utóbbiak azonkívül a peres és perenkívüli jogélet minden mozzanatában is igénybe veszik közreműködésüket. A királynak és az ország nagybíráinak hozzájuk intézett megkeresésére (mandatum) azok elé megidézik a peres feleket, tanuvallatásokat, vizsgálatokat (inquisitio) tartanak, felveszik a felek tiltakozását, jelentést tesznek a királynak (relatio) az adománybirtokok

nagyágáról, beiktatják azokba az adományost, a birtok határait is megjárják s mindezt hiteles oklevelekbe foglalják, felmutatott oklevelekről hiteles átiratokat (*t r a n s s u m p t u m*) készítenek stb., stb.

Egy-egy káptalan vagy konvent hiteleshelyi működésének hatásköre bizonyos szomszédos területre volt korlátozva, csak a királyi székhelyeken működő hiteleshelyek (székesfehérvári káptalan és keresztes konvent, budai káptalan, később a boszniai káptalan is) jogköre terjedt ki különös kiváltságképen az ország egész területére. A királyi hatalom a XIV. századtól fogva ellenőrző jogot gyakorolt a hiteleshelyek felett. Ha visszaéltek a hiteles pecsétjükbe helyezett bizalommal, meg is fosztotta őket a hitelességi jogtól. Nagy Lajos király 1351. évi decretumának 3. cikke az elszaporodott kisebb konventektől megvonta a hiteles oklevelek kiadásának jogát: „*Minuti eciam conventus ab emanacione litterarum suarum super perpetuacione possessionum conficiendarum cessent et eorum sigilla omni careant firmitate.*” (*Jerney János, A magyarországi káptalanok és konventek mint hielmes és hiteles helyek története. Száz rézmetszetű pecsétképpel. Magyar Történelmi Tár 1855. II, 1—166; Franz Eckhart, Die glaubwürdigen Orte Ungarns im Mittelalter. Innsbruck, 1914.; ebből szemelvények: Hiteles helyeink eredete és jelentősége: Századok 1913 : 641—55).*

A királyi kancellária és a hiteleshelyek után a legbőségesebb középkori oklevélanyagot az egyházi és világi igazságszolgáltatás közégei bocsátották ki.

Az egyházi bíróságok, az ú. n. *s z e n t s z é k e k*,

a szoros értelemben vett egyházi ügyeken kívül számos oly világi ügyben is ítélkeztek, melyeket a középkor felfogása az egyházi jog körébe utalt. A házassági kötelékre s a vele kapcsolatos vagyoni jogi ügyekre: hitbérrre, hozományra, jegyajándéokra és leánynegyedre vonatkozó perekben, továbbá végrendeleti, uzsora- és tized-ügyekben a világi bíróságokkal egyetértve vagy azoktól függetlenül az egyházi bíróságok jártak el. A bírói funkciót az érsekek és püspökök rendszeren helynökeik (vicarius generalis) által gyakorolták, miért is ezeknek ítéleteivel a középkor folyamán gyakrabban találkozunk, mint a főpapi oklevelekkel.

Ezeknél természetesen hasonlíthatatlanul nagyobb oklevélkiadó gyakorlatot fejtettek ki az ország világi nagybírái: a nádor, országbíró, tárnokmester, erdélyi vajda és a délvidéki bánok.

A nádor (comes palatii, palatinus comes, regni Hungarie palatinus) kezdetben csak a királyi udvarnokok és azok felett bíraskodott, kik önszántukból járultak elébe. Idők folyamán a királyi kúrián és azon kívül is az ország legfőbb bírójává lett. Már a XIII., de főként a XIV. és XV. században saját kúriáján, vagy mint ambuláns bíró az országban körüljárva, eleinte 5—6, később rendszeresen 2—2, vagy kivételesen csak 1—1 megye előre meghirdetett közgyűlésén (proclamata congregatio, generalis congregatio), a megyék hatóságának: ispánnak vagy alispánnak, négy szolgabírónak és tizenkét nemes esküdtbírónak közreműködésével, nyílt mezőségen, szabad ég alatt ítélkezett

vagyonjogi és bűnügyekben egyaránt. Ugyanígy szolgáltatott igazságot Erdélyben a hét magyar megye együttesen tartott közgyűlésén a vajda (woyuoda Transsiluanus) és Tótország (Szlavónia) nemességének közgyűlésén a szlavón bán (banus tocius Sclauonie). Az országbíró (curialis comes, judex curiae domini regis) a király személyes jelenléte elé terjesztett ügyekben a királyi kúrián gyakorolta bírói hatalmát. A tárnokmester (tavernicorum regalium magister) ugyanott a városi polgárság peres ügyeinek főbírája volt.

A megyék hatósága: az ispán vagy alispán és négy szolgabíró (comes vel vicecomes et quattuor judices nobilium) esküdt nemes bírótársak (jurati assessores) közreműködésével a megye székhelyén, saját törvényszékén (sedes judiciaria, sedria) szolgáltatott igazságot. Rendszeresen kezdetleges szövegezésű, barbár latinságú ítéletleveleikkel a XIII. század végétől kezdve mind gyakrabban találkozunk. Később, a XIV—XV. században, bármely perenkívüli ügyletről is adhattak ki közhitelű oklevelet, sőt régebbi oklevelekről átiratokat is készíthettek, mint a hiteleshelyek.

A kiváltságos városok is törvénykezési szabadsággal bírtak. Az ítéletet a választott városbíró és a tizenkét esküdt polgár (judex et duodecim jurati cives) mondta ki. A városi polgárság perenkívüli, vagyonjogi stb. ügyleteiről is ők adtak ki hiteles oklevelet. (*Hajnik Imre, A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyesházi királyok alatt. Budapest, 1899. M. Tud. Akadémia kiad.*)

Kis részben itáliai olasz (*italicus*), jobbára azonban inkább észak-francia és vallon-olasz (*gallicus*, *latinus*) és német (*teuthonicus*) telepítésű városaink hatóságai a XIII. század második és a XIV. század első nagyobb felében kivétel nélkül latin nyelven állítják ki okleveleiket. Magyarosodó városaink továbbra is megtartják ezt a szokást, német városaink ellenben a XIV. század második felétől kezdve, eleinte szórványosan, majd a XV. században mind sűrűbben és következetesebben használják kiadványaikban a német nyelvet. Az országos hatóságokkal azonban ők is latinul érintkeznek.

Említettük, hogy legelső ismert hazai oklevelünknek, a veszprémvölgyi görög oklevélnek írója bizánci vagy balkáni szláv pap lehetett, Szent István király többi oklevelét pedig nyilván a német császári udvarból átköltözött német kancelláriai alkalmazott szövegezte. Későbbi latin nyelvű okleveleink írói azonban az 1055. évi tihanyi alapítólevélen kezdve az egész középkoron át legnagyobbbrészt magyar származású és magyar anyanyelvű vagy pedig teljesen elmagyarosodott *clericusok*: világi papok és szerzetesek, majd a XIV—XV. században részben világi *litteratus deák*ok voltak. Középkori latin okleveleink magyar nyelvű szórványainak legszorgalmasabb gyűjtője és magyarázója, *Szamota István* véleménye szerint okleveleink írói nemzetiségre nézve legalább 95%-ban született magyarok (NyK. XXV, 130). Ha az erdélyi Szászföldön vagy Szlavóniában, meg az egyre jobban tótosodó Felvidék külső szélein működő

egyházi és világi oklevéladó testületeknek és városi hatóságainknak scriptoraít vagy notariusait ide nem számítjuk, semmi okunk sincs, hogy e százalékszámon változtatást tegyünk.

A scriptorok magyar voltát elsősorban a latin okleveleik szövegébe ágyazott magyar nyelvű szórványok (személy-, később ragadvány- meg családnevek, hely- és határnevek, 'továbbá közszók) általánosságban meglepő jó magyar helyesírása árulja el. E helyesírás nyilván külföldi hatások következtében koronként ugyan változik, fejlődik, bizonyos időszakon belül azonban meglehetősen mértékben következetes. De még a magyar szórványoknak a latin szövegbe ékelése kapcsán igen gyakran jelzik is az oklevélírók, hogy a beírt magyar szavak mindennapi közbeszédükből valók, sőt nem ritkán világos szóval is kifejezik, hogy azok magyar anyanyelvükből vannak az oklevél szövegébe iktatva. A magyar határnevekhez és közszókhoz az elibük kiírt latin megfelelőket ugyanis redesen: „*wlgo* (vulgo), quod *wlgo* dicitur, *wlgariter* (vulgariter) dictus, vocatus, vocatur“ szavakkal csatolják; gyakran előfordulnak azonban e kapcsolatokban ilyen kifejezések is: „in *nostro vulgari, maternaliter* dicitur, in *nostro hungarico* appellatur, in *hungarica et materna lingua* nuncupatur, vocitatur in *hungarico*, in *vulgari et materno sermone* vocatur“ stb. Ha mármost ugyanezek mellett még a határnevet vagy fogalomszót német, szláv vagy oláh nevén is szükségesnek tartják körülírni, mindíg kiteszik: „*secundum* teuthonicos, olahos, teuthonice, saxonice, in

sclauonica lingua“ stb. Néhány ilyen példát *Szamota* gyűjtéséből, az Oklevélszótárból idézünk: 1360: in porta Posoniensi, que porta sancti Michaelis vocitatur versus Marhek wlgariter Zarrazwam, Teutonice vero duer Mauth uocati (Pannonhalmi apátság levélt. 31./Dd.). — 1366: cuiusdam montis lilimperg saxonice nominati in wlgari autem nosro Wiolaheg dicti (Orsz. Levélt. Dl. 5476.). — 1363/1371: ad vnũm locum Teg-lauar uocatum wlgariter, secundum vero Olachos Charamida nominatum (Orsz. Levélt. Dl. 5782.). — 1408: quadam Silua wlgõ Bykerdew vocata sclauonicum autem Bukowyna diceretur (Orsz. Levélt. Dl. 9416.).

A nemzeti nyelvü elemek, magyar szórványok természetesen nem egyenlõ bõséggel fordulnak elő okleveleinkben. Korok és oklevélnemek szerint nagymértékben változik a mennyiségük. Az oklevélíró gyakorlottsága és egyéni tetszése, megszokása is nagy szerepet játszik e tekintetben. A XI—XII. század nem hivatásos, alkalmyszerűleg megbízott oklevélírói könnyen másolják az idegenből, nyugati okleveles gyakorlatból átvett formuláris részeket, de az oklevelek szabad fogalmazást kívánó, az oklevéladó rendelkezése szerint változó narratiójában nemcsak a latin stílussal, de sokszor még a grammatikával is gyötrelmesen birkóznak. Így aztán, mivel latin nyelvtudásuk nem gyõzi, rendesen meg sem próbálkoznak a kevésbé közönséges latin szavakkal értelmezhető hárnevek vagy magyar szavak lefordításával, hanem egyszerűen magyarul írják oda, sőt a magyar elemet

nem egyszer magyar raggal kapcsolják bele a latin szövegbe.

A gyér lakosságú országban eladományozható föld eleinte bőven állott a király rendelkezésére, könnyen osztogathatta az egyházaknak a terjedelmes birtokokat. De kevés volt és ezért nagy becse is volt a munkáskéznek. Ezért nagy alapító- vagy adományleveleink, egyházi vagyónösszeírásaink gyakran szükségesnek találják a szolgálónépeknek családonként (mansio), sőt személyenként, névszerint való felsorolását is. Így azután nyelv- és művelődéstörténeti szempontból rendkívül becses, gazdag személynév-lajstromok keletkeztek. Ilyen magyar névlajstrom például a dömösi prépostság 1138. évi adománylevele, mely mintegy 60 körülhatárolatlan birtokon nyolcadfélszáz, vagy a tihanyi apátság javainak 1211. évi összeírása, mely 2000-nél is több magyar szolgáló nevét sorolja fel. Még a legterjedelmesebb XV. századi jobbágyösszeírások sem közelítik meg e számokat.

A XI—XIII. századi terjedelmes alapítólevelek (litterae fundationales), adománylevelek (donationales), egyházi birtok- és vagyónösszeírások (conscriptionales), a XIII—XV. századi nemzetségi- vagy család birtokosztályok (divisionales), határjárólevelek (metales), végrendeletek (testamentales), tanuvallatások (testimoniales), vizsgálatok (inquisitionales), jobbágy-összeírások (conscriptiones jobagionum) és levelesítések vagyis latrok és gonosztevők összeírásai (proscriptionales), vagyonlajstromok (inventaria):

azok az oklevélfajok, amelyekben a legtöbb magyar nyelvű szórványt találjuk. Másfajta okleveleinkben jobban érvényesül Nyugat fejlett diplomatikája és megkötött formuláival, pontosan szabályozott stilisztikájával háttérbe szorítja az anyanyelvi elemeket. Ez oklevelekben a magyar nyelv leginkább csak a személy- és helynevek (határnevek) révén tart meg bizonyos csekélyebb szerepkört, amennyiben ezek fordítatlanul hagyását, sőt érintetlenségét a személyazonosítás és helymeghatározás szabatosságának szempontja kívánta (mai kifejezéssel anya- és telekkönyvi szempontoknak mondhatnók). A szabatosság követelményét — néha a fordítás nehézségeivel is küzdve — gyakran úgy igyekeznek kielégíteni, hogy a latin szóhoz odairják a magyart is, s ily módon igen értékes glosszaszerű adatokat szolgáltatnak a magyar szótörténet számára.

Nagy óvatosságot kíván az átiratok és az egykorú vagy megbízhatólag még a középkorban kelt hamis oklevelek magyar szórványainak nyelvtörténeti felhasználása. Az átírók gyakran már száz év múlva sem tudták helyesen elolvasni a régebbi okleveleket, ezenkívül pedig a magyar szórványokat igen sokszor nem az eredeti írásmód, hanem saját koruk kiejtése és helyesírása szerint írják át. Az ilyen átírt oklevelek, ha az eredetihez képest 100—150 évnél nem későbbiek, és ha a bennük előforduló magyar szavak és hangalakok kronológiai hitelét az eredetivel egykorú példák is támogatják, szükség esetén mégis számbavehetők (vö. *Szamota*: NyK. XXV, 130).

A feltüntetett keltezéssel bebizonyítottan egykorú hamisítványok magyar szórványai minden aggodalom nélkül felhasználhatók, mivel a nyelvtörténet tudománya előtt teljesen közömbös a „fides forensis“ hiánya. Nehezebb a helyzetünk a kései hamisítványokkal szemben. A hamisítók ugyanis gyakran a koholmányukra írt keltezés korának eredeti okleveleiből igyekeznek adataikat összeszedni, ezeket azonban szükség szerint saját korukbeli adatokkal pótolják ki. Így azután, ha meghatározható is a koholás időpontja, a hamis oklevél régi és újabb eredetű adatai teljesen megbízhatatlanokká válnak. Azért tehát, ha a hamisítvány tetemesebb idővel újabb, mint a kor, melybe gyártója beilleszteni szándékozik, leghelyesebb, ha nyelvtörténeti szempontból figyelmen kívül hagyjuk. De viszont épen a nyelvtörténet tudománya az, amely egyes koholmányok korának megállapításánál segítségére lehet az okleveltannak, azzal, hogy a bennük foglalt szórványok helyesírásából vagy egyéb nyelvtörténeti sajátágaiból kikövetkeztetheti az oklevél-hamisítás korát.

A keresztény egyház feje, a római pápa, Szent István király ideje óta szakadatlan, kölcsönös érintkezésben állott magas egyházi méltóságot betöltő és gyakorló királyainkkal, mint a magyar egyházak legfőbb kegyuraival, valamint magukkal ezen egyházakkal és egyházfőikkel is. A Magyarországra küldött legrégebb pápai bullák, úgyszintén azon pápai regestrum-könyvek is, melyekbe a pápai kancellária ezeknek szövegét bejegyezte, elpusztultak. VII. Ger-

gely egy másolatban fennmaradt (1073—1085.) és III. Ince (1198—1216.) eredeti regestrum-köteteiben, valamint a pannonhalmi főapátság, esztergomi érsek-ség és káptalan, meg a veszprémi püspökség és káptalan egyesített levéltárában őrzött néhány XII. szá-zadi eredeti pápai bulla szövegében, nagyon gyéren bár, találunk már magyar szórványokat: személy- és helyneveket. A következő századokban igen nagyra nő a magyar vonatkozású pápai kiadványok száma. Magyar elemeiket azonban tanácsos a legnagyobb bizalmatlansággal kezelni, mert a pápai kancellária leginkább olasz vagy az avignoni korszakban (1309—1376., illetőleg 1411.) francia alkalmazottai igen gyakran eltorzítják a magyar neveket. Túlnyomó részben hasznavehetetlen vagy a legjobb esetben is csak tájékoztató, de semmiesetre sem bizonyító erejű a XIV. századi avignoni pápai tizedszedők ösz-szeírásainak (1332—1337.) roppant magyar helynév-, valamint a XIV—XV. századi pápai supplicatiós (kérvényező) kötetek hely- és személynév-anyaga is. (*Theiner Ágoston*, *Vetera Monumenta Historica Hungarum Sacram Illustrantia I—II. Romae, 1859—60.* és *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis I. Budapest, 1896.*, *Monumenta Vaticana Hungariae. Series I. tom. I.: Fejérpataky*, Pápai tizedszedők számadá-sai. Budapest, 1887., magyarázza: *Ortvay Tivadar*, Magyarország egyházi földleírása a XIV. század ele-jén I—II. Budapest, 1891—2.; *Bossányi Árpád*, *Regesta Supplicationum 1342—1394. I—II. Buda-pest, 1916—8.*)

Hogy végül némi fogalmat nyújtsunk ránk maradt középkori okleveleink számáról, megemlítjük, hogy a M. Kir. Országos Levéltár az 1526. évig bezárólag, eredetiben, átiratban és másolatban több mint 39.000 darab, a M. Nemz. Múzeum levéltára törzsgyűjteményében és örökletétként elhelyezett 140 főúri és nemesi családi levéltárában körülbelül ugyanannyi mohácsi vész előtti oklevelet őriz. Gazdag középkori anyagban a kolozsvári Erdélyi Múzeum levéltára is. Egyházi archivumaink közül az esztergomi primási és székesfőkáptalani, a pozsonyi társaskáptalani, a pannonhalmi bencés főapátsági (belekebelezve a bakonybéli és tihanyi apátsági levéltár), továbbá a jászai és leleszi premontrei konventi házi- és hiteleshelyi levéltárak a leggazdagabbak. Városi levéltáraink közül a pozsonyi, soproni, kassai, körmög- és selmecbányai, főúri levéltáraink közül pedig a hg. Eszterházy-cs. budavári, a hg. Batthyány-cs. körmendi és a hg. Festetics-cs. keszthelyi, a gr. Zichy-cs. zsélyi, a gr. Erdődy-cs. gálgóci, a gr. Károlyi-cs. budapesti, a gr. Révay-cs. kisselmecei, a gr. Vay-cs. berkeszi és a gr. Teleki-cs. gyömrei stb. levéltárában őrzik a legtöbb középkori oklevelet.

2. Szövegek.

Míg a szórványoknak a mult megörökítésével és a jogi étellel kapcsolatos írásbeliség adott létet, addig a legelső ránk maradt szöveget az egyházi életnek köszönjük.

Legrégibb szöveg-emlékünk, a Halotti Beszéd, 1200 tájáról való, és rajta kívül valóságos szöveget a korból még csak kettőt tudunk felmutatni: az Ó-magyar Mária-siralmat meg a Königsbergi Tördéket. Irtak-e már a Halotti Beszédnél korábban is magyar szövegeket, művelték-e nagyobb mértékben a magyarul írást a XIII—XIV. században: olyan kérdések, amelyek igazában az irodalom- és művelődéstörténetre tartoznak. Mindamellett közvetve érdeklik a nyelvtudományt is, s ezért mi sem mellőzhetünk néhány idevágó észrevételt.

A magyarság, amely századok hosszú során át mélyreható politikai és műveltségi érintkezésben állott különböző török népekkel, és amelynek a nyelvében a *betű* és az *ír* ősi bolgár-török jövevényszavak, minden valószínűség szerint korán átvette és huzamos időn át használta a törökség jelentékeny részének sajátos írását, az ú. n. rovás-írást. Adatszerűen ugyan nem igazolható, de mint lehetőség nem nyomható el, hogy a pogány ősiség maradványaként élhetett az az Árpád-királyok idejében — legalább szórványosan, bizonyos csoportoknál vagy egyéneknél — a szorosabb értelemben vett magyarságnál is, nemcsak a székelységnél, ahonnan legrégebb emlékeit ismerjük. A készség, amelyet az ősi írás használata fejlesztett ki és örökített át, természetesen elősegíthette az írás egyéb formáinak, így a nyugati írásrendszernek az elsajátítását és elterjedését is.

Hogy a magyar kereszténység és királyság első

harmadfél századában: a tatárjárásig az írásbeliség milyen színvonalon állott, illetőleg mozgott, arra nézve nem lehet egészen mértékadó az ez időből ránk maradt emlékek száma. A tatárjárás katasztrófája nemcsak az embereknek, hanem az emberi műveknek is rendkívüli arányú pusztulását idézte elő. S mikor ez annyira nyilvánvaló, vajjon teljességgel valószínűtlen-e az, hogy a tatárdúlás a korai magyar művelődés írásos termékeit is szinte teljesen elseperhette? Vagy mivel magyarázható meg, hogy ekkori emlékeink zöme olyan helyekről való, amelyek a veszedelemnek nem estek áldozatul (pl. Pannonhalma, Esztergom vára, Veszprém)?

Akárhogy vélekedjünk is Kálmán „zsidó-törvény”-ének az írásbeliségre vonatkozó intézkedéséről, annyi józanságot fel kell tennünk Kálmánékról, hogy az írástudásnak bizonyos elterjedtségére alapították azt. A XI—XII. századi oklevelek csekély számát és diplomatikai fejletlenségét elsősorban a fentebb (XII—XIII. l.) jelzett körülményekből magyarázhatjuk, nem pedig okvetlenül abból, hogy az írásság akkor általában gyenge lábon állott.

Hazánk történelmi földrajza ily irányú rendszeres feldolgozás nélkül is arra vall, hogy az Árpád-korban ezer számra voltak egyházas községeink. S ahol egyház volt, ahol misét mondtak, ott nem igen hiányozhatott a misekönyv vagy egyéb liturgikus segédkönyvek. Sőt ezt nemcsak szükségletnek, hanem követelménynek tarthatjuk, különösen, amikor már a Szent István-féle *Decretorum liber II. caput 1.* „De regali

„dote ad ecclesiam“ címen ezt mondja: „Decem villę ecclesiam edificent... Vestimenta vero et coopertoria rex prevideat, presbiterum et libros episcopi.“ (Závodszyky i. m. 153.)¹

¹ Szent László 1093 körüli pannonhalmi birtok- és vagyonösszeírása az apátság könyvtárának 80 kódexét sorolja fel. Cernanus XII. századi szerzetes Dávid pannonhalmi apátnak (1131—1150.) ajánlott művében, mely Szent Maximus és Damaszkusi Szent János görög egyházatyák egyes könyveinek latin fordítását tartalmazza, ámulva említi a szent könyvek sokaságát, amellyel Szent Márton konventje bővelkedik. A fordításnak alapjául szolgáló görög kódexeket a pásztai bencésmonostor könyvei közt találta (MKönyvszemle 1926: 190).

Még arab könyv is került 1094-ben Magyarországból a corvey-i (a Weser mellett) bencés apátság birtokába. Ugyanezen apátságnak 1379-ben Bramburgi Joachim arab és héber könyveket ajándékozott, melyeket korábban egy magyarországi háborúban zsákmányoltak (A pannonhalmi Szent Benedek-rend tört. I, 360).

1276-ban Csák-nemzetségbeli Péter nádorispán felégette a veszprémi székesegyházat és a vele kapcsolatos káptalani iskola 3000 márkát érő könyvtárát (*Fejér*, Cod. Dipl. VII/2, 47). 1277-ben Jungnak nevezett Alárd fia Vizaknai Gyán az erdélyi szászok élén Gyulafehérvárra rontott és a székesegyház könyveit is elpusztította (MKönyvszemle 1923: 139—40). Lodmér esztergomi érsek 1297. évi levelében leírja a borzasztó tűzvészt, mely IV. László idejében Székesfehérvár városát, a koronázó székesegyházat és annak összes, drágamivű szertartás- és misekönyveit is elhamvasztotta: „quod totum ecclesie ipsius edificium, mira quondam... constructum, cum tota Ciuitate albensi horrendis incendijs est consumptum, adeo quod ei libri, officiantis seu celebrandis diuinis sacramentis sumptuose conscripti et non pauca auri rutilantis et gemmarum preciosarum fulgore contexta, non parum artificiosis operibus orna-

Az egyházi könyveknek ez alapon joggal feltehető tömegessége mellett az Árpád-korból ilyen emlékünkhöz mégis csak kettő van: a *Pray-kódex* és a XIII. század első feléből való *Németújvári Missale*!¹

Hogy oklevél ebből a korból, különösen már a tatárjárást követő évtizedekből, olyan nagy számmal maradt ránk, egyházi könyv pedig ennyire gyéren, annak természetes magyarázata, hogy az oklevelet a mindennapi használaton kívül őrizték, a mise- és szertartás-könyv azonban a szinte folytonos forgatás következtében elkopott, szétrongyolódott. Azonkívül az oklevelet jogi értéke miatt igen gondosan ővták, ellenben az egyházi könyv, amely pótolható volt, a templomokkal, kolostorokkal együtt pusztult, kallódott el. Sőt nem egyszer szükséges is volt e könyvek megújítása, felváltása, mivel a palaeographiai eltérések miatt későbbi korban a pap nem tudta, vagy ne-

---

menta consimilibus uix vnquam in Vngaria uisis uel auditis, ardoribus sunt consumpta." (*Knauz*, *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis* II, 424.)

¹ Legújabbán értesültünk arról, hogy a zágrábi egyetemi könyvtár három hasonló természetű — eddig ismeretlen — kódexet őriz: Hartwig győri (??) püspök XI. századi vegyes tartalmú pontificaléját, az esztergomi püspökség (!) XI—XII. századi pontificale-benedictionaléját és a bélai bencés apátság XII—XIII. századi sacramentariumát (*Morin Germain*, *Manuscrits Liturgiques Hongrois des XIe et XIIe Siècles: Jahrbuch für Liturgiewissenschaft* 1926. VI, 54—67; vö. *MKönyvszemle* 1927: 327—9). A külföldi kutató meghatározásai még megerősítésre szorulnak.

hézkesen tudta olvasni a régies típusú írást. Sőt ki-selejtezhették azokat azért is, mivel az egyházi életben fellépő újítások (új ünnepek, szentek stb.) miatt tartalmilag szintén elavultak.

Ha mármost a korunkra jutott két egyházi írott emlék közül az egyik magyar szöveget tartalmaz, nem lehetett az olyan ritka az elveszettekben sem.

E tekintetben nem hagyhatjuk számításán kívül azt a körülményt, hogy az egyházi életnek voltak olyan mozzanatai, amelyekben a nép nyelvét mindenestre alkalmazni kellett. Erre nézve hivatkozunk a Kálmán alatt (1104-ben vagy 1105-ben) tartott első esztergomi zsinat 2. határozatára: „Ut omni dominico die in maioribus ecclesiis evangelium et epistola et fides exponantur populo, in minoribus vero ecclesiis fides et oratio dominica.” Ugyanez a capitulumok közt így van jelezve: „De sermone ad populum.” (Závodszy i. m. 197—8.)

Hogy az ily módon végzendő tevékenységénél az Árpád-kori magyar pap nem egyszer folyamodott anyanyelvén írott segédeszközökhöz, az van legalább annyira valószínű, mint az ellenkezője. Amint a Pray-kódex liturgia-részlete a temetési szertartás előírásai közé iktatva a latin sermo mellett magyar nyelven írott mintát is adott a népnek elmondandó halotti beszédre, amint ugyanaz az egyik temetési oratio latin szövegén kívül magyarul is közölte a Halotti Beszéd után álló Könyörgésben, ilyen természetű magyar szövege-

ket épen úgy foglalhattak magukban más egyházi könyveink is.

Mi azon a véleményen vagyunk, hogy a ránk maradt emlékeknek nem annyira a számát, hanem inkább bizonyos jellemző vonásait kell alapul vennünk a magyar nyelvi írásgyakorlat fokának a megítélésénél.

Igy ha a XI—XII. századi magyar szórványok helyesírását vizsgálat alá fogjuk, lehetetlen a kollektivitás számos jelét, egy határozott rendszer körvonalait fel nem ismernünk, lehetetlen nem látnunk azt, hogy az egyes oklevélírók nem teljesen elszigetelten kísérleteznek magyar nyelvelemek írásos megrögzítésével. Ahogy az idegen helyesírási rendszerek jegyeit magyar hangokra alkalmazzák, annyi gyakorlottságot, sőt nem egy tekintetben megállapodottságot mutatnak, amennyit XI—XII. századi írástudóink bajosán szerezhettek volna meg néhány imitt-amott elszórt magyar szó feljegyzésével.

Miképen szórványaink helyesírása huzamosabb fejlődés bélyegeit hordja magán, hasonlóan a Halotti Beszéd nyelve is olyan határozott stilisztikai készséget árul el, amilyen előzmények nélkül alig képzelhető. Joggal gondolhatunk tehát arra, hogy a Halotti Beszéd nem tartozik a szövegezésre vállalkozó első magyar stilisztikai próbálkozások közé.

Korántsem tartjuk jogosultnak a *Pauler*-féle fel fogást, amely az Árpád-kori magyar műveltséget kicsinyelve azt vallja, hogy e kor magyar papságáról

valami nagyobb tudományosságot, s e tudományosságból eredő nagyobb számú műnek elveszését nincs okunk feltenni (A m. nemzet tört. az Árpádházi kir. alatt I², 357—8). Azt hisszük, a kifejtettekől több joggal következtethetjük azt, hogy a jelzett korszakban nálunk, főképen az egyházi élet körében, számottevő latin nyelvű írásos tevékenység folyt, és ezzel, bár jóval szerényebb mértékben, magyar nyelvű írásság is velejárt. E hitünkkel mi azokhoz a nézetekhez csatlakozunk, amelyeket *Zoltvány Irén* „A magyarországi bencés irodalom a tatárjárás előtt” c. tanulmányában (A pannonhalmi Szent Benedek-rend tört. I, 358—65), valamint *Katona Lajos* „A magyar irodalom története a mohácsi vészig” c. egyetemi előadásában (1908—9. II. félév 38. lap) hangoztat.

A XIII. században már még jobban megvoltak a feltételei és indítékai az egyházi jellegű magyar szövegek keletkezésének, mivel a század folyamán mindinkább tért hódítottak nálunk az új prédikátorrendek: a ferencesek és a dömések. E rendek tevékenységével az egyházi élet súlypontja a néppel való mind közvetlenebb érintkezés felé terelődött, s ezzel a nemzeti nyelv szóban meg írásban egyre nagyobb szerephez jutott. Az egyház hivatalos nyelvén, latinul kidolgozott beszédminták használata közben a prédikátoroknak nem egyszer volt szükségük maguk vagy mások készítette anyanyelvi glosszákra, magyarázatokra, emlékeztetőkre, vázlatokra (Löweni Glosszák, Gyulafehérvári Glosszák). — Ehhez járult, hogy az említett szerzeteseknek voltak apáca-testvéreik is:

a klarisszák, dominikánák, beginák, akik nagyrészt nem tudtak latinul, s ezért ájtatoskodásuk végzésénél magyar nyelvű — verses és prózai — szövegekre szorultak (Ó-magyar Mária-siralom, Königsbergi Töredék). — Vö. *Thienemann Tivadar*, Kódexirodal-munk eredete: *Minerva* II, 56.

E megjegyzéseinkre alapozva nyugodtan merjük nyilvánítani azt a meggyőződésünket, hogy több XI—XIV. századi nyelvemlékünk lappanghat még külföldön. Nem mondunk egyebet, csak azt, hogy a franciaországi cisztercita és premontrai rendek hagyatékának átkutatása is sikerrel biztathat, mert hiszen ezek a rendek huzamos időn át szoros kapcsolatot tartottak fenn magyarországi testvéreikkel, s az érintkezésükkel járó könyvcseré révén magyarországi kódexek kerülhettek és maradhattak meg Franciaországban.

3. Sz ó j e g y z é k e k.

A harmadik nyelvemlék-típusra, a sz ó j e g y z é k e k r e vonatkozó tudnivalókat a belőlük nyújtott szemelvényekhez illesztett előzékben közöljük.

II.

SZEMPONTJAINK A SZERKESZTÉSSEN.

Lehetnek olyanok, akik nem találják megfelelőnek könyvünk címében az „ó-m a g y a r” megjelölést. Szolgáljon megnyugtatójukra, hogy mi ezzel a kifejezéssel nem akarunk állást foglalni a magyar nyelvtör-

ténet korszakainak kérdésében. T. i. véleményünk szerint a magyar nyelv életének sarkalatos fordulatai eddig még nem tisztázódtak annyira, hogy valóban megbízható alapon jelölhetnők ki a kisebb-nagyobb fejlődési mozzanatokat. Az „Ó - m a g y a r O l v a s ó k ö n y v” feliratot épen ezért nem definiáló, csak tájékoztató címnek szántuk, amely — azt hisszük — könyvünk tartalmának nagyobb részére ráillik.

*

Az anyagot a következő szempontok szerint válogattuk össze:

1. A s z ó r v á n y - e m l é k e k e t tartalmazó források közül elsősorban azokra voltunk tekintettel, amelyek legtöbbet szerepelnek az újabb nyelvtörténeti vizsgálódás napirendjén (pl. Konstantinos, veszprémvölgyi görög oklevél). A többenél pedig arra törekedtünk, hogy minél változatosabb anyagot szolgáltatassanak, példákkal illusztrálják a nyelvtörténeti fejlődés fontosabb mozzanatait, s — már amennyiben ez lehetséges — a különböző vidékek nyelvjárását tükröztesék. Néhány oklevélben a Magyarországon jelentkező rokonnépektől — úgymint besenyőktől, kúnoktól, jászoktól — eredő tulajdonneveket mutatunk be.

A forrásokat lehetőleg egészükben közöljük, csak a túlságosan nagy terjedelműekből (pl. az 1138-iki dömösi adománylevélből, az 1211-iki tihanyi összeírásból) vettünk részleteket. Természetesen igyekezünk arra is, hogy a mi szempontunkból henye idegen szöveg minél kevesebb helyet foglaljon el.

2. A s z ö v e g - e m l é k e k e t — magától ér-

tetődik — mind közöljük, mégpedig, ahol lehet, latin megfelelőikkel vagy forrásaikkal együtt.

3. A szójegyzékek ből nagy terjedelmük miatt mutatványokat adunk.

*

Nagy teret adunk a szórvány- emlékek nek. Tesszük ezt abban a tudatban, hogy milyen nagy értéket jelent ez a nyelvemlék-típus épen a magyar nyelvtörténet számára.

A szórványoknak teljes értékű nyelvtörténeti adatokul való felismerése aránylag újabb keletű. Tudománytörténeti szempontból érdekes volna végigmenni ehhez a felismeréshez vezető folyamaton; ilyen áttekintésnek azonban itt nincs helye. Mégis néhány megjegyzést nem hallgathatunk el, minthogy ezzel tulajdonképen könyvünk előzményeire világítunk rá.

A felfogással szemben, amely a szórványokban inkább csak kuriózumokat, hulladékokat látott, fordulatot hozott *Szamota István*nak „A tihanyi apátság 1055-iki alapítólevele, mint a magyar nyelv legrégebb hiteles és egykorú emléke” című dolgozata 1895-ben (NyK. XXV, 129—67). E kezdeményéhez csatlakozó gyűjtő munkásságának eredményeként látott napvilágot *Zolnai Gyula* szerkesztésében a *Magyar Oklevél-szótár* (1902—1906.) és lett nélkülözhetetlen segédeszközévé a nyelvtörténeti kutatásnak. — A másik, aki új utat vágott ezen a területen, *Melich János*, mégpedig elsősorban a tulajdonnevekre vonatkozó vizsgálataival, amelyek kétségbevonhatatlanul igazolják, hogy a tulajdonnevek nem esnek kívül a

nyelvi élet folyamatain, s így a tulajdonnévi adatok a közszóiakkal teljesen egyenlő értékű nyelvtörténeti emlékek lehetnek. Ugyancsak *Melich* tágitotta nyelvemlékeink körét a görög források figyelembevételével.

Az utolsó három évtized folyamán nyelvünk történeti szempontú tanulmányozásában mindjobban fokozódó jelentőséget nyernek a szórványok, s ennek igen nagy része van abban a lendületben, amely az időszak magyar nyelvtudományában mutatkozik. Hogy a szórványok felhasználása mennyire mozdította és mozdíthatja elő nyelvtudományunk fejlődését, a tekintetben rámutatunk *Gombocz Zoltán* és *Melich János* hangtörténeti felfedezéseire, valamint külön meg együtt (Magyar Etymologiai Szótár) végzett szófejtő munkásságukra. *Szinnyei József* és *Mészöly Gedeon* a Halotti Beszéd hang- és alaktanát tárgyaló tanulmányaikhoz azzal vetnek biztos alapot, hogy első szövegemlékünket a szórványokkal kapcsolatba állítva tárgyalják. Sőt nemcsak a szorosabb értelemben vett magyar nyelvtudományban, hanem a turkológiában és szlavisztikában is lendítő erőként hathat a szórványok feldolgozása, amint ezt *Gombocz*, *Melich*, *Németh Gyula*, *Rásonyi Nagy László* eddigi eredményei igazolják.

*

Esetleg felvethetné valaki, nem volna-e célszerűbb a beágyazó szövegek teljes közlése helyett a szórványokat szótárszerűen összeállítani — ha vannak — az értelmező idegen szövegrészletek kíséretében. Ezzel szemben azt mondhatjuk, hogy filológiailag sza-

batos és eredményes munkát csak akkor végzünk, ha a forrást a maga megbontatlan egységében vizsgáljuk át. Hiszen a szórványok gyakran egymást magyarázzák, vagy csak kapcsolatosan világítanak rá bizonyos jelenségekre; azonkívül pedig az idegen szövegnek nem ritkán épen a távolabbi részletei nyújtanak útbaigazítást.

Ezért talán nem tévedünk, amikor azt hisszük, hogy könyvünk a *Magyar Oklevél-szótarba* foglalt szórvány-gyűjtemény után is bizonyos szükségletet elégít ki.

*

Összeállításunkba eredetiben fennmaradt emlékeket vettünk fel. Kivételt csak a következő esetekben tettünk: 1. a dömösi prépostság 1138. évi adománylevelének 1329-ből való átírata, 2. P. mester Gesta Hungarorumának XIII. századi másolata, 3. a Várad Regestrumnak Fráter György-féle 1550. évi kiadása. Ezek t. i. általánosságban annyira magukon viselik az eredetihez való ragaszkodás jeleit, hogy a különben rendkívül értékes anyag mellőzése semmiképen sem volna indokolt. Parabuch comes 1266-ban kelt adománylevelének 1300-iki, a Zovárd-nemzetségbeliek 1322-ben kelt birtokosztályának 1338-iki átíratát azért is közöljük, hogy az átírt oklevélre példákat mutassunk be.

Közléseinket az eredetiből vagy fényképről írtuk le. Csak az arab-perzsa kútfők, Liutprand és Kinnamos adatainál, az 1211. évi tihanyi és az 1237—40. évekből való Albeus-féle pannonhalmi összeírásnál,

Köncsög kún kapitány 1347. évi engedélylevelénél folyamodtunk kiadásokhoz.

Amennyire a nyomdatechnikai körülmények engedik, az eredetit minden részletében tökéletes palaeographiai hűséggel másoljuk.

*

Az 1200-ig terjedő időből meglehetősen csekély számú oklevél, s így egyszersmind kevés szórvány maradt. 1200 után nemcsak az okleveles anyag szaporodik mindjobban fokozódó mértékben, hanem éppen az 1200-as év tájáról megjelenik a legelső szöveg- emlék is. A szükös voltánál fogva különösen becses XI—XII. századi anyag tanulmányozását óhajtjuk biztosabb alapokra helyezni azzal, hogy a bezárólag 1200-ig kelt és eredetiben vagy ezen kori másolatban fennmaradt hiteles okleveleinkről a függelékben teljes jegyzéket adunk. A jegyzék a következőkről világosít fel: *a)* kelet, *b)* oklevéladó vagy kiállító, *c)* tárgy, *d)* hollét, *e)* fénykép vagy képmás, *f)* legjobb közlés, *g)* fontosabb tudnivalók irodalma.

Jónak látjuk, ha ugyancsak a függelékben némi tájékoztatást nyújtunk arról is, hogy a főbb oklevél-kiadványok milyen mértékben elégítik ki a nyelvtudomány követelményeit.

*

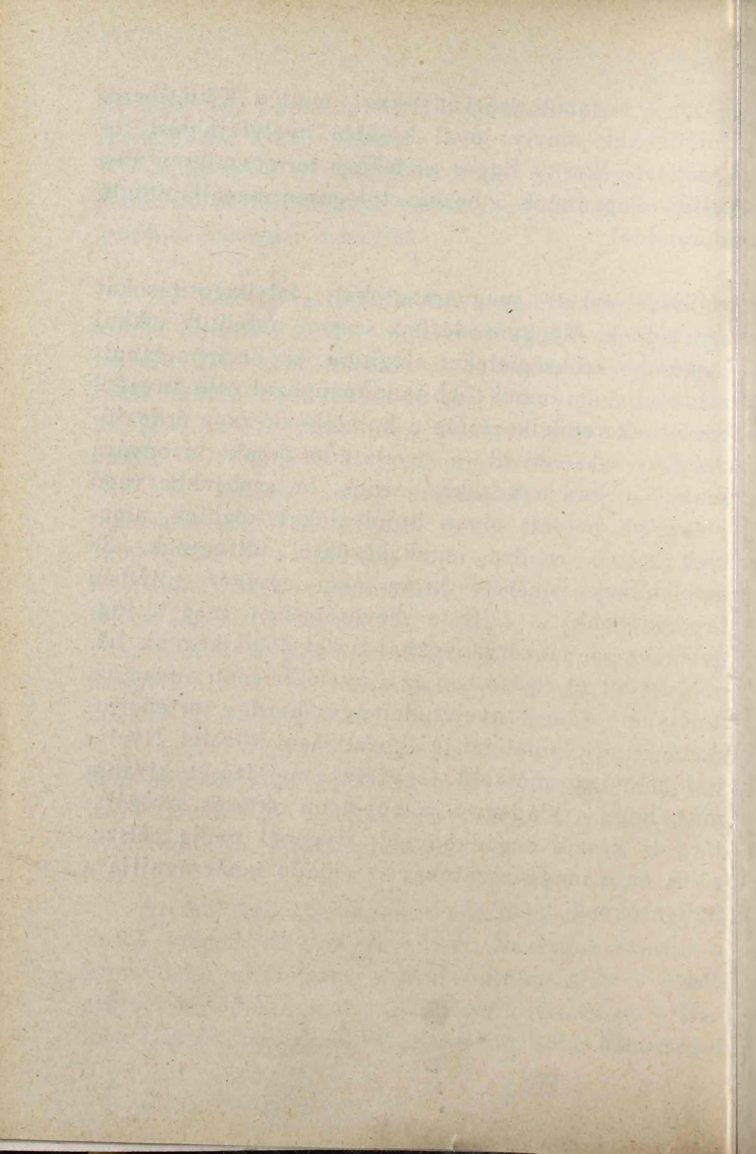
Az emlékeket kronológiai rendben, nem pedig típusok szerint elkülönítve adjuk. Nézetünk szerint a kronológiai elrendezés sokkal alkalmasabb a nyelv szerves fejlődésének szemléltetésére. Hiszen pl. a Halotti Beszéd, nyelvének a jellegében, több közösséget

mutat a korabeli szórványokkal, mint a Königsbergi Töredékkal, amely jóval későbbi nyelvfejlődési fokozat terméke. — Egyes esetekben természetesen meg kellett elégednünk a hozzávetőlegesen megállapítható időrenddel.

*

Nyelvészeti magyarázatokat, felvilágosításokat nem adunk. Meggyőződésünk szerint tudniillik sokkal sürgősebb szükségleteket elégítünk ki, ha nem tanulmányt, hanem minél több tanulmányozni való anyagot bocsátunk rendelkezésére a kutatóknak vagy érdeklődőknek. Azonkívül a nyelvtudósoknak bizonyára sokkal jobban a kezükre járunk, ha szakjukba vágó jegyzetek helyett olyan tudnivalókat közlünk, amelyek az ő rendes munkakörüktől félreesnek, de amelyeknek ismerete híján nem egyszer sötétben tapogatóznak. — Itt a bevezetésben meg a függelékben is a szórványokkal azért foglalkozunk bővebben, mivel elsősorban ez a nyelvtörténeti anyag az, amelynél számos nyelvtudományi kérdés történettudományi, diplomatikai tájékozottságot követel. Nyelvtudományi természetű jegyzetek mellőzését kívánja még, hogy a kiadvány az egyetemi oktatás szolgálatára is készül segédkönyvül; ilyennél pedig célszerűbb, ha a magyarázatokat az előadó tanár nyújtja a hallgatóknak.

NYELVEMLÉKEK A JÓKAI-KÓDEX ELŐTT

SZÓRVÁNYOK ÉS SZÖVEGEK

NYLIVEMERKE A JONAFKODNY ELOTT

NYLIVEMERKE A JONAFKODNY ELOTT

I.

ARAB-PERZSA KÜTFÖK.

E források legrégebbike egy útleírás 860. tájáról. Szerzőjét és szövegét közvetlenül nem ismerjük, de tudjuk, hogy Abū Muḥammad ibn Aḥmad *al-Džehānī*, Naṣr ibn Aḥmad szamanida (bokharai) emir minisztere († 941.), kiírta Kitāb al-masālik wa-l-mamālik (A közlekedési vonalak és birodalmak könyve) c. munkájába, és csak helyenként bővítette közbeszúrásokkal. Az utóbbi alapvető földrajzi mű szintén elveszett, azonban későbbi földrajzi írók annyira felhasználták és oly szolgálai módon követték, hogy néhány fejezete majdnem szószerint helyreállítható.

Ide tartozik mindenekelőtt az arab Abū ʿAlī Aḥmad ibn ʿOmar *ibn Rustah*-nak Kitāb al-ʿalāʾiq an-nafisah (A becses drágaságok könyve) c. munkája, amelynek szövegét *de Goeje* adta ki a Bibliotheca geographorum arabicorum VII. köteteként (2. kiad. Leyden, 1892.). *Ibn Rustah* művét a hidžreh III. századának második felében (K. u. 913. előtt) készítette, még pedig nyilvánvalóan *Al-Džehānī* nyomán. T. i. egyes fejezetei szószerint egyeznek *Al-Maqdisī* arab történetíró könyvének földrajzi fejezetével, amelyben a fent idézett Kitāb al-masālik wa-l-mamālik c. mun-

kára lépten-nyomon hivatkozik, már pedig ezek az idézetek más íróknál *Al-Džeihānī* neve alatt szerepelnek.

Al-Džeihānī-ből merített a perzsa Abū Saʿīd ʿAbd al-Ḥajj ibn aṣ-Ṣaḥḥāk ibn Muḥammad *al-Gardēzi* is 443/1051-ben írt Zēn al-aḡbār (A híradások ékessége) c. művében. Ennek a törökökre vonatkozó részleteit első ízben *Barthold* közölte *Mémoires de l'Acad. de St. Pétersbourg* VIII. sor. I. köt. 4. sz. (1897.) 80—103. és tőle függetlenül gróf *Kuun Géza* *KelSz.* II—IV. (1901—3.).

Ugyancsak *Al-Džeihānī*-n alapul Abū ʿUbeid ʿAbdallāh ibn ʿAbd al-ʿAzīz *al-Bakrī* (432/1040—487/1094.) spanyolországi mór tudós *Kitāb al-masālik wa-l-mamālik* c. műve, vagy legalább is annak az északi népekről szóló fejezete. Ezt *Gayangos* spanyol orientalista kézírata után először *Defréméry* adta ki a *Journal Asiatique* 1849. évf.-ban, utóbb pedig *Kunik* és *Rosen* a pétervári akadémia *Zapiski*-jában XXXII. köt. 2. sz. (1878.) 28 kk.

A magyar népnév *مجرية* *mdžʿrijjah* az arab *Ibn Rustah*-nál (*Bibl. Geogr. Arab.* VII, 142). Az *Al-Bakrī* szövegében (*Zapiski* XXXII/2, 45) található *مجرية* *mʿhfrijjah* valószínűleg írás- vagy közlés-hiba. — *مجرية* *mdžʿrijjah* van *Al-Džeihānī* perzsa és török leszármazóinál (*Al-Gardēzi*, *Muḥammad-i-ʿAufī* stb.)¹

¹ E néven a későbbi korok írói közül *Abū-l-Fidā'* (XIV. sz. első fele) *Baskardiá*-t érti, vagyis a középkori *Magna*

A keleti íróknál a *magyar* népnéven kívül még két magyar méltóságnévvel is találkozunk. *Ibn Rustah* ezeket egymással kapcsolatban említi: „Főnökük mintegy húszezer főnyi lovascsapat élén nyargal. A főnök كنده $knd\left(\begin{smallmatrix} h \\ a \\ e \end{smallmatrix}\right)$ -nek nevezetik. Ez a név királyuk címe, mert a rajtuk uralkodó férfi neve جله $džl\left(\begin{smallmatrix} h \\ a \\ e \end{smallmatrix}\right)$, és a mdžřrijjah közül mindenki arra fülel, amit harc és védelem dolgában, valamint egyebekben $džl\left(\begin{smallmatrix} h \\ a \\ e \end{smallmatrix}\right)$ -nak nevezett főnökük parancsol nekik.” (Bibl. Geogr. Arab. VII, 142).

Al-Gardēzi párhuzamos helyén ez áll: „Fejedelmüket كنده $knd\left(\begin{smallmatrix} h \\ a \\ e \end{smallmatrix}\right)$ -nek hívják és ez nagyobbik királyuk neve; aki az ügyeket intézi, azt جله $džl\left(\begin{smallmatrix} h \\ a \\ e \end{smallmatrix}\right)$ -nak nevezik; a magyarok azt teszik, amit a $džl\left(\begin{smallmatrix} h \\ a \\ e \end{smallmatrix}\right)$ parancsol (MHK. 167 kk.).

Al-Bakri csak a $knd\left(\begin{smallmatrix} h \\ a \\ e \end{smallmatrix}\right)$ -t említi, a $džl\left(\begin{smallmatrix} h \\ a \\ e \end{smallmatrix}\right)$ -ról hallgat: „A m'ħfrijjah (helyesen: mdžřrijjah) bálványimádók; királyuk címe $knd\left(\begin{smallmatrix} h \\ a \\ e \end{smallmatrix}\right)$ ” (Zapiski XXXII/2, 45).²

Hungariá-t, amely szerinte a mai földrajzi hosszúság 78° 44' és a szélesség 51° 44' alatt fekszik (ed. *Reinaud* I, 222 kk). Ugyanő a dunamelléki magyarságot *hunkar*, *hungar* és *basqirt* néven említi, egy ízben pedig *mādžār* néven, amikor a Duna leírásával kapcsolatban szól a Q a š q a ŧ a ř hegységről, amelyben „különböző fajtájú hitetlenek lakoznak, mint pl. *a'-aulāq* (oláh?), *al-mādžār* (magyar) és *as-serb* (szerb)“.

² *Abu-l-Fidā'* némi rövidítésekkel veszi át *Al-Bakri* szövegét. Így a $knd\left(\begin{smallmatrix} h \\ a \\ e \end{smallmatrix}\right)$ -re vonatkozó mondatot is elhagyja.

A legtöbb arab szöveg, s köztük az idézetek is, a magánhangzókat nem jelöli, úgyhogy a mássalhangzók után általában feltehetünk magánhangzót, még pedig akármilyent. Ezért nem lehet megállapítani, hogy az arab betűkkel leírt *mdžrrijah* (az *-ijjah* ∞ *-ijje* arab melléknévképző, a. m. magyar *-i*) és *džl*^(h)_(a)_(e) alakok mögött milyen magánhangzók lappanganak. Vagyis az arab-perzsa feljegyzések miatt bátran lehetett: *magyar, magyer, megyer* stb.; *gyula, gyıla* stb. A *knd*^(h)_(a)_(e)-nél az a megszorítás, hogy a *k e f* jellel írt szókezdő *k* után valószínűleg magas hangzót kell felvennünk; tehát *kēnde, künde* stb. A magyar kiadásokban és fordításokban odaolvasott magánhangzók mind csak későbbi magyar hangalakokból való visszakövetkeztetés eredményei.

Az arab-perzsa források *knd*^(h)_(a)_(e)-jével összevethetjük az *Íbn Faḍlān*-nál előforduló *کندر خاقان* *kndr* *χāqān*-t, a khazar másodkirály, a *χāqān b[u, ü, o, ö]h* vagy pusztán *b[u, ü, o, ö]h* helyettesének a nevét (*Jaḡūt Muḍžam al-buldān*. Ed. *Wüstenfeld* II, 938). *کندر* *kndr* alighanem íráshiba *کندو* *kndw* helyett, a melyben a *w* hangértéke *u, ü, o, ö* egyaránt lehet.³

³ Ennek a fejezetnek az anyagát *Kmoskó Mihály* egyetemi tanár úr volt szíves rendelkezésünkre bocsátani. Rajta kívül még *Németh Gyula* egyetemi tanár úr támogatott bennünket több becses felvilágosítással. Fogadják mindketten hálás köszönetünket.

II.

KONSTANTINOS PORPHYROGENNETOS: „DE ADMINISTRANDO IMPERIO“.

— 950—951. KÖRÜL. —

VII. Konstantinos Porphyrogenetos, Bölcs Leo fia, bizánci császár. 912—45. névleges uralkodó, csak 945—59. tényleges birtokosa a hatalomnak. Hajlamainál és az akkori békésebb viszonyoknál fogva jelentékeny tevékenységet fejtett ki az irodalom és tudomány terén, részben mint művelője, részben mint irányítója és pártolója ezeknek. A rá vonatkozó fő adatokat és irodalmat l. *Karl Krumbacher*, *Geschichte der byzantinischen Litteratur* (*J. Müller*: *Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft* IX/1.) München, 1897. 2. kiad. 252—257. l.; *MHK.* 95—9. és *J. B. Bury*, *The treatise De adm. imp. Byz.* *Zeitschr.* XV. (1906.) 561—63. l. Műveinek nagyon fogyatékos kiadása *Migne*, *Patrologia Graeca* 109. köt. 225. l.; 112. és 113. köt.

Magyar östörténeti és nyelvtörténeti szempontból saját egyéni művei közül legfontosabb az, amelyet rendesen latinul „De administrando imperio” címen szoktak idézni. Ebben — tulajdonképpen a fia számára — a birodalmon kívüli területek földrajzát írja meg és azokat a módszereket jelöli meg, melyeket a birodalom érdekében a szomszéd népekkel való érintkezésnél követni kell. Ennek az iratnak a főértékét az északi, keleti és nyugati (jórészt a magyarokkal érintkező) népekről szóló tudósítások adják, s a közlések megbízhatóságáról a munkának említett gyakorlati célja kezeskedik. Legbecsebb kézírata a párizsi Nemzeti Könyvtár 2009. számú kódexe a XII. századból; a XVI. századból

való másik kódexe ugyanott 2661 (2967). szám alatt; a Vatikánban van a Codex Palatinus Gr. 126. az 1509-ik évből. Modern szövegkritikai kiadása még hiányzik. Eddig még legjobb *I. Bekker*, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae. Const. Porph. III. Bonn, 1840. Nálunk behatóan tanulmányozta és magyarra fordította *Szabó Károly*: Magyar Akadémiai Értesítő 1860. 61—167. és Magyar vezérek kora. *Gr. Kuun Géza*, Relat. Hung. II. A kiadások néhány magyar nevének olvasását javítja *Moravcsik Gyula*: MNy. XXII, 82—84.

Konstantinos ebben a munkájában több helyen foglalkozik a magyarokkal, akiket következetesen τούρκοι-nak nevez. Az egykorú magyarokra vonatkozó értesüléseit részben a magyaroknál járt követeitől, részben az udvarában megfordult magyaroktól nyerhette, a korábbi eseményekről szóló adatait pedig valószínűleg a régibb bizánci követjelentésekből meríthette. Legbővebben beszél a magyarokról a 38., 39. és 40. fejezetekben, amelyeket 950—1. táján írt. A 38. fejezetben kerül szóba Levedia, a kangar besenyők támadása miatt történt kettészakadás, Etelköz, Árpád fejedelemmé tétele; a 39. fejezet szól a magyarokhoz csatlakozó kabarokról és nyelvükről, a 40. fejezet meg a magyar törzseket, az etelközi katasztrófát, a mai hazában való megszállást, a fejedelmeket és Árpád leszármazóit tárgyalja.

Szemelvényeinket a párizsi 2009. sz. görög kódexnek a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában őrzött teljes fényképéről másoltuk.

Κεφάλαιον λη'. 38. §. **Párizsi Cod. Graec. 2009. 108b—109a 1.**

Περὶ τῆς γενεαλογίας τοῦ || ἔθνους τῶν τούρκων καὶ
ὄθεν κατὰγονται. * ||

“Ὅτι τὸ τῶν τούρκων ἔθνος πλησίον τῆς || χαζα-
ρίας τὸ παλαιὸν τὴν κατοίκησιν || ἔσχον (ἐποιεῖτο) εἰς
τὸν τόπον τὸν ἐπονομαζόμενον || Λεβεδία ἀπὸ τῆς τοῦ
πρώτου βοεβό- || δου αὐτῶν ἐπωνυμίας. ὅστις βοε-
βοδοσ. || τὸ μὲν τῆς κλήσεως ὄνομα Λεβεδίασ |

προσαγορεύετο. (ὁ) τὸ δὲ τῆσ ἀξίας ὡσ καὶ || οἱ λοιποὶ
μετ' αὐτὸν βοέβοδος ἐκαλεῖτο. || — — —

(Uo. 109b—110a l.)

— — — ἀναμεταξὺ δὲ τῶν || τούρκων συναφ-
θέντος πολέμου καὶ τῶν || πατζινακιτῶν τῶν τηνι-
καῦτα κάτ- || γαρ ἐπόνομαζομένων, τὸ τῶν τούρκων ||
φοσσάτον ἠτήθη (ἠτηγήθη) καὶ εἰς δύο διηρέθη | μέρη.
καὶ τὸ μὲν ἐν μέρος πρὸς ἀνατο- || λην εἰς τὸ τῆσ
περσίδος μέρος κατῶκι- || σεν, οἱ καὶ μέχρι τοῦ νῦν
κατὰ τὴν τῶν || τούρκων ἀρχαίαν ἐπονυμίαν καλοῦν- ||
ται σάβαρτοι ἄσφαλοι τὸ δὲ (τὸ) ἕτερον μέ- || ρος
εἰς τὸ δυτικὸν κατῶκησε μέρος, || ἅμα καὶ τῷ βοεβόδω
αὐτῶν καὶ ἀρχη- || γῷ Λεβεδία, εἰς τόπους τοῦσ ἐπονο- ||
μαζομένους ἀτελκούζου, ἐν οἷσ τόποισ || τὸ νῦν τῶν
πατζινακιτῶν ἔθνος κατοικεῖ.

(Uo. 111a l.)

— — — ἐν τούτῳ οὖν || τῷ λόγῳ ἀρεσθεῖς ὁ
χαγάνος ἐκεῖνος δέ- || δωκεν ἀνθρώπους αὐτοῦ μετ'
αὐτοῦ, καὶ εἰς τοῦσ τούρκους ἀπέστειλεν, ὃ καὶ
συλαλλή- || σαντες περὶ τούτου μετὰ τῶν τούρκων. ||
μᾶλλον οἱ τοῦρκοι τὸν ἀρπαδὴ γενέσθαι || προέκ-
ριναν ἄρχοντα εἶπερ σαλμού- || τζη¹ τὸν αὐτοῦ πατέρα,
ὡσ ἀξιολογώτε- || ρον ὄντα καὶ περισπούδαστον ἐν τε
φρο- || νήσει καὶ βουλή, καὶ ἀνδρεία καὶ ἰκα- || νὸν πρὸς
τὴν τοιαύτην ἀρχὴν. ὃν καὶ || ἄρχοντα κατὰ τὸ τῶν
χαζάρων ἔθνος || καὶ Ζάκανον πεποιήκασι, συκόσαν- ||
τες αὐτὸν εἰς σκουτάριον. — — —

¹ Álmos fejedelem nevét az 1509. évben irt Cod. Vatic. Palat. Graec. 126. 64a és 64b lapján kétszer: ἀλμούτζης alakban írja *Moravcsik Gyula* szíves közlése szerint.

Κεφάλαιον λθ'. 39. §. Párizsi Cod. Graec. 2009. 112a—112b I.

Περὶ τοῦ ἔθνους τῶν καβάρων. ***

Ἰστέον, ὅτι οἱ λεγόμενοι κάβαροι ἀπὸ || τῆς
τῶν χαζάρων γενεᾶς ὑπῆρχον. || καὶ δὴ συμβᾶσάν τινα
παρὰ αὐτῶν ἄ- || ποστασίαν γενέσθαι πρὸς τὴν ἀρχὴν
αὐ- || τῶν, καὶ πολέμου ἐμφυλίου καθι- | στάντοσ, ἡ πρώτη
ἀρχὴ αὐτῶν ὑπερί- || σχυσεν, καὶ οἱ μὲν ἐξ αὐτῶν ἀπεσ-
φάγησαν || οἱ δὲ ἐξέφυγον καὶ ἦλθον, καὶ κατε- || σκίνωσαν
μετὰ τῶν τούρκων εἰς τὴν || τῶν πατζινακιτῶν
γῆν, καὶ ἀλλή- || λισ συνεφιλιώθησαν, καὶ κάβαροί
τι- || νες ὠνομάσθησαν. ὄθεν καὶ τὴν τῶν || χαζάρων
γλῶσσαν αὐτοῖς τοῖς τούρ- || κοις ἐδίδαξαν, καὶ
μέχρι τοῦ νῦν τὴν || αὐτὴν διαλέκτον ἔχουσιν ἔχουσιν δὲ
καὶ || τὴν τῶν τούρκων ἑτέραν γλῶσσαν. || διὰ δὲ τὸ
εἰς τοὺς πολέμους ἰσχυρο- || τέρουσ καὶ ἀνδρειότερουσ
δείκνυσθαι || τῶν Η̄ (ὀκτώ) γενεῶν καὶ προεξάρχειν τοῦ ||
πολέμου προεκρίθησαν πρῶται γε- || νεαί. εἰς δὲ ἔστιν
ἄρχων ἐν αὐτοῖς, ἡ- || γουν ἐν ταῖς τρεῖς γενεαῖς τῶν
καβά- || ρων, ὅστις καὶ μέχρι τὴν σήμερον ἔστιν. *

Κεφάλαιον μ'. 40. §. Uo. 113a I.

Περὶ τῶν γενεῶν τῶν καβάρων καὶ τῶν τούρκων. *

Πρώτη ἡ παρὰ τῶν χα- || ζάρων ἀποσπαθεῖσα
αὕτη ἡ προρηθεῖσα || τῶν καβάρων γενεά Β̄ (δευτέρα)
τοῦ νέκη Γ̄ (τρίτη) || τοῦ μεγέρη Δ̄ (τετάρτη)
κουρτουγερμάτου · || Ε̄ (πέμπτη) τοῦ ταριάνου ·
ς̄ (ἕκτη) γενάχ · Ζ̄ (ἑβδόμη) καρῆ · Η̄ (ὀγδόη) || κασή.
καὶ οὕτως ἀλλήλοισ συναφθέν- || τεσ μετὰ τῶν τούρκων
οἱ κάβαροι · εἰς || τὴν τῶν πατζινακιτῶν κατώ-
κησαν || γῆν. — — —

(Uo. 113a—113b I.)

— — — τῷ δὲ τότε | καιρῷ τὸν Λιούντικα τὸν
 υἶὸν τοῦ ἄρπα- || δὴ εἶχον ἄρχοντα.

(Uo. 114a I.)

— — — ὁ δὲ τό- || ποσ ἐν ᾧ πρότερον οἱ τοῦρκοὶ
 ὑπὴρ- || χον ὀνομάζεται κατὰ τὴν ἐπονυμί- || αν τοῦ ἐκεῖσε
 διερχομένου ποταμοῦ || ἐτέλ' καὶ κουζού, ἐν ᾧ ἀρτίωσ
 οἶπα- || τζινακίται κατοικοῦσιν. οἱ δὲ τοῦρ- || κοὶ
 παρὰ τῶν πατζινακιτῶν δι- || ωχθέντες ἤλθον καὶ
 κατεσκήνω- || σαν εἰς τὴν γῆν εἰς ἣν νῦν οἰκοῦσιν.|| — — —

(Uo. 114b—115a I.)

— — — ἐν ᾧ ἐστὶν ἡ πᾶσα τῆσ τουρκί- || ασ
 κατασκήνωσις ἄρτίωσ ἐπο- || νομάζουσιν κατὰ τὰσ τουτῶν
 ἐ- || κείσε ρέοντων ποταμῶν ἐπονυμίας || οἱ δὲ ποταμοὶ
 εἰσὶν οὗτοι, ποταμὸσ || $\bar{\alpha}$ (πρῶτος) ὁ τιμήσησ ποταμὸσ
 $\bar{\beta}$ (δεύτερος) τούτησ, || ποταμὸσ $\bar{\gamma}$ (τρίτος) ὁ μορήσησ,
 $\bar{\delta}$ (τέταρτος) ὁ κρίσοσ, || καὶ πάλιν ἕτεροσ ποταμὸσ
 ἡ τί- | τζα. πλησιάζουσι δὲ τοῖσ τουρκοῖσ || πρὸσ μὲν
 τὸ ἀνατολικὸν μέρος οἱ || βούλγαροι, ἐν ᾧ καὶ διαχωρίζει
 αὐ- || τοῦσ ὁ ἴστροσ, ὁ καὶ δανούβιοσ λεγό- || μενοσ
 ποταμὸσ, πρὸσ δὲ τὸ βό- || ριον οἱ πατζινακίται,
 πρὸσ δὲ τὸ δυ- || τικώτερον οἱ φράγγοι, πρὸσ δὲ τὸ
 με- || σιμβρινὸν οἱ χρωβάτοι. — — —

(Uo. 115a—116a I.)

— — — ἔχουσι δὲ κεφα- || λὴν πρώτην τὸν ἄρχοντα
 ἀπὸ τῆσ || γενεᾶσ τοῦ ἄρπαδὴ κατὰ ἀκολου- || θίαν, καὶ
 $\bar{\beta}$ (δύο) ἐτέρουσ, τὸν τε γυλάν καὶ || τὸν καρχάν,
 οἵτινες ἔχουσι τάξιν κριτοῦ | ἔχει δὲ ἐκάστη γενεὰ

ἄρχοντα. Ἰστέ-||ον ὅτι ὁ γυλάσ καὶ ὁ καρχάσ οὐκ εἰσὶ
 κύρ-||ια ὀνόματα, ἀλλὰ ἀξιώματα. * ||

Ἰστέον ὅτι ὁ ἄρπαδῆσ ὁ μέγασ τουρκίας || ἄρχων
 ἐποίησεν Δ̄ (τέσσαρας) υἱούς, ᾱ (πρῶτον) τὸν ταρκα-||
 τζοῦν Ἰ̄ Β̄ (δεύτερον) τὸν ἰέλεχ Ἰ̄ Γ̄ (τρίτον) τὸν ἰου-
 τότζαν || Δ̄ (τέταρτον) τὸν Ζαλτάν.

Ἰστέον ὅτι ὁ ᾱ (πρῶτος) υἱὸς τοῦ || ἄρπαδῆ
 ὁ ταρκατζοῦσ ἐποίησεν υἱὸν || τὸν τεβέλη ὁ δὲ
 Β̄ (δεύτερος) υἱὸς ὁ ἰέλεχ ἐποίησεν || υἱὸν τὸν ἑζέλεχ
 ὁ δὲ Γ̄ (τρίτος) υἱὸς ὁ ἰουτοτζάσ || ἐποίησεν υἱὸν
 τὸν φαλίτζιν τὸν νυνὶ ἄρχον- || τα. ὁ δὲ Δ̄ (τέταρτος)
 υἱὸς Ζαλτάσ. ἐποίησεν υἱὸν τὸν || ταξίν.

Ἰστέον ὅτι πάντες υἱοὶ τοῦ ἄρ-||παδῆ ἐτελεῦ-
 τησαν, οἱ δὲ ἔργοι αὐτοῦ ὅ || τε φαλήσ καὶ ὁ
 τασῆσ καὶ ὁ ἐξάδελ-||φος αὐτῶν ὁ ταξίσις ζῶσιν.

Ἰστέον ὅτι || ἐτελεύτησεν ὁ τεβέλησ, καὶ ἔστιν ὁ
 υἱὸς αὐτοῦ || ὁ τερματζούσ ὁ ἀρτίωσ ἀνελθὼν φί-
 λος. | μετὰ τοῦ βουλτζοῦ τοῦ τρίτου ἄρχοντος ||
 καὶ καρχὰ τουρκίας.

Ἰστέον ὅτι ὁ βουλ-||τζοῦσ ὁ καρχάσ ἐστὶν
 ὁ υἱὸς τοῦ καλῆ || τοῦ καρχά, καὶ ὅτι τὸ μὲν καλῆ
 ἐστὶν ὄνομα || κύριον τὸ δὲ καρχάσ ἐστὶν ἀξίωμα,
 ὡσπερ || καὶ τὸ γυλάσ, ἔστιν μείζον τοῦ καρχά. * ||

Itt említünk meg még néhány X—XII. századi bizánci történetírót, kik műveikben magyar személynevek egykorú alakjait tartották fenn, így *Árpád*-nak és vezértársának, *Kurzán*-nak vagy *Kusán*-nak, *Bulcsú*- vagy *Bulcsúdi*-nak és az erdélyi *Gyulá*-k ösének nevét:

György barát (hamartolos) 842-ig vitt krónikáját 948-ig egy *logotheta* folytatta 963—969. közt. Művének kéziratai közül a vatikáni (Cod. gr. 153.) a XII. századból való. Vannak még

kéziratai Párisban, Münchenben és Moszkvában is. (*Krumbacher*, i. m. II. kiad. 352.)

Bonni kiad. 1838. 854. : ταῖς κεφαλαῖς αὐτῶν Ἀρπάδη καὶ Κοουρσάνη (vö. MHK. 106.).

Leo grammaticus 1013-ban írt *Chronographiája* 948-ig egyezik a *logotheta* elbeszélésével (*Krumbacher* i. m. 361.). Ebben : Bonni kiad. 1842. 267. : ταῖς κεφαλαῖς Ἀρπάδη καὶ Κοουρσάνη (!) (vö. MHK. 106.).

Joannes Skylitzes kuropalates (tesztörkapitány) 1078—90. közt írt krónikájának adatait *Georgios Kedrenos* XI. század végén írt világkrónikája (Σύνοψις ἱστοριῶν, Historiarum compendium) tartotta fenn (*Krumbacher* i. m. 365—9.). Ebben olvassuk : Bonni kiad. 1839. II. 328. : Βουλοσοουδῆς ὁ τούτων ἄρχηγος — Γυλάς, ἄρχων — τῶν Τούρκων . . .

Előbbiek művét kivonatolja *Joannes Zonaras* 1118. után írt : Ἐπιτομὴ ἱστοριῶν c. művében (*Krumbacher* i. m. 370.). Bonni kiad. 1897. III. 484. : Γυλάς — ὁ γὰρ τούτων ἄρχηγῶν Βουλοσοουδῆς κεκλημένος.

Magyar irodalmuk : *Mátyás Flórián*, Történeti egyezések és tévedések. Akad. Tört. Ért. XVI. 15. *Thallóczy* : Századok 1896 : 199. *Karácsonyi* : uo. 1900. 308. és *Katholikus Szemle* 1924. 389—93.

Joannes Kinnamos számos magyar nyelvi adatot tartalmazó *Epitoméjából* a XI. fejezetben mutatunk be szemelvényt. Ugyanott emlékezünk meg *Niketas Akominatosról* is.

III.

LIUTPRAND : „ANTAPODOSIS“.

— 959—62. KÖRÜL. —

Liutprand szül. 915. körül; cremonai püspök 962.; meghalt 972. *Antapodosis* c. művét 959. előtt kezdte írni és 962. után fejezte be; a 887—950. évek történetét adja benne. Kézirata a müncheni királyi könyvtárban 6388. sz.; állítólag a sajátja, de *Köhler* cáfolja ezt. Kiadása: *Pertz*, *Mon. Germ. Hist. Scriptorum* III. 273—339. I. Magyar fordítása és ismertetése: *Gombos F. Albin*, *Középkori Krónikások VI—VII.*

Mint követ megfordult Konstantinápolyban 949-ben, vagyis abban az időben, amikor *Konstantinos Porphyrogenetos* *De administrando imperio* c. művét írta. A magyarokat bizonyára ezért említi elvétele a bizánci íróknál használatos τούρκοι-nak megfelelő *turci* néven. *Antapod. Lib. II.* (*Mon. Germ. Hist. Script.* III, 288, 289, 293.)

A nyugati, latinul író évkönyvszerzők és krónikások közül ő az első, aki idézett művében magyar nyelvtörténeti szempontból figyelemre méltó adatokat tartott fenn.

A 933. évi merseburgi ütközet leírásában közli a magyarok csatakiáltását (II. könyv 30. bekezdés. *Mon. Germ. Hist. Script.* III, 294.):

„Haud mora, bellum incipitur, atque ex christianorum parte sancta ac mirabilis vox κύριε ἐλεῖσον Kyrie eleison, ex eorum vero turpis et diabolica húí, húí frequenter auditur.“

Az Itáliában kalandozó magyarok vezérei közül névszerint is megemlíti a következőket: a 921–2. évi hadjáratban *Dursác* et *Bugat* duo reges (II. k. 61. Mon. Germ. Hist. SS. III, 299); a 924. évben *Salardo* praeduce (III. k. 2. Mon. Germ. Hist. SS. III, 303); a 947. évben *Taxis Hungariorum* rex (V. k. 33. Mon. Germ. Hist. SS. III, 336).

A 960–964. évekről szóló *Historia Ottonis* c. művének VI. fejezete (Mon. Germ. Hist. SS. III, 341) szerint a 963. évben a bolgár származású, de magyar nevelésű *Saleccus* XXII. János pápa bizalmasa volt.

IV.

A VESZPRÉMVÖLGYI APÁCÁK GÖRÖG NYELVŰ ADOMÁNYLEVELE.

— 1002. ELŐTT —

Szent Istvánnak a veszprémvölgyi apácák számára 1002. előtt kiállított görög nyelvű adománylevele nem eredetiben, hanem Kálmán király 1109. évi latin nyelvű renovatiójával (megerősítésével) kapcsolatos átiratban maradt fenn. A M. Nemz. Múz. levéltára őrzi (M. P.). A görög szöveg leghivebb közlése: *Gyomlay Gyula*, Szent István veszprémvölgyi donatiójának görög szövegéről, Akad. Nyelv. Ért. XVII/8. (1901.) 10—13. képmással. Olvasására nézve észrevételek: *Czebe Gyula*, A veszprémvölgyi oklevél görög szövege, Akad. Tört. Ért. XXIV/3. (1916.). A latin szöveg közlése: *Fejérpataky László*, Kálmán király oklevelei, Akad. Tört. Ért. XV/5. (1892.) 33—5. Keletkezésének koráról és körülményeiről: *Fejérpataky* i. m.; *Hóman Bálint*, A veszprémvölgyi 1109. évi oklevél hitelessége, Turul XXIX. (1911.) 123, 167; uő, Szent István görög oklevele, Századok LI. (1917.) 99; *Szentpétery Imre*, Szent István király pécsváradi és pécsi alapítólevele, Akad. Tört. Ért. XXIV/10. (1918.) 51. Az Orsz. Levélt. MODI. 11. alatti példánya (O. P.) *Hóman*: Turul XXIX, 169. szerint 1285—90-ból való hamisítvány.

A legelső magyarországi oklevélszöveg, s egyszersmind a

legkorábbi magyar származású magyar nyelvemlék. Ugyanazon helyneveket a görög oklevél Szent István-kori, a latin renovatio pedig Kálmán-kori alakban nyújtja.

† Ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐντέλλομαι ἐγὼ στέφανος χριστιανὸς ὁ καὶ κράλ πάσης οὐγγρίασ ποιούν- || τα καὶ διοικούντα καὶ καταστένοντα τῷ μοναστήριον τῆσ ὑπεραγίας θεοτόκου τοῦ μητροπολίτου τῷ εἰσ τω βεσπρέμ καὶ ἐν αὐτῷ ἀθρύσασ || πληθὸσ μοναζουσῶν ὑπὲρ τῆσ ἐμῆσ ψυχικῆσ σωτηρίας ἅμα συμβείου καὶ τοῖσ τέκνοισ μου καὶ τῆσ πανονίας ἀπάσης καὶ δίδομοι ἐν || αὐτῷ τῷ μοναστηρίῳ ἐννέα χωρία μετα τῶν χωραφίων αὐτῶν τα ὀνόματα τῶν χωρίων αὐτῶν εἰσιν ταῦτα τῷ πρῶτον σαγάρβρυεν || ἔχοντα καπνοῦσ τεσσαράκοντα ὀκτῷ καὶ ὄψαράδας ἕξ καὶ ἕτερον χωρίον τὸ σαμτὰγ ἔχοντα φαμιλίας τριάκοντα ὅπερ ἐστὶν || εἰσ τὸν δούναβιν καὶ Ὶ φαμιλίας εἰσ τὸν ἐνθρνωιασμὸν τῆσ ὑπεράγίας θεοτόκου καὶ τῷ πέραμα τοῦ σομβῶτου μετα καὶ περάτας ἐ- || πτὰ ὁμοίωσ καὶ τῷ πανηγύριν καὶ βεστιαρίτας ἕξίκοντα καὶ ὄψαράδας εἰσ τὸν δούναβιν δώδεκα καὶ ξυλουργοῦσ τρεῖσ || καὶ χαλκείσ δύο καὶ βουτζιάριν ἕναν καὶ τορνάριν ἕν καὶ εἰσ τοῦ πωλοσνίκου τοῦ μιρά ἀμπελουργὸσ εἰσ καὶ εἰσ τοῦ πα- || ταδὶ ὁ μελεκδὶσ ἀμπελουργὸσ εἰσ ἵνα δὲ ἔχει καὶ τοῦ νησὶν τὴν ἁγίαν τριάδα εἰσ μετόχιον ὁμοῦ δὲ πάντεσ τῶν χωρί- || ῶν τα ὀνόματα εἰσιν ταῦτα α σαγάρβρυεν καὶ τοῦ μάμα καὶ

τοῦ σάνδρου· καὶ τοῦ κνήσα· καὶ τοῦ τζίτουμ·
καὶ τοῦ || σάμταγ καὶ τοῦ παδρούγου· καὶ τοῦ
ζαλέση· καὶ . . . γριντζαρι· καὶ ἕτερα πλείωνα
δίδωμι εἰς τὴν ὑπέραγιαν θεοτόκον τοῦ μητρο- || πολίτου
τῷ μοναστήριον· ἵνα μέχρι συστείκη ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ
γῆ· ἵνα εἰσὶν τοῦ μωναστηρίου· δίδωμη δὲ καὶ ἔξουσίαν
ἐν ταύτῃ τῇ μονῇ· || ἵνα τοὺς μη θέλοντας κατοικεῖσαι
εἰς τὸ κράτος τῆς ἁγίας μονῆς· ἄνευ προστάξεως τῆς
ἡγουμένης καὶ τὸν ἀδελφῶν ἵνα || διοχθήτω ἐκ τοῦ
τόπου ἄκον καὶ μὴ βουλόμενος· εἰ δε τίς φοραθῆ ἔξ
αὐτῶν ὄνπερ δέδωκα εἰς τὴν μονὴν ἀποκόψε· ἢ ἀποποι- ||
ήσασθαι τί· ἢ ἐκ τῆς γεναιάσ μου· ἢ ἕτερος τίς· εἴτε
βασιλεῖς· εἴτε ἄρχοντες· εἴτε στρατιγοὶ· εἴτε ἐπίσκοποι·
εἴτε ἕτεροι || τινὲς· ἵνα ἔχων τω ἀνάθεμα· παρα πατρός
καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος τῆς ἐνδόξου δεσποίνης
ἡμῶν θεοτόκου καὶ ἀεὶ παρθένου μα- || ρίας· τῶν ἐνδοξῶν
ἀποστόλων· καὶ τῶν τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτῶ πατέρων·
καὶ πάντων τῶν ἁγίων· καὶ ἀπ ἐμοῦ τοῦ || ἁμαρτωλοῦ.

Kálmán király 1109. évi latin nyelvű megerősítő-levelében a személy- és helynevek a következők: rege *columbano* . . . regi *columbano* . . . de monasterio *bezpremenfium* monialium . . . *bezpremenfis* episcopi (βεσπρέμ) . . . *sancti Stephani* . . . *sanctus Stephanus* (στέφανος) . . . *limone* *quinque ecclesiarum* episcopo . . . *quinclesienfis* (!) episcopi . . . *Villa zaarberin* (σαγάρβρευεν) . . . *Uillam zamtou iuxta danubium* (σαμτὰγ ἐς σάμταγ . . . εἰς τὸν δούναβιν) . . . *infulam in fild* . . . *in ipso portu fild* . . . *Tercia uilla*

est *mama*. (μάμα) quarta *lcondur*. (σάνδρου) quinta *kinessa*. (κνήσα) sexta *citun* (τζίτουμ). In istis III^{or} uillis. *mama*. *lcondur*. *kinessa*. *citun* . . . Septima uilla est *serlouf*. (ζαλέση?) . . . Octaua uilla est *podruc* (παδρού-γρου) in quâ uilla hab& filius *podruc* . . . Nona uilla est *grincear*. (γριντζαρι) . . . Et inuilla *polosinic* (πωλοσνίκου) . . . in portu *modocea*.

A helyek földrajzi fekvése:

Szárberény (Vörösberény) Veszprém m. Csánki, Magyarorsz. Tört. Földr. III, 222.

Szántó Pest m. Tas mellett Szentgyörgy puszta

Paloznak Zala m. . . . . Csánki III, 92.

Fadd (παταδι) Tolna m. . . . . „ III, 408.

Máma Veszprém m. . . . . „ III, 241.

Csitény „ „ . . . . . „ III, 226.

Kenese „ „ . . . . . „ III, 237.

Sándor „ „ . . . . . „ III, 249.

Padrag „ „ . . . . . „ III, 246.

Gerencsér „ „ . . . . . „ III, 231.

Madocsa Tolna m. . . . . „ III, 439.

Sarlós (ma Magyar-Sáros) Baranya m. „ II, 520.

Melegdi személynév (μελεκδις) l. OklSz.

V.

A TIHANYI APÁTSÁG ALAPÍTÓLEVELE.

— 1055. —

I. Endre király megalapítja, ingó- és ingatlan javakkal s szolgáló népekkel látja el a Szűz Mária és Szent Ányos püspök tiszteletére szentelt tihanyi bencés apátságot.

Az alapítólevél eredetije a pannonhalmi főapátság lt.-ában Tihany. Fasc. I. No. 1. Román minuta erecta írás. Két darab hártýából van összevarrva; két pecsét volt rajta, már elvesztek, de egy 1402. évi oklevélvizsgálatkor még látták ezeket az oklevélen. Képmása: *Erdélyi László*, A tihanyi apátság kritikus oklevelei. Akad. Tört. Ért. XXI, 3. Pannonhalmi Rendtörténet X, 16—17. Legjobb kiadása uo. 487—495; *Marczali*, Enchiridion fontium hist. Hung. 81—85. Irodalma: *Szentpétery Imre*, Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke I. Bp. 1923. 12. sz.

Fejérpataky László eleinte egykorú másolatnak (A királyi kancellária az Árpádok korában. 1885. 11), később egykorú másodpéldánynak tartotta (Kálmán király oklevelei. 1892. 17). *Szamota István*, A tihanyi apátság 1055-iki alapítólevele, mint a magyar nyelv legrégebb hiteles és egykorú emléke. NyK. XXV. (1895.) 129—167. szerint ez a legrégebb egykorú eredetiben fennmaradt oklevelünk, s egyszersmind nyelvemlékünk is. *Erdélyi László* bizonyítása szerint is kétségtelenül hiteles eredeti oklevél, amelyet Miklós püspök fogalmazása alapján, halála után tisztáztak le (A tih. apáts. krit. okl. 12—20, 37). *Jakubovich Emil* az oklevelet Miklós püspök kezeírásának tartja és néhány javítást tesz *Erdélyi* olvasásán (A tihanyi alapítólevél olvasásához. MNy. 1923—1924. évf.). *Szamota* számítása szerint

58 magyar szót, 9 magyar ragot és képzőt tartalmaz, sőt ezekből egy helyen csaknem teljes mondat kerekedik ki.

Az (I.) Béla herceg nevében a tihanyi apátság számára kiállított 1055. évi keltezésű (B.) oklevél 1416-ban gyártott hamisítvány (Erdélyi L., A tih. apáts. krit. okl. 57).

✠

(Christus) INNOMINE SANCTE ET INDIUIDUE TRINITATIS ANDREAS DEI ANNUENTE CLĒMENTIA PANNONIORVM INVICTVS REX. || Quoniam nonnulli mortalium plerumque hebetati mente siue per ignauiam. seu per neglegentię culpam. sepissime etiam per secularis rei curam non multo post tempore perituram. || que uiderant & audierant obliuionis leuitatibus incii. inmemoresque crediderunt. doctores. philosophi. patresque nostri quamplurimi consilio. prudentia. || suaque inuenerunt industria. ut quicquid humane filii propaginis ratum fieri decernerent. per manus scriptorum iugi studio litterarum memoriis commen- || darent. ne per cariosam uetustatem poss& deleri. apud posteris. successoresque. Id ergo quia utile ipsi uisum est & bonum. cunctis modernis sapientibus || utilius idiplum uideatur. & optimum. Unde itaque xpianissimus sceptrifer Andreas iussu auctoritatio sub cartali testamento huius priuilegii exarari || edixit. thomo presente seriatim monstrante. quicquid ad ecclesiam sanctę marię. sanctique aniani episcopi & confessoris. in loco qui uulgo dicitur *tichon* super *balatin*. pro sua || & coniugis. filiorum filiarumque & omnium parentum suorum uiuorum siue defuncto-

rum salute tradidit. interris. cultis. & incultis. inui-
neis. inagriculturis. inersis. in || ancillis. inequis. in-
bubus & ouibus. & porcis. inapibus & ipsarum custo-
dibus. & inornamentis eiusdem ecclesie honori per-
tinentibus. Tradidit enim inibi gloriolus prefatus || rex
locum prescriptum in qua eadem insula scilicet fun-
[data] est ecclesia cum suis terminis quorum nomina
sic adnotantur. Est lacus incircuito. & uallum abanti-
quis labore || manuum operatum & factum. quicquid
infrahec continetur in piscationibus. in arundinetis. ibi
pertinentia sunt. Est in eodem lacu locus qui uocatur
p&ra cum ceteris || inibi pertinent. Et hoc notum sit
cunctis. quod omnia que illa clauduntur in insula. in fru-
(c)ctis. in cumulo. & in omnibus [preter] uineas ibi
pertinentia sunt. prata autem regalia || que ad uillam
hunc(!) insula proximam ad iacent. ad eandem eccle-
siam sunt pertinentia. Est & portus super lacum eun-
dem similiter pertinent. Riuulus namque qui dicitur.
fuk fluens de prefato || lacu. habet super se locum in-
quo transitus est populorum aliquando per pontem.
sepe etiam per uadum. & hic ibi pertin&. Locus est
alius quid dicitur *huluoodi* procedens ab eodem lacu. ||
quitotus ibi apend&. & ab eodem *huluoodi* quicquid
est usque ad monticulum. & ex hoc usque ad lacum
turku. qui medius ad populum medius autem pertin&
ad ecclesiam. & hic || extenditur usque ad *zakadat*
inde ad magnam uiam. ex hinc usque ad angulum *aruk*.
& postea usque ad *leg*. ac deinde ad *urfa*. inde uero
ad magnum lacum. Preter hunc est || alius locus. foe-
nohabilis & aptus inter *zilu kut* & *kuel kut*. ibidem.

pertinent. Similiter pertin& ibi alius locus. *kert hel* nomine adfenum utilis. Rursus est || locus pertinent adprefatam ecclesiam. qui incipit ab eodem lacu *bolatin*. cuius est uocabulum *koku zarma*. tendens usque ad magnam uiam. quę dirigitur in *keuris tue*. || & inde iterum usque ad iam sepe prenominatum lacum. Quęcunque autem continentur infra hęc. siue insule. seu feno habitabiles terre. seu prata proculdubio eiusdem sunt ecclesię. || preter hęc serui ecclesię illius cum terra & cumpiscationibus. quamprimum cum ceteris populis possidebant. ibidem pertinent. Arbuta autem quamplurima per circuitum iacentia. || eidem domodei de parte prenoti regis per ministrorum suorum manus sunt designata. Inter *seku ueieze*. & uiam quę ducit ad portum. siue inspiscationibus seu in arundinetis eidem ecclesię adpendent. Cum his quę prescripsimus est alius locus in eodem *bolatin*. inter *putu ueieze* & *knez*. ad sanctam pertinent ecclesiam cum suis piscationibus & arundinetis. Preter ista locus est cognominatus. *lupa*. ubi sunt arborei diuersi generis. cumulo. & pratibus. ibi similiter cum suis redditibus adpendentia. || & hinc circum iacent tria alia loca adfenum secundum non parum apta inibi adpendentia. Alias est uilla quę uocatur *gamal*. in qua hab& prefata ecclesia terram || quę duabus continetur uisibus. quarum una uocatur *ziget zadu*. altera magna. quę simul ad sanctum clementem terminantur. Silua autem quam ibi rex habebat || [circumquaque campis ibi adiacentibus]¹

¹ Eredetiben kivakarva, későbbi átíratokból kiegészíthetõ.

adpreatam pertin& ꝑcclesiam. Exceptis his quę pre-
 notata superius videntur. Alius locus qui *gfnau* dici-
 tur. || hęc talibus terminatur confiniis. iuxta *fizeg mu-
 norau kereku*. inde *uluuel megaia*. post *monarau bu-
 kurea*. hinc ad *fizeg azaa*. deinde ultra || *fyzeg ad-
 brokinarea*. & exinde ad publicam uiam. quę protela-
 tur usque ad *kurtuel fa*. inde uero ad *hurhu* hinc
 usque ad aliam uiam. quę ducitur iterum || ad-
monarau kerekv. Quęcunque enim his confiniis con-
 tinentur [preter uinea]² ad iam predictam ꝑcclesiam
 pertinentia sunt. Adhuc autem est locus *mortil* dic-
 tus. || cuius incipit terminus a *sar feu. eri iturea* hinc
ohut cutarea. inde ad *holmodi rea*. postea *gnir ueege
 holmodia rea*. & exinde *mortil uuasara kuta* || *rea*.
 ac postea *nogu azah fehe rea*. inde ad *castelic & feher-
 uuaru rea meneh hodu utu rea* post hęc *petre zenaia
 hel rea*. Cum his est alia uilla || quę uocatur. *fotudi*.
 in qua hab& eadem ꝑcclesia terram arabilem quę
 concluditur his terminis. Magnauiam inde *aruk tue* quę
 uallibus usque ad *kangrez* uiam || extenditur quęque ten-
 dit usque ad *lean syher* indeque ad *aruk fee* post ad *luazu
 holma* postea ad uiam quę ducit ad *kastelic*. Quicquid
 his terminis || continetur similiter ꝑcclesię preatę ad-
 pendet. Ex alia parte est locus & terra arabilis cum
 pratibus quę ibi similiter designata est a ministris regis.
 Infra || terminos huius ruris silua est quę hab& ini-
 cium(?) ad portum *ecli* usque ad *fidemsi*. ex inde ad
 magnam uiam quę ducit ad *aruk tue*. hinc uero ad ca-

² Eredetiben kivakarva, későbbi átiratokból kiegészíthető.

put || *p&re* posthęc *adbagat mezee*. & exinde [ad] *afauuagi*. Contin& hęc lilua quamplures paruulas piscinal que omnes sunt prescripte ecclesię preter tres. || quarum due sunt regis. tertia namque sancti michaelis. *Opoudi*. & *lopdi*. regissunt. Sique uero sunt arborel rubi fructifere. siue nonfructifere || eidem pertinent ecclesię. cum his que pronotauius. est locus adpascua equorum quihab& incium ad[uiam] *baluana* in parte orientali. || exinde ad *au* post hęc ad *eleuui humuk* inde ad *harmu ferteu*. postea *adruoz licu* indeque a[d h] *armuhig*. inde ad *iohtucou* posthęc || ad *babu humca*. inde uero ad *oluphel[rea]* postea ad *cuelsti* inde per medium aque que uocatur *culun* ex qua *adfekete kumuc*. hinc || enim *adfuegnel humuc*. postea ad *cuel humuc*. post hęc ad *gunusara* hinc usque ad *zakadat*. ac deinde *adserne holma*. post hęc ad *aruk* || que ducitur usque *adbaluuan*. Hęc loca quicquid inse. infructif. inarundinetif. inpratif continent. huic domui dei adpendent. || Cum omnibus que iam prescripta sunt addidit bonus rex eidem sanctę ecclesię. terciam partem forensif tributum *desumig*. & cum eo similiter || terciam partem *inthelena* cum portu & tributu. addidit etiam lacum *legifti*.³ Adseruicium quoque diuinum strenue & indefesse per- || agendum. sed & ad laudem ac sanctorum uenerationem monachorum gregem ibidem aggregauimus. quibus & necessaria queque aduictum potum seu uestitum || forent ex regali habundantia administrauimus. ne in dei serui-

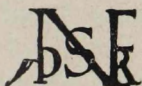
³ Késöbb *legi/fo-ra* javítva ; l. MNy. 1923. 86.

cio tepescant. uel uacandi occasionem habeant. Ne autem in processu temporum super his quæ || ad honorem xpi. & ibi degencium libique famulantium sustentationem ad prefatam ecclesiam contulimus aliqua paciantur calumpnia. singulatim cuncta in presenti || cartula notarii manu assignata habentur. Sunt igitur aratra XX. cum LX. mansionibus. Vinitores cum uineis XX. equites. XX. piscatores. X. || agalones. V. bubulci. III. pastores ouium. III. subulci. II. apinarii. II. coquinarii. II. sutores. II. fabri. II. aurifex. I. dolatores. II. molen- || dinarii cum molendinis. II. tornator. I. uestimentorum ablutor. I. cerdo. I. ancillæ. X. preter hæc sunt emissarii. XXXIII. cum subditis equibus. || vaccæ. C. Oues. septingentæ. Porci. C. apium uasa. L. Preter hæc ad necessaria fratrum per singulos annos constituimus de armento regali. L. pol&ros. || Inter omnes namque sunt seruorum ecclesie mansiones. C. XL. Hæc omnia libera donatione ad prefatum coenob[ium] contulimus. & ne quis per succedentium temporum || curricula aliquid ex his defraudare uel retrahere audeat interminando detestamur. Siquis autem malo deprauatus consilio istius decreti trans- || gressor repertus fuerit sequelratu adeo perpetua feriatu uindicta. & XII. libras auri persoluere cogatur. Et ut hæc descriptio rata atque incon- || uulsa permaneat. sigilli nostri inpressione signauimus. fidelibusque nostris corroborandam tradidimus.

† Signum Benedicti archiepiscopi. † Signum Mauri episcopi. † Signum Clementi(!) episcopi. † Signum lazari abbatis. || † Signum *Gilconi* comitis. † Sig-

num *Zache* comitis palatii. † Signum *Woiteh* || comitis. † Signum Nicolai episcopi.

ANDREAS,
[monogramma]

P. H.

REX.

† Signum *Lutouic*. comitis. † Signum *Ernei* comitis. † Signum *Viti* comitis. † Signum || Martini comitis. † Signum *Helie* comitis. † Signum Andreę comitis. † Signum *Fancel* comitis. || † Signum *Nane* agalonis. † Signum. *Cupan* iudicis. † Signum *Preca* infernalis. † Signum *Celu* minister(!). || Anno salutiferę incarnationis unici numinis cęli septemplicis uniuersęque creationis. Mill(esimo). L. V. feliciter. || regnante prefato uictoriosissimo. principe. anno regni sui. VIII. & cum eo nobilissimo duce. *B(ela)*. conscriptum est hoc || privilegium abeatissimo presule. N.(icolao). qui tunc temporis uicem procurabat notarii. incuria regali consignatumque manu regis || iam sepe prescripti. presentibus testibus. ||

Az alapítólevél helyneveinek meghatározását l. Pannonhalmi Rendtörténet X, 238. s köv. ll., 243 l. térkép; *Erdélyi László*, A tihanyi apátság kritikus oklevelei. Akad. Tört. Ért. XXI, 3: 33–35, 40–41.

VI.

SÁR ISPÁN ITÉLETLEVELE.

— 1131. KÖRÜL. —

II. Béla király Sár ispán ítélete alapján megerősíti a bakonybéli bencés apátságot Szent László királytól 1092-ben kapott sószállító népeinek birtokában. II. István idejében Apos udvarnokispán ki akarta a 24 háznépet vonni az apát szolgálatából. II. Béla valószínűleg uralkodásának első éveiben küldötte ki ítéletmondásra Sár comest. II. Béla ráfűggesztett pecsétje királyi oklevéllé teszi a gondos, szép írású kis hártya-levelet. Eredetije a pannonhalmi főapátság levéltárában: Capsa 52. P. Legjobb kiadása (néhány sajtóhibával): Pannonhalmi Rendtört. VIII. 272. Irodalma: *Szentpétery*, Kritikai jegyzék I. 57. sz. Fényképe a Magy. Nemzeti Múzeum levéltárában. Korát meghatározza *Erdélyi László*, A bakonybéli apátság Árpádkori oklevelei 29—30 és P. R. T. VIII. 247. Vö. *Fejérpataky*, Kálmán király okl. 47.

Anno dominice incarnationis. XC. II.º regnante diuina gracia uictoriosissimo || rege ladillao. & episcopo *almario wezperienfi* paltoralem curam feliciter exercente. || rex memoratus deo & beato Mauricio. XX^{ti}. IIII.^{or} mansionel dedit. qui quatuor || uicibus per annum sal deferrent scilicet & sex milia¹ lapidel. fratribus illic deo & beato || Mauricio seruientibus Regnante itaque rege stephano. quidam diabolico

¹ A *sex milia* szavakban vakarás látszik.

instinctu || uoluerunt predictas familias a serui-
 cio ecclesie subtrahere & in || ministerio *uduornico-*
rum subiugare. auctore quodam comite *udvornico-*
rum opus nomine. || quod fratres graue ferentes.
 litigiumque agentes cum eis. ante memoratum regem
 illosque || deuincentes. iussu memorati regis reddite
 sunt predictae familiae deo & beato || Mauricio. Qui rex
 cum uiam uniuersae carnis fuisset ingressus. & *bela*
 suscepisset || regni imperium: audi sunt predicti serui
 regis suscitare placitum. qui ueni- || entes coram rege
 causati sunt. Qui precepit ut causa diligentissime in-
 quireretur. || iudicemque *sar* comitem dedit. quorum
 diffinitioni interfuerunt principes *fonfol* || scilicet pala-
 tinus comes. *Mutmer. Mahal. Janus. Marcus. Pristal-*
dul uero *Butca* ex- || titit qui predictas mansiones
 iussu regis deo & beato Mauricio reddidit. || Testes
 autem hii sunt. *Budusa. Marcus. Laurentius. uros*
iudex. Constantinus. Samudi. || & haec sunt nomina
 predictarum familiarum. *Jan. Paulus. Martinus. Negus.*
Nesinc. || *Nanasca. Sacan. Walen. Desce. Lawa. Bela.*
Bedadi. Kafudi. Zagordi. Zachan. || *Michael. Cuna.*
Cunei. Gnenu. Keta. Zaut. Scichul. Boguta. Rescadi.
 Nomina autem || seruorum regis quibus capita ton-
 sa sunt iussu *sar* comitis. sunt haec. || *Luta. Keta. Taluta.*
Janca. Rodoan.

VII.

A DÖMÖSI PRÉPOSTSÁG ADOMÁNY-
LEVELE.

— 1138. —

II. Béla király az atyja, Álmos herceg, alapította esztergom-megyei, hajdan talán pilismegyei dömösi prépostságot javainak és szolgáló népeinek birtokában megerősíti és újabb adományokkal gyarapítja.

I. Károly 1329. évi átiratában maradt fenn. Esztergomi káptalan házi levélt. Lad. 70. Fasc. 1. No. 4. Eredetije némi XVIII. századi nyomok szerint Nyitrán lappang. Fényképe a Magy. Nemzeti Múzeum levéltárában. Képmása: *Dedek Crescens Lajos*, Monumenta Eccl. Strigoniensis III. k. XII. tábla, kisebbítve; legjobb kiadása: *Knauz Nándor*, Mon. Eccl. Strig. I, 88—97 (néhány sajtóhibával); egészen hasznavehetetlen *Fejér György*, Codex Diplomaticus II, 94—109. Irodalma: *Szentpétery*, Kritikai jegyz. I. 63. sz. Körülbelül 60 birtok- és több mint nyolcadfélszáz szolganév van benne felsorolva. A birtokok legnagyobb-részt távol a prépostság székhelyétől, a Koppány és Kapos völgyében, Somogy és Tolnamegyében meg a Tisza mentén, Szeged körül fel Sövényházáig, továbbá a Kőrógy-ér és Kurcza mentén Csongrád, Békés és Biharmegyében s elszórtan Hont, Pest-Pilis, Veszprém stb. megyében feküdtek. *Karácsonyi János* szerint e birtokok az Árpádok családi birtokaiból kerültek ki (Árpád és az Árpádok diszmű 143—144), vö. *Csánki*, Magyarorsz. történelmi földrajza III, 465.

Az 1329. évi átirat az eredeti oklevél szövegét túlnyomórészt híven másolta, bizonyára azért, mert a közel kétszázados formákban nem ismerte már fel a saját korabelieket.

Részlet az adománylevél szövegéből:

In villa *Kobu*. Curpas. || Nemhw. Antu. Farkas.
Euzen. Vlu. Bokon. Cegu. Bokolou. Kefa.

In villa *Degu*. Vlues. Bizau. Lufa.

In villa *Fekete*. Japula. Sceten. Ceuenez. Scegze.
Bucicu. Cegu. Buci. vros. Mogdi. Budi. Wacdi. Janus.
Ifadi. Refu. Samudi. Mawag.

In villa *Sagu*. Tos. Mogwa.

In villa *Ruofti*. Symon. Ilen. Ceke. Bere. Juanis.
Mufin . . . || Radí. Rifun. Díce. Cufapa. Recedi. Calpas.
Vlues. Soludí. Vgrín. Fugdí. vzdí. Abus. Subudí.
Feledi.

In villa *Gan*. Atakur. cum alýs septem mansi-
onibus. vel duos (!) operatas domos dant. vel mille
asserer per annum.

In Ciuitate *Naugrad*. Stephan. Sokol. Kenesu.
Seznete cum fratre suo.

In villa *Bela*. Geke. Wifa. Tebus. Cauka. quo-
rum maior Baiadí. ||

In villa *Geu*. hec sunt nomina seruorum. File.
Bene. Wandí. Rece. Bullu. Geugu. Gerolt. Cuctí.
Mogdí. Sileu. Hadagí. Hokus. Sobolcí. Fíntoi. Iwedí.
Galí. Moglov. Imes. Surgudí. Keledi. Taudí. Vlcan.
Hadagí. Cabadí. alter Cabadí. Cosu. Bene. Cencu.
Janus. Cegedí. Zadar. Ifaudí. Samlín. Kuledí. Bula.
Subudí. Tehel. Erneí. Boíon. || Mihal. Zeha. Hwruat.
Hualata. Maglov. Maraut. Lengen. Arunt. vrovdi.
Janustí. Heímu. Saúldihama. Cehtí. Jacau. Sampat.
Wekudí. Bedu. Befe. Egírih. Tuca. Abram. cum fra-

tribus suis. Weiteh. Mihal. hij omnes cum terra sua dati sunt.

In villa *Tapai*. Bogin. Egreh. Apa. Sotu. Morau. Hiskedi. Legudi. Bafa. Egebendi. Idegdi. Jakau. || Japuh. Cracin. Tumas. Gube. Hoduca. Vetus. Mortin. Cosu. Fotiodi.

In villa *Sakani*. Tortou. vtwendi. Lesudi. Cuzma. Damian. Marcel. Martin. vlas. Kene. Hercu. Loutu. Polon. Fugou. Vros. Celene. Sipzeu. hij omnes cum terra sua dati sunt. Horum maior Ab(ram?). voreod. cum filijs suis.

In villa *Lingu* hec sunt nomina seruorum Nulos. || Euzen. Cepudi. Haladan. Puci. Zadar. Kinis. Ibrun. Mortin. Babila. Dubur. Silte. Bedus. Samudi. Zatadi. Elees. Cibe. Demus. Dumku. Budi. Beleg. Belenudi. Simun. Apa. Daud. Janus. Hefedi. Mihudi. Gedi. Benus. Dimisa. Cepis. Quadan. Tuma. Si . . . di. Budi. Cubos. Guden. Jacob. kulti. Pucudi. vthoris. alter || Dimus. Simun. Martin. Kobu cum filijs suis. Gertu. Misu. Sene. Suda. Embel. Turcu. Simon. Hij omnes cum terra sua dati sunt.

In villa *Bata*. Gabriel. Kehen. Ogus. Wasas. Weiteh. Elus. Paul. Mirasa. Elees. Mercudi. Benedi. Otus. Moris. Kuette. Simun. Na . . . Fonufu. Janus. Keuerug. Vrink. Tama. Vrufti. Mahali. Lampert. || Geu. Stamer. Muncadi. Samlin. Hij omnes cum terra sua dati sunt.

In villa *Kulefer*. Pucus. Janus. cum. XVij. mansionibus debent dare per annum. L. porcos Horum maior Cobu est.

In villa *Ecer* hec sunt nomina seruorum, qui dant panem. Gurtin. Furna. Kuteles. Wofas. Munca . . . Embel. Sixti. Surandi. Micula. Waltaudi. Bandi. Befe. Tabus. || Bahatur. Wadadi. Ehine. Tulhoidi Zeher. Budus. Bedi. Mogdi. Bati. Cenke. Scerecin. Buheteg. Egus. Cetin. Beken. Totti. Oundi. Guursi. Beris. Itwan. Ceket. Sele. Warang. Micic. Buus. Vnci. Getu. Munca. Kulondus. Matheus. Nue. Seter. Ele. Be . . . e. Ticla. Embel. Mihali. Stephan. Soina. Marcus. Cimor. Sun || thei. Keuereg. Selez. Samsun. Berendi. Apadi. Heium. Sumbot. Sidemer. Scegun cum fratre suo. Sebastianus. Hij omnes cum terra sua dati sunt.

In *obad*. Mihal. vros. Budi.

In *Cetihida*. Cotu. Jacau. Iruge.

In villa *Herudi*. Tiburci. Zamar. Ehudi. Buloc . . . Cupan. Eubag. queludi.

In villa *Babusa*. Magici. Gumba. Wa- || rus. Keleudi. Pazarí. Fikura. Rulouz. Vldurih. Vandí. Bulsu. Halaldi. Lougudi. Ketil. Endrei. Sumadi. Hij omnes cum terra sua dati sunt. Horum maior Scegun.

In Villa *Geyse*. Hec sunt nomina seruorum Embeldi. Ete. Cene. Olup. Turidi. Kafa. Kacu. Obus. Oba. Kínis. S . . . le. Dauíd. Busco. Fermentis. Apa.

In *Cucti*. Fekete. Fiust. Casu. || Fele. Reuceg. Geurci. Petir. Hij omnes cum terra sua dati sunt.

In villa *Hetten*. Egus. Machali. Budeti. Koaliz. Matheus.

In villa *Doboz*. Ecil. Baiadi. Lufadi. Sulucti. Burcu (?). Pazarí. Albun. Cobu. Abram.

In villa *Surcudi*. Januft. Mihaldí. Scefú. Cucí. Petus. Abadi. Budi . . . pus. Sumdí. Odus.

In villa *Cerep*. Guku. Munas. Sumdí. Bebuf- || ti. Damían. Sarlaudí. Cafadí. Luas. Hadí.

In villa *Simur* funt. vii. manfiones preconum. quorum nomina funt. Sidemer. Marcus. Feledi. Werfendí. Dume. Fabían. Alecal. Bantas. Vzund. Mamadí. Vín. Gugu. File. Saba. Cunolk. Eldí. Mogdí. Keuerig. Buba. vfa. vraía. Michudi.

In villa *Tamach*. Siholt. Suda. Tumas. Bolofoy. Lengen. Sum- || both. Martín. Heunes. Legia. Paceneg. Silte. Petus. Latus. Bullu. Pentuk. Crachín. Alekal. Tume. Tufedí. Martín. Suente. Etrelica. Ceke. Opudi. Tofu. Tuke. vradi. Behu. vdelen. Perluke. Símun. Stephan. Kuut et Filedí. Bandi cum fratre fuo. Hec villa cum fua terra data eft. Horum maíor Bandí. Híj omnes prefcriptí feruí debent dare decimas || fed vna queque manfio debet dare per annum duas Oues. et duos Cubulones farine. frumentine. et duos Cubulones Círuifíe bone. et. I. fal. villa autem *Tahu*. et villa *Kalfar*. et villa *Hedekcut* et alij feruí. qui habitant in villis. que funt circa *Cuppan*. debent dare per annum. lx. Cubulones marcíj. fed qui laborant in uineis. marcium non dant.

Circa *Ticiam* || villa *Geu* cum alijs fuís locijs debent dare per annum. XXX. cubulos marcíj. Villa *Lingu* cum alijs confozialibus fuís debent dare .XX. cubulos marci. Villa *Ecer* cum alijs conlocijs fuís debent dare. XXX. cubulos marcíj. Villa *Geiche* cum villa *Damag* et cum alijs conlaboratoribus fuís debent

dare. XXV. cubulos marci. Villa *Hudus* et uilla *Ruofti* et uilla || *Cobu.* et villa *Fekethe* cum alijs conferuitoribus suis debent dare. X. cubulos marcij.

A szemelvényben előforduló helynevek meghatározása:

Kobu — *Kab*, Veszprém m. *Csánki*, Tört. Földr. III, 236, 269.

Degu — *Dég*, Enying mellett Veszprém m. *Csánki* III, 227.

Fekete — *Fekete* falu, Veszprém m. *Csánki* III, 290.

Sagu — *Ság*, Somogy m. *Csánki* II, 639.; Tolna m. *Csánki* III, 448.

• *Ruofti* — *Ravazd*, Tolna-Somogy m., elpusztult. *Csánki* III, 447.

Gan — *Gány*. Somogy m., elpusztult. *Csánki* II, 607.

Naugrad — *Nógrád*.

Bela — ?

Geu — (A l-)Győ, Csongrád m. *Csánki* I, 681.

Tapai — *Tápé*. Csongrád m. *Csánki* I, 684.

Sakani — *Zákány*, Csongrád m., Szegedhez tartozó tanyai kapitányság.

Lingu — *Ling, Ing*; 1356: *Leng AnjOkmt.* VI, 460, a Kurcza vize mellett (Csongrád m.).

Bata — *Báka* (?), elpusztult, néha Csongrádhoz, máskor Bács megyéhez számították. *Csánki* I, 679. II, 143, 150. (Füles-nél.)

Kulefer — *Kölesér*, Csongrádban kellett lennie; a bihari *Kölesér* messze van ide.

Ecer — *Ecser*, Csongrád m. pusztája a megye északi részén, Kúnszentmárton alatt.

Obad — *Abád*, Heves m. *Csánki* I, 57.

Cetihida — *Csetehida*, ma *Csete* major, Dévaványánál; a biharmegyei *Csetehida* messze volna.

Herudi — *Heregy*, Békés m. ?

Babusa — *Babocza*, ma *Báboczka* pusztája Békés m.

Geylce — *Décse*, ma *Décs* pusztája Szarvas mellett. *Csánki* I, 650.

Cucti — *Kajt*, Csongrádban ?

Hetten — *Hetény*, talán Békésben.

Doboz — *Doboz*, Békésben. *Csánki* I, 650.

Surcudi — *Sarkad*, Biharban, a megye délnyug. sarkában. *Csánki* I, 621.

Cerep — *Szerep*, Biharban. *Csánki* I, 624, illetőleg Békésben, uo. I, 655.

Simur — *Csimor*, Bács megye?

Tamach — ?

Tahu — *Kis-Taua*, Tolna m. *Csánki* III, 453.

Kalfar — *Kulcsár*, Tolna m. *Csánki* III, 438.

Hedekcut — *Hidegkút*, Tolna m. *Csánki* III, 429.

Cuppan — *Török-Koppány*, Tolna m. *Csánki* III, 436.

Damag — a Tiszánál, a békésmegyei Décs mellett.

Hudus — *Hodos*, Veszprém m. Enying mellett. *Csánki* III, 234.

VIII.

P. MESTER (ANONYMUS): „GESTA HUNGARORUM“.

— 1147—1152. KÖRÜL. —

Béla király jegyzőjének „Gesta Hungarorum“-a — a magyarok eredetének, beköltözésének, honfoglalásának és kalandozásainak ez az elbeszélése — a legelső eredeti szerkezetében és szövegezésében (bár valószínűleg félbenhagyott másolatban) ránk maradt hazai történeti kútfő. A művet a bécsi volt cs. és kir. Udvari-, most Nemzeti-Könyvtár 514. számú (24 hártylevélből álló) latin kódexe tartotta fenn.

A XVIII. század közepe óta szakadatlanul folyó vita eredményeként már szóba sem jöhet, hogy a szerző I. vagy IV. Béla királynak lehetett volna a jegyzője. Megcáfolhatatlan jelek egész sora mutatja, hogy a Gesta a II. és III. Béla halálát (1141. és 1196.) követő évek közt eltelt félszázad alatt keletkezett. Történettudósaink az utóbbi évtizedekben kevés kivétellel III. Béla kora mellett foglaltak állást. De újabban egyre több és több nyomós érv merül fel amellet, hogy a szerző II. Béla jegyzője volt, és az 1147—52. évek között írta munkáját.

Az „Anonymus“ személyiségét fedő homályba némi fény hatol be a szöveg élén álló *P dictus magister* kifejezés megfejtésével. — Hosszú időn át tartotta magát az a vélemény, amely a *P* betűben a *prae* igekötő rövidítését látva, a kifejezést *predictus magister*-nek olvasta, és így *elől mondott* vagy *fennevezett mester*-nek értelmezte. E feltevés alól azonban teljesen kiesett az alap, amikor a *Kögel Rafael*-féle ibolyán-

túli palimpsest-fényképezés alkalmazása útján kiderült, hogy a kódex írója a szövegnek azt a részét, amelyet most az első levél visszáján olvashatunk, eredetileg ennek a levélnek az előlapjára írta, de onnan kivakarta. Tehát az első lap a nem sikerült írás miatt utólag vált üressé, nem pedig valami díszes címirat számára volt fenntartva, amely a szerző nevét is jelezte volna. Így azonban az „*elől mondott mester*” utalásnak semmi értelme nem lehet. — Azonkívül a XII. századi latin levélstilusból a példák egész tömegét tudjuk kimutatni, ahol a személynevet, illetőleg ennek „sigla”-ként használt kezdőbetűjét a *dictus magister*-féle szerkezet követi. Ezek alapján bajosan lehet kételkedni a *mesternek mondott P.* vagy másképp *P. mester* értelmezés helyességében. Miután pedig az „Anonymus”-jelöltek körét így már a *P.* kezdőbetűs nevekre korlátoztuk, leginkább Péter óbudai (1124.), utóbb székesfehérvári prépostban (1134.) kereshetjük (II.) Béla király Gesta-szerző nótáriusát.

Az Anonymus-kérdésre vonatkozó nézetek kritikai ismertetését és a fentjelzett eredmények tüzetes bizonyítását l. *Jakubovich Emil*, *P. mester* (Adalékok az Anonymus-kérdéshez). *Gr. Klebelsberg-Emlékkönyv.* 1925. 169—213. és *Akadémiai Értesítő* 1926: 143—171. — A Gesta Hungarorum forráskritikai beállítását, műfaji méltatását, külföldi kapcsolatainak megvilágítását l. *Hóman Bálint*, *A Szent László-kori Gesta Ungarorum és XII—XIII. századi leszármazói.* 1925. 44—49. — Adatai hitelességének megítéléséhez l. *Melich János* vizsgálatait: *Magyar Nyelv* XVII, 1—4, 75—78 (Bolgárok és szlávok); XIX, 71 (Laborc) stb. stb.

Használható kiadások: *M. Florianus*, *Historiae Hungaricae Fontes Domestici* II. Lipsiae, 1883. 1—51. — *Fejérpataky László*, Béla király névtelen jegyzőjének könyve a magyarok viselt dolgairól (facsimile-kiadás). Bp., 1892. Ugyancsak *Fejérpataky* közlése a Magyar Honfoglalás Kútjőiben (1900.) *Pauler Gyula* jegyzeteivel 381—463.

Újabb fordítások: *Szabó Károly*, Béla király névt.

jegyz. könyve a magyarok tetteiről. Pest, 1860. Szabó Károly fordítását adja az idézett *Fejérpataky*-féle hasonmás kiadás II. mellékletéül. *Pais Dezső*, Magyar Anonymus. (A Napkelet Könyvtára 14. sz.) Bp., 1926.; bevezetéssel, jegyzetekkel és térképpel. A kódex hiteles történetét 1636-tól megírta *Jakobovich*: M. Könyvszemle 1927.

*

A ma meglevő kézirat másolat, amely — amint paleográfiai jellegéből meghatározható — a XIII. századból, mégpedig ennek inkább a második feléből származik.¹ Több jel arra vall, hogy a másoló nem volt magyar ember, hanem valószínűleg franciá. S bizonyára ennek köszönhetjük, hogy a latin szövegbe ágyazott, előtte értelmetlen, magyar nyelvi anyagot betűszerinti hűséggel írta le — természetesen a hibák, elírások leszámításával, amelyeket különben sűrűn követ el nemcsak ebben, hanem latinjában is. Annyi azonban kétségtelen, hogy a korábbi nyelvállapotot jobban ránk örököltette, mint a XIII. század második felének magyar nyelvén beszélő ember, aki a régi, de felismert formákat lépten-nyomon a saját nyelvérzéke szerint módosította volna. A *Gesta* magyar szórványainak hangjellege és helyesírása a II. Béla és II. Gyécsa korabeli oklevelekének felel meg és több olyan sajátos mutatót mutat, amely maga csoportos jelentkezésében III. Béla korában már nyelvtörténeti anakronizmus és valószínűtlenség volna.

[Előszó] 1b 1.

— — — petifti a me ut licut hýftoriam tro ||
ianam bellaque grecorum scripleram: ita et genealogiam regum || Hungarie et nobilium fuorum qualiter leptem principales perfone || que hetumoger uocantur

¹ Már *Cornides Dániel* megállapította ezt, kinek „*Vindictiae Anonymi Belae regis notarii*”, Budae 1802. c. posthumus műve egyébként is az Anonymus-kutatásnak egyik legjelentősebb, számos tekintetben ma is figyelemre méltó mozzanata.

de terra Scithica descenderunt. uel qualis sit terra Scithica. et qualiter sit generatus dux *almus*. || aut quare uocatur *almus* primus dux hungarie a quo reges hungariorum originem duxerunt. uel quot regna et reges sibi subiugauerunt. aut quare populus de terra Scithica egressus. per ydioma alienigenarum hungariorum et in sua lingua propria *mogerij* uocantur tibi scriberem. — — —

1. §. 2a l. — Et primus rex Scithie fuit *magog* filius iaphet. et gens illa *amagog* rege uocata est *moger*. — — — et in circuitu muro fortissimo edificauit. que per linguam hungaricam dicitur nunc *buduuar*. et a teothonicis *ecilburg* uocatur. —

3. §. 3a l.

De almo primo

Anno dominice incarnationis. d. ccc. XVIII.º *mo duce*. || *ugek* sicut supra diximus longo post tempore de genere *magog* regis erat quidam nobilissimus dux Scithie. qui duxit sibi uxorem in *dentumoger*. filiam *qunedubeliani* ducis. || nomine *emesu*. De qua genuit filium qui agnominatus est *almus*. || Sed ab euentu diuino est nominatus *almus*. quia matri eius pregnantis per sompnum apparuit diuina uisio in forma asturis. que quasi ueniens eam grauidauit. — Quia ergo sompnum in lingua hungarica dicitur *almu*. et illius ortus per sompnum fuit pronosticatum. ideo ipse uocatus est *almus*.

6. §. 4a l. — Quorum. VII. uirorum nomina hec fuerunt. *Almus* pater *arpad*. *Eleud*. pater *Zobollu*. aquo genus *laac* descendit. *Cundu* pater *curzan*. *Ound* pater *ete*. aquo genus *calan* et *colloj* descendit.

Tolu pater *lelu. huba.* áquo genus *ze-* || *mera* descendit. VII-us. *Tuhutum* pater *horca.* cuius filij fuerunt || *Gyýla.* et *zombor.* a quibus genus *moglout* descendit. — — —

10. §. 6a l. — — — Tunc || prenominati duces cumanorum scilicet. *Ed. Edumen. Etu.* || *Bunger.* pater *Borlu.* *Oulad* pater *vrluuru.* *Bojta* aquo genus || *Brucla* descendit. *Ketel.* pater *oluptulma.* cum uidissent pieta- || tem *almi* ducis quam fecit circa ruthenof pedibus eius prouolutj. || se sua sponte duci *almo* subiugauerunt — — —.

12. §. 7a l. — — — Et sic uenientes per- || filuam *houof* ad partes *hung* descenderunt. Et cum illuc || peruenissent. locum quem primo occupauerunt. *Muncas* no- || minauerunt eo quod cum maximo labore ad terram quam sibi ad- || optabant peruenerant. Tunc ibi pro requie laborum suorum. xl. dies || permanferunt. et terram ultra quam dici potest dilexerunt. — —

13. §. 7b l. — — — Et uocatus est *ar-* || *pad* dux *hung^uarie* et ab *hungu.* omnes sui milites uocati || sunt *hunguari* secundum linguam alienigenarum. et illa uocatio || usque ad presens durat. per totum mundum. — —

17. §. 9a l.

De Zerenze.

ARpad uero dux et sui nobiles egressi de castro *hung* cum mag- || no gaudio ultra montem *turzol* castra metati sunt. in || campo iuxta fluuium *tucota.* usque ad montem *zerenche.* || et inspicientes super montana illa qualitatem illius loci et || nominauerunt locum illum

amabilem quod interpretatur in lin- || gua eorum *zerel-*
mes eo quod multum dilexerunt illum locum et a die ||
 illa usque nunc a *zerelmu* locus ille uocatur *zerenche*.
 — — — (9b 1.) Et ibidem iuxta *tocotam* et infra filuas
 dux || *arpad* dedit terras multas diuersorum locorum
 cum suis habitatoribus || *edun(e)c* et *edumerne*.
 — — — Et in eodem loco castrum construxit, terreum
 quod nunc in presenti *hý-* || *muluduor* nuncupatur.

18. §. 9b 1. — — *Bor-* || *su* uero accepta licentia
 egressus felici fortuna collecta multitu- || dine rustico-
 rum iuxta fluuium *Buldua* castrum construxit, quod ||
 uocatum est apopulo illo *Borsod* eo quod paruum
 fuerit. *Bors* || uero acceptis filiis incolarum inoblides,
 et factis metis, per mon- || tes *turtur*, reuersus est ad-
 ducem *arpad*. — — —

22. §. 11a 1. — — Quod cum renuntiatum || fuisset
 duci *arpad* et suis *yobagyonibus* gauisi sunt gaudio ||
 magno ualde. Et more paganismo fecerunt *aldumas*.
 et || gaudium adnuntiantibus diuersa dona presen-
 tauerunt. — — —

27. §. 12a 1. — — Et in loco illo qui dicitur *escu-*
leu fidem cum iuramento firmaue- || runt. Et a die illo
 locus ille nuncupatus est *esculeu* eo quod ibi || iura-
 uerunt. *Tuhutum* uero a die illo terram illam obtinuit ||
 pacifice et feliciter. Sed posteritas eius usque ad tem-
 pora sancti regis || Stephani obtinuit. *Tuhutum* uero
 genuit *horcam*. *horca* genuit *geu-* || (12b 1.) *lam* et *zu-*
bor (!). *Geula* genuit duas filias quarum una uocabatur
ca || *roldu* et altera *laroltu* et *larolt* fuit mater sancti
 regis Stephani. || *Zumbor* uero genuit minorem *geu-*

lam. patrem *bue* et || *Bucne* tempore cuius sanctus rex
Stephanus subiugauit sibi terram || ultra *siluanam* — —

32. §. 136 l. *De castro urlsruur. et fluuio egur.*

Postea dux *arpad* et sui nobiles hinc egressi
 uenientes usque || ad fluuium *naragy* et castra metati
 sunt iuxta riuulos aquarum || a loco illo qui nunc dici-
 tur *casu*. Vbi etiam dedit terram mag- || nam *ouladu-*
nec patri *urlsruur*. et ibi postea *urlsruur* filius eius || ad
 caput eiusdem fluminis castrum construxit. quod nunc ||
 castrum *urlsruur* nuncupatur. Hinc uero dux *arpad* et
 sui egressi || uenerunt usque ad fluuium *egur*. et ibi
 paratis tuguriis || plures dies permanerunt. et mon-
 tem illum super quem || duci foliata fecerunt. nomi-
 nauerunt *zenuholmu*. et castra || eorum fuerunt a
 fluuio *yltorol* usque ad castrum *purozlou*. || Deinde
 egressi uenerunt usque ad fluuium *zogea*. et castra ||
 metati sunt per crepidinem eiusdem fluminis *athyl-* ||
cia usque ad siluam *matra* et subiugauerunt sibi
 omnes || habitatores terre a *grisio* usque ad fluuium
zogea et || usque ad siluam *zepul*. Tunc dux *arpad*
 in silua *matra* || dedit terram magnam *edunec* et *edu-*
menec ubi postea || *pota* nepos eorum castrum con-
 struxit. ex quorum etiam progenie || longo post tem-
 pore rex *lamuel* descendit. qui pro sua pietate || *oba*
 uocabatur.

40. §. 166 l.

De uictoria arpad ducis.

Dux uero *arpad* et sui milites adepta uictoria hinc
 e- || gressi uenerunt usque ad stagnum quod dicitur
curtuel- || *tou*. et manserunt ibi iuxta siluam *gemellen*
 XXX. IIII^{or} diebus. || Et in illo loco dux et sui nobiles

ordinauerunt omnes con- || suetudinarias leges regni.
 et omnia iura eius qualiter || seruirent duci et prima-
 tibus suis. — — — Et locum illum ubi || hec omnia
 fuerunt ordinata. hungarij secundum suum || idioma
 nominauerunt *lcerij*. eo quod ibi ordinatum || fuit to-
 tum negotium regni. Et dux locum illum de- || dit
oundunec patri *ete*. a *thýlcia* usque ad stagnum
Botua. || et a *curtueltou* usque ad sabulum *olpar*.
 Postea uero transac- || tis quibusdam temporibus.
ethe filius *oundu* congregata multi- || tudine sclauorum
 fecit inter castrum *olpar* et portum || *beuldu* edifi[ci]-
 cari castrum fortissimum de terra quod || nomina-
 uerunt sclauis secundum ydioma suum *surungrad*. id
 est nigrum castrum.

41 § 16b l. — — Hinc uero uenientes ad partes
budrug || peruenerunt. et iuxta fluuium *uoyof* castra
 metati sunt. || Et in partibus illis dux dedit terram
 magnam cum om- || (17a l.)- nibus habitatoribus suis.
Tolunec patri *lelu*. cum auunculo suo || *culpun* patre
Botond.

50. §. 20a l.

De deuastatione pannonie.

Tunc dux *arpad* et sui nobiles cum || tercia parte exer-
 citus sui de *elciburgu*¹ egressi castra metati sunt ||
 iuxta campum putej falsi. Et inde equitantes usque
 ad montem *bo-* || *doctu* peruenerunt. Dux uero *arpad*
 ab orientali parte dedijt *eleu-* || (20b l.)- *dunec* patri
*Zollu*². filiam magnam que nunc *uertus* uocatur. prop-
 ter clipeos the- || otonicorum in ibi dimissos. Ad radi-
 cem cuius silue iuxta stagnum *fer-teu*. Sac. || nepos

Zobollu longo post tempore castrum construxit. Quid ultra. Dux autem || *arpad* et sui milites sic eundo iuxta montem sancti martinj castra || metati sunt. et de fonte labarie tam ipsi quam eorum animalia biberunt. || Et montem ascendentel et uila pulchritune³ terre panonie. nimis || leti facti sunt. Et inde egressi usque *adrabam et rabuceam* uenerunt. — — —

P. mester „Gesta Hungarorum“-a tulajdonneveinek magyarázatát l. *Pais Dezső* Magyar Anonymusának jegyzeteiben 102—150.

---

¹ *ecilburgu, Etilburgu* helyett.

² *Zobollu* helyett.

³ *pulchritudine*.

IX.
A NYÉKI VÁRNÉPEK KIVÁLTSAĞ-
LEVELE.

— 1165. —

III. István király 22 pozsonyi várszolgát, kik a király mellett hűségesen kitarottak, a vár előkelői közé emel, illetve Szent István király fiaivá, szabadjaivá tesz. Eredetije Nyéki Végh Miklós levelesládájában. Fényképe a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában. Kiadasai: *Bél Mátyás*, Notitia Hungariae I, 114, II, 232, III, 545; *Fejér*, Codex Diplomaticus II, 171, 173—74, V/3, 253; *Wenzel*, Árpádkori Új Okmt. V, 186; vö. *Ortway*, Pozsony város tört. I, 70; *Wertner*, Csukárdiak. Századok 1893: 211; OklSz. *Királyfia és Szent a. Szentkirályszabadja*. Irodalma: *Szentpétery*, Kritikai jegyzék I, 108. A helyenként rongált eredeti hiányai számos átiratából egészíthetők ki.

Nosse delidero omnel hominel et presentel et polterol. Ego Itephanus dei gratia rex || hungarie sublimil ac triumphatoris *Geýtle* regil filius paterno successus folio || iftol hominel inter luburbanol *ponionienil* caltri existentel quorum nomina sunt || *ombud . Colou . Euzen . Petu . vokud . Nichw . Numla . Endre . Scerecin* || *Pentiki . Juna . kelud . Maca . Ceka . Murdar . Scar . Munka . petu . Juna . Fon- || Iol . Nichuu . arichdi . a caltrenli seruicio subtraxi . eo tamen tenore ut inter || procerel eiusdem caltri pro-*

cereſ filij ſancti Stephani regiſ exiſtant ea uidelicet
 cauſa || quod relictis ſuis omnibus me[cum ubiui]s
 ſteter[int] intrepidi. Que cauſa ut firma ſit || preſentia
 meorum nobilium [Luce] archiepiſcopi *Miconiſ* archi-
 epiſcopi *Ompud* palatini || comitis Laurentij curialis
 comitis. *Ruben* comitis *vanlegen* eiſdem caſtri *Seccu*
 comitis || Luce comitis. *Cabe* comitis [per] *bicenum*
 notarium meum aſcribi et ſigillo regali af- || firmari
 precepi Siquis [uero in] poſterum hanc libertatem
 regia, gratia conceſſa[m] apre- || dictis hominibus
 retrahere uoluerit ſub anathematis gladio feriat et
 in || cameram regiſ. C. libras auri perſoluat. factum
 eſt autem hoc teſtamentum || anno dominice carna-
 tionis. M·C·lxv^{to} Huius rei teſtes SVNT || E—N—J—
 D—J . & L—E—C—H—A—D . —

X.

BENEDEK VESZPRÉMI ISPÁN VÉGREN-
DELETE.

— 1171. —

III. István király pecsétjével megerősíti Benedek veszprémi ispánnak a veszprémi Szent Mihály-egyház és saját hozzátartozói javára tett végrendelezését. Eredetije: Veszprémi káptalan lt. Orig. lad. I. Kál, No. 2. Fényképe: Magy. Nemzeti Múzeum levélt. Hibás kiad.: *Fejér*, Codex Diplomaticus IX/7, 632; vö. *Szentpétery*, Kritikai jegyzék I, 116. sz. A végrendeletileg hagyományozott birtokok Somogy, Zala és Veszprém megyében feküdtek: *Ireg*, *Irög*; vö. *Csánki*, Magyarorsz. tört. földr. II, 614; *Zamárdi* II, 657; *Kálozd a Pét vize mellett* III, 236; *Kál* III, 66; *Kesző — Keszi* III, 71; *Ninu*, *Nin*, *Nyim* II, 632; *Tálozd* III, 114; *Luos—Lovas* III, 241 stb.

† Innomine Sancte & indiuidue trinitatis. Ab incarnatione domini anno M. C. LXX. I. Regnante glorioſo rege Stephano. ſuiſque uiuentibus. archiepiſcopo *Luca*. || & ſuiſ ſuffraganeis Stephano. Machario. palatino comite *ampudino*. curiali comite Laurencio. ceteriſque dioniſio. *Fulcone*. quorum inpreſencia *Benedic* dei gracia comes *bezpre* || *mienſiſ* terrena reſpueñ et celeſtia delideranſ diſpoſuit. ut parte ſue ſubſtancie. ſibi chriſtum faceret heredem. partemque cognatorum neceſſitati ſubuenire relinquer&. Dedit

igitur pre- || dium *Irig* ecclesie [sancti Michaelis —
 quo sunt IIII. mansio]nes. in eodem predio unum *ioubagionem* nomine *Cetk.* et unam siluam. boues.
 oues. et equacias Preterea in uilla *Zamard.* || dedit.
 VIII. uineas cum duobus uinitoribus. Dedit etiam pre-
 dium *kaluzd.* cum VIII. mansionibus. ouibus. bubus. et
 equaciis. et cum duobus molendinis super aquam *peit.*
 Dedit quoque || predium *Kal.* cum duabus mansioni-
 bus. et duobus debitoribus. et cum. VIII. uineis.
 dedit unum *ioubagionem* nomine *Petus* qui pre est
 eidem predio. Manumisit quoque petrum. et thomam.
 supradicte || ecclesie clericaliter seruire. *Zumbot* et
 martinum fratrem eiusdem. *Ceca.* *Wca.* ordinauit ut
 per singulos annos — — seruicium exhibeant. admen-
 sam fratrum dent. I. bouem. || X. gallinas. II. anseres.
 L. panes. X. cubulos potus. II. cubicularios quorum
 nomina *Buhta.* *Mauog.* Dimisit. quinque i- — — ut
 supradicte ecclesie libere seruiant. quorum nomina
 hec sunt. || Pantaleon. *Filese.* *Obrata.* Johannes. *Vilica.*
 ancillarum quoque nomina hec sunt. quas libertati c —
 — — i. *Zuna.* *Qurta.* *Vtuend.* *Pulna.* *Scina.* *Vrumes.*
Hugus. *Bééssa.* Maria ~ || *Mana.* *Mulad.* ancillam
 nomine *Hituand* dedit. ut lauet albas ecclesie. Preter-
 ea dedit filie sue terram in *Kesceh.* uineam. siluam.
 cum seruo *volóód.* vineas. II. in *Kengerec* cum || uini-
 tore. In *ninu.* II. uineas cum uinitore. predium in
Moyfa cum omni que in eo est facultate. ibidemque dedit
 filie sue uernulos. *Zumbur.* *Oduf.* *Tiuan.* *Salad.* *Em-
 bel.* *Felad.* || *Arua.* *Boronf.* *Seth.* *Abram.* *Jacob.* *Mar-
 cus.* In uilla *talud* dedit filie sue terram ad tria arat-

Ireg

Pet

ra. et. IIII. uernulos quorum nomina hec sunt. *Zuga. Micou. Zerem. Burucci.* Voloque || uos non ignorare fratres. tam presentes quam futuri. predium in *moysa* regem mihi dedisse. pro M. M. bylanciis. ablatum de *Moysa* pro latrocinio. Decetero scire etiam debetis. quod ego *Benedic* || filium fratris mei *Egidium* mihi infilium ad optionis elegi. dedique sibi tria predia. *Bala. Cophul. Luos.* Scriba regis *Becen* scripsit benedicto. Eodem tempore comes capelle *Vido.* frater *Fulconis.* || Verum ne ex aliqua parte mea uacillaret tradicio. regia auctoritate hoc priuilegium est factum. et regie maiestatis sigillo sigillatum. Quicumque igitur huius priuilegij || continenciam. nefario ausu uiolauerit. dei filius qui exacheronticis tenebris animal erutas liberauit. ipse sua potestate eorum animal mittat in eandem tenebras eternaliter concremandas. ||

XI.

JOANNES KINNAMOS : „EPITOME“.

— 1180—83. KÖRÜL. —

Joannes Kinnamos, a legnagyobb bizánci történetírók egyike, született 1143 körül, meghalt 1185 után. 1180—83 körül megírta Komnenos János (1118—1143.) és Mánuel (1143—1180.) bizánci császárok történetét 1118—1176-ig. Az előbbi Szent László királyunk leányának, Pirisk-nek (Iréne) férje, az utóbbi fia volt. Miként legelső gesta-íróink: Koppán, Szent László jegyzője, P. mester (Anonymus), II. Béla jegyzője, Kézai Simon, IV. László jegyzője, ő is udvari jegyző (γραμματικός βασιλικός) volt Mánuel császár mellett, Elkísérte urát európai és ázsiai hadi vállalataiba. János császár korával röviden végez, annál részletesebben beszél — mint szemtanu — a Mánuel alatt történt eseményekről. Magyarország XII. századi történetére a legbővebb és leghitelesebb kútforrás, különösen az 1151. évtől kezdve. Megírja II. István, II. Gyécsa és III. István görög háborúit és Mánuelnek közel félszázadon át folytatott mesterkedéseit, hogy hazánkat görög befolyás alá juttassa. Az események során számos magyar személy- és helynevet említ. Mánuel két pártfogoltjának, II. László és IV. István trónkövetelőknak felléptetésével kapcsolatosan hivatkozik az ősi magyar trónörökösödési törvényre (senioratus) és egyedül ő tudósít bennünket arról, hogy a magyarok a trón örökösét „uram” címmel illették (l. szemelvényünket).

Műve kivonatossan (Ἐπιτομή) maradt fenn a vatikáni könyvtár XIV. századi, végén csonka, 163. számú görög papírkódexében. Kiadta: *Cornelius Tollius* 1652. Trajecti ad Rhenum; *Du Cange* 1670: Párizs; Ed. Veneta 1729.; *Migne*, Patro-

logia Graeca 133. köt. 299—678. h., és Aug. Meineke a Corp. Script. Hist. Byzantinae-ban 1836. Bonn (l. Krumbacher i. m. II. kiad. 279).

Cod. Pal. Vat. Graec. 163. 254a l. (Bonni kiad. Lib. V. cap. 1. vége, 203. l.)

Ἰατζᾶ δὴ τούτῳ ἦσθην μὲν ἀδελφῷ Βλαδίσιθ-
λαβος τε καὶ Στέφανος οὐκ οἶδα δὲ ὅ τι προσκε-
κρουκότε ὑπερφυῶς ἐμισηθήτην αὐτῷ. ἀμέλει καὶ μετὰ
πολὺν τὸν ἄλλοτε ἀλλαχόθεν δρασμὸν τέλος βασιλεῖ
προσελθόντε χειρὸς ἐγενέσθην τῆς αὐτοῦ. καὶ ὁ μὲν βασι-
λέως ἔγημεν ἀδελφιδῆν ὁ Στέφανος, Μαρίαν τὴν
Ἰσαακίου τοῦ σεβαστοκράτορος παῖδα περικαλλῆ καθάπερ
εἴρηται οὔσαν, ἄτερος δὲ ἄζυξ διετέλει. τότε τοίνυν
ἐπειδὴ τοῦ Ἰατζᾶ τετελευτηκότος θάτερον τῶν ἀδελ-
φῶν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ὁ τοῦ δικαίου ἐκάλει θεσμὸς (νόμος
γὰρ οὗτος παρὰ τοῖς Οὔννοις ἐστὶν ἐπὶ τοὺς περιόν-
τας αἰεὶ τῶν ἀδελφῶν τὸ στέφος διαβαίνειν), κατάγειν
τούτους εἰς γῆν τὴν πατρῴαν βασιλεὺς σπουδῆς εἶχεν.
Ἰατζᾶς γὰρ τὸν πάτριον παριδῶν νόμον ἐπὶ τὸν υἱὸν
τὴν ἀρχὴν διεβίβασεν. Οὔννοι τοίνυν τὸ μὲν τι τοῦτον
αἰδεσάμενοι τὸν νόμον, τὸ δὲ καὶ τὴν βασιλέως εὐλαβη-
θέντες ἔφοδον, Στέφανον τὸν Ἰατζᾶ τῆς ἀρχῆς
παραλύσαντες θατέρῳ τῶν ἀδελφῶν τῷ Βλαδίσιθλάβῳ
ταύτην ἀπέδοσαν. τῷ γε μὴν Στεφάνῳ, φημὶ τῷ πρεσ-
βυτέρῳ, τὴν Οὔροῦμ ἀπεκλήρωσαν τύχην. βούλεται δὲ
τοῦτο παρὰ Οὔννοις τὸν τὴν ἀρχὴν διαδεξόμενον
ἐρμηνεύειν τὸ ὄνομα.

Kinnamos mŭnében még a követ-
kező magyar személy-, hely- és méltóság-
nevek fordulnak elő: Ἀκούσης (Ákos), Ἀλμού-

ζης (Álmos hg.), Βακχίνος, Βακχίνον τὸν ἀρχιζουπάνον
 (Bagin, Bágyon?), Βασάκης (Bacsák?), Βελάν, Βελᾶ Vasab
 (Béla), Βέλοσις, Βελούσης (Belos), Βορίσης, Βορίτζησ (Bo-
 rics), Γειτζᾶς, Γειτζᾶ, Ἰατζᾶς ὁ τῶν Οὔννων ῥήξ, Ἰατζᾶν
 τῶν Παιόνων ῥήγα (II. Gyécsa), Καλαμάνος (Kálmán,
 Borics fia), Λαδισθλάβω τῷ Παννονίας ῥήγι (László);
 Δέσε, Οὔρεσις (Dezse és Uros szerb uralkodók);
 Ζουπάνους (zsupánok, ispánok), Μπάνον ταύτην καλοῦσιν
 Οὔννοι τὴν ἀρχὴν (bán); Βρανιτζόβης, Βρανιτζοβάν, Βρα-
 νιτζοβίται (Barancs, barancsiak), Χράμον (Haram), Παράτ-
 ζιον (Bács), Πετρίκον (Kő), Σίρμιον (Szerém), Τεμίσης
 (örös, Temes hegy), Τιτελίου (Titel), Ζεύγμα, Ζεύγμην,
 Ζεύγμινον (Zimony); Χαλισίους, Χαλισίων (kalizok),
 Πετζινάκουσ (besenyők) stb. stb.

Nagyjában ugyanezen tulajdonnevek fordulnak elő *Niketas Akominatos (Choniates)* bizánci történetíró 'Ιστορία-jában (szül. a XII. század derekán, megh. 1220-ban). Ő is az 1118. évvel kezdi művét, ismeri, sőt felhasználja *Kinnamost* és az 1218. évig folytatja Bizánc történetét. A bonni Corpusban kiadta *I. Bekker* 1836. (l. *Krumbacher* i. m. II. kiad. 281).

XII.

A SZÉKESFEHÉRVÁRI KERESZTESEK JAVAINAK MEGERŐSÍTŐLEVELE.

— 1193. —

III. Béla király nagy, aranybullás oklevéllel megerősíti és gyarapítja birtokaiban a székesfehérvári keresztesek (János-lovaágok) házát, a melyet Martyrius esztergomi érsek alapított és a király anyja, Euphrosina gazdagított. Eredetiye a Magy. kir. Országos Levéltárban Dl. 27. Fényképe a Magy. Nemzeti Múzeum levéltárában. Eredetiből még eddig kiadatlan. Mátyás király 1464. évi hibás átiratából kiadta *Knauz Nándor*, Monumenta Eccl. Strigoniensis I, 142—146. A helyenként szakadozott eredeti hiányai pótolhatók IV. Ince pápa 1252. évi és Zsigmond király 1394. évi átiratából (Orsz. Levélt. Dl. 28. és 29. sz.). Az OklSz. többször ezeket idézi. Az oklevél hitelessége felett az 1913. évben folytatott hosszú vitát hitelessége javára döntötte el *Jakubovich Emil* azon megállapítása, hogy írása azonos III. Bélának Bertalan modrusi comes számára kiadott, ugyancsak 1193. évi aranybullás oklevelével. Írója, úgy látszik, III. Bélának azon *Wasca* nevű notáriusa, ki már 1181-ben is ír egy királyi oklevelet és szövegezése a király több más oklevelében is kimutatható. Irodalma: *Szentpétery*, Kritikai jegyzéke I, 155. sz. A felsorolt 55 birtok, melyeknek határait is megállapítja az oklevél, Zala-, Somogy-, Tolna-, Fehér-, Esztergom- és Borsodmegyében feküdt (I. Csánki, Magyarország. tört. földr. II, 672—3, III, 369, 465. stb.).

IN NOMINE SANCTE TRINITATIS ET
 INDIUIDUE UNITATIS. Bela dei gracia Hungarie.
 Dalmacie. Chroacie. Rameque Rex inperpetuum.
 Quoniam scrupulus questionis raro aut nunquam
 prouenit || et emergit. cum titulus possessionis auten-
 tici scripti beneficio posteritatis memorie commenda-
 tur: ex officio regie celsitudinis iusticie limitibus ad-
 herentes. piaque deuotione prouocati: quam erga
 domum hospita- || lis ierusalem gerimus et habemus:
 dignum duximus ab ipsis exordiri principis. qualiter
 ecclesia beati regis stephani de *alba* in dominium
 prefate domus hospitalis fuerit deuoluta. Martirius
 uir honestatis eximie. strigoniensis || ecclesie archi-
 episcopus primus in prefata ecclesia lapides posuit.
 et eam fere ad medietatem usque perduxit. sed morte
 preuentus: consummare non potuit. Tandem domina
 mater nostra instinctu diuine inspirationis accensa.
 pro remedio anime || sue. et pro anima mariti sui pa-
 tris nostri pie memorie regis *Geýlla*. et pro salute
 nostra. prefatum monasterium opere desiderato
 compleuit. et uariis possessionibus copiosius dotatum
 ac ditatum ob religionem et honestatem ipsius do- ||
 mui hospitalis perpetuis temporibus contulit possiden-
 dum. Hec igitur sunt nomina prediorum que a domina
 matre nostra prefato monasterio sunt collata. *Ojvd-*
uor. Chergou. Zoloc. Godan. Atachin. Querequi.
Igor. Chiz. Meger. Gan. || Nun. Berhin. Sumberhein.
Mariada. Faeregiaza. Chepel. Liba. Horcha. Gant.
Woroít. Foda. Vilak. Teuel. Feteil. Dus. Petrella.

Borz. Izca. Zoboca. Timar. Cheuz. Horta. Zold. Jonata. Boinca. Con- || col. Bodogth. Epceu. Sag. Agar. Boclar. Nodog. Necg. Warung. Goboz. Tudey. Vlcan. Toploza. Copuil. Areinnesl. Ker. Fuinnes. Scequed. Halaz. Biwol.

In *Ojvduor* terra est circumquaque metis lignata. Prima || meta incipit ab aqua que uocatur, *Clesna*. a parte *marc.* et uadit ad pratum ubi facta est terrea meta. sic meta intrat in siluam et uadit usque ad *raquatiquerec*. Inde ad aliam aquam que uocatur *libouza*. et inde ad || monticulum [.de m]onticulo: usque ad abietes. inde ad arborem iuxta uiam positam. Ibi terra diuiditur cum com[it]e Egidio. De arb[ore] supradicta: tendit ad aliam arborem. Inde ad ueterem puteum. Ibi int[rat] in uiam. et || iuxta uiam meta uadit ad metam quousque perueniatur ad siluam que dicitur *Bocor*. et ul[tra b]ocor uadit ad du[as] vlmos. et ibi diuidi[tur cum] iohanne filio comitis andréé. Inde meta ad metam uadit usque ad aquam que uoca[tur] *Benenca*. Ibi || diuiditur cum *bocon*. Ab aqua predicta tendit ad duas populos. et inde ad aliam aquam que uocatur. *Tur*. Ab illa ad aliam que uocatur. *Clesna*. Ibi diuiditur cum *buzad*. Inde ad quandam arborem. circa quam est fossa. Deinde uadit meta ad || metam usque ad magnam uiam. Inde ad terream metam. Ibi diuiditur cum *Micus*. Inde meta uadit ad metam usque ad monticulum. et ibi diuiditur cum *jobagionibus* de *boka*. Inde ad alium monticulum. et ibi diuiditur cum *jobagionibus* de *bocovnicj*. Ibi intrat in || uiam et

uadit usque ad pirum. De piro usque ad arborem *cequsa*. jbi diuiditur cum populis *ceche* comitis. Inde usque ad monticulum. et ibi diuiditur cum *Wajoda*. Inde ad magnam uiam. et est ibi terrea meta. jbi diuiditur cum *pomlim*. et lic perficitur meta usque || ad aquam predictam que dicitur *clesna*. iuxta *marc*.

In *Chergou* prima meta incipit a piscina *abram*. et uadit usque ad monticulum *areinqueleu*. jnde ad aquam *Lizcou*. jbi diuiditur cum antonio. et iuxta aquam illam tendit usque ad *fertes*. jbi di- || uiditur cum petro. Inde ad aliam aquam *zorduc*. et est ibi arbor per quatuor partes diuisa pro meta signata. et iuxta eandem aquam ascendit superius ad terream metam. et ibi diuiditur cum *Both*. Inde descendit ad quercum. De quercu: ad *egerag*. et est ibi || *bigfa* pro meta. Inde ad pirum. Ibi intrat in uiam. et uadit ad aquam. *chernou*. Inde ad uiam *Sequest*. De uia ad alium (!) pirum. ibi diuiditur cum abbate sancti iacobi. Inde ad piscinam *Tureg*. Inde ad portum *Sorcod*. Inde ad *Gudejacara*. Inde ad *egris*. Inde ad por- || tum *libauz*. Inde ad aquam *vitmiz*. Ibi diuiditur cum *Cuna*. Inde ad aliam aquam. *Sidala*. Inde ad *cangelis*. Inde ad pirum. Inde ad monticulum. et est ibi terrea meta. Inde ad *bigquereg*. et ibi diuiditur cum Martino comite filio *Mircur*. Inde ad pontem *papa*. Inde || ad aquam *vegag*. jbi diuiditur cum Subulcis nostris.

In *Zuloc* prima meta incipit ab aqua. *Rigauz*. jbi diuiditur cum *benedic*. Inde ad portum. jbi diuiditur cum filio thome comitis. Inde ad aquam *imola*. jbi transit ad quercum. et iuxta eandem aquam tendit

ad aliam || aquam *Galanaſ*. jbi diuiditur cum *vincel-
lov*. et ibi intrat inuiam. *Bobouca*. et uadit ad aquam
Zudurýg. jbi diuiditur cum ſeruiſ noſtriſ. Inde de
meta ad metam. et diuiditur cum paulo. Inde ad
uillam. *Gurguteg*. Inde ad *cubuleſ*. Inde ad uillam
billenorum. jbi di- || uiditur cum *Mour* filio comitiſ
ſtephani. et lic uſque ad uillam ſupradictam reuertitur.
et diuiditur cum johanne filio comitiſ *turde*.

In *vorolt* prima meta incipit a *humerou*. et uadit
ad pirum. Inde ad aliam pirum. jbi diuiditur cum
uillaniſ de *coach*. Inde per metaſ tendit. || et diuiditur
cum comite *Both*. Inde ad pirum. Inde ad piſcinam.
Inde ad paruaſ vmoſ. Inde ad magnam terream me-
tam. ibi diuiditur cum johanne filio antonií. Inde pro-
tenditur per metaſ. et diuiditur cum *cuzend*. Inde
eciam per metaſ protenditur. et diuiditur cum filio
ſarcalij. Inde ad || treſ piroſ. jbi intrat in uiam. et
uadit ad arborem. circa quam eſt foſſa. Inde ad duaſ
arboreſ. jbi diuiditur cum thoma comite. et fratre ſuo
grifogono. jbi intrat in uiam. et uadit uſque ad mag-
nam terream metam.

In *horcha* prima meta incipit ab aqua || *fuzeg*.
jnde ad quercum. Inde ad magnam uiam. Inde ad
monticulum qui uocatur *War*. jnde ad pirum. Inde ad
aquam *fuzeg*. Inde ad [latum] campum de meta ad
metam. et lic redit ad aquam predictam *fuz[eg]*.

In *Bodogth* prima meta incipit a *cutfev*. Inde ad
|| *hýcicequj*. Inde ad *quielcut*. Inde ad *ſeldeluer*. Inde
ad *queſarc*. Inde ad *Mour*. Inde ad *Soruuld*. Inde ad
leajn Sewer. Inde ad uillam *Berith*.

In *Sold* prima meta incipit a *cher*. et uadit usque ad *biquacut*. Inde ad *Mogolos*. Inde ad *guga*. || Inde ad *Zounuch*. Inde ad *Sarcajn*. Inde ad *dobol*. Inde ad foueam uulpil. et sic reuertitur ad predictam uillam. *Sold*.

In *timar* prima meta incipit a *qielcut*. Inde ad *cuelhýg*. Inde ad uiam *lumug*. Inde ad *celeu ceg*. Inde ad perforatum lapidem. Inde ad || uallem. Inde ad lapidosam fossatam. Inde ad rubeam uiam et sic reuertitur ad predictum puteum.

In *borriz* prima meta incipit a uilla petri. et tendit ad fossatam. Inde ad *Keures bocor*. Inde ad *aldocut*. Inde ad fossatam sacerdotil. Inde ad molendinum. || Inde ad monachum. Inde ad *borlod*. Inde ad uallem *arpad*. Inde ad *gireu*. jbi intrat in uiam *almas*. et uadit ad pirum. Inde ad perforatam arborem. Inde ad fossatam petri. Inde ad *lovacol*. Inde ad *Ker*. Inde ad *Zamor*. Inde ad longam || fossatam. jbi intrat in uiam. et uadit ad aliam fossatam. Inde ad uiam *Strigoniensem*. Inde ad foueam uulpil. et sic redit ad predictum locum.

In *bokon* prima meta incipit de *ugufa*. Inde ad *Moinnerov kerek*. Inde ad *bik kerek*. || Inde ad *Milar*. jnde ad siluam *toloý*. Inde ad *Gogud*. Inde ad *coach*. Inde ad *Itamer*. Inde ad *Sag berk*. Inde ad *Nuchud*. et sic redit ad predictam *ugufa*.

In *epzu* prima meta incipit a uilla *tacod*. ab aqua *Sar*. et uadit ad magnam || uiam. Inde ad caput putej. Inde ad campum. *tatu*. Inde ad uiam auellanofam. Inde ad siluam *hýce*. Inde ad montem *lumujl*. Inde

ad uiam *biren*. Inde ad uiam *Sap*. Inde ad uiam *Muncad*. Inde ad montem *aroud*. Inde ad *Seýr kev*. Inde ad uiam *hv- || gan*. Inde ad pratum. De prato tranfit ufque ad *hýgilkeu*. Inde descendit de meta ad metam ufque ad predictam [aquam] *Sar*.

In *Godan* terra est ad tria aratra.

In *ethechin* ad octo et Silua in tribus locis. primo ab oriente. et est in circuitu || foffata pro meta. Secundo: ab occidente. quam diuidit magna uia. a dextra parte monafterii est. a finiftra Richardi. Sic de meta ad metam ufque ad pirum. Inde ad unam arborum. Inde ad puteum. et fic procedit ad tertiam filuam. Inde ad mag- || nam uiam. et per uiam illam ad ecclesiam beate Marie.

In *jgol* est terra ad duo aratra. In *Warang* ad duo. In *copuil* ad duo. In *feýrhigaz* (!) ad unum. In *chepeil* ad unum. In *Quereki* ad quatuor. In *chiz* ad quatuor. In *berk* || ad unum. In *gan* ad duo. In *Meger* ad duo. In *beruen* ad quatuor. In *lumberuen* ad unum. In *liba* ad quatuor. In *Mariad* ad quatuor. In *Nun* ad unum. In *tewel* ad unum. In *petrella* ad duo. In *Zoboka* ad quatuor. || In *Concoil* ad unum. In *boýnka* ad unum. In *boclar* ad quinque. In *jonata* ad duo. In *Sag* ad duo. In *agar* iuxta *ferteu* ad quinque. et in *ferteu* habent predicti fratres partem: ficut ferui noſtrj. In *nodog*. est terra ad unum aratrum. In *Gnec* || ad unum. In *bilol* ad quinque. et est una infula iuxta *danubium*. cuius meta incipit a foffata una. et uadit ufque ad portum. et ibi est meta terrea.

In uilla *Olcan* prima meta incipit a puteo *hýnog.* et uadit ad montem *jntov.* || Inde ad fossatam *odolohc.* Inde ad *Kac.* Inde ad arborem johannis. Inde ad *cenholm.* et sic redit ad predictum puteum.

In *tudæu* prima meta incipit de uia *pochinta.* et uadit ad *hýgæl holm.* Inde ad monticulum. Inde ad alium monticulum. Inde ad || *Loaz hýg.* Inde ad *huce arc.* Inde ad uallem *Duel.* Inde ad portam. Inde ad montem *Sceguen.* Inde ad aquam *lum.* et dimidia pars aque et pratj. pertinet ad predictum monasterium. reliqua medietas ad ius abbatil sancti demetrii. et iuxta eandem || aquam tendit ad capud (!) magni lutj. Inde ad *Kaminat hýg.* et sic redit ad predictam uiam.

In *franca uilla* sunt tres uinée quarum una maxima est. quam dedit *Boronch.* In *toploza* terra est ad decem aratra. circumquaque metis lignata. In *Quer* || ad tria a[ratra]. In *fuenes* ad. VI. aratra. In *Scequed* terra est in uno loco. metis assignata [cum] tribus truncis. et uadit usque ad portum. et cum eodem portu monasterii est. In *coboz* terra est ad duo aratra. In *halaz* ad [tria]. et est una || silua iuxta] *danubium.* cuius meta sub fossata *Dolosa* incipit. et uadit usque ad cap[ut piscin]e que uocatur *Narag.* et finis illius per[ficitur ad] siluam sancti benedictj. que uocatur *Culpen.* et sunt ibi octo piscine. quarum nomina [sunt] *H-]uze tov.* || *Ceraka. Tainad. Tariýneu. Ostumpa. Quiestou. Gorumbuca. Narag.*

Predia illa quorum limites in presenti pagina sunt annotati: per clericum nostrum Demetrium

filium Gabrielis adhibitil cum eo testibus de prouin-
 ciil. exceptione || maioribus circuii fecimus. et metal
 eleuari. quorum limites notati non sunt: per eundem
 Demetrium uideri fecimus. et nomina annotarij. nec
 inuentus est homo qui ad aures excellencie nostre
 aliquid contrarietatis contra prefatos uiros hospitalil ||
 detulisset. Vnde ne in posterum huic donationj a
 quoquam aulu temerario valeat contradici: eam
 presentil pagine patrociniio communimus. Infuper
etiam nos uolentes celesti gazophylacio aliquid aggre-
 gare: ad sustentacionem || pauperum. quibus prefata
 domus necessaria cotidiana subministrat: liberos
 denarios de *Ojvduor.* et *Chergou.* qui ad ius regale
 pertinebant. usque ad summam Sexaginta marcarum
 perpetuil temporibus condonamus. Si uero de hiil ||
 locil disponente domino populus in tantum excreuerit.
 ut summam sexaginta marcarum liberi denarii exce-
 dant: excessum uoluntati regum qui nobis succel-
 suri sunt relinquimus. Data est carta per manus ma-
 gistri *Kathapani.* albenlis. || prepositi. aule regie can-
 cellarii. Anno ab incarnatione domini Millesimo.
 Centesimo. Nonagesimo Tercio. Venerabili *job Istrigo-*
nienli archiepiscopo existente. venerabili *Saule colo-*
chenli archiepiscopo existente. Petro *agri-* || *li*
 episcopo. *Calano* quinqueecclesienli episcopo. et
 eodem tocius dalmacie atque chroacie gubernatore.
Baillezlavo Wacienli episcopo. *Vgrino geurienli* epil-
 copo. *Johan bezprimienli* episcopo. Adriano trans-
 siluano episcopo. Dominico *Zagrabiensli* || episcopo.
Mog palatino comite. et eodem *baachienli.* Dominico

XIII.

IMRE KIRÁLY ADOMÁNYLEVELE
UGRIN GYÖRI PÜSPÖK SZÁMÁRA.

— 1198. —

Imre király Ugrin györi püspöknek adományozza a sopronmegyei Mihály birtokot több szolgáló és szabados családdal. Eredetije: Magy. Nemzeti Múzeum levéltárának törzsgyűjteményében. Képmása: Tudományos Gyűjtemény 1834. III, 97. és *Horvát Árpád*, Oklevélhasonmások gyűjt. III. tábla, Legjobb kiadása: *Horvát Árpád*, Diplomatikai írástan 113—114. Irodalma: *Szentpétery*, Kritikai jegyzék I, 172. sz.

†
† INNOMINE SANCTE TRINITATIS ET
INDIVIDUE UNITATIS. Hemericus dei gracia
Hungarie Dalmacie Chroacie rameque rex inperpetuum. || Quoniam factis que scripti carent autentico processu temporis solet obliuio nouercari. Hoc singulare remedium adinuenit humana || solertia ut quod memoria dignum creditur testimonio literarum commendetur. Quapropter posteritatis memorie dignum duximus declarare || quod predium pauli . nomine *Michal . iobagionis* caltri *lupruniensis* ob sui facinoris uindictam quod in regie serenitatis maiestatem commisit. — || *ugurino . geurienfi* episcopo contulimus . cum omnibus pertinentiis suis iure perpetuo possidendum . quia integritatem

sue deuocionis ex || multis rerum argumentis conce-
 pimus. Continentur autem in eodem predio . VIII .
 mansiones seruorum. *Eurud* cum uxore et cum . IIII .
 filiis quorum || nomina hec sunt . *funer* *scuke* *zeu* . *lo-*
cul . *Moturuc* . et duabus filiabus quarum nomina hec
 sunt . *Zumbotca* . *picur* . altera mansio . scilicet .
funer . cum || uxore . *cune* cum duobus filiis quorum
 nomina hec sunt . *lida* . et *but* et duabus filiabus
 scilicet *sukete* et *bith*. Tercia mansio . *Michael* cum
 uxore et duobus || filiis . scilicet *cupur* . *curacun*.
 Quarta mansio . *Mogd*. cum uxore *cucad* . et duobus
 filiis . scilicet *pribur* . et *cucou*. Quinta mansio *feldes* .
 cum || uxore . *Mahtelt* . et cum una filia . *cupuran*.
 Sexta mansio . *lumurcuc* . cum uxore nomine . *geta* .
 et cum una filia nomine *emelev* . et cum uno filio ||
 paruulo. Septima mansio . *iacov* . cum uxore sua . *sc-*
reteu et duobus filiis . quorum nomina sunt *guzu* . et
cimoz . et duabus filiabus scilicet — || *ioatec* . et *thuc*.
 Octaua mansio cum uxore et duobus filiis. Nona man-
 sio . *loruuld* . cum uxore et quatuor filiis . preterea sunt
 || X. capita seruorum non habentium uxores. *Martinus*.
Egidius . *valard* . *bene* . *cinc* . *dume* . *Tumpa* . *Micuse* .
buke . *bud* . In eodem autem || predio habentur . IIII .
 mansiones libertinorum . *bucca* . cum uno filio . *Zum-*
bot . *vendic* . cum fratre suo . *Tipsu* . *Geuden* . cum
 uno filio || paruulo . *cozug* . cum . IIII . filiis .
vl . *ded* . *beul* . *cuc* . Vt autem hec nostre dona-
 tionis series firmiter in posterum robur obtineat ||
 sigilli nostri munimine iussimus insigniri . Datum per
 manus magistrum *catapani agriensis* ecclesie electi pari-

ter auléé regie || cancellarij . Anno dominice incarnationis Millefimo . centesimo nonagesimo octauo . Venerabilij *iob . Itrigonienli* archiepiscopo || Deo amabili . *Saulo colocensi* archiepiscopo . *Calanano* (!) quinque ecclesienſe episcopo . *Vgurino Geurienli* episcopo . Adriano ultra filuano episcopo || Johanne *cenadienli* electo . *Elav* . palatjno comite et eodem *bacienſe* . Egidio curialj comite regine . *Elau* curiali comite et || et (!) eodem *cenadienſe* . *Mica bichorienſe* comite . et eodem cubiculariorum magistro exiſtentibus.

XIV.

A HALOTTI BESZÉD ÉS KÖNYÖRGÉS.

— 1200. KÖRÜL. —

Ismert legrégebb, összefüggő szövegü, magyar nyelvemlékünk, a Halotti Beszéd és Könyörgés, egy a XII. század utolsó éveiben (1192 után) megkezdett és a XIII. század legelső éveiben (1203 előtt) befejezett, 172 hártylevélre román minuta erecta írással írt misekönyv 154a lapján olvasható. A misekönyvet legelső ismertetőjéről, Pray György jezsuita történetíróról († 1801.), Toldy Ferenc Pray-kódexnek nevezte el. A kódexet a pozsonyi társas-káptalan adományából 1813 óta a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára őrzi kéziratári osztályában, régebben *Quart. Hung. 387.*, újabban *Nyelvemlék 1.* jelzet alatt.

A Pray-kódex liturgikus értelemben nem teljes misekönyv (*missale plenum, plenarium*), hanem a misének csak egyes részeit tartalmazó *sacramentarium*, és mellette a papnak a teljes mise elmondásához még más liturgikus könyvekre (*antiphonale-* vagy *graduale-ra, lectionarium-ra* és *evangelionarium-ra*) is szüksége volt, amilyen könyvekkel Szent István király II. Decretumának 1. fejezete szerint a püspökök tartoztak ellátni az egyházakat. Ezzel szemben a Pray-kódex számos olyan részletet is tartalmaz, amely tulajdonképpen nem szerves része a misekönyvnek és nem található fel az egykorú külföldi teljes misekönyvekben, *missale plenum*-okban sem. A Pray-kódex az egyetlen ismert Árpád-kori magyarországi *sacramentarium*, míg a körülbelül félszázaddal későbbi, második ilyenemű emlékünk, a Németújvári Misekönyv, már *plenarium*.

Máig vita tárgya egyháztörténet-íróink közt, hogy hol írták a Pray-kódexet. Az sincs még véglegesen tisztázva, vajjon eredetileg püspöki, világi papi vagy szerzetesi egyház számára készült-e. Mindezideig legvalószínűbbnek látszik az a feltevés, hogy világi papok számára készült liturgikus könyvek szövegének felhasználásával valamelyik dunántúli bencés monostorban, úgy lehet, épen Pannonhalmán írták. E feltevés mellett szólnak a kódex egykorú bejegyzései, amelyek szerint azt a XIII. század első felében, legalább is 1228-tól a tatárjárásig a pannonhalmi apátság-nak Pozsony és Nyitra megye határán elterülő ösi, Szent István-kori „*terra Sala*“ vagy „*terra Wag*“ nevű birtokán, a pozsony-megyei De á k i és időnként a szomszédos Taksony faluk egyházában használták misekönyvül. Innen kerülhetett később a pozsonyi káptalan könyvtárába (I. Réthei Prikkel Marián és Zalán Menyhért alább idézett értekezéseit).

A Pray-kódex főbb részei:

I. *Kánonok*, azaz a Kálmán király idejében (1104 után) tartott első esztergomi zsinatok végzései.

II. *Libellus in ordine Romano* vagy *Ordinarius*, amely a mise, az officiumok és a böjtök rendjét tárgyalja. Zalán Menyhért meghatározása szerint e rész nem más, mint Bernoldus Constantiensis sanct-blasieni (Schwarzwald) bencésnek († 1100.) *Micrologus de ecclesiasticis observationibus* című 1085. körül írt műve.

III. *Kalendarium*, egyházi naptár (benne a magyar szentek: Szent Adalbert, Szent István, Szent Imre, Szent Gellért és Szent László ünnepei a rendes helyükön, vörös betűkkel feltüntetve található) egészségi szabályokkal, a szerencsétlen napok jegyzékével, kronológiai, csillagászati és necrologicus (halálozási) bejegyzésekkel stb.

IV. A *Pozsonyi Évkönyvek*-nek nevezett legrégebb magyarországi annales, mely 997-től 1187-ig terjed, későbbi kezektől származó kiegészítésekkel. Hozzá csatlakozik egy utólag bejegyzett *király-lajstrom* Szent Istvántól II. Endre uralkodásának 6-ik évéig, vagyis 1210-ig.

V. Két *husvétmutató tábla*. Az első az 1151—1300., a második az 1171—1276. évekre számítja ki husvét napjának mozgó ünnepét.

VI. *Praeparatio ad missam*, a papnak a miséhez való előkészülete.

VII. *Ordo et canon missae*, miserend.

VIII. Különböző *misék*: *a*) proprium missarum de tempore (egyházi időbeli misék), *b*) proprium missarum de sanctis (a szentek tiszteletére rendelt misék, köztük a magyar szentek miséi), *c*) commune sanctorum és missae votivae (a szentek általános miséi és fogadalmi misék), *d*) missa in agenda mortuorum (halotti misék), *e*) *benedictio*-k (különbéféle áldások és könyörgések); *f*) temetési szertartások, *g*) proprium missarum ordinis Sancti Benedicti (a bencés szentek miséinek elején csonka gyűjteménye).

A temetési szertartások utolsóelőtti fejezete a megboldogult hívőnek sírverembe lebocsájtott holtteste felett mondandó „*Sermo super sepulchrum*“ rubrummal jelzett magyar Halotti Beszéd és Könyörgés. Ezt utolsónak egy „*Hic faciat sacerdos sermonem populo*“ utasítással bevezetett hosszabb latin elmélkedés követi, mely nem fordítása ugyan a magyar beszédnek, de tárgyára, eszméire és gondolatmenetére rokon vele, sőt különösen az elején szorosabb, kifejezésbeli egyezéseket is találunk benne. Ezért a magyar nyelvemlék egybevágo helyeinek megvilágítására alább egész terjedelmében közöljük ezen latin *sermo*-t is. A 32 sorra terjedő magyar szöveg utolsó 6 sora, a Könyörgés, hű fordítása a temetési szertartásokhoz tartozó egyik latin *oratio*-nak, melyet világszerte, az egész kereszténységben elmondott a temetést végző pap, miután a nyitott sírba háromszor földet hintett és elmondta a „*De terra psalmasti me*“ kezdetű responsoriumot. Eredeti latin szövegét, amely csaknem szóról-szóra egyezően megtalálható a legrégebb, V—XI. századi külföldi misekönyvekben és agendákban is, alább magából a Pray-kódexből (152a l.) közöljük.

Maga a Halotti Beszéd 227, a Könyörgés 47, az egész nyelvemlék tehát mindössze 274 szóból áll. De szó-

tárilag nem tartalmaz többet 190 szónál, mert egy-egy szó többször is előfordul benne.

A Pray-kódex és a Halotti Beszéd felfedezőjének *Schier Xystus* tudós Ágoston-rendi szerzetest († 1772.) kell tartanunk, ki a kódexet és bebizonyíthatólag nyelvemlékünket is első ismertetőjénél, *Pray, Györgynél* előbb ismerte.

A kódexnek és nyelvünk legrégebb összefüggő emlékének immár másfélszázadnál is idősebb irodalmát *Pray 1770*-ben Nagyszombatban megjelent *Vita S. Elisabethae viduae nec non B. Margaritae virginis* c. művével nyitotta meg, a mű 249. l. B. jegyzetében 7 soros mutaiványt közölve a nyelvemlékből. *Dissertatio hist. crit. de Sacra Dexterā divi Stephani regis* (1771.) és *Diatribē in dissertationem hist. crit. de S. Ladislao* (1777.) c. műveiben pedig a kódex egyes részleteit ismertette először. A Halotti Beszédet egész terjedelmében először *Sajnovics János* közölte *Demonstratio idioma Ungarorum et Laponum idem esse* c., ugyancsak 1770-ben Nagyszombatban megjelent műve 3—8. l. *Faludi Ferenc* olvasásával; utána *Koller József*, *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum. Posonii, 1782. I, 414. l.,* ue. kötetben a kódex több részlete is ki van adva. A nyelvemléket legrészletesebben *Révai Miklós* magyarázta az *Antiquitates literaturae Hungaricae* (Pest, 1803.) I. kötetében. A kódex legbehatóbb liturgikus ismertetését *O. A. (Ocskay Antal)* adta *Döbrentei Gábor* Régi Magyar Nyelvemlékek című nagy gyűjteménye I. kötetének első felében (Buda, 1838.) LXXIII—CIV. l.

Oskar Blomstedt finn tudós: Halotti beszéd, ynnä sen johdosta vertailevia tutkimuksia Unkarin, Suomen ja Lapin kielissä (Helsingfors, 1869.) címen egész könyvet írt a nyelvemlékről. A kódexre és nyelvemlékre általánosságban figyelemre méltó megállapításokat találunk még a következő értekezésekben: *Békesi (Concilia) Emil*, Irodalmi felfedezés, Magyar Sion 1874: 425—435, 529—537. *Uő.* A Halotti Beszéd kora és hazája. Figyelő 1877. III, 321—327. — *Fraknoi Vilmos*, A Pray-codex. Magyar Könyvszemle 1879: 275—8. — *Zolnai Gyula*, Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig. Budapest, 1894. 51—72. — *Széchy Károly*, A Pray-kódex ügyében. Iro-

dalomtört. Közlemények 1895: 1—23. — *Réthei Prikkel Marián*, A Pray-Codex. Pannonhalmi Rendtört. I. Bpest, 1902. 439—472. (1903. külön is.) — *Szinnyei József*, A Halotti Beszéd másolat voltáról. MNy. 1905: 20—3. — *Mészöly Gedeon*, A HB. nem-másolat voltáról. Nyr. 1908: 289. — *Trócsányi Zoltán*, A HB. másolat voltáról. NyK. 1909: 213. — *Melich János*, Révai Miklós első magyarázata a HB.-ről. MNy. 1908: 1—12, 54—62. — *Czebe Gyula*, A HB. és Könyörgés s a görög és latin szertartás. EPhK. 1915: 34—42 (a HB. és az utána következő latin *Sermo* szövegének egybevetése). — *Isoz Kálmán*, Latin zenei paleográfia és a Pray-kódex zenei hangjelzései. Bpest, 1922. A Budavári Tudós Társ. kiadv. — *Karácsonyi János*, Hol írták a HB.-et? MNy. 1925: 221. — *Zalán Menyhért*, A Pray-kódex forrásaihoz. Magyar Könyvszemle 1926: 246—78. *Uő.* A Pray-kódex benedictioi. Uo. 1927: 44—66. — *Ernyey József*, A Pray-kódex termőhelye és eredeti rendeltetése. Uo. 1927: 67—83. stb.

Sermo sup(er) sepulchrum.

Latiatuc feleym zumtuchel || mic vogmuc. ýfa pur
 el chomuv uogmuc. Menyi miloftben || terum-
 teve eleve mív ílemucút adamut. el oduttá volá neki ||
 paradifumut hazóá. El mend paradifumben uolov gimil-
 cictul || munda neki elnie, Heon tilutoa wt ig fa gimilce
 tvl. Ge || munda nekí meret nu(m) eneyc. ýfa kí nopun
 emdul oz gimill || tvl. halalnec halaláál Holz. Hadlaúa
 choltat terumteve ílten || tvl. ge feledeve. Engede ürdüng
 intetvinec. el evec oz tiluvt || gimilltv. el oz gimillben
 halalut evec. El oz gimillnec vvl || keferüý uola vize. hug
 turchucat mígé zocoztia vola. || Num heon mugá-nec.
 ge mend w foianec halalut evec. || Horogu-vec ílten.
 el veteve wt ez muncal vilagbele. el leýn || halalnec el

puculnec feze. ¹²el mend w nemenec. Kic ozvc. || miv
 vogmuc. Hug el tiv latiatuc szumtuchel. ila el num ||
 igg ember mulchotia ez vermüt. yla mend ozchuz
 iarov || vogmuc. Wimagguc uromc isten kegilmec ez le-
 lie-ert. hug || iorgollun w neki. el kegiggen. el bullcassa
 mend w bunet. || El vimagguc lzen achscin mariat. el
 bovduq michael archangelt. || el mend angelcut. hug
 uimaggonoc erette. El uimagguc || szent peter urot. ki-
 nec odut hotolm ovdonia. el ketnie. || hug ovga^{ov giga} mend
 w bunet. El vimagguc mend szentucut. || hug legene-
 neki leged uromc lcine eleut. hug isten iv ui- || madia-
 gucmia bullassa w bunet. El zoboducha wt urdung ||
 ildetutvl. el pucul kinzotviatvl. el vezelle wt para-
 difu(m) || nugulmabeli. el oggun neki munhi uruzagbele
 utot. el || mend iovben rezet. El keassatuc uromchuz
 charmul. *Kirl.* [Kyrieleyson].

*

^{omuc}
Scerelmel bratym uimagguc ez lcegin ember
 lilki ert. || kit vr ez nopun ez homul vilag timnucebe-
 levl mente. || kinec ez nopun testet tumetivc. hug ur
 ut kegilmehel || abraam. ylaac. iacob. kebeleben hel-
 hezie. hug birlagnop || ^{juste}ivtua mend w szentii el unuttei
 cuzicun io^v || felevl iochtotnia ilezie wt. El tiv ben-
 netuc. *clamate III. K.* [Kyrieleyson].

clamate

*

Hic faciat sacerdos sermonem populo.

 ptime nostis fratres karissimi dei misericordiam. || quanta gracia dominus deus gratificauerat primum adam patrem || nostrum. sed diabolo suadente dum peccauit. quid sibi & omnibus suis || posteris tunc promeruit. ecce fratres uidetis oculis uestris || Considerate fratres in quanta beatitudine constabat ille || primus adam. quod & eum non mori. sed in eternum uiuere || creauerat dominus. Delectabilem domum dederat ei dominus. scilicet || paradysum. sed eo ibi manente precepta domini post posuit. postquam || a diabolo deceptus. de illo uetito fructu comedit. et in illo fructu. et sibi et omni humano generi mortem comedit. Solus || ipse peccauit. tunc fratres. utinam soli ipsi suffecisset hoc periculum perpeti. Sed quid per ezechielem prophetam dicit nobis dominus. || consideremus fratres. Patres inquit tunc comederunt ueram acerbam. || sed modo dentes filiorum obtupescunt. Videtis fratres cotidie oculis || uestris. quoniam cotidie obtupescunt dentes nostri. cum et cotidie mortis amaritudine amaricamur. Paradisus erat fratres mansio || nostra. non ista fouea. sed primi parentis nostri transgressio promeruit || nobis hanc mansionem. Tunc fratres expulsi sumus ab illa delectabili domo. et incidimus in manus diaboli. qui et multo tempore detinuit nos sub potestate sua. Tandem misericors dominus recordatus est quoniam pulvis sumus. descendit de celo ad terram. ac per || multa tempora perditum hominem quesiiuit. et inuenit. que & || precioso sanguine suo redemit. sicque gaudens illuc

eum || reduxit. unde et primum corruerat. Igitur fratres non ista fo-||uea est manlio nostra. sed sicut beatus paulus dicit. ita est nobis cre-||dendum. Nostra inquit conuersacio incelis est. Quibus fratres || parata est illa celestis manlio. optime nostis. Iustis. || & omnibus illis. qui in hoc seculo in bono opere perseverant. Debi-||tores sumus fratres. ut homo hominem. mortalis mortalem sepeliat. || & pro eo oracionem faciat. eique adeo misericordiam imploret. Ro-||gamus igitur uos fratres. ut sicut uos adeo cotidie queritis uobismet ipsis misericordiam. et remissionem. similiter queratis & huic mise-||ro homini hodie adeo misericordiam. et si cui aliquid peccauit. omnes prode || hodie remissionem faciat sibi. *Alia.* Orate fratres hodie || pro eo quatinus dei misericordia hic eum requiescere faciat. et finito mundi termino || cum omnis homo resurget. quando et dominus deus adiudicium ueniet. tunc || per intercessionem beatissime uirginis marie. et omnium sanctorum suorum || iste miser homo non adiudicium sed ad dei gratiam resurgat. *Kyrl.* [Kyrieleyson]

A K ö n y ö r g é s latinja a Pray-k. 152a l.-ról.

Oremus. Fratres karissimi pro spiritu cari nos-
tri. quem dominus de laqueo huius seculi uocare || dig-
natus est. cuius corpusculum hodie sepulture traditur. ||
ut eum pietas domini immensa. in sinum abrahe. ysaac.
& iacob. || collocare dignetur. ut cum dies iudicii adue-
nerit. inter sanctos & || electos suos eum in parte dex-
tera collocandum resuscitari faciat.

XV.

A TIHANYI APÁTSÁG JAVAINAK
ÖSSZEÍRÁSA.

— 1211. —

II. Endre király Uros pannonhalmi — volt tihanyi — apát kérésére összeíratta a tihanyi apátság birtokait és szolgáló népeit. Eredetije: Pannonhalmi főapátság lt. Tihany, Fasc. 1. No 5. Ugyanezen jelzet alatt megvan az oklevél eredeti fogalmazványa is, melyről a megpecsételt királyi oklevelet — úgy látszik — diktálás után írták le, mert a két példány *két-
ezernyi* személy- és helyneve igen sok esetben eltérő helyesírással van írva (szemelvényeinkben [ ] közt). Kiadása: Pannonhalmi Rendtört. X, 502—17. Ennek olvasását vettük át. *Wenzel*, Árpádkori Új Okmánytár I, 106—26 1399. évi nádori átíratból közli az oklevelet. *Erdélyi László*, A tihanyi apátság népeinek 1211. évi összeírása (Nyelvtud. Közl. 1904: 388—416) betűrendes csoportosításban és helyesírásbeli összehasonlítással közli az eredeti és a fogalmazvány tulajdonneveit. A helynevek megállapítását I. PRT. X, 128—33. s más II. Irodalma: *Szentpétery*, Kritikai jegyzék I, 262. sz.

Részlet az összeírásból (Tihany és
Kolon):

*Preterea curiales comites, quos prefatus rex ad
tuendum salubriter populos monasterii sui constituerat,
successorum eorundem nomina, qui in eadem insula
degunt, sunt hec: Pousa [Pausa], filius Zombot cum
filio suo Albeo; et Zalas, filius Werusset [?]; Lukeu,
filius Zecheu; et Stephan, filius curialis comitis*

Alexandri. — Ceteri vero *ioubagiones* hii sunt: Mortunus, filius Syquid; Mihal, filius sacerdotis Reze; filii Thadey: Magnus, Salbeu; et frater eius Mateus [Matteus] cum filio suo Neuualch; filii Motus: Pousa et Petra; filius sacerdotis Helie, Martinus [Martunus]; filii Op sacerdotis: Joan et Marcus. Hii sunt *ioubagiones equites* ecclesie, servicium independentes.

Artifices hii sunt: filius Buhte, Bogar; filius Boda, Mihal, cum fratre suo Martino et filio suo Widu; Paulus, filius Johannis, Emticius [Paulus filius Johannis emticius] cum patre et matre et sorore et fratre eius; Kysideh cum filio suo, Paulo; Kereu, filius Thorsol. *Fabri* vero sunt hii: Stephan, filius Kynus, cum filiis suis: Buche [Bunche] et Siquid [Sikit]; filius Petesse, Methe, cum filiis suis: Cheb, Wus. — Sunt *sutores* hii: Joan, filius Scesun, cum filiis suis, Nicolao et Gregorio [Georgio]; filius Potcan, Zelsa; filius Bod, Adamas et nepotes eius; filii Chimos: Symoud [Simoun], Beyd, Laurentius; filius Chet [Cet], Marcu. — Hii sunt *coci*: filii Muchou: Huldus cum filiis, Cedhe, Ouson, frater eius Numud cum filiis suis, Warou, Peti; filii Soruld: Wagia et frater eius; filii Wasard: Megzeg, Endus; filius Feleh, Jordan cum filiis suis, Michaele et Buhtus; filius Sata, Matey [Matoy]; filii Zephal: Mortun, Mortunus; filius Marci, Latomas. — Isti sunt *pelliparii*: filius Bort, Zorida; filius Kesereu [Keseru], Kerus cum filio suo, Mocsa; filius Fulbert, Moraz; filius Pet, Pousa; filius Lucus, Fulcus; et unus *pelliparius*, nomine Seruus, pro remedio anime datus. — Hii sunt *vdornici*: filius Tome, Wardau, cum filiis suis, Petro et

Jacobo; filii Johannis; Chendur, Gengur, Gerus cum filio suo, Modorod; filii Marcelli, Chemeh et Chala; filius Cusit, Fornos; filii Zombot: Mich, cum filio suo Bocha, et frater eius, Arud, cum filio suo, Tencus [Teucus]; filius Mocsa, Syquid, cum filio suo, Comou; filius Satad, Culesed, cum filiis suis: Ws, Peter [Peter], Cusit, Zuiteu. — Hii sunt *pistores*: filius Petri, Stephan, cum filio suo, Paulo; filius Moncha, Moglau, cum filiis suis, Forcos, Forcot; filius Moncha, Hoiud, cum filiis suis, Bolcoy, Forcos; filius Petri, Paulus cum filiis suis, Teke, Sentus, Bene cum filio suo Nuhu; filius Zekeu [Zeukeu], Ws; filius Emse, Sentus, Chidur; filius Wida, Mog; filii Borid, Zot, Bota, Forcos [Forcas], cum filio suo Micu, cum fratre suo Cusit; filius Pet, Illaba, cum filio suo Jacobo; filius Feud, Mihud. — Isti sunt *piscatores*: filius Regusse, Juke; filius Bonchi [Bonci], Dom. — Hii sunt *vinitores*: filii Hysou, Fegueres cum filio suo Wche [Wuche] et frater eius Foci; filii Georgii, Jacobus, Nicolaus, Feuche, Mociud cum filiis suis Monciud et Texe. — Hii sunt *pulsatores*: Nen, Jouta, Zeme, filii ancille; Beid cum filio suo Pococj; filii Etey, Pauca et Theke; Keneh [Keueh] cum filiis suis, Stephan, Cegue. — Isti sunt, qui *congregant clericos*: filius Babun, cum filio suo Piscut. — Isti sunt *agricolee*: filius Mohal, Andreas cum filio suo Buxi; et Michileu, cum filio suo Bote; filius Gerete, Radista, cum filio suo Gregorio; Wosud, filius Sombot; filius Nuhu, Adrian, cum filio suo Boda. — Isti sunt (!) *fili ancillarum*: Samson, filius Magdalene, cum fratribus suis, Timu et Nicard; filius Supind, Sala;

filius Susanne, Bos cum fratre suo Mochi; filius Tenla-
lou, Poteu [Potcu]; filius Capirca, Paul; filii Hugsoy,
Tocus [Toncus], cum fratre suo Zentus et sorore sua
Manga [Mauga]. — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — —

In predio *Colon* isti sunt *ioubagiones*: filii (!)
Cheke, Petur, cum filio suo Syxto et nepote suo Thencu
[Tencu], Paul, cum filio suo Pousa, Jacobus, cum filio
suo Muncha [Monca]; filius Tucus, Sephal, et frater
eius Zalas, cum filiis suis Michaele, Micha [Mica] et
Vros; filii Got, Turba, Karason, Zentus, Tviodorus
[Tuiodorus]; filius Cheke [Ceke], Tjuan [Tiuau]. —
Isti sunt *agasones*: filius Wros, Chemos, cum filiis suis
Vosud, Liuci, et frater eius Chekes cum filiis suis
Woda, Sombot; filius Tholloyd, Forcos, cum filio suo
Johanne; filius Chencud [Cencut], Thecu [Tehcu],
cum filio suo Wosa [Wossa]; filius Heim [Heym],
Hagya [Hagia]; et filii Kuleh, Johannes, Pous. — Et
est Veytheyh [Veyteh], qui est *de udornicis Biga-
chiensibus*, cum filio suo Vot. — Et isti sunt *servi*:
filius Eld, Syquiteu [Siquiteu], cum filiis suis, Fiod,
Duba; filii Sompcu, Wrus, Tolpa, Demetrius; filii Eleus
[Elus], Choma, cum filiis suis Voca, Zombot et Egi-
dius; fratres sui, Chypa, Vocu, Voci, Volca; filii Buc,
Sicus, Zesum; filii Stephan [Stefan], Beneduc, cum
filiis Matia, Elia; frater eius Forcos, cum filiis suis,
Janus, Johannes; et alter frater eius, Cusid, cum filio
suo, Sorlound; filii Nemelh, Petur, Paul, Zeuke; filius
Vete, Dudeh; filius Chekud [Cekud], Eguche [Egui-
ceh]; filius Sumos, Vidikes, Ludeh, Ditmar [Detmar]

cum filiis suis, Hosued, Zotur; Zemse cum filio suo, Nimigey; filii Hegeh, Mogus, Het [Heteh]; filius Theke [Tehke], Keue [Keueh], cum filio suo, Nicholao [Nicholao]; filii [filius] Lucus, Wendeg, Ladizlaus; filii Mogd, Waca [Wacha], Pentuc; filius Wta, Iba; filius Pentuc, Morodèhc [Morodic]; filius Zoga [Zogu], Cumpurd; filius Eguid, Vuiche, cum filio suo, Thoma; filius Keseyd, Keueche [Keuehche]. — Connumeratis hiis dicendum est, quibus metis terra predicti predii *Colon* confirmetur. Prima meta incipit de *Balanus* et tendit ad meridiem; et est ibi meta, in qua est pinus, deinde ad *Gonaches* [Couaches (!)]. Et inde tendit metis interpositis ad vallem erbosam, et est ibi fossa (!), iuxta quam sunt due mete. Et inde extenditur cum desitate (!) metarum ad collem, qui vulgo dicitur *Apatfeereh* [Apatfeereh]; et sub colle illo sunt due mete. Et inde egreditur ad *Ferteu*, et inde metis interpositis extenditur ad aliud *Ferteu*, et de alio ad tertium et ibi sunt due mete; inde flectitur metis interpositis ad *Ruozlicou* [Rouozlicou], ubi est meta, in qua est pinus. Et inde ad tres monticulos, qui sunt in sabulo, sub quibus sunt mete. Et inde egreditur ad monticulum, qui vulgo numcupatur *Zouafeereh*, iuxta quem est meta, in qua est et populus. Et ibi incipit commetari cum terra de villa *Herbon*, et vergit ad occidentalem plagam, metis interpositis ad *Feneues*, et ibi sunt due mete, et in alia est pinus. Et inde egreditur cum metarum densitate ad montem, qui vocatur *Varfeereh*, iuxta quem sunt due mete, in quibus est pinus. Inde tenditur ad campum, deinde ad sabulum, *Bab*. Et inde

dirigitur metis interpositis ad *Homuholm*. Et inde vergit ad stagnum, et ibi sunt due mete, et inde ad villam *Michola* et *Rodussa*, que est locata in terra ecclesie; et iuxta eandem (ecclesiam)* villam est [fossa], in qua est meta. Inde transit ad stagnum, deinde tendit versus ecclesiam Sancte Crucis usque ad villam, iuxta quam sunt due mete; inde ad stagnum *Colun* cum densitate metarum extenditur, et ultra *Colon* in ripa sunt due mete. Inde tendit ad occidentalem plagam ad montem sabulosum, in [inde] metis interpositis dirigitur ad monticulum, qui vocatur *Cuest*, ibi sunt due mete; et inde ad monticulum tertium, ibi due mete. Et inde ecclesia incipit habere terminum cum terra ecclesie de *Felduar*, dirigiturque metarum densitate [densitate] ad alium montem *Cuest*; ibi sunt due mete; deinde transit ad pium (!) [bivium] et ibi sunt due mete, et incipit habere terminum cum terra Egydi. Inde egreditur — — — venit adusque pomerium Laurentii — — — et incipit habere terminum cum civilibus Albensibus — — — extenditur ad aliam viam, que ducit ad stagnum *Colon*; — — ad sabulum, ubi incipit habere terminum cum terra *Lodorf*. — — venit ad montem, qui vocatur *Choache* [*Cohache*] — — deinde venit metis interpositis usque ad locum, qui vocatur *Zacadat*. — — venit ad viam fossam, et in eadem est meta iuxta stagnum *Hueseos* [*Hvseos*]. — — et ibi incipit commetari cum terra ville *Hugoron* — — — Inde revertitur et concluditur cum predicto termino *Balanus*.

* Áthúzva.

XVI.

AJKAY ISTVÁNNÉ HITBÉRI EGYEZSÉG-
LEVELE.

— 1228. —

A veszprémi káptalan előtt Ajkay Istvánné és férjének rokona Pál az asszony hitbérére nézve megegyeznek. A két (esetleg több) példányban kiállított oklevél alul majusculás ABCD derékon kettévágott betűkkel cyrographált. Eredetije a Thaly családnak a Magy. Nemzeti Múzeumban letett levéltárában. Kiadása: Hazai Okmánytár III, 1. — Ajka Veszprém m.-ben (Csánki, Magyarország. tört. földr. III, 218).

Uniuerſum *veſprimienſis* eccleſie Capitulum omnibus preſent ſcriptum inſpecturil ſalutem. Vniuerſitatj ueſtre eluceſcat || uxorem Stephani de uilla *Aika* cum fratre ſui priſtaldi videlicet Thome ſacerdotis de eadem uilla adnoſtram || acceſſiſſe preſentiam ! et nobis retuliſſe . quod dotem ſuam a Paulo cognato mariti ſuj coram Bartholomeo epifcupo || *veſprimienſi* iuris ordine requiſiſſet . ſed tandem Petrus filius *Abram* et *Thochtel* cum ceteris *iobagionibus* inter ipſam || et predictum Paulum cognatum mariti ſuj pacem inhunc modum componentes ! pro dote memorate mulieri hec que || ſubſequuntur aſſignarunt immobiliter poſſidenda . videlicet ducenta iugera terrarum et partem duorum molendinorum et liberti- || nos . quorum nomina hec

sunt. *Rigou* . cum filio suo *Bech* . germanus ejus
*Keserey*¹ . *Cheme* filius *Ber* . *Eltiga* cum || duobus filiis
suis *Yegis* videlicet et *Hog* . *Michou* cum tribus filiis
suis . *Micula* . *Cingul* . *Reuka* . *Chuda* cum || tribus
filiis suis . *Hegun* . *Marchus* . *Mortunus* . *Chopov* .
Muna . *Tenke* . et preterea ancillas quarum nomina
hec sunt || *Cheperka* cum filiabus suis *Scinta* . *Scen-*
tev . *Gilvad* . *Draga* et una neptis dicte *Cheperke* .
Ne autem factum || presens abhominum memoria eua-
nesceret ! litterarum presentium indicium et sigilli nos-
tri munimine fecimus roborari ! || Datum per manum
Johannis *vesprimiensis* lectoris . Anno gracie M. cc.
XX. VIIJ. Bartholomeo episcopo . Johanne preposito .
Salomone || cantore . Mathia custode existentibus .

---

¹ *Kesereu*-böl javitva.

XVII.

A VÁRADI REGESTRUM.

— 1208—1235. —

A Várad Regestrum a várad székeskáptalan első ismert jegyzőkönyve, mely kisebb részében az előtte mint hiteles hely (*locus credibilis*) előtt 1208—1235 közt létrejött és általa írásba foglalt egyezségek, bevallások, végrendelkezések, adásvételi-, csere- és egyéb ügyletek kivonatait tartalmazza. Árpád-kori jog-, társadalom-, művelődés- és nyelvtörténetünk egyik legbecsesebb emlékévé azonban azon túlnyomóan nagyobb része avatja, amelyben ugyanezen idő alatt a várad székesegyház előcsarnokában, Szent László sírja közelében megejtett tüzesvaspróbák ügyeseteit foglalja lajstromba. Ilyen istenítéletnek (*ordalia, prauda*) is nevezett próbákra (*examen, iudicium ferri candentis*) az ország világi bírái leginkább bűnügyekben, egyesek ellen társadalmi állásuk kiderítése végett indított ú. n. status-perekben, nem ritkán azonban birtok- és adóssági perekben is Váradra, Szent László sírjához küldték poroszlóik kíséretében a pereskedő feleket.

Természet szerint leginkább az alperesnek kellett ily módon tisztáznia magát a vád alól. Bűnügyekben a vádlott mindig személyesen tartozott kiállani a próbát, egyéb ügyben helyettét is állíthatott. A próba egész Európában azonos liturgikus szertartások: mise, benedictio-k és oratio-k meg külső formaságok kíséretében — melyeket a Várad Regestrum is részletesen leír — ment végbe. A tüzesvaspróba eszköze előzőleg ünnepies formák közt megáldott, azután megtüzesített 1—3 fontos vasdarab volt, melyet a vádlott fél vagy helyettese

meghatározott távolságra tartozott vinni. Ha bekötözött és a káptalan pecsétjével lepecsételt keze bizonyos idő elmúltával a kibontáskor sértetlennek találtatott, a vádlott felmentést nyert (tisztáztatott, igazoltatott, *mundatus, iustificatus est*), de ha megégette magát, a világi bíróság részéről súlyos büntetés várt reá (*combustus, convictus, iudicatus est*). A bűnös fél gyakran az istenítélet előtt magába szállt és bevallotta bűnét, máskor a felek próba nélkül kiegyeztek vagy megszöktek.

A Váradi Regestrumban 389 (később) megszámozott ügyeset van, valójában azonban 394 ügy kivonatát tartalmazza, mert egyes számok alatt néha 2 ügy van tárgyalva. Több mint 30 vármegyét és várispánságot, 600 községet és 2500 ügyfelet, nádort, országbíró, comest, poroszlót, bilochust stb. említ név szerint.

A Váradi Regestrum nem maradt fenn eredetiben. Az eredetinek már akkor széthullott, összekuszálódott hártyaleveleiből *Utyeszenity Fráter György*, váradi püspök, Erdély kormányzója, nyomatta ki 1550-ben Kolozsvárott, *Heltai Gáspár* sajtóján. A rendkívül ritka, csak néhány teljes példányban ismeretes nyomtatvány címe: *Ritvs explorandae veritatis, qvo Hvngarica natio in dirimendis controuersijs ante annos trecentos & quadraginta vsa est, & eius testimonia plurima, in Sacratio su(m)mi te(m)pli Varadien. reperta. Colosuarij 1550.* (I. Szabó Károly, Régi Magyar Könyvtár. II, 10—1. l.).

Fráter György ezen kiadása nyelvészeti célokra csak kellő óvatossággal használható, mert meglehetősen sok benne az olvasási és sajtóhiba. Azonfelül az eredetinek néhány személy- és helynevét *Heltai* a saját és nem a XIII. század magyar helyesírásával közli, jöllehet előszavának tanusága szerint különös figyelmet fordított arra, hogy az eredeti, írott példány szövegét híven, hozzáadás és változtatás nélkül nyommassa le: „Praecauimus autem studiosè, ne a nobis ullum verbum, quod in exemplari scriptum fuit, ommitteretur, aut adderetur, aut quicquam immutaretur.” Leggyakoribb olvasási hibái: az *n*-et az *u*-val, a *t*-t a *c*-vel, a *c*-t az *e*-vel, a *z*-t

a *h*-val, a *mi*-t a *nu*-val, a *K*-t az *R*-rel, az *N*-et a *H*-val cseréli fel és viszont. *Heltai Gáspár* helyesírását ismerjük fel a: Thoufő, Veyzlő, Kuckelluu, Iratz, Czuna, Békes, Poroflo stb. tulajdonnevekben.

A Váradi Regestrum szövegét másodszor *Bél Mátyás* adta ki *Adparatūs ad Historiam Hungariae I. Decas. Posonii, 1735—40. 190—278. l.*; azután *Endlicher István László*, *Monumenta Arpadiana. Sangalli, 1849. 640—742.* — *Balássy Ferenc*, *Mutatványok a Váradi Regestrumból. Bpest, 1881.* — *Kandra Kabos*, *A Váradi Regestrum. Bpest, 1898.* (igen hibás magyarázatokkal és magyar fordítással). — Legjobb kiadása: *Karácsonyi János és Borovszky Samu: Az időrendbe szedett váradi tűzesvaspróba-lajstrom, az 1550-iki kiadás hű másával együtt. Kiadja a váradi káptalan. Bpest, 1903.* E kiadás az eredeti jegyzőkönyv ügyeseteinek összezavart sor- és időrendjét igyekszik helyreállítani. Bírálja *Domanovszky Sándor: Századok 1905: 162—8. Karácsonyi válasza uo. 1905: 275—6. Vö. Hajnik Imre, A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpádok és Anjouk korában. Bpest, 1899. 249. l. Istenitéletek; 251—8. l. Próbák.*

A szemelvényeink elé írt első szám az 1550. évi kiadás, a második, zárójelek közé tett szám a *Karácsonyi-Borovszky*-féle időrendbe szedett kiadás sorszáma.

257. (Nr. 35.) 1213. év.

Mahtel impecijt dominam *Genuruch* de venefitio Iudice Nicolao comite Tranflyuani Episcopi ex praecepto domini sui, Priiftaldo *Mada*, *Mathel* (!) vero renuntiauit *Waradini* iudicio candentis ferri.

157. (Nr. 61.) 1213. év.

Beda Varnog, Igeben, Hodnog, Ilac Centurio & *Vodasa*, de castro *Clus*. coram iudice Cristoforo comite,

Pristaldo Fabiano impecierunt *Bansam* de villa *Nad-
uduor*, & fratres eius. s. *Comam*, *Iloum* & *Elexium*
dicentes eos extorres, Qui cum missi iurare *Varadinum*
parati essent iurare, prenominati aduersarij confessi
sunt eos terram habere ad tria aratra, nec adiura-
uerunt eos.

241. (Nr. 161.) 1216. év.

Tunc & *Legyn* castrenses *Bichorienses* de villa
Gyan, coadiuantibus *Luca* principe exercitus, &
Matthia Centurione, impecierunt Libertinos *Forcos* &
Kelemen. s. *Ileput*, *Bulluhut*, *Chimont*, *Salhat*, *Med-
uet*, *Ilobarut*, hos omnes cum filijs suis. Item *Belat*,
Egidut, *Tadeulut* pro conciuibus suis. *Kelemen* autem
& *Forcos* dixerunt eisdem suos esse libertinos et ac-
cepto iudice a domino Rege *Andrea*, *Smaragdo* comite,
& pristaldo *Iula* filio *Vacae*, inter multos adduxerunt
Micam comitem in testimonium, cuius testimonio cum
praefatus iudex esset contentus, ex praecepto Regis,
posuit super iuramentum ipsius *Mice* comitis, vt .s.
ipso super sepulchrum sancti *Ladillai* Regis iurante,
praenominati Libertini, praenominatis *Kelemen* & *For-
cos* redderentur, Cumque *Mica* comes staret ad sanc-
tum sepulchrum iuraturus, praedici castrenses recon-
ciliati sunt cum *Kelemen* & *Forcos*, ita .s. quod ipsi
reddiderunt praenominatos libertinos, praefatis *Ke-
lemen* & *Forcos* sed in puritate promissa, compromi-
serunt enim *Kelemen* & *Forcos*, quod receptos liber-
tinos suos, in inferiorem condicionis ordinem non de-
primerent, sed in eodem statu .s. Libertinorum retine-

rent, Generaliter de ipfisquoque Castrenfibus alia ablata non requirerent.

67. (Nr. 182.) 1219. év.

Iordan de villa *Keze*, & *Keiguez* de villa *Shol*, impecierunt *Vgudut*, *Obudut*, *Scecam*, & *Scemhegit* seruos Thome & Andreę & *Dudorc* (!), & *Bencium*, libertinos eorundem de furto. Iudicibus *Elia* comite de *Békes*, & *Bilofo Zeuen*, priftaldo de *machya* de villa *Meh*, pręnominatorum furum quattuor .i. *Vgud*, *Buncij*, *Obud*, & *Sceca*, portato ferro combusti sunt & fufpenfi. *Dodor* veniens prę nimia infirmitate ferrum portare non potuit. *Scemhegi* in eadem feptimana .i. Exurge domine, non comparuit.

45. (Nr. 213.) 1219. év.

Abfolon & *Gyuri* (!) filij, *Iohachin* & *Solomun* gener eiufdem impecierunt *Numicolohod* (!) archidiaconum, & filium eius *Ladizlaum*, & fratrem eiufdem *Numhium*, & filium eiufdem *Tiburcium*. Hos omnes de villa *volvari*, Item Iacobum de villa *Achya*. *Miculam* de villa *Sadan*, cum filio fuo, *Andream* de villa *Popi*, *Michaelem* de villa *Chicu*, *Cornelium* de villa *Merluz*, *Tencam* de villa *Maria*, cum duobus feruientibus *Andream* & *Felten* de villa *Monor*, *Demetrium* & *Narad*, & *Toul* de villa *Ylye*, & omnes villanos *uduornicorum* de *Er*, pro quibus portaturus erat ferrum *Thepfa*, hos inquam omnes inpecierunt de occifione praenominati *Ioachin*, quos *Nicolaus* comes palatinus difcuciens per *Priftaldum* Regis *Temam* de villa fui nominis, & per *Priftal-*

dum suum *Moulam* nomine, misit ad iudicium ferri candentis *Varadinum*. vbi omnes praenominati aduersarij taliter conuenerunt, quod *Abfoloni* & *Gyurconi* persoluerent septuaginta & vnā marcas, coram Capitulo *Agriensi* .i. viginti quattuor in festo Mariae Magdalenae, & totidem et ibidem in festo Natiuitatis Sanctae Mariae. Item viginti tres in festo Omnium Sanctorum. Sed cum eis non crederent, praenominati *Numuolohod*, *Nuhu*, *Micula*, *Tenka*, & item *Sopou* de villa *Achya*, *Abraham* de villa *Cupanchi* & *Nuodum* Archidiaconus pro illis fideiusserunt. Postea idem aduersarij conuenerunt satisfacere iudici, partem vero pristaldi *Abfolon* et *Gyurco* tenentur persoluere. Item sepe iam memorati *Numuolohod* & *Nuhu* deberent constituere *Chenadini* homicidam *Opodinum*.

360. (Nr. 371.) 1229. év.

Ciues castri *Bolondus* de villa *Leginer*, *Motcu*, *Vnuca Hertugug*, *Luchy*, *Vgud*, *Baldu. Bila*, & alij impetierunt quosdam de eadem villa, filios *ioubagionis* sancti Regis, .i. *Serkenteu*, *Marcel*, *Acel*, *Mogya*, & *Vs*, dicentes, quod eorum essent conciues, simili officio idest debito castrensiū subiacentes. Illi autem dixerunt se esse filios *ioubagionum* sancti Regis, & hoc idem dixerunt, vt pristaldus eorum perhibuit. *Ioubagiones* eiusdem castri, videlicet *Matha* princeps exercitus, *Chichur*, *Sceret*, *Mogy*, *Peremus*, *Thomas*, *Ind*, *Albeus*, *Gyurca*, *Poula*, *Budius*, *Henchu*, Centuriones & alij. Quorum testimonio *Martinus* comes eorum non contentus, per pristaldum nomine *Nuetlen*

de villa *Olluc*, misit ad examen ferri candentis *Wara-*
dinum, vbi praenominati actores se ipsos regogno-
scentes (!), candentis ferri subterfugerunt iudicium,
dicentes praedictos aduersarios ipsorum esse filios *iou-*
bagionum sancti Regis, & asserentes se falso de ciuili
seruitio illos impecijisse.

XVIII.

CSÁK NEMZETSÉGBELI MIKLÓS ISPÁN
VÉGRENDELETE.

— 1237. —

A székesfehérvári káptalan előtt néhai Ugrin esztergomi érsek öccse, Miklós ispán végrendelezik fehér-, sopron-, csánád-, torontál- és temesmegyei birtokai és a rajtuk lakó szolganépek felől. Eredetije két példányban őriztetik a Kisfaludy családnak a Magy. Nemzeti Múzeumban letéteményezett levéltárában. Az egyik példány alul, a másik fölül cyrographált derékon kettévágott ABCDEF majusculás betűkkel. A két példány helyesírásbeli eltéréseit ( ) közt adjuk. Kiadva Hazai Okmt. I, 16—9. Hibás és hiányos kiadása *Fejér*, Cod. Dipl. IV/1, 78. Birtokneveit megfejti *Karácsonyi János*, Magyar Nemzetségek I, 311—2.

Ja nomine patris et filij et spiritus sancti Amen.
 Albensis ecclesie capitulum uniuersalis presentibus et posteris presentel litteral inspecturis salutem inperpetuum. Vir nobilif et illustis comel. Nycolauf. frater. *Vgrini* archiepiscopi || quondam *Strigoniensis* de genere. *Chac*. cum filio suo primogenito. *Ysac* inprefencia nostri constitutus publica inhunc modum retulit aforcione. EGo comes Nycolauf frater. *Vgrini*. archiepiscopi quondam *Strigoniensis* precauens || infuturum diffessionel fortasse et contencionel inter filios meos futural uolenf preuenire possessiones meas et

facultates testamentaliter distribuí. Primam terram que est
 iuxta ecclesiam sancte crucis legauí tribus filiis meis
 incommune. || videlicet. *Ylac*. primogenito meo. Lau-
 rencio . et Johanni . taliter disponendo . ut quilibet
 eorum super eam terram aduuum uelle edifica con-
 stituat. Edificia uero (mea) Juniori filio meo legauí.
 Et porcionem meam de silua. *Wertus*. || similiter eis-
 dem incommune legauí cum sex custodibus siluarum .
 qui inuilla *Ecur* cohabitant . de quibus duo (!). scilicet.
 Gregorium . et *Jaxam (Jaxa)* . *Ylac* . legauí. Reli-
 quos uero quatuor . scilicet. *Georgium* . *Bersam* . *Zugud* .
 et || *Milcam (Mixam)* . duobus minoribus legauí. Et ip-
 sam terram . *Ecur* . ipsis tribus incommune . Deinde .
Ylac filio meo inprimis legauí terram . *Kerequj* . cum sep-
 tem libertinis . quorum nomina hec sunt . *Nvchu*
 (*Nuhu*). *Tyvodor (Tiuodor)*. *Mogchu* . *Rodus*. || *Jba* .
Moguf et *Schereda (Zereda)*. Item legauí eidem ter-
 ram deuilla . *Celum* . absque libertinis . Item legauí
 eidem terram . *Vrund* . cum quatuor libertinis . quo-
 rum nomina hec sunt. *Egud* . *Acholt* . *Buzad* . et
Mathey (Mathe). Item legauí eidem terram || *Tuboed*
 (*Toboyd*) . cum septem libertinis . quorum nomina hec
 sunt . *Jnciman* . *Andereaf (Andreas)*. *Bugur* . *Erous*
 (*Ereuf*) . *Jacobus* . *Forcol* et *Mochy*. Item legauí eidem
 terram . *Ker* . cum duobus libertinis . quorum no-
 mina sunt hec. *Forna* . et *Tegz* . Legauí etiam
 eidem terram || *Vrse* . cum sex libertinis . quorum
 nomina . *Alex* . *Ysa (Ila)* . *Borotk* . *Endere (Endero)*. *Chi-*
rus . et *Egucha*. Item de inuenticiis meis . eidem . *Ylac*
 legauí duo . predia . scilicet . *Mihal* . et *Kazmer* .

que mihi supra dictus archiepiscopus . *Vgrinus* donauerat . cum septem || libertínis . quorum nomina hec sunt. *Fekete (Fequete)* . *Topa* . *Mihal* . *Typlu (Tiplu)* . *Sumboth (Sumbot)* . *Pentuc* . et *Vs*. Itaque . *Ylac* filio meo legauí (hal) terral in octo uillis prenominatil . et in eisdem libertínos . Triginta quinque inibi nominatos . et preter hos eidem . *Ylac* . || tres libertínos legauí de *Houd (Houd)* . quorum nomina . sunt . *Clemens* . *Paulus* . et filiul . *Martini* . et legauj eidem unum . preconem . nomine . *Ogua (Og^{ua})* . deuilla . *Beren*. Deinde minoribus filiis meis . *Laurencio* . et *Johanni* legauí terram . *Bu- || kud (Buchud)* . cum Viginti quinque . libertínis . quorum nomina . hec sunt . *Eud* . *Jegda* . *Burzu (Burzu)* . *Jbrachun* . *Yuachun (Jvachun)* . *Yuan (Jvan)* . *Jvanus* . *Marquolf (Marcoluf)* . *Buda* . *Turda* . *Heydereh (Hedereh)* . *Gregor* . *Guda* . *Motog* . *Forcos* . *Rela (Reysa)* . *Chepan* . *Kelta* . *Myxa (Mixa)* . || *Yvan (Jvan)* . *Fenerus* . *Gebul (Guebus)* . *Beud* . *Poznan* . et *Bocon (Bokon)*. Item legauí eidem terram . *Petlend* . cum sex libertínis . quorum nomina sunt . *Varoud (Waroud)* . *Chida* . *Bedd* . *Chenka* . *Pouca* . et *Renka* . Legauí etiam eis terram de *ChacVara*. || Item legauí eidem terram . *Waya* . cum quatuordecim libertínis . quorum nomina . *Neurenc* cum filio suo . *Buhta* . *Degur (Dagur)* . *Reucheg* . *Vrbanus* . *Olbert (Albert)* . *Vre (Vrey)* . *Jlia* . *Besu (Besu)* . *Kema* . *Poufa* . *Vonc (Wong)*. et *Yvan (Jvan)*. Legauí etiam (eis) terram || *Beren* . cum duobus preconibus . quorum nomina . *Tekero (Tekerov)* . et *Scemov (Scemeu)*. Legauí etiam terram . *Cheztreg (Cheltreg)* .

cum quatuor decim libertinif . quorum nomina sunt hec. *Demetur . Ban . Egud . Botou . Reuka . Zurugd . Odus . Olpu (Olup) . Scentuf . || Puth . Gentus . Benka . Marcus . et Jobbos (Joubos)*. Item legauí eisdem terram. *Zyman . et terram Zanad . et terram Zuos . et terram . Scekozov (Scekozo) . et terram . Vinga*. Et de *Houdu (Houd)* . Legauí eisdem quinque libertinos . quorum nomina hec sunt . *Cheq- || mez (Chekmez) . Solomun . Poufa . Chobona . et Kazmer . et deterra que est apud sanctam crucem . legauí eisdem duos libertinos . quorum nomina sunt. Modor . et Valard (Walard)*. Item uero de inuenticif meis legauí eisdem . Laurencio scilicet et Johannj . predium . *Gue- || duch (Gveduch)*. quod supradictus archiepiscopus mihi condonauerat . Item legauí eisdem uineas quas in *Zamard* habeo. Legauí etiam eisdem de terra. *Celum* sex libertinos. quorum nomina sunt . *Euda . Quza (Kuza) . Kerdou (Kerdeu) . Kerou (Kereu) . Fornos . et Bencus (Benqus) . His || distributif terram Houd . mihi retinuí . quamdiu uitam deus mihi produxerit temporalem . post mortem uero tribuf filiif meis incommunj legabo. Item retinuí mihi. Triginta Quinque libertinos . quorum septem retinuí deuilla *Vinga . || et eorum nomina hec sunt . Artus . Areuf . Zarand . Colma . Beneduc . Benus . et Rophoen . deuilla . Zekzo^v (Zekozou)*. retinuí Quatuordecim libertinos . quorum nomina sunt hec. *Chekez . Widuf (Vidus) . Wida (Vida) . Beler . Victor . Porch . Vros . Nuza . || Paul . Geregur (Gregor) . Scug (Schuc) . Echka . Geche (Gueche) . et Petkv (Petqu)*. Item deuilla*

Gueduch . retinui nouem (libertinos) . quorum nomina sunt . *Forcol* . *Widus* (*Vidus*) . *Mortun* . *Neurenc* . *Miclouf* . *Marhev* (*Marcheu*) . *Chila* . *Mogul* . et *Joub* . de *Houd* . re[ti]nuí || quatuor . quorum nomina hec sunt . *Oth* . *Gelianus* (*Gujlianus*) . *Chomoz* . et *Chegerev* (*Cheguereu*) . Eciam retinui mihi unum preconem . nomine *Weched* (*Wachad*) . deuilla . *Beren* . et eos omnes Triginta Quinque libertinos prenomi-
natos sic proprio retineo arbitrio . || Vt qualitercun-
que mee placuerit uoluntati . taliter inultimis meis
disponam . Item habeo tres uillas empticias . quas non
pono indistribucione . sed retineo arbitrio meo . qua-
rum nomina . sunt hec . *Guth* . *Trucman* (*Trucmen*) . et
Miclouf . cum omnibus suis || pertinenciis et familia .
ut inultimis meis cuicumque mihi placuerit defiliis meis .
uel filiabus uel inelemosinal liberaliter legabo . Itaque
prescriptus comes . *Nicolaus* cum filio suo . *Ylac*
omnem prescripti seriem testamenti inpre- || sencia
nostri capituli . scilicet . *Albensis* . seriatim asse-
rendo humaniter postulauit et *Benigne* . ut prescrip-
tum testamentum et enarratum litteris nostris duplici
incisione alphabeti . et sigilli nostri munimine firma-
remus . || Nos igitur iuste petitioni consencientes iam
dictam seriem testamenti . presentibus litteris . et du-
plici alphabeti incisione et sigillo nostro muniuimus
inperpetuum . Datum anno gracie . M. CC. XXX. VIJ .
Michaele preposito || ab amministratione suspenso .
Martino cantore . *Paruo Martino* custode . *Siluestro*
decano existentibus .

XIX.

ALBEUS FÖESPERES PANNONHALMI ÖSSZEIRÁSA.

— 1237—1240. KÖZT. —

IV. Béla király Albeus nyitrai föesperessel összeiratja a pannonhalmi bencés apátság birtokainak határait, szolgáló népeit és azok köteles szolgálatait. Eredetije elveszett. Egykorú eredeti fogalmazványa: Pannonhalmi főapátság lt. Fasc. 68. No. 8. 159 cm. hosszú és 48 cm. széles rotulus, hártatekerics, az írás a hátán is 65 cm.-nyire folytatódik. Korát az 1237. évre határozza meg *Karácsonyi János*: Századok 1903: 934. Legjobb kiadása: Pannonh. Rendtört. I, 771—87. Szemelvényünket innen vettük át. Részlet-hasonmásai uo. I, 192 és 199. A fogalmazvány egykorú és későbbi betoldásait ( ) közt adjuk, a [ ] közé tett névváltozatok pedig egy XIV. századi másolatból valók. — A szemelvénybe felvett *Varsány* (Vosyan) és *Keresztur* (Sancta Crux) Veszprém, a *Zselic* erdő (Silva Zeles) Somogy megyében van.

S z e m e l v é n y e k a z ö s s z e í r á s b ó l:

In predio *Vosyan* hec sunt nomina *iobagionum*: Nicolaus, *Cecunte*, *Pentuc*, *Pethke*, qui cum sua cognitione preter parvulos et iuvenes sunt XXI mansiones; et isti tenentur servire sicut *iobagiones* de *Hymud*. Hec sunt nomina illorum, qui debent vinum portare (in eodem predio) cum domino abbate (ubique per regnum Vngarie): *Vonyz*, *Gurgu*, *Burzu*; et isti tenentur ad omnia servitia, sicut superiores. Hec sunt nomina (*coquorum*) in eodem predio: *Rec*, *Queuerug*, *Zouorug*,

Tomas; et isti tenentur ad omnia servitia, sicut coci de *Hymud*. Hec sunt nomina *fabrorum* in eodem predio: *Chomov, Buzte* (cum filiis); et isti tenentur ad eadem servitia, sicut fabri de *Hymud*. Hec sunt nomina *carpentariorum* (de eodem predio): *Guzu, Ereus, Stephanus, Benke, Zallas, Beneduc* cum filiis; et isti eodem servitio, sicut carpentarii de *Hymud*. Hec sunt nomina *sutorum* de eodem predio, qui alio nomine *tymar* (dicuntur): *Stephanus, Vodos, Vodu*; et isti non tenentur, nisi ad hoc officium. Hec sunt nomina *vduornicorum* de eodem predio: *Cenkez, Arpad, Golombus, Feud, Beneduc*, qui preter parvulos et iuvenes sunt XXX mansiones; et isti tenentur ad omnia servitia, sicut *vduornici* de *Hymud*. Et hec sunt nomina *aratorum* servorum de eodem predio: *Sumboth, Bocsa, Gune, Cheneu, Cegzeu* cum filiis. (Hee due ville proxime dicte habent terram secundum communem considerationem vicinorum cum silvis et fenetis ad quinquaginta aratra vallatam cum multis metis; et est conterminalis cum hijs villis, scilicet *Ohzynfolua* [*Ghzynfolua*], *Ylmar, Rada*, due) *Sag, Fuyn, Gyrolt* (*Liquiuosian*), *Roman*.

XV. In predio *Sancte Crucis* sunt hec nomina *jobagionum*: *Vasar, Georgius, Bede, Kese* (*Scemus* [*Semus*] cum filiis, nepotes ancille ecclesie), qui cum cognatione sua sunt XIII mansiones; et isti tenentur ad servitia sicut *jobagiones* de *Hymud*. Hec sunt nomina *pistorum* in eodem predio: *Latamas, Benke, Kycum*; et isti tenentur ad eadem servitia, sicut pistorum de *Hymud*. Hec sunt nomina *fabrorum* de eodem pre-

dio: *Colov*, Paulus, *Moruc*, qui cum sua cognatione sunt preter iuvenes et parvulos VI mansiones; (et isti tenentur ad servitia) sicut de *Hymud*, est et unus *coquus* in eodem predio nomine *Cysar*, et iste tenetur ad servitium sicut coci de *Hymud*. Hec sunt nomina *equestrium* de eodem predio: *Budurog*, *Joachym*; et isti tenentur ad eadem servitia, sicut equestres de *Hymud*. Hec sunt nomina *aratorum* in eodem predio: *Hetenc*, *Moncha*. Hec sunt nomina *auri fabrorum*: *Arym*, *Meke*; et isti tenentur ad omnia servitia, sicut superiores. Hec autem villa secundum tenorem privilegii regis Andree habet terram ad decem aratra, preter nemora et silvas et feneta, vallatam undique multis metis antiquis et novis; et est conterminalis cum hijs villis, scilicet *Feyn*, *Cezneyc*, *Kugere* et *Vosyan*.

— — — — —
— —

In silva *Zeles* (sub uno gyro predia sive circulo metarum sunt X ville [predia] *subulcorum* (quorum nomina sunt hec: *Marcadou* [*Marcadon*], due ville *Zyrunke* [*Cyrunke*], *Durche*, *Valuustey*, *Nyrokol*, due ville, que vulgo appellantur *Sancti Ladizlay*, villa *Bozais* [*Boza*] et villa de *Karan*), que vulgo nuncupantur *guznoov* [*goznoov*]. In quibus prediis hec sunt nomina *servorum*: *Vnuka*, *Vylyam*, *Beche*, *Buze*, *Venceslaus*, *Bacsa*, *Scenka* et ceteri, qui preter parvulos et iuvenes sunt trecente mansiones. Et isti debent dare porcos annuatim monasterio, videlicet due mansiones unum bonum et pinguem porcum (et tenentur dare de bono frumento ad sexcentos *accones* et

abscindere ligna ad vasa paranda et portare ultra fluvium *Copus* ad molendinum ecclesie, et procurare abbatem, sicut de predio *Tepey*, bis in anno, vere et ieme, sicut cetera predia monasterii). Preterea annuatim ad calciamenta fratrum debent dare LX cutes caprinas cum propriis arvinis, scilicet ad pascha viginti, in assumptione Beate Marie viginti, ad festum Sancti Martini XX; et ad cetera servitia tenentur sicut *uduornici* de *Hymud*; et habent terram cum silvis et fenetis ad LX aratra. Conterminales (villas) habent has: villa *Luca*, *Belc* (*tauarnici*), *Scarozlo*, *Abram*, villa *Helye*, villa *Gregorii*, (nepotes *Macharii* cum villis suis), monasterium *Sancti Jacobi* (et villa comitis *Chu*, *uduornici* regis B.), ecclesia *Sancte Trinitatis*, nepotes *Poth* comitis, filii *Ilemeres* [*Hilemeres*], *Luca* cum cognatis. Et isti omnes commetanei. (Infra predicta vero predia) et isti conterranei, scilicet filii Pauli, Dominicus et *Vidus* (habentes) terram ad IIII aratra arabilem sine silvis et sine metis. Similiter et populli regine, (qui sunt XV mansiones), habent terram ad octo aratra cum silvis infra metas et silvas ecclesie *Sancti Martini* et alii nulli.

Preterea in *Tata* habet IIII bona molendina in duabus domibus; et alia quatuor in *Fyzeztu*, et unum in villa *Bylie* cum XX iugeribus terre.

XX.

TANUKIHALLGATÁS A KATAPÁN NEMZETSÉGBELIEK BIRTOKOSZTÁLYA TÁRGYÁBAN.

— 1247. KÖRÜL. —

A Katapán nemzetség Bálvány-Szakállasi ágának tagjai, Tamás és Balian, tanukkal igazoltatják, hogy elhunyt fitestvérükkel, Apórral kötött osztozkodásuk alkalmával utóbbinak Káva puszta jutott, de a rajta lakó négy szabados nem volt Apóré. Eredetiye a Magy. Nemzeti Múzeum lt. *Véghely Dezső* gyűjt. Pecséttörédékből ítélve az esztergomi káptalan kiadványa. Kiadva: Hazai Okmt. III, 8—10. A felsorolt helyek nagyrészt Komárom megyében keresendők. Vö. *Karácsonyi J.*, Magyar nemzetségek II, 331.

Hec sunt nomina tertium Thome et *Baliani*, quos produxerunt in octavis Johannis baptiste contra || *Marcum* comitem *Huntensem*. Nicolaus comes filius Johannis. *Janus* de *Milartew*. Pau- || lus filius Nicolay pro se pro *Farcasio* et pro *Catpano*. Alexander filius Paulini comitis, || Johannes filius Stephani pro se et pro fratre suo Nicolao. isti omnes sunt de genere *Cathpan* et || dicunt quod idem Thomas et *Balianus* cum fratre eorum nomine *Opour* dum adhuc uiueret fecerint, || diuisionem in possessionibus suis, et inporcionem eiusdem *Opour* comitis quoddam predium nomine

Coa cessisset, || et quod quatuor capita libertinorum, *Becheu*, *Dana*. *Ondornuk*, et *Buhtus*, ipsi iidem || Thomas et *Balianus* de alio predio ipsorum adduxissent nomine suo ad predium *Kawa* supra- || [dictum] et quod ipsi libertini in nullo pertinuissent *Opour* comiti. Item Alexander de villa *Weyk*, || pro se et pro [fratre suo] *Olth[man]* et Paulus de *Concol* idem. Thomas et *Paradan* || de *Aba* idem. Item de villa *urs Chudur* pro se, et pro fratre suo *Micov* idem. Item de || villa *Gothouch Nogud*. *Wid* pro se et pro fratre suo *Ochuz* idem. Lampertus pro se et pro || *Chena* fratre suo idem. Item Marcellus pro se et pro *Ba-seus* fratre suo idem. Item *iobagio-* || *nes* de *Kamarun*, *Bobas* clericus, Petrus, *Corlardus* idem. Item de *Solga geur*, || *Wancha*. *Iwan*. Stephanus idem. Item Conradus comes de villa *Nema* idem. *Pouka*, || curialis comes de *Kamarun* idem. Item Symon pro se et pro Abraam pro Paulo et *Almus*, || de *Solga geur* idem. Item *Iwan* de *Louth* pro Pangraccio filio *Saras*, Alexandro de *Louth*, || et Leustachio de *Sce-mera* idem. Item Georgius officialis abbatis de *Catpan* pro se et pro domino suo idem. || Item Dyonisius de *Bolteh* pro se et pro fratre suo Andrea et pro *Iwanka* de *Tholma* idem. Item || *Demeter* pro tota villa *Gormoth* idem. Item *Farcafius* sacerdos de *Eklj* idem. Petrus de || *Louth*. *Job* de Sancto Paulo. *Sce-meyn* sacerdos idem. *Golombus* clericus idem. Item || *Iwan* pro tota villa *Nandur*. Item Azarias pro se et pro alia villa *Nandur* idem. || Item de villa *Zakalus*. *Endres*, Nicolaus. *Cekeu*. *Feneres*. *Muca*. *Cana*.

Cho- || *dov* clericus, *Marcus*. *vbus* idem. Item de *Me-*
gerch, *Nolcha* . *Cozma* . *Turej*. Item || *Andreas* et
Deeus de villa *Kelceu* idem. Item da villa *urs* *Bench*
 et *Anas* idem, || *Iwanus* de *As* idem. Item *Lukach*
 de *Zelebeg* idem. Item *Bech* et *Jona* de *Leal* idem ||
 Item de alia villa *Leal Iwanka*. Item *Hozug* pro villa
Gueg idem. *vgocha* || pro villa *Oucha* idem. Item *Wida*
 de *Nema*, pro *Luca* et *Moyfa* fratribus suis idem.
 Item || *Laurencius* pro tota villa *Kamarun* idem. Item
Arad et *Scereda*, pro tota villa *Ton* || idem. Item
Andreas pro se et pro fratre suo. *Egidio* idem. Item
Stephanus pro *Marco* et || pro *Kemino* cognatis suis
 idem. Item *Job* de *vrkej* idem.

XXI.

PERBESEI BALZSAM ASSZONY BIRTOK-
ELADÁSA.

— 1277. —

A vasvári káptalan bizonyáglevelé arról, hogy Perbesei Jakab leánya, Balszam asszony a szomszédok beleegyezésével eladta földjeit Sorki Doroszló fia Doroszló mesternek, a Rummy család ősenek. Felső szélén kettévágott ABCD betűkkel cyrographált hártyaoklevél a Magy. Nemzeti Múzeum levéltárának törzsgyűjteményében. Kiadva: *Wenzel*, Árpádkori Új Okmánytár IX, 182—3. Az oklevélben említett helyek Vas megyében, nagyrészt Körmentől délnyugatra és nyugatra keresendők; 1. *Csánki*, Magyarország. Tört. Földr. II, 740, 760, 766, 783 és 794.

Nos Capitulum ecclesie sancti Michaelis de Castro ferreo Notumfacimus tenore prefencium vniuersis quod domina *Balsam* filia Jacobi de *Purbuse* coram || nobis constituta. illa septuaginta iugera terrarum sub antiquis metis que sibi ratione quarte vigore priuilegij venerabilis patris. O(modei). Episcopi *Jauriensis* || bone memorie prouenerant. simul cum illa terra sua quam olim pater suus Jacobus aquodam *Endury* nostro priuilegio compararat. pro ut tocius || negocij series in eodem priuilegio plenius continetur. duxit exponenda uendicioni Magistro *Duruzlao* filio *Duruzlay* de *Surk*, pro sexaginta marcis || plenarie receptis ab eodem. hereditario iure inreuocabiliter possidenda. ipsis

priuilegijs eidem Magistro *Duruzlao* datis et asignatis coram nobis. || cuius quidem uendicioni, *Gugune* et *Jacobus* filij *Georgij* pro se et pro *Joanne* fratre eorum relicta eiuidem *Georgij* cum *Bese* filio suo. *Paulus* filius || *Pauli Joanka* et *Laurencius* filij *Joan* pro se et pro *Jacobo* ac *Tyburcio* *Benedictus* filius *Turloud* pro se et pro *Laurencio* fratre suo || *Pariz* filius *Paka* pro se et pro *Bogomerio* fratre suo *Zerechin* filius *Maræelli* pro se et pro *Marcello* patre suo *Martinus* filius *Dyga* et, || *Ruha* filius *Puganch* de *Purbuse* *Moys* et *Nicholaus* filij *Farcasi* pro se et pro *Poulsa* fratre eorum. *Jobagiones* *Caltri* de *Chakan* || *Gothardus* filius *Samka* *Jnd* filius *Jne* speculatores de *Chakan* pro se et pro ipsa villa *Chakan* *Romanus* filius, || *ondus* et *Jurk* filius *Adriani* de villa *Kysfolud* *Deudalus* filius *Chundus* *Almus* filius *Poulsa* *Stephanus* filius || *Chud* pro se et pro *Moys* fratre suo de villa *Jobagfolua* qui se illarum terrarum commetaneos esse dicebant, consensum prebuerunt || et asensum. Quod ut ratum sit presens scriptum contulimus nostro sigillo communitum. Magistro *Thoma* preposito ecclesie || nostre. *Oliuerio* Cantore. Custodia uacante, *Symone* decano existentibus. Anno. gracie. M. CC. septuagesimo septimo.

*

Kivül XVI. századi írással : 1277. hetwen hold földet vöttek az *Rwmiak* *Strem* vizenel.

XXII.

HATÁRMEGÁLLAPÍTÁS A BALASSA ÉS
MADÁCH CSALÁD ÖSEINEK BIRTOKAI
KÖZT.

— 1278. —

Csák nemzetségbeli Péter nádor bizonyítja, hogy egy részről Mikó fia Péter comes és rokonai — a Gyarmati Balassa család ősei —, más részről Oszlári Madács és hozzátartozói — a Sztregovai Madách család elei — birtokaik határvonalát a nógrád-megyei Esztergály és Oszlár közt fogott bírák közbenjárására barátságosan megállapították. A nádor vörös selyemfonatról függő címeres pecsétjével ellátott hártyaoklevél a Kubinyi családnak a Magy. Nemzeti Múzeumban letett levéltárában. Hibás kiadása: *Wenzel*, Árpádkori Új Okmánytár IV, 171—3; ezt javítja *ifj. Kubinyi Ferenc*, Monumenta Hungariae Historica I, 106—7, a pecsét képe uo. I. tábla 2. szám és *Karácsonyi*, Magyar nemzetségek III. köt. 2. fele: *Csoma József*, Magyar nemzetségi címerek 62. Az oklevélben említett birtokok Kékkő várától keletre estek; l. *Csánki*, Magyarország. Történelmi Földr. I, 97.

Petrus palatinus comes *Symigiensis* et Judex Cumanorum omnibus xpi [Christi] fidelibus prefens scriptum inspecturis salutem in eo qui est salus omnium atque vita. Ad uniuerforum noticiam || harum serie volumus peruenire. Quod Petrus comes filius

Mico prose et pro fratre suo *Byter*, necnon pro *Mico*
Alexio et *Detrico* filijs comitis *Detrici* ab una parte,
Madach de *Ozlar* una cum || filio suo *Benedicto*,
 prose et pro alio filio suo *Andrea*, *Mike* prose, pro
Thobia et *Wolkan* fratribus suis, *Philipus* filius *Thome*
 prose et pro fratribus suis *Gal* et *Thoma* exaltera,
 coram nobis con - || stituti proposuerunt . quod cum
 super metis intermedijs inter terram ipsius comitis
Petri et fratrum suorum *Vzturgar* uocatam et terram
 predicti *Madach* et fratrum suorum *Ozlar* nuncupatam
 su- || scitata fuisset materia questionis, tandem medi-
 ante sententia *Thome* comitis, *Michaelis* et *Demetrij*
 comitum, ac aliorum proborum virorum de comitatu
Neugradiensi in pacis unionem se || dixerunt deuenisse.
 et secundum eorundem nobilium arbitrium metas
 super ipsis terris erexisse et secundum earundem cur-
 sum partes ipsas terras possidebunt quarum metarum
 secundum quod partes nobis retulerunt || ordo talis
 est. quod prima meta incipit in *Berch* ubi sunt quin-
 que mete que separant a *Thoma* comite. inde tendit
 uersus orientem directe. et uenit ad duas metas. deinde
 tendit ad metas || antiquas ubi cadit in uallem *Melpotok*
 uocatum [!] et ibi separat a *Thoma* et *Demetrio* co-
 mitibus ubi erit commetaneus comes *Petrus* et in
 eodem *melpotok* uocato ascendendo uenit ad ar- ||
 borem *Tulfa* uocatam sub qua est meta. ubi exiens
 de *melpotok* uenit ad arborem *Cherfa* uersus meridiem
 sub qua est meta. Inde tendit ad uiam ad uiam [!]
 superiorem ubi sunt due mete et || per eandem eundo
 uenit ad unum *Berch* ad metas antiquas et in eodem

Berch tendens uersus occidentem uenit ad arbores *Tulfa*. Sub quibus sunt quatuor mete . inde uenit ad metas duas || deinde tendit sub montem *Kamenahora* uocatum. ubi sunt due mete. inde tendit ad uerticem ipsius montis ad lapideam metam. Deinde descendit ad arborem *Tulfa* uocatam sub qua || est meta. inde uenit ad arborem *Berecune* uocatam sub qua est meta. De inde uenit ad planiciem ad duas metas terreas . inde uenit ad arborem *Haasfa* nuncupatam sub qua est || meta. ubi cadit ad uiam que ducit ad castrum comitis Petri antedicti. et in ipsa uia procedens inter duas metas cadit ad uallem *potok* . ubi sunt tres mete. De inde descendens ad flu- || uium *Rechke* ubi sunt due mete ab utraque parte ipsius fluuij. et per eundem fluuium ascendens tranlit castrum comitis Petri predicti, ueniens ad [arborem] *Gurteansa* uocatam. sub quibus sunt || mete. ubi cadit fluuius *kuutfeupotoka* uocatus in fluuium *Rechke* . et in eodem fluuiio *kuutfeupotoka* ascendens parum exit de ipso ueniens ad arbores *Bykfa*. sub quibus sunt || due mete. inde ascendit ad montem *kechkehat* uocatum, ad arbores *Tulfa* uocatas. sub quibus sunt due mete. inde per eundem tendit uersus septemtrionem ad arborem *Tulfa* sub || quibus sunt due mete . et infine ipsius montis descendens, uersus occidentem declinat . et cadit ad fluuium *kurtus*. ubi est meta sub arbore *Bykfa* . et lapis pro alia meta . et ibi terminantur. || Obligauerunt etiam se partes, spontanea uoluntate . quod quecumque ipsarum parcium de cetero contra presentem ordinacionem et ereccionem

metarum faceret, uel procederet, extunc pro calupniatore (!) haberetur. Incuius rei memoriam || et perpetuam firmitatem presentes ad petitionem parciú dedimus litteras nostro sigillo communitas . Datum anno gracie . M . CC . septuagesimo octauo . in *Pefthe* in Dominica Judica . ||

XXIII.

TANUVALLATÁS SZENTGÁLI JAKAB
ISPÁN HATALMASKODÁSA ÜGYÉBEN.

— 1292—97. KÖZT. —

A pécsváradi konvent bizonyságlevelet ad ki arról a tanuvallatásról, amelyet Szentgáli Ambrus fia Jakab comesnek Bolosey fiai ellen elkövetett hatalmaskodása tárgyában fogantatosított. Eredetije *Koller József* pécsi prépost ajándékából (1812.) a Magy. Nemz. Múzeum levéltárában, Kormeghatározását l. *Karácsonyi J.*, Hamis, hibáskeltő és keltezetlen oklevelek 106—7. Hibás kiadása: *Wenzel*, Árpádkori Új Okmt. VIII, 331—4. Helyneveit l. *Csánki*, Magyarország. tört. földr. II. Baranya m.

Nos conuentus monasterij *Waradyensis* damus pro memoria . quod cum iuxta tenorem litterarum comitis Martini vice Judicis Curie domini Regis. Matheus filius *Bolosey*, Petrus et *Bolosey* fratres sui — — — Jacobum filium Ambrosij de || *Zenthgal* a craftino octauarum Epyfaniarum domini quinto-decimo die testes producere debuissent coram nobis, adueniente ipso die produccionis testium, prefatus Matheus, pro se, et pro fratribus suis predictis testes suos pro — — — inferius exprimere || coram nobis. Primus autem de suis testibus videlicet Dyonisius frater *Zumbur* Respondit . quod feria secunda pro-

xima post festum Exaltacionis sancte Crucis hoc anno, comes Jacobus filius Ambrosij cum *Budur* seruiente suo et alijs suis || complicibus de possessione sua *Zenthgal* vocata venientes prenotatos filios *Bolosey* in villa eorundem *Fyzelth* vocata destruxisset . et eosdem *Bolosey* ac Petrum inibi captiuasset et captos in uillam suam *Zenthgal* predictam abduxisset et ipsum *Bolosey* enormiter uerbe- || rari fecisset — — — in sua captiuitate detineret eosdem filios *Bolosey*, de terra ipsorum, quam dicunt iuxta *Zenthgal* se habere, et eciam de terra *Fyzelth*, potencialiter effugando . damnum septuaginta marcarum in ipsa destruccione eisdem filijs *Bolosey* inferendo. Item || — — — et pro Marcello filio Sauli . ac *Lukachyo* filio Thome de *Bagya* . Item *Zebugun* . et *Chazlow* filij *Ihonnis* de *Papy* . *Mark* et *Mychael* filij *Nycolai* de eadem . Item *Marcellus* filius *Rathk* . *Iwahun* filius *Pethew*. *Matheus* et *Samplon* || *Jobagiones* — — — *Zebugun* . Item *Nycolaus* filius *Ihonnis* et *Alexander* filius *Elek*, nobiles de *Hozugdy* . Item *Ioanka* filius *Opla* Oliuierius frater suus . *Beke* filius *Lochk* . *Itée* filius *Itemer* et *Ilaak billeni* . Item *Alexander* filius Comitis Alexandri de *Molon* || Item *Alexander* — — — *Nycolai* de *Myrohthy* . Item *Blasius* filius *Endre* de *Warazloy* et Oliuierius filius *Jacobi* nobiles de *Symigio* . Item *Dominicus* et *Mychael* filij *Endre*, *Myzlay* dicti, . Item *Peturke* de *Naragy* . Item *Alexander* et *Markus* nobiles de *Myk* — — — || Item *Chepanus* de (*Ma*)*rok* . Item *Abram* et *Andreas* filij *Pauli* . Item *Petrus* et *Farkasius* filij

Farkalij de *Belch* . Item *Nycolaus* filius *Chepani* . et
Dama filius *Damald* de *Guenchy* . Item *Vyd* de
Moys . Item *Chepanus* *Ladizlaus* et *Stephanus* filius
Vyd de *Zeuleus* || ——— filius *Vgra* . Item *Stephanus* .
Domyanus et *Andreas* nobiles de *Syгур* . Item
Andreas niger . *Markus* et *Sebastianus* frater suus de
Fekethy . Item *Georgius* et *Stephanus* filij *Benedicti*
de *Lelez* . Item *Emericus* et *Joub* filij *Kenez* . Item
Mykow frater comitis || ——— *Jurk* et *Egyruh*
filij *Markus* de *Bakana* . *Ihannes* filius *Zechyn* de
eadem . Item comes *Nycolaus* filius *Leduguerus* et
Alexius filius suus de *Dabaka* . Item *Dominicus* de
Gombay . Item *Gregorius* filius *Abram* de *Budmer* .
Item *Stephanus* filius *Elye nigri* de || ——— Item
Stephanus filius *Blasij* de iuxta *Okur* gener *Paska* .
Item *Benedictus* filius *Jacobi* . *Joseph* *Ladizlaus*
filius *Farkalij* . *Artholph* filius *Poufe* . et *Andreas*
filius *Both* , nobiles de *Hydagay* . Item *Dama* filius
Boxa et *Ladizlaus* filius *Marcelli* nobiles de || *Guez-*
they . Item *Purbuzlow* . *Petrus* filius *Luka* . comes
Paulus . *Mortun* filius *Mark* . *Stephanus* filius *Blasij* .
Benedictus filius *Salomonis* et comes *Vz* nobiles de
Guere dey . Item *Mark* filius *Vyrunch* de *Kyкуг* .
Item *Thomas* filius *Laurencij* de *Guere lty* . Item
Tyuan || et *Ihannes* filij *Abram* . *Kelemen* filius *Bol-*
tim . *Bagen* et *Joub* filij *Pardan* . et *Thomas* filius
Renke de *Vrmand* . Item *Zoym* filius *Zemere* . *Martinus*
magnus . *Fabyanus* filius *Vylmos* . *Vyncen*
filius *Vylmos nigri* . *Paulus* filius *Sebastiani* . *Bene-*
dictus filius || *Thome* . *Nycolaus* filius *Gabus* . *Domi-*

nicus filius *Bodun* . *Anyan* filius *Anyani* . et *Mychael* filius *Heym* de *Hetyyn* . Item *Mour* de *Zabaguy* . Item *Mour* filius *Mathye* de *Pol* . Item *Ladizlaus* filius *Salomonis* de *Lyukythouth* . Item *Valenth* filius *Jacobi* de *Neugrad* || Item *Paulus* filius *Karachyni* de *Hyrid* . Item magister *Stephanus* filius *Myuk* de *Mortunfolua* . Item *Mortunus* filius *Tywan* de *Vofos* . Item *Petrus* filius *Symonis* et *Emericus* gener suus de *Nadolth* . Item comes *Poula* filius *Poule* de *Sumlow* . Item comes || *Petrus* dictus *Bok* de *Warkun* . Item *Stephanus* filius *Peturke* et *Paulus* filius *Dyonisij* de *Luazhetyn* . Item *Cozmas* de *Boda* nobiles *Jobagiones* monasterij *Waradyensis* . Item magister *Benedictus* filius *Lethus* de *Waradino* . pro se, et pro *Stephano* filio *Stephani* de *Verlundy* . || Item *Sel* filius *Rubyni* . *Nicolaus* *Veyz* dictus . *Emericus* filius *Batha* . *Paulus* filius *Jurk* . *Denkus* filius *Bethe* . *Ladizlaus* filius *Bolokur* et *Chere* filius *Fylek*, hospites de *Waradyno* . Item *Mauricius* filius *Gatal* de *Geycheyd*, pro se et pro tota ipsa uilla . || Item *Peteuch* uillicus de uilla *Warkun* . pro se et pro ipsa uilla tota . Item *Stephanus* filius *Both* de *Warolya* pro se et pro ipsa uilla tota . Item *Ilye* de uilla *Bychow* . pro se et pro ipsa uilla tota . qui sunt populi monasterij *Waradyensis* . Item *Elek* et *Petrus* de *Molay* *Jobagiones* || *Alexii* filij comitis *Alexii* pro se et pro ipsa uilla tota . Item *Dama* et *Begue* . *Jobagiones* comitis *Andree* filij *Angelus* de *Molay* . Item *Symun* uillicus et *Peterne* de *Forkoslyuk* . *Jobagiones* comitis *Kemyni* et *Nycolai* pro se et pro ipsa

uilla tota . Item Nicolaus || et Mychael de *Botyan Jobagiones Cumpoldy* pro se et pro ipsa uilla tota . Item Mychael et *Mala de Nogkwfew Jobagiones* eiusdem *Cumpoldy* pro se et pro ipsa uilla tota . Item Petrus villicus filius *Iwanka* et Nycolaus filius *Dééch* de uilla *Nadofth Jobagiones* || magistri Phylippi filij Phylippi . Item Vrbanus et Andreas de uilla *Gueredey Jobagiones* nobilium de eadem . pro se et pro ipsa uilla tota . Qui omnes vnanímiter et concorditer modo superius annotato Responderunt. Datum secundo die produccionis testium predictorum. ||

XXIV.

A VÁRADI PÜSPÖKSÉG TIZEDJEGYZÉKE.

— 1291—94. KÖZT. —

A váradi püspökségnek a XIII. század utolsó évtizedéből való, összes ilyenmű emlékeink közül legrégebb, gabonatized-(dézsmá-) lajstroma a bécsi volt cs. és kir. Udvari-, most Nemzeti-Könyvtár 1062. számú latin kódexébe van bejegyezve. A XIII. századi, olaszországi eredetű, teológiai értekezéseket tartalmazó hártya-kódex egykori tulajdonosa *Benedek* mester, egyházi jogi doktor volt, aki iskoláit Páduában végezte. Minden bizonnyal innen hozta haza a kódexet is. Kódexének eredetileg üresen hagyott néhány utolsó (117a—b, 119b) levelére később, esztergom-szenttamáshegyi prépost korában, 1285—91 közt levélfogalmazványokat írt (kiadva *Knauz Nándor*, Mon. Eccl. Strig. II, 419—22). *Benedek* prépostot 1291-ben III. Endre király kegyelme a váradi püspöki székre ültette. Csak rövid ideig, 1296-ig kormányozta az egyházmegyét. Püspöksége jövedelmeit és udvartartása kiadásait ezen években a kódexnek még beiratlanul maradt néhány lapján részint sajátkezűleg vette számba, részint Péter nevű dézsmarovójával jegyeztette fel. A 109b, 110b és 111b lapokon a váradi püspökség három főesperesi kerületének, illetve tizedkéésének (*cultellus, districtus decimationis*) két külön évből való gabonadézsmája van kepe-szám (*capecia*) szerint feljegyezve. A 118a lapon pedig a *bihari, homorogi* és *kalotai* főesperesség papjainak a püspök számára nyújtott évi pénzbeli szeretetadományát (*charitativum subsidium*) vették számba. Ilymódon több mint harmadfélszáz, túlnyomórészt bihar-, kis részben hajdu- és kolozs-megyei

község neve van kétszer, sőt háromszor is, nem ritkán akkori tulajdonosaik nevével együtt jegyzékbe véve. A megnevezett birtokosok leginkább az *Ákos*, *Barsa*, *Gut-Keled*, *Gyovad*, *Hont-Pázmány*, *Káta*, *Szovárd* és *Turul* nemzetségekből származnak s a birtokok jórésze oklevelesen bebizonyíthatólag ma is e nemzetségekből eredő megtelepítőjének személynevét viseli (l. *Karácsonyi János*, *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*. I—III. köt. Bpest, 1900—1901.). A birtoktörténeti adatokból a tizedjegyzék korát az 1291—4. évek közé szoríthatjuk.

A kódexet, úgy látszik, Nagy-Váradon őrizték a XV. század derekáig. Ekkor a könyvgyűjtő *Vitéz János* váradi püspök (1445—65.) birtokába került, ki esztergomi érsekké neveztetvén ki (1465—72.), könyvtárával Esztergomba vitte. Halála után könyvei *Beckensloer János* érsek kezébe kerültek. 1476-ban az érsek az esztergomi főegyház kincseivel s *Vitéz* kódexeivel együtt megszökött és Mátyás király ellenségéhez, III. Frigyes császárhoz szegődött. Hűtlenségét a császár a salzburgi érsekséggel jutalmazta meg. Így került kódexünk is Salzburgba s onnan a bécsi császári könyvtárba, azért régi jelzete: *Salisburgensia* 227. volt. A kódexet röviden leírja és részeit felsorolja a *Tabulae codicum manuscriptorum bibliothecae Caesariae Vindobonensis* I, 187, részletesebben *Bunyitay Vince*, *A váradi püspökség története* III, 1—5, ugyanezen kötetben a Tizedjegyzék adatai is fel vannak használva. Uő. II, 268—9. közli a szeretetadományok jegyzékét is. Az egész jegyzéket magyarázatokkal együtt kiadta *Jakubovich Emil*: MNy. 1926: 220, 298, 357. — Szemelvényünkben a második évi gabonatizedek jegyzékét adjuk. A XIII. századi helynevek mellé szögletes zárójelbe [ ] a községek mai névalakját, a már elpusztultakénak pedig későbbi oklevelekből megállapítható kiejtését tesszük.

110b I.

Első hasáb: [A lap balszélét lenyeste a könyvkötő.]

... iul decimationis cutelli (!)¹ de Nyr.[Item in] villa *Benke*. LXXVI. capecie. [*Benke* puszta][It. in] villa *Hudus*. LXXX.III. cap. [(*Jákó*-)*Hodos*][It in] villa *Bogus*. LX. cap. [(*Hajdu*-)*Bagos*][It. in] villa *Gyozug*. IX. cap. [(*Ér*-)*Diószeg*][It. in] villa *Kenez Serefyl* comitis. XVII. cap.
[*Kenéz*][It. in] *Zekulhyd* voyuode. LVII. cap. [*Székelyhid*][It. in] villa *Kaga Chak* comitis. XXX.VIII. cap.
[*Kágya*][It. in] *Kaga Colme* comitis. XVII. cap.[It. in] villa *Nogmihal*. II. cap. [*Nagymihály, Ér-
Mihályfalva*][It. in] villa *Apa Kuachy*. XIII. [*Pusztá-Kovácsi*][It. in] villa *Zalard* voyuode. XL.II. [*Szalárd*][It. in] villa *Notk*. XXX. cap. [*Natk(-falva?)*][It. in] villa *Priuardhida*. C. comitis. XXII. cap.
[*Pelbárthida*][It. in] villa *Sarang*. XVII. cap. [*Sáráng*][It. in] villa *Petri* comitis filij *D(rv)g*. XV. *larfeu*.
[*Sárfő*][It.] in *Egged*. XXX. cap. [*Egyed(-monostora)*][It.] in *Zoloch* XXX. cap. [*Szalacs*][It. in] *Guzar Z*. comitis. X. cap. [*Guzsár*][It. in] — — *Zebus*. X.VIII. cap. [*Szepes* puszta]

¹ Értsd: *cultelli*, tizedkés, districtus decimationis, vö. OklSz. Kés 2. Vö. Pais, Ally. MNy. 1911: 412.

- [It. in *Po-]chey Salomonis. X.VII. cap. [Pocsaj]*
 [It. in villa] *Bolch Apa. XII. cap. [Bocs]*
 [It. in] *Teluky Dyonisií filij Erdeu. VI. cap. [Teleki]*
 [It. in] *Nogmihal Nycolai. XXXI. cap. [Ér-Mihály-falva]*
 [It. in] villa *Peerch. XXV. cap. [Péracs]*
 [It.] in *Pauli Erdeu. XXXIII. cap. [Hosszú-Pályi?]*
 [It.] in *Pauli Salomonis. X. cap. "*
 [It. in] *Pauli Dyonisiíj. XVI. cap. "*
 [It.] in *Deb(rv)chun Dola. XVI. cap. [Debrecen]*
 [It. in] *Deb(rv)cun (!) Petri X. cap. "*
 [It. in *Deb-](rv)chun Rufoyn. XL.III. cap. [Debrecen]*
 [It. in *B-]och (?) Rufoyn. XXIII. [Bocs?]*
 [It. in] *Gabrian Rufoyn bani. XL.III. cap. [Gáborján (-monostora)]*
 [It. in] ..... *Rufoyn. LX. cap.*
 [It. in] ..... *ne R. bani. III. cap.*
 [It.] *Dyonisius filius Pauli. XI. cap.*
 [It. in] *Noger Petri filij D(rv)g. XXXIII. cap. [Nagyér, Kis-Kereki m.]*
 [It.] in *Niueg Johannis filij Reynoldi. VII. cap. [Nyüved]*
 [It. in] *Saulhyda Nycolai de Zala. IX. cap. [Sálhida]*
 [It. in] villa *Keseru. X cap. [(Ér-)Keserű]*
 [It. in] villa *Mortunus filius (!) Barnabe. XII. et dimidiam cap.*
 [It. in] *sancto Dyonisio apud Bech. VII. cap. [Szent-Dienes]*

[It. in] sancto Dyonifio Nycolaus filius *Vece*. III.
cap.

[It.] apud (?) *woyuodam*. XVI. cap.

[It.] in *Vylak Zolouch*. X. cap. [*Ujlak*]

[It.] in villa *Cofme parui*. LX. cap.

[It. in] villa *Petri* in *Nyr*. III. cap. [(*Gálos-*)*Petri*]

[It. in] *Nogdurugfeleghaz*. VII. [*Nagydorogfélegyház*]

Második hasáb:

It. in villa *Myko* filij *Martaleus* VI. *Veed* dicta.
[*Véd*]

It. *Zegun de Perch*. VII. cap.

It. villa *Zlouch Vanchud* dicta. XX. cap. [*Váncsod*]

It. apud dominum *Medus*. II. cap.

It. in villa vxoris *Galus*. VII. cap. [*Gálos-Petri?*]

It. in villa *Bolch Ders*. X. cap. [*Bocs*]

It. villa *Nycolai bani noua*. XX. cap. [*Újfalú*]

It. *Erpaul* *Nycolai bani*. XIII. [*Herpály*]

It. in villa *Zudus*. XXIII. [*Szodos*]

It. villa *Zoluoc comitis Moria noua* XC.III. cap. [*Új-*
Marja]

It. villa *Abraam*. VII. cap. [*Abrány*]

It. villa domini episcopi *Voyada* XIII. cap. [*Vajda*]

It. villa *Olozy*. XXX. cap. [(*Ér-*)*Olaszi*]

It. in villa *Ivanka* filij *Odun*. XX. cap.

It. villa *Johannis de Kereky*. XXXXII. cap. [*Kereki*]

It. villa *Mychaelis de Kereky*. XXX. cap. "

It. villa *Gyozeg hiduege*. XXX. cap. [*Diószeg-hid-*
vége]

It. in villa — — — —

Első hasábon: [A lap balszélét lenyeste a könyv-
kötő.]

[Item in] ... *Byhor* Centum et. XX. capecie [*Bihar*]

[It. in] villa *Nycolai de Mezeu*. XLVI. cap. [*Mező-
falva*]

[It. in] villa *Zakarie*. X. cap.

[It. in villa] *Toutteluk*. XXXIII. cap. [*Tóttelek*]

[It. in] villa *Alba*. XXII. cap. [*Albis?*]

[It.] in villa *Pauli*. XII. cap. [*Pályi*]

[It.] in villa *Vylak*. XX. cap. [*Újlak*]

[It. in] villa *Adam*. XII. cap. [*Adámi*]

[It.] in villa *Latabar*. XV. cap. [*Latabár*]

[It. in] villa *Chuey*. XX. cap. [*Csohaj*]

[It. in] villa *Suhtur*. XXVI. cap. [*Sejter, Sitér*].

[It.] in villa *Feguernuk*. X. cap. [*Fegyvernek*]

[It. in] villa *Alumas* VI. cap. [*Almosd*]

[It. in] *Puklusteluk*. XVIII. cap. [*Poklostelek*]

[It.] in villa *Laaz*. XII. cap. [*Láz*]

[It.] in villa *Lazar*. X. cap. [*Szent-Lázár*]

[It. in] villa *Santufy*. X. cap. [*SzánCSI*]

[It. in] villa *Dyonifij*. IIX. (!) cap.

[It. in] villa *Kyraly*. XXXII. cap. [*Királyi*]

[It. in] villa *Toty*. X. cap. [*Tóti*]

[It. in] villa *Zeplak*. XX. cap. [*Széplak*]

[It. in] villa *Mykche*. XIII. cap. [*Micske*]

[It.] in villa *Mogh*. XVIII. cap. [*Macs*]

[Kalotai főesperesi kerület.]

[It.] in villa *Fudy*. L. cap. [*Fudi*]

[It. in] villa *Jeneu*. LII. cap. [*Jenő*]

- [It. in] villa *Zobolch*. XX. cap. [*Szabolcs*]
 [It. in] villa *Telegd*. XL. cap. [*Telegd*]
 [It.] in *Poufalaka*. X. cap. [*Pósalaka*]
 [It. in] villa *Teluky*. X. cap. [*Telki*]
 [It. in] villa *Lugas*. XVIII. [*Lugas*]
 [It. in] villa *Eluld*. XII. cap. [*Élesd*]
 [It. in] villa *Baroud*. XXI. cap. [*Báród*]
 [It.] in villa *Vruzteluk*. X. cap. [*Orosztelek*]
 [It.] in *Berten*. XL. cap. [*Bertény*]
 [It.] in *Buken*. XV. cap. [*Bökény*]
 [It.] in *Wolkou*. XX. cap. [*Valkó*]
 [It.] in *Almaſmunustura*. XIII. cap. [*Almásmonos-
tóra*]
 [It.] in *Derekce*. X. cap. [*Derecske*]
 [It.] in *Rezuge*. VII. cap. [*Reszege*]
 [It.] in *Furnas*. X. cap. [*Farnas*]
 [It.] in *Almaſmunustura*. XIII. cap. [*Almásmonos-
tóra*]
 [It.] in *Babun*. X. cap. [*Bábony*]
 [It.] in *Zemteluk*. VI. cap. [*Zentelke*]
 [Innen ismét bihari főesperesi kerület.]
 [It.] in *Mykle*. XX. cap. [*Micske*]
 [It.] in sancto Johanne. XLII. cap. [*Szent János*]
 [It.] in villa *Bors*. IX. cap. [*Bors*]
 [It.] in villa *Bors*. V. cap. „
 [It.] in *Artand*. XV. cap. [*Artánd*]
 [It.] in *Beseneu*. XIII. cap. [*Besenyő*]
 [I-]t. in villa *Mathye*. X. cap. —
 [I-]t. in villa *Buzurmen* Centum cap. [(*Bereg-*) *Bö-
szörmény*]

[I-]t. in *Zakal*. XX. cap. [*Szakál*]

Második hasábon:

It. in villa *Tanchkereky*. XVII. cap. [*Tancskereke, Dancsháza*]

It. in villa *Nesta*. XXIII. cap. [*Nyésta*]

It. in villa *Kumad*. VII. cap. [*Komádi*]

It. in villa *Peturd* X. cap. [*Péterd*]

It. in villa *Zumeyn*. VIII. cap. [*Szomajom*]

It. in villa *Boht*. VII. cap. [*Bojt*]

It. in villa *Zamto*. X. cap. [*P. Szántó*]

It. in villa Petri filij *urdug*. XXIII. cap. [*Ördög-Szántó*]

It. in villa *Ladislai magni*. XIII. cap. —

It. in villa *Kerek*. VII. cap. [*Kereki?*]

It. in villa *Walenti*. VII. cap. [*Válintteleke, Bojt mellett*]

It. in villa *Kenef*. VII. cap. [*Kenéz*].

It. in villa Petri fratris *Gok*. III. cap. [*Csehi*]

It. in villa *Chukmo*. V. cap. [*Csokmó*]

It. in villa *Vylak*. III. cap. [*Újlak*]

XXV.

PARABUCH COMES ADOMÁNYLEVELÉ-
NEK, ÁTIRATA.

— 1266 / 1300. —

Parabuch comes fia István atyjától örökölt birtokait a csanádi káptalan előtt két vejének ajándékozta, átiratván egyúttal V. István ifjabb királynak ezen birtokokról Parabuch comes számára kiadott 1266. évi adománylevelét is. Bórhártyára írt és függő pecséttel ellátott eredetije a Sóvári Soós családnak a Magyar Nemzeti Múzeumban letett levéltárában. Kiadásai: *Fejér György*, Codex Diplomaticus IV/3, 342—4; *Gyárfás István*, A jászkúnok története II, 418—9; *Ortvay—Pesty*, Oklevelek Temesvármegye és Temesvár város történetéhez I, 3—4 és 7—8. Vö. *Pesty*, A helynevek és a történelem. Akad. Tört. Ért. VIII/1, 20. Helyneveit l. *Csánki*, Magyarország tört. földr. I, 696, II, 56. *Milleker*, Délmagyarország középkori földrajza 22, 221, 232.

Capitulum ecclesie Chanadiensis / Omnibus xpi [Christi] fidelibus presens scriptum inspec-turis / salutem in omnium saluatore /. Adu-niuerforum noticiam harum serie uolumus peruenire / Quod accedens ad nostram presenciam Stephanus filius *Parabuch* personaliter ab || una parte consti-tutus / magister Johannes filius petri et Comes Be-nedictus de *Waya* abaltera / idem Stephanus filius

Parabuch confessus est uiua uoce coram nobis et dixit / quod vniuersas possessiones suas seu terras perpatrem ipsius aquilitas et emptas quarum nomina in || priuilegio Stephani Regis iunioris *ungarie* felicis bone memorie nobis pereoldem exhibito [!] plenius continentur / cum autem idem ipse esset vtendus in hoc mundo / predictas possessiones suas / magistro Johanni et Comiti Benedicto predictis sponfis suis dedit, dona - || uit ore tenus et contulit iure perpetuo possidendas et habendas in filios filiorum. Petentes anobis ut ipsum priuilegium quod sereatim [!] perlegi fecimus, de uerbo aduerbum rescribi faceremus / cuius tenor talis est. /

Stephanus dei gracia Junior Rex *ungarie*, Dux transsiluanus, Dominus || *Cumanorum* / Omnibus xi [Christi] fidelibus presentem paginam inspecturis salutem in omnium saluatore / Regalis Culminis manluetudo remedys et utilitatibus in uigilat subditorum / quam [!] dum prospicitur dum dignis premys adiunguntur / exipsorum opulencia Regum || gloria crescit, et augetur / Proinde vniuersorum noticie harum serie declaramus /. Quod attendentes fidelitates et seruiciorum merita que nobis *Parabuch* Comes a primeis puericie nostre temporibus exhibuit indefense [!] in domo nostra famulando fideliter et deuote || qui eciam in nostris et Regni nostri magnis et arduis negocys in *Cumano* [!], et legacionibus nostris diuersis in Regno nostro et extra Regnum / multipliciter se totum insudauit. / beneplacito Regio exponendo omnia adbenignitatis [!] animum reuocantes, ut eius ex-||

emplo reliquos ad fidelitatis antidota forcius accendamus! terram Caltri de *karassou kuke* uocatam, et terras Caltri de *keue Wolter* et *Belan* uocatas / ac terram Caltri de *Tymes Rety* uocatam / Preterea de terra *poph* uocata que iacet || in Comitatu *Tymifienfi* / quam terram *keyran* dominus de *Cumanis* de genere *Borchol*, excollacione karissimi patris nostri, et nostra possidebat / ex consensu et beneplacito duorum filiorum suorum, ac omnium cognatorum eiusdem uidelicet *Jllan, Jardar, Michi, Chi- || buk* / et *Ona* dominorum de *Cumanis* ex nostro permisso et consensu uoluntate et collacione, expost facto eidem *Parabuch* Comiti medietatem uendidit pro quadraginta marcis, quas in exzemetis purpuris deauratis / et alyis rebus || preciosis perloluit plenarie coram nobis, cuius quidem terre *poph* medietas fuerat terra *Wduordnicorum* [!] nostrorum, alia uero medietas fuerat *Castrenfium* de *Tymes* / Item duas terras obtentas adomino Rege, karissimo patre nostro || *Temerken* uocatas, scilicet *Muk* greci, et *Mike*, Origine *Ilmaelitis* [!] sine herede decidencium et litas iuxta *morilium* in Comitatu *Orodiensi* / et terram *Fulgudus* de Comitatu *Chanadiensi*, nec non tres terras *Wonuz* apellatas, que quandam [!] || fuerunt paratorum arcuum nostrorum in Comitatu *Chanadiensi* / cum diuersis et lingulis litteris collatas sub compendio presertim inferi facientes, auctoritate etiam presencium in nouando ipsas collaciones dudum factas duximus confirmandas / Et ut || ipse collaciones obtinere dignoscantur / roboris perpetui firmitatem / et

ne ullo unquam tempore aliquo ingenio contra ipsas litteras aliquas debeant attemptari / . nomina earundem terrarum mandamus penitus aboleri, et *Parabuch* nomine lingu- || las ordinamus et statuimus appellari / . Et quia beneficia Regia fauore debent beniuolo solidari / omnes premissas terras contulimus cum omnibus vtilitatibus et pertinencys suis et sub antiquis metis et limitacionibus ipsi *Parabuch* || Comiti et suis heredibus heredum que successoribus perpetuo valiture donacionis titulo in uiolabiliter duraturas / . Ne igitur premissiorum [!] series succelliuorum, mutacione temporum offullcari ualeat uel in dubium reuocari, uel eciam || a ufu temerario perquem piam retractari / Presentes adperpetuam memoriam concessimus litteras duplicis sigilli nostri munimine roboratas / . Datum per manus magistri petri vicecancellaris [!] dilecti et fidelis nostri / Anno || domini Millesimo, ducentesimo Sexagesimo Sexto !

Nos igitur petitionem parcium iultam et dignam / fore attendentes, predictum priuilegium inleri fecimus munimine nostri sigilli consignantes / Anno || domini Millesimo CCCC / . Datum per manus magistri Benedicti lectoris nostri / Gregorio, cathedrali, Nicolao sancti Saluatoris ecclesiarum prepositis / Petro Cantore / Gregorio cultode / Nicolao *Orodiensi* || Paulo *ultramontifensi*, Archidiaconijs exiltentibus / Ceterijs que uniuersys Canonicys [!] domino famulantibus sempiterno. ||

XXVI.

Ó-MAGYAR MÁRIA-SIRALOM.

— 1300. KÖRÜL. —

A XII. és XIII. század fordulóján írt Halotti Beszéd után körülbelül százéves hézag következik összefüggő szövegű nyelvemlékeink sorozatában. A második legrégebb, összefüggő, magyar nyelvű szöveg, egyszersmind az ismert legrégebb magyar vers, az Ó-magyar Mária-siralom, az Árpád-kor végéről vagy az Anjou-kor legelejéről, bő számítással az 1280—1310 közti évekből való. Egy XIII. századi, olaszországi eredetű, *Sermones* című latin hártyakódexben került elő, amelyet *Jacques Rosenthal* müncheni antikvárius 1910-ben Toscanában vásárolt. A kódexet a könyvkereskedőtől 1922 április havában az a német „jóvátételi bizottság” szerezte meg, amelynek az volt a feladata, hogy a világháború elején, 1914-ben a német hadseregtől elpusztított belgiumi, Löweni (*Louvain*) egyetemi könyvtárt megfelelő kódex-, kézirat- és könyvanyag összevásárlásával helyreállítsa. Az így összegyűjtött kódexanyag lajstromozása közben *Leidinger György* egyetemi tanár, a müncheni bajor állami könyvtár kéziratárának igazgatója vette észre az említett latin kódexben az előtte ismeretlen, idegen nyelvű szöveget. Felhívta rá a magyarul is értő *Babinger Ferenc* (akkor würzburgi, később berlini) egyetemi magántanár figyelmét, aki azután a szöveg magyar voltát felismervén, a rendkívül becses magyar nyelvemlék felfedezéséről *Gragger Róbert* berlini egyetemi tanárt, az ottani *Collegium Hungaricum* igazgatóját értesítette. *Gragger* felkérésére *Gr. Klebelsberg Kunó* m. kir. vallás- és közoktatás-

ügyi miniszter 1922 decemberében a kódex tanulmányozására és a nyelvemlék korának s hiteles szövegének megállapítására szakértőül *Jakubovich Emil*-t küldte ki Berlinbe. Kódexünk a német jóvátételi bizottság IV. 28. lajstromszámával az 1922. év végén került a löweni egyetem könyvtárába.

A kódex 302 kis 8° rétű, finoman kidolgozott, papírvékonyságú hártylevélre van írva gondos, apróbetűs írással legnagyobbreszt kéthasábosan. Kötése rózsaszínű maroquin bőrrel bevont deszkatábla. Latin törzsszövege a XIII. század második feléből való. Minden valószínűség szerint olasz domonkosrendi szerzetes (*ordo praedicatorum*) munkája. Tartalmát vallásos elmélkedéseken, az év fontosabb ünnepeire, a nagybőjt minden napjára és vasárnapjára való prédikációkon, ezekhez tartozó dispositio-kon, a szentek rövid életrajzán, példákon meg legendákon kívül túlnyomórészt *expositio*-k, vagyis bibliai szövegmagyarázatok teszik. A kódex kevéssel megíratása után, a XIII. század végén Észak-Olaszország valamelyik városában (úgy lehet: Bolognában, melynek egyetemén a XIII. században számos magyar pap, köztük több dominikánus szerzetes, tanult, sőt tanított is.¹) magyar dominikánusok kezébe került. Ezek a kódex beiratlanul maradt lapjaira, hasábjaira vagy lapszéleire és a kódex végén üresen hagyott vagy utólag hozzákötöttetett ívekre az egyöntetű írású törzsszövegétől eltérő, annál sokkal gondatlanabb írással latin theologiai magyarázatokat, szentbeszéd fogalmazványokat, vázlatokat vagy kivonatokat jegyeztek. Három egykorú magyar scriptor keze különböztethető meg ezen jegyzetek írásában. Az egyik közülök különösen a kódex végén lapokon keresztül egyhasábosan, a XIII. századvégi,

¹ Korábban itt tanult és tanított Bernát spalatói érsek († 1217.), úgyszintén Boldog Magyar Pál dömés kánonjogtudós is († 1241.). Banca nemzetségbeli István esztergomi érsek és prenestei bíboros unokaöccse, István pozsonyi prépost, később választott kalocsai érsek 1263—6-ig tanult Bolognában († 1278.). Herbord magyar eredetű domonkosrendi 1260—72-ig bergamói püspök volt stb.

kevésbé ünnepies kiadású magyarországi oklevelek jellegzetes, folyékony, kurzív írásával ír. A másik két scriptor pedig latin prédikáció-fogalmazványait néhány lapszéli (*marginalis*) vagy sorközi (*interlinearis*) magyar glosszával, a latin szöveget megvilágosító egy-két szavas magyar nyelvű értelmezéssel tarkítja. Ezek a magyar glossza-irodalom legelső példái. Ugyanazon kéz, amelyiktől a latin theologiai jegyzetek, szentbeszéd-fogalmazványok és magyar glosszák egy része származik, a kódex 199a lapjának második hasábjára lemásolta a középkor⁷ latin himnusz-irodalomban „*Planctus Sanctae Mariae, matris Domini, super unicum filium suum, pendentem in cruce, quem ipsa dictavit*” címen ismert és tévesen Clairvaux-i Szent Bernát-nak († 1153.) tulajdonított latin Mária-siralom egyik szöveg-változatának első felét is. Ennek a híres XII. századi latin sequentiának teljes szövege ki van adva *Josef Kehrein*, *Lateinische Sequenzen des Mittelalters aus Handschriften und Drucken*, Mainz, 1873. 177—8; *Anton Schönbach*, *Die Marienklagen*, Graz, 1874, 10, hol a régebbi kiadások is fel vannak sorolva; *Ulysses Chevalier*, *Repertorium Hymnologicum* II, 317; *Cl. Blume et G. M. Dreves*, *Analecta Hymnica medii aevi c.* nagy gyűjteményének XX. köt. 156—8. lapján. *Dreves* szerint a *Planctus* szerzője nem Szent Bernát, hanem *Godefridus de Sancto Victore* (*Geoffroi de Breteuil*), a párizsi St. Victor apátság subpriorja († 1196.) volt. Vö. *G. M. Dreves und Cl. Blume*, *Ein Jahrtausend lateinischer Hymnendichtung*, Leipzig, 1909. 281 kk.

Ezen latin *Planctus* lemásolt első felének helyenként szószerint, nagyobbrészt azonban csak gondolat szerint való, szabad, verses magyar fordítása, illetőleg inkább csak utánköltése, parafrázisa a 37 soros Ó-magyar Mária-siralom, melyet ugyanazon scriptor írt le a kódex 134b lapjának két hasábjára. Az első hasábon előtte, a másodikon utána még több soros latin szöveg olvasható. Sajnos, az első hasábra írt magyar szöveg nagyrészt, az egész emléeknek több mint felét, később csaknem teljesen kidörzsölték. Alig két-

séges, hogy a kódexnek egy későbbi tulajdonosa, a magyar szöveget már nem értő, nyilván olasz szerzetes volt a kártevő, ki az előtte ismeretlen, barbár nyelven írt verssorok mögött bizonyára profán értelmet sejtett. A *Gragger* professzortól Lipcsében készítettett, nagyított fényképfelvételek azonban úgyszólván teljesen előhozták a kitorölt magyar szöveget, úgyhogy annak egyetlen szava sem maradt kibetűzetlen. A kódex következő, 135a-b, levele azonban, mint ez az illető ív lapszámából és a kódex eredeti arabs levélszámzásából világosan kitűnik (a hozzátartozó 125a-b levéllel együtt), ki van tépve. Nem lehetetlen, hogy ezen is magyar szöveg volt. Bár a 199a lapon nem másol le többet írónk a latin *Pl anctus* szövegéből, mint a mennyinek a 134b lapon magyar fordítását adja, arra gondolhatunk, hogy a kitépett 135a-b levélen a *Pl anctus* második felének magyar fordítása esett áldozatul az új tulajdonos vakbuzgóságának.

Az Ó-magyar Mária-siralom szövegét egy hasonmással, magyarázatokkal és a kódex ismertetésével együtt *Jakubovich Emil* jegyzeteinek felhasználásával *Gragger Róbert* adta ki a MNy. 1923: 1—13 és külön a Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványainak 19. számaként, ezzel egyidejűleg *Eine altungarische Marien-klage* címen az *Ungarische Jahrbücher* III, 27—46 és külön az *Ungarische Bibliothek*, Erste Reihe 7. számaként három hasonmással. *Gragger* ismertetését *Gombocz Zoltán* mutatta be a Magyar Tudományos Akadémia 1923. január 29-én tartott összes ülésén; a nyelvemléket legelőször a *Nemzeti Ujság* 1923. január 30-iki száma közölte. Mai helyesírásra átírva l. *Napkelet* 1923: 189—92; *Trócsányi Zoltán*, A régi magyar irodalom breviáriuma Gyöngyösiig. Berlin, 1925. 15—9. A legrégebb magyar vers verstani szépségeit *Négyesy László* méltatta a Szent István-Akadémia 1927. február 11-iki ülésén; *uő*: Ígazításpróbák az Ó-magyar Mária-siralom olvasásához. MNy. 1927: 373—9.

Az Ó-magyar Mária-siralom szövege:

1346 l.

a. hasáb:

Volek fyrolm thudothlon fy ||
 rolmol lepedyk. buol ozuk ||
 epedek. Walaſth vylagum ||
 tul fydou fyodumtul ezes ||
 urume(m)tuul . O en eses urodu(m) ||
 eggen yg fyodum, fyrou a- ||
 - niath thekunched buabeleul ||
 kyniuhhad . Scemem kunuel ||
 arad, en iunhum buol farad / ||
 the werud hullothya en iu(n)- ||
 hum olelothya Vylag uila ||
 ga viragnac uiraga. keferu- ||
 en kynzathul uof ſcegegkel ||
 werethul . Vh nequem en ||
 fyon [!] ezes mezuul / Scege ||
 -nul ſcepegud wirud hioll ||
 wyzeul. Syrolmom fuha ||
 -zatum therthetyk kyul en ||
 iumhumnok [!] bel bua qui ||
 ſumha nym [kyul] hyul ||
 Wegh halal engumet / egge- ||
 dum illen / maraggun uro ||
 dum, kyth wylag felleyn [!] ||

b. hasáb :

O ygoz fymeonnok bezzeg ||
 icouuo ere en erzem ez bu- ||
 thuruth / kyt niha egyre. ||
 Tuled ualmun[!] de num ||
 ualallal, hul yg kynzaffal, ||
 Fyom halallal. Sydou ||
 myth thez turuentelen / ||
 fyom merth hol byuntelen / ||
 fugwa / huztuzwa wklel / ||
 -ue / kethwe, ulud. Kegug ||
 -gethuk fyomnok / ne leg, ||
 kegulm mogomnok / owog ||
 halal kynaal, anyath ezes ||
 fyaal / egembelu ullyetuk. ||

*

A latin „Planctus“ szövege:

199a l.

Planctus ante nescia,
 Planctu lassor anxia
 Crucior dolore ;
 Orbat orbem radio
 Me iudea filio
 Gaudio dulcore.

Fili dulcor unice,
 Singulare gaudium,
 Matrem flentem respice
 Conferens solacium.

Pectus, mentem, lumina
 Tua torquent uulnera¹
 Que mater, que femina
 Tam felix, quam misera!²
 Proh dolor!

Hinc color effudit³ oris,
 Hinc ruit, hinc fluit⁴
 Unda cruoris,
 Crucior dolore.⁴

O quis amor corporis⁵
 Tibi⁶ fecit spolia,
 O quam digni⁷ pignoris
 Tam⁸ amara premia!
 O quam sero deditus
 Tam⁹ cito me deseris
 O quam digne gemitus

¹ A kiadott szövegekben: „*Torquent tua vulnera*“ is.

² A kódexből kimaradt itt a teljesebb szövegnek e passzusa:
 „*Flos florum, dux morum,
 Veniae vena,
 Quam gravis in clavis
 Est tibi poena!*“ — A magyar utámköltés azonban e részt
 sem hagyta figyelmen kívül.

³ A kiadott szövegekben: „*effugit*“.

⁴ Uo.: hiányzik.

⁵ Uo.: 5—8. sor az 1—4. sossal felcserélve.

⁶ Uo.: „*Sibi*“.

⁷ Uo.: „*dulcis*“.

⁸ Uo.: „*Quam*“.

⁹ Uo.: „*Quam*“.

Tam¹⁰ abiecte moreris
Crucior dolore.¹¹

O pia gracia sic morientis,¹²
O fera dextera crucifigentis,
O lenis inpenis mens patientis
O zelus, o scelus invade gentis,
Crucior dolore.¹³

O uerum eloquium iusti Symeonis,
Quod promisit gladio¹⁴
Sencio doloris,
Gemitus, suspiria lacrimaeque foris,
Wlneris indicia sunt interioris,
Crucior dolore.¹⁵

Parcito proli,
Mors mihi soli¹⁶
Sola mederis
Morte beate separor¹⁷ a te
Dummodo nate nunc¹⁸ crucieris.

---

¹⁰ Uo.: „*Quam*“.

¹¹ Uo.: hiányzik.

¹² E négy sor a kiadott szövegben: 1., 3., 4., 2. sorrendben.

¹³ Uo.: hiányzik.

¹⁴ A kiadott szövegben: „*Quem promisit, gladium*“.

¹⁵ Uo.: hiányzik.

¹⁶ Uo. e sor helyett: „*Mors mihi noli, Tunc mihi soli*“.

¹⁷ Uo.: „*separer*“.

¹⁸ Uo.: „*non*“.

Quod crimen, que scelera
 Gens commisit effera :
 Probra, uincla, uerbera,
 Sputa, clauos, cetera¹⁹
 Sine culpa patitur.

Nato, queso, parcite,
 Matrem crucifigite,
 Aut in crucis stipite
 Me²⁰ simul affligite,
 Male solus moritur.

*

A kódex magyar glosszái:

- 222a l. alsó szélén : O quam arta est uia reprobis un-
 dique — *scukscerech*.
- 279a l. felső szélén : *virudnek hullotta mia*. —
pulkul [!] pituaranak fugliabeleul.
- 285b l. sorközben : *loculta* — *hurnou*.
- 285b l. alsó szélén : *scumartiul*. —

---

¹⁹ Uo. e két sor helyett : „*Vincla, virgas, vulnera,*
Sputa, spinas, cetera“.

²⁰ Uo. : „*Nos*“.

XXVII.

GYULAFEHÉRVÁRI GLOSSZÁK.

— 1310—1320. KÖRÜL. —

A domonkosrendi eredetű Ó-magyar Mária-siralmat harmadik legrégebb, összefüggő szövegű nyelvemlékként a korra alig egy-két évtizeddel fiatalabb, ferencrendi származású Gyulafehérvári Glosszák követik.

A mindössze 15 sorra terjedő emlék címe helyesebben Gyulafehérvári Sorok vagy Gyulafehérvári magyar distinctiók volna.

A nyelvemléket *Varjú Elemér*, akkoriban a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi Könyvtárának asszisztense, fedezte fel 1898 őszén a gyulafehérvári püspöki Batthyány-Könyvtár E. VI. 8. jelzetű kódexében.

A könyvtárban „*Sermones sacri*” címen lajstromozott, kis 8° rétű, szürke szarvasbőrrel bevont deszkatáblás, latin hártya-kódex két különböző korú kéziratot foglal magában. 154 hártya-levéltre terjedő első része a XIV. század elejéről, szorosabban a század első két évtizedéből származik, legnagyobbbrészt egyazon scriptor gyakorlott kezű, kéthasábos kurzív írása. A lapszélekre itt-ott ugyanazon vagy legalább is nagyon hasonló írású, egykorú kéz írt apróbb betűs jegyzeteket. A kódex második, kisebb része a XV. századból való. Mindkét rész latin szentbeszéd-vázlatokat és elmélkedéseket tartalmaz. Az első rész 120b—123b lapjain ezenfelül még 14 oklevélminta (formula) is olvasható. A többé-kevésbé csonkán lemásolt oklevelek egytől-egyig a magyarországi ferencrendiek kormányzásában előforduló esetekre vonatkoznak, miből önként következik, hogy a kódex első részének írója is e rend tagja volt. Az

oklevélmintákban emlegetett magyar egyházi férfiak az 1291—1309 közt lefolyt 19 évben szerepeltek együtt. Mivel pedig az oklevélminta-gyűjteményeket (formulare) rendszeren a legújabbban kibocsájtott oklevelekből szokták összeállítani, kétségtelen, hogy röviddel ezen idő után, 1310—1320 körül keletkezett a formulare, s így természetesen a kódex első részét is ezen időtájt írták. A mintaoklevelek egyéb adataiból *Karácsonyi János* azt következteti, hogy a formularét s vele a kódex első részét is dunántúli, szorosabban veszprém-egyházmegyei ferencrendi kolostorban, legnagyobb valószínűség szerint a székesfehérváriban írta a custos vagy esetleg talán maga a magyar marianus ferencrendiek akkori provincialisa, *János*, aki 1324-ben Budán és Székesfehérvárott rendi közgyűlést is tartott.

A szentbeszédeket, illetőleg inkább csak beszédvázlatokat lejegyző barát a középkori skolasztikusok általános szokása szerint beszédeinek tartalmi felosztásait (divisio), főbb gondolatait, vezéreszméit (distinctio) vagy argumentumait helyenként előre jelzi, és rövid, numerosus, azonos szótagokra végződő, tehát vers módjára összecsengő, rímelő sorokban foglalja össze. Nem ritkán a sorok első szavai is hasonló végződésűek, egymással rímelnek, ilyenkor az összecsengés is kétszeres. E sorokat a scriptor a kódex szövegében külsőleg is megkülönbözteti azáltal, hogy vörös, nagykezdőbetűkkel beljebb veti és verssorokhoz hasonlatosan tördeli. Ezeket a többé-kevésbé egyenlő szótagszámú, azonos vagy összecsengő végződésű latin sorokat azután három esetben magyarra is lefordítja, s feltűnő igyekezettel törekszik arra is, hogy a latin sorok numerositása és a sorvégek összecsengése a magyar szövegekben szintén érvényesüljön. Ezért a nyelvemléket felfedezője és több más tudós bűvára is nem minden alap nélkül verseknek minősítette (*Gyulafehérvári Verse*k).

Az öt, négy, illetőleg hat rövid sornyi magyar szövegecskének mindhárom ízben a lap alján olvashatók, kettőnek (I. és III.) írása a hozzátartozó latin szentbeszédvázlat és distinctio szövegének írásával, egyiké (II.) pedig a lapszéli jegyzetek

írásával egyező. A második magyar szövegnek az elsőénél apróbb betűi és vékonyabb vonásai, meg a harmadik szövegnek gondatlanabb írása arra vallhatnak, hogy azonos kéz más-más alkalommal, esetleg nagyobb időközökben vetette azokat a hártylevelekre.

I. Az első, 5 soros magyar szöveg az 50a lap alján olvasható, s az ugyanazon lapon kezdődő újévnapi szentbeszéd-vázlathoz tartozik, melynek címe: „Sermo de circumcissione domini”. A fejtegetés a „Vocatum est nomen eius Jesus” (Szent Lukács evangéliuma I, 31.) alapigéből indul ki és Jézus nevééről szól, a végéhez pedig e név etimológiája van illesztve. Ehhez képest a lap alján magyarra fordított latin distinctiók 5 sorának veres kezdőbetűi felülről lefelé olvasva a „Jesus” nevet adják (akrostichon). A magyar szöveg ötödik sorának több mint felét lenyeste a könyvkötő.

II. A második, 4 soros magyar szöveg a 125a lap alsó szélére van írva s az ugyanazon lapon kezdődő: „Sermo in festo sancti Thome apostoli” című (december 21-iki) beszéddel kapcsolatos. A beszéd folyamán a „hitetlen Tamás apostol”-nak megjelent Krisztus ezen mondásából: „Quia vidisti me Thoma, credidisti, beati qui non viderunt et crediderunt” (Szent János evangéliuma XX, 29.) kiindulva, felállítja a prédikátor a tételt, hogy a hívők négyfélekép látják Krisztust. *Karácsonyi* ellenkező véleményével szemben meg kell állapítanunk, hogy az erre következő 4 soros latin divisióknak, valamint az egész beszéd-vázlatnak írása az előbbi, újévi beszéd írásával tökéletesen megegyezik. A latin divisiók magyar fordítását a kódex lapszéli jegyzeteinek apróbb betűs írásával, más, feketébb tintával minden bizonnyal ugyanazon scriptor írta utólag a lap alsó margójára.

III. A harmadik, terjedelemre leghosszabb, 6 soros magyar szöveg a kódex régibb részének utolsóelőtti oldalán, a 154a lap alján olvasható. Utolsó sorát szintén megcsonkította a könyvkötő kése. Írása megegyezik a kódex előbbi részeinek írásával, azonban tömöttebb és gondatlanabb. A Megváltó szenvedéseiről szóló nagyheti prédikációhoz fűződik. A latin beszéd

hat körülményt sorol fel, mely az Üdvözítő kinszenvedéseit különösen fájdalmassá tette. De a hat latin distinctio itt nincs versszerű rövid sorokba foglalva, nem is egy csoportban, hanem a többiektől eltérően a szentbeszéd-vázlat szövegében szétosztottan olvasható. A magyar fordítás ennek ellenére itt is megtartja a versszerű sorbeosztást, eléggé numerosus és sorai is többé-kevésbé azonos szótagokra végződnek.

Varjú Elemér szerint a kódex ugyanezen lapjának alsó szélén, a harmadik magyar szövegtől jobbra a következő bejegyzés volt olvasható: „Iste liber est (!) fratris Johannis de *Vathacha* concessus fratri Petro.“ Írása eltért a kódex latin és magyar szövegének azonos kézre valló írásától, ennél feltűnően újabb volt, a XIV. század derekáról valónak látszott. *Varjú* a kódex régibb részének és egyben a magyar nyelvemléknek íróját sejtette a „*Vataikai*“ (Vadakai, Vatkai, Vadacsai, Vatacsi vagy Vadasi?) *János* barátban, kinek nevét *Péter* barát utólag jegyezte be a tőle ajándékba kapott kódexbe. A nyelvemlék irodalmában sok vita folyt arról, hogy ki lehetett és honnan származhatott ez a *János* barát és joggal tarthatjuk-e őt a magyar nyelvemlék írójának. *Tagányi Károly* a „*de Vathacha*“ olvasás helyett kezdetleges hasonmás alapján a „*de Vytatha*“ (Újtatai), *Pápay József* a „*de Vatha*“ (Vatai, Wattai), mások az eredeti bejegyzés megtekintése után a „*de Vabha*“ (?) olvasást ajánlották *János* barát származásának kiderítésére. Egy későbbi kutató azután nagy buzgalmában a bejegyzés nagy részét, főképen a helynevet, az olvashatatlan-ságig kidörzsölte a hártyalapról, sőt barbár munkájának leplezésére a könyvtár bélyegzőjét is ráütötte a vitás helyre. *János* barát származását így hát magából a kódexből már nem lehet megállapítani. Elfogulatlan ítélet alapján eldönthetetlennek kell egyébként tartanunk a kérdés másik részét is: vajjon a bejegyzésben említett *János* barát a kódex első részének és a magyar nyelvemléknek írója vagy csak egyik későbbi tulajdonosa volt-e? Ezek után *Karácsonyi* azon vélekedése, hogy a kódex írója esetleg talán *János* ferencrendi provinciális is lehetett, szintén nagyon ingatag alapon áll.

A nyelvemléket felfedezője, *Varjú Elemér*, mutatta be először a Magyar Tudományos Akadémia 1898. november 28-án tartott ülésén (A gyulafehérvári kódex. Akadémiai Értesítő 1899: 16—25. 3 hasonmással. — A gyulafehérvári Batthyány-könyvtár. Magyar Könyvszemle 1900: 35—7. 1 hasonmással. Különnyomat 115—7.). *Varjú Elemér* vitáját *Horváth Cyrill*-lel a nyelvemlék versvolta felett I. Magyar Kritika 1898—9: 151, 165, 184, 201. *Simonyi Zs.*, A Gyulafehérvári Versek. Nyr. 1898: 529. *Szinnyi József*, A Gyulafehérvári Glosszák. NyK. 1899: 1. *Tagányi Károly*, A Gy. G. szerzője. MNy. 1905: 130—2. *Pápay József*, Ki hát a Gy. G. szerzője? Nyr. 1912: 145. *Varjú* felelete uo. 1912: 171—2. *Tagányié* uo. 1912: 243. *Erdélyi Lajos*, A Gy. G. MNy. 1913: 67—74. *Dézi Lajos*, A Gy. G. forrásához. Uo. 1913: 183. *Jakubovich Emil*, A Gy. G. forrásához. Uo. 1913: 234. *Karácsonyi János*, A magyar ferencrendűek formuláskönyve a Batthyány-Könyvtárban. Batthyaneum II. Brassó, 1913. 24—32. *Erdélyi Lajos*, Melyik nyelvterületen írhatták a Gy. G.-kat? MNy. 1914: 30—1. *Uő*: Erdélyi Múzeum 1914. *Horváth Cyrill*, Középkori magyar verseink (Régi Magyar Költők Tára I₂). Budapest, 1921. 49—58. *Karácsonyi János*, Szent Ferenc rendjének története Magyarországon II. Budapest, 1924. 586—8. *Erdélyi Lajos*, Magyar Nyelvi Tanulmányok I. Budapest, 1926. 131—42. A Gy. Sorok. A három magyar szöveg fényképi hasonmásával.

*

A Gyulafehérvári Glosszák és a nekik megfelelő distinctiók, illetőleg divisiók szövege a következő:

- I. 50^a I. Habroflagben walacnok kegulfege —
 eleeknek [kegulfe]¹ vrukifege.
 Koorflagbon walaknok egeffege —

¹ kegulfe áthúzva.

Sciuklegben walaknok beufege.
ehezeu[cnek eleglege?]²

- J — Jocupditas merencium.
E — Eternitas uíuenciuM.
S — Sanitas langencium.
V — vbertas egenciuM.
S — Sacietas efurienciuM.

II. 125^a I. Chudalatuí míuín(e)c ielenetuiben
vnu(n) zaiaual mu(n)dut ígen(e)c tonofagaban
íce(n)t oltaru(n) kuner kepeben.
oz kerez^t fan figeu kepeben

In mirifici operis indicio.
In uerbi oris suí testimonio.
In sacri altaris misterio.
In suí ýmagínis uestigio.

III. 154^a I. Vnun tonohuananac arulatia
Nemzetuí nepnech vadulatia.
J(e)r(usa)l(e)m uaralanac tiftel fugadatia.
Ísten fianach artotlonfaga.
halalanoch scidalmof quína.
bbodug alcunnac scemehel la[tatia]³

² Az utolsó másfél szót a lap alján levágta a könyvkötő kése.

³ A lap alján levágta a könyvkötő kése.

Primum, quia a proprio discipulo eius vendicio
fuit procurata . . . .

Secundum, quia a populo eius . . . est accusatus.

Tercium est, quia a ierosolimis honorifice fuerat
susceptus . . .

Quartum innocencia salvatoris . . .

Quintum mortis infamia . . .

Sextum Marie presencia . . .

XXVIII.

TORNAI JÁNOS MESTER BIRTOK-
ADOMÁNYA.

— 1314. —

Tornai Teküsfia Lászlófia János mester udvarnoki birtokából a Zemlengyümölcsi nevű részt a jászai konvent előtt hű tisztjének, Albertnek ajándékozta, megszabván a birtokrész határait is. Hártyára írt függőpecsétes eredetije a Magyar Kir. Országos Levéltárban Dl. 1844. sz. alatt őriztetik. Kiadása: Anjoukori Okmánytár I, 341—3. Az oklevélben említett birtokok: *Udvarnok* és *Görgő* néven ma is megvannak Abaúj-Torna megyében Tornától nyugatra; *Zemlengyümölcsi* nevét a velök szomszédos *Zemplén* puszta tartotta fenn. Vö. *Csánki*, Magyarország. tört. földr. I, 237—9, 241.

Nos Mychael prepositus et Conuentus de *Jazou*, vniuersis xi [Christi] fidelibus, prefens scriptum in specturis, salutem in uero saluatore. || pro inde aduniuersorum noticiam harum serie uolumus peruenire! Quod magister Johannes filius Ladizlai, filij *Thekus* de *Thurna* || comparuit coram nobis, petens a nobis, ut hominem nostrum fide dignum mitteremus, coram quo, Alberto, filio Jacobí filij *Corradi*, fa- || mulo Suo unam possessionem *Zemlengumulchi* uocatam, de terra *Vdwarniky* separatam, statueret, et donaret, pro fideli famu- || latu. quas [!] ipse Albertus, ab in-

fancia Sua, fideliter famulauit, maxime quando, *Karulus* rex *Hungarie*, Castrum *Strigoniense* faciebat expugnari. circa se, et eum custodiendo cum letali uulnere ipsum magistrum Johannem defendendo. Nos uero petitionibus magistri Johannis consentientes, nimis dominum Nicolaum, locum et amicum nostrum, plebanum de eadem *Jazou*, qui ad nos reuersus, una cum magistro Johanne, prefato, Ladizlao, et Nicolao filijs suis, magister Stephanus et *Lorandus*, filij Stephani, filij *Thekus* ac Johannes filius Dyonisi. similiter filij *Thekus*, una cum homine nostro taliter nobis personaliter retulerunt, quod seruicia ipsius Alberti, cum rebus ipsorum refundi non potuissent, et prefatam possessionem *Zemlengumulchi* uocatam, eidem dedissent, et coram nobis dederunt, sibi, et suis heredibus, heredumque successoribus, perpetuo tenendam et habendam, nullo commetaneo et uicino contradictore existente, tali tamen obligatione interposita, quod quicumque processu temporum prefatum Albertum ac heredes suos, heredumque successores super prefatam terram molestare, ac inquietare niterentur, ipse magister Johannes et filij sui, magister Stephanus, et *Lorandus*, ac Johannes filius Dyonisi, cum proprijs personis laboribus et expensis tenentur liberare ac defendere. Mete autem ipsius terre ut nobis recitarunt hoc ordine distinguntur. prima meta incipitur in *keseken egerfey* a parte meridionali, et in eadem *keseken Eger pothoka* tendit ad uiam que uadit in *Gugov* [!],¹ usque ad *Thapulcha fey*, et inde

¹ *Gurgov* helyett, a rövidítőjel az *u* fölül elmaradt.

alcendit ad montem *nog waradhegy*, et in cacumine
 ipsius montis, flectitur ad unum || rubum, que [!] ||
 wlgo dicitur *rakathia*, ubi est puteus, et inde per
 unam uallem que wlgo dicitur *gepu* Nicolai ad mag-
 num montem || et ibi separabit de *Gurgo*, et per
 illum montem in magna silua uadit ad orientalem,
 et inde flectitur ad meridiem, ad *fel-* || *Eger fey*,
 que est aparte orientali, et in eadem *fel egerfey po-*
thoka, uadit infra similiter ad meridiem ad *Sarusleger*, || et
 ibi sub arbore *Egerfa* est meta terrea, et ibi angula-
 tur, et uadit ad orientalem, ad finem *Siluaberek* de
 parte meri- || dionali, et inde uadit ad *kurthwelkutha-*
pothoka, et ibi est meta lapidea, et ibi angulatur, et
 separat a possessione || filiorum *Macrabei*, et in eadem
kurthwelkuthapothoka, uenit infra ad meridiem, ubi
 est rubus que [!] wlgo dicitur || *fýz*, et inde paruum
 eundo tranlit unam uiam, que uadit in *vdwarnuky*,
 et similiter inde paruum eundo uadit in fine *othelek*, ||
 paruum uero eundo est meta lapidea, et ibi angulatur,
 et uadit iterum ad pristinam metam unde fuit incoata
 et ibi deter- || minantur cursus metarum. In cuius rei
 memoriam stabilitatemque perpetuam nostras litteras
 concessimus munimine nostri || Sigilli pendentis robo-
 ratas. Datum in Octauis sancti Georgy martiris.
 Anno Domini . M^o . CCC^o . decimo quarto. ||

XXIX.

A JÁSZOK KIVÁLTSÁGLEVELE.

— 1323. —

I. Károly király több jász családot kivesz Keverge fiainak hatósága alól, a király zászlaja alatt katonáskodó jászok sorába helyezi őket s megengedi nekik, hogy kapitányaikat szabadon válasszák. Hártýára írt eredetije Jászberényben, a jász-kún kerületi levéltár vasládájában. Hasonmása és kiadása: *Gyárfás István*, A jász-kúnok története III, 463—5.

[K]Arolus dei gracia *Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Seruie, Gallicie, Lodomerie, Cumanie, Bulgarieque* Rex, Princeps Sallernitanus et Honoris, ac Montis Sancti Angeli Dominus || Omnibus xpi [Christi] fidelibus tam presentibus, quam futuris presentem paginam inspecturis salutem in Omnium Salvatore. Solet excellencia Regia subditorum honera [!] subleuare, vt ex hoc li [!] animus || famulancium augeatur Proinde Ad vniuersorum noticiam tenore presentium volumus peruenire . Quod accedentes ad nostram presentiam *Larzan* filius *Zokan*, *Jwachan* filius *Furduh*, *Jacobus* filius || *Keskene*, *Chareth* filius *Ambultan*, *Demetrius* filius *Gubul*, *Stephanus* filius *Beegzan*, *Paulus* filius *Mokzun*, *Andreas* filius *Chakan*, *Zakaran* et *Georgius* filius eiusdem, *Demetrius* || filius *Keyan*, *Stephanus* filius *Kurman*, *Hurz*, *Arpan*,

Andreas filius *Zuagan*, *Zaduk* filius *Kalhen*, *Georgius*
 filius *Magar* et *Petrus* filius *Chamaz Jazones* fideles
 nostri, suo et fratrum || cognatorum proximorum et
 lociorum suorum nomine de generatione ipsorum
 humiliter nobis petentes cum instancia supplicarunt , ,
 vt ipsos eximendo a potestate dominio, et iurisdicci-
 one filiorum *Keurge* et aliorum quorumlibet || in sta-
 tum et cetum *Jazonum* specialiter [!] Regie maiest-
 tati exercituare debencium transferre de benignitate
 Regia dignaremur. Nos liquidem qui ex debito sus-
 cepti Regiminis iustas fidelium nostrorum || preces
 audire et exaudire tenemur, auditis petitionibus
 eorundem *Jazonum*, reuocatisque in memoriam fide-
 lium seruiciorum ipsorum meritis, que iidem *Jazones*
 et tota generacio eorum in diuersis expedicio- || nibus
 nostris locis et temporibus admodum oportunis cum
 morte quamplurimorum fratrum et proximorum suorum
 et effusione [!] sanguinum eorum summe fidelitatis
 affectu exhibuerunt et eciam impenderunt || Volentes
 eorundem seruicij meritorijs Regie gratie occurrere
 fauore speciali prenomatos *Jazones* et eorundem
 fratres, cognatos, proximos et locios necnon heredes
 et posteritates suas et eorum cuiuslibet || vniuersas,
 eximendo, et retrahendo a potestate, dominio, et iurisdic-
 cione predictorum filiorum *Keurge*, per quos ipsos
Jazones nimium oppressos et humiliatos uidebamus,
 in statum, numerum, || et Cetum *Jazonum* Regie
 maiestati specialiter exercituare debencium transferen-
 dos duximus et eciam aggregandos. Volentes vt iidem
Jazones et tota generacio ipsorum necnon eorundem ||

heredes ab omni potestate, dominio et iurisdiccione aliorum *Jazonum* quorumlibet perpetuo exempti, ea semper gaudeant priuilegio libertatis, qua Ceteri *Jazones* nobis exercituare debentes gaudent || perhemniter [!] et fruuntur. / Item concessimus eidem, quod capitaneum seu Judicem quemcunque voluerint Regie tamen maiestati fidelem eligendi liberam habeant facultatem. Quem postmodum || nostre cellitudini presentabunt. / In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes concessimus litteras noui autentici et dupplicis sigilli nostri munimine roboratas. Datum per manus discreti viri || magistri Ladyzlai prepositi *Albensis* et aule nostre vicecancellarij dilecti et fidelis nostri. Anno Domini Millesimo CCC° vicesimo tercio . Octauo Idus Marcij. Regni autem nostri anno similiter vicesimo tercio . Venerabilibus in xpo patribus dominis *Bolezlao Strigoniensi* et fratre Ladyzlao *Colocensi* archyepiscopis . Johanne *Nitriensi*, Benedicto *Chanadyensi*, Nicolao *Jauriensi*. , Georgio de Sancto Ireneo. Ladyzlao. || Quinqueecclesiensi . Fratre Petro *Boznenli.*, *Iwanka Waradyensi.*, Andrea Transilvano . *Herrico Wesprimiensi*, et *Chanadyno Agriensi* episcopis ecclesias Dei feliciter gubernantibus . Magnificis viris, Phylippo . || Palatino comite *Scepusyensi* . et de *Wyuar.* / Demetrio magistro *Tauarnicorum* nostrorum comite *Bachyensi* et *Trynchiniensi*, *Lamperto* Iudice Curie nostre comite *Chanadyensi* et *Nitriensi* . Thoma *Woyuda* [!] Trans- || Siluano comite de *Zonuk*, Nicolao *Bano* *Tocius Sclauonie* comite *Supruniensi* Paulo *bano* de *Machou* comite *Syrimiensi* de *Wolko*

et de *Budrugh* . *Mykch* magistro *Tawarnicorum* Domine || Regine karissime confortis nostre comite de *Sarus* et de *Zemlen* . *Deseu* Judice Curie eiusdem Regine, *Blasio* magistro *Agalonum* nostrorum. *Dyonisio* magistro *Dapiferorum* nostrorum *Castellano* de || *Myhald* *Nicolao* comite *Symigiensi* . dilectis et fidelibus nostris . et alijs quampluribus Regni nostri Comitatus tenentibus et honores. — ||

Kívül XVIII. századi írással: Privilegium Caroli Primi de exemptione et retractione a potestate, dominio et iurisdictione, item de electione Capitanei seu Judicis ddo. 1323. 8° mart. No. 1.º

Az oklevélben előforduló jász személynevek magyarázatát l. *Z. Gombocz*, *Osseten-Spuren* in *Ungarn*. *Streitberg-Festschrift* 108—10.

XXX.

VÁGI BENEDEK ÉS MIKLÓS OSZTÁLY-
LEVELE.

— 1326. —

I. Károly király bizonyáglevele arról, hogy előtte Vági Benedek és Miklós osztályos egyezsége lépett. Eredeti hártya-oklevél az Alapi Salamon családnak a Magyar Nemzeti Múzeumban letett levéltárában. Kiadása: Hazai Okmánytár V, 101—2. A megosztott birtokok Sopron vármegyében feküdtek és pedig: Vág a Rába partján, Csornától délre (*Csánki*, Magyarorsz. tört. földr. III, 634), *Röjtök* Kapuvártól délnyugatra (uo. III, 627), *Hochstrass* a megye délnyugati zugában (uo. III, 611), a többi ismeretlen helyen (uo. III, 603 és 633).

Nos *Karolus* dei gracia Rex *hungarie* tenore prefencium significamus quibus expedit vniuersis. Quod Benedictus filius Alberti de *waag* ab vna parte, Item || Nicolaus filius alexandri de eadem *wag*, ab altera coram nobis constituti, in causa quam idem Benedictus, contra ipsum Nicolaum, ratione diuisionis possessionum || *waag Rehtekh*, *Chyaakteluk*, *Telwk* et *Holtraaz* vocatarum, in Comitatu *Supruniensi* existentium, in presencia Comitum Alexandri Judicis Curie || nostre in presentibus octavis beati André apostoli mouere habuisset! ex permissione eiusdem Judicis Curie nostre dixerunt taliter se concordasse. Quod

idem Nicolaus || rectas dimidietates predictarum possessionum videlicet *waag Rehtekh* et *Chyaakteluk*, cum omnibus suis vtilitatibus, scilicet patronatu ecclesie terris || arabilibus, pratis, fenetis, et Siluis a parte orientis in possessione *waag*, a parte vero occidentis in possessione *Rehtek*, Item duo molendina in dicta || possessione *waag*, in fluuio *Mezewraba* nuncupato habita, vnum uero molendinum in predicta possessione *Rehtek* super fluuio *Ikwa* nominato || existens, eidem Benedicto dedit reliquit et assignauit perpetuo et irreuocabiliter possidendas tenendas et habendas in filios filiorum eiusdem et heredes. || Econuerso autem idem Benedictus, predictas duas possessiones *Teluk* et *Holtraaz* nominatas, ipsi Nicolao et per eum suis heredibus reliquit et assignauit || perpetuo et irreuocabiliter possidendam [!] et habendam [!] eomodo quod idem Benedictus vel sui posterius de predictis possessionibus nullounquam tempore possint petere || vel habere diuisionem . Tali obligacionis vinculo partes se innodarunt . quod si qua parcium vel eius posteritas, super iamdicta possessionaria diui- || sione seu ordinacione processu temporum, contra partem alteram seu posteritates eius, matteriam questionis suscitare attemptaret Quinquaginta marcas || fini argenti, parti in predicta possessionaria diuisione seu ordinacione perseueranti seu eius posteritatibus ante litis ingressum soluere teneretur || salua Iudicis porcione remanente . Datum In *vysegarad* [!], Quinta feria proxima ante festum beati Thome apostoli . Anno Domini M^o. CCC^o. XX^{mo} sexto . ||

K i v ü l XVI. századi írással: *oztal level*. Más XV. századi írással a következő genealogiai levezetés olvasható az oklevél hátán:

Item linea generacionis, olyuer genuit || albertum, albertus genuit benedictum || benedictus genuit gabrielem, gabriel || genuit dorotheam, que dorothea || ex voluntate et consensu omnium fratrum condiuisionalium in || possessionibus paternis omnibus in sexum masculinum || per regiam majestatem Sigismundum extitit || perfecta et procreata, eademque dorothea || peperit thomam paruum filium et || Idem thomas genuit Anthonium || et blasium filios Nunc viuentes. || Anthonius genuit || Paulum || Petrum et filiam. ||

SZLAVÓNIAI HATÁRJÁRÓLEVÉL.

— 1337. —

A császári káptalan jelenti Mikcs szlavón bánnak, hogy 1337. április 5-én Zágrábban kelt levélbeli parancsára Beke fia Tamás mester sztenicsnyáki várnagy körösmegyei, racsicai birtokának határait megjáratta. A zágrábi káptalannak 1337. április 18-án kelt átiratából, melynek hártýára írt eredetije a Magyar Kir. Országos Levéltárban Dl. 33,582. sz. alatt őriztetik. Kiadása: *T. Smičiklas*, Codex Diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae X. Zágráb, 1912. 312, 315—6. Racsica (-Szent István) birtokot I. Csánki, Körösmegye a XV. században. Akad. Tört. Ért. XV/12, 88. I. Jellegzetes sajtóságuk a szlavóniai hiteleshelyek (különösen a császári és a pozsegi káptalan) által a XIII—XIV. században kiadott határjáró okleveleknek, hogy a birtokok határait leginkább magyar fanevekkel jelölik.

Magnifico viro domino *Mykch Bano* tocius Sclauonie, Capitulum *Chasmensis* ecclesie oraciones pro eo ad dominum debitas et deuotas. vestre magnitudinis litteras recepimus in hec uerba.

Viris discretis et honestis Capitulo *Chasmensis* ecclesie amicis suis honorandis, || *Mykch Banus* tocius Sclauonie, amicitiam paratam cum honore. Noueritis quod quia possessio magistri Thome filij *Beke* Castellani nostri de *Stennichnak*, *Rachicha* vocata in Comitatu *Crisiensi* existens per nos sibi collata, metarum

renouacionibus et ereccionibus, et ab aliorum possessionibus || separatione fore in diget [!], pro eo amicitiam vestram presentibus requirimus diligenter quatenus vestrum mittatis hominem protestimonio fidedignum, quo presente Ladislaus litteratus, uel Petrus filius Jacobi, aut *vinche(n)ch* alijs absentibus homo noster, ad faciem premisse possessionis accedendo, vicinis et comme- || taneis eiusdem legitime conuocatis, et presentibus reambulet eandem per veras metas et antiquas, nouas iuxta veteres ubi necesse fuerit erigendo, reambulataque relinquat ipsis magistro Thome antedicto et fratribus suis videlicet Andree et Johanni perpetuo obtinendam si non fuerit contradictum. || Contradictores vero si qui fuerint contra eosdem ad nostram citet presentiam ad terminum competentem, et post hec diem et locum Citacionis nomina Citatorum terminum assignatum cum cursibus metarum nobis amicabiliter studeatis intimare. Datum *Zagrabie* Sabato proximo ante dominicam Judica. Anno domini || M^oCCC^oXXX^{mo} Septimo.

Nos uero mandatis vestris obedire cupientes vt tenemur discretum virum magistrum Jacobum locium et concanonicum nostrum adpremissa protestimonio cum predicto magistro Ladislao homine vestro transmisiimus, qui quidem locius noster, vna cum eodem homine vestro demum ad nos || personaliter redeuntes nobis concorditer retulerunt, quod ipsi ad faciem predictae possessionis personaliter accessissent, et eandem conuocatis commetaneis et vicinis, specialiter Stephano filio *Beke* et *Deleu* filio Thome, ac alijs

conuocatis per veras et antiquas metas reambulassent, nouas vbi || necesse fuit erigendo sicque reambulatum predicto magistro Thome filio *Beke* et fratribus suis prenotatis, permittentibus et consencientibus commetaneis et vicinis memoratis, statuissent cum omnibus vtilitatibus et pertinencijs suis perpetuo possidendam. nullo contradictore penitus apparente. Me- || te autem ipsius possessionis prout easdem idem homo vester, et dictus locus noster nobis in scriptis appor- tarunt sunt tales. Incipit prima meta, a parte meridionali de arbore *fyz* crucelignata. metaterrea circumfusa, existente circa fluuium *Rachicha*, ab hinc uersus ecclesiam beati Stephani, || ad arborem piri crucelignatam metaterrea circumfusam. Deinde ascendit per viam paruam transeundo magnam viam prope Cimiterium venit ad magnam viam, ab hinc uersus Septemtrionem ascendit montem per magnam viam venit ad arbores *Haas* crucelignatas / deinde in uertice ipsius, || montis ad duas arbores *Haas* crucelignatas iuxta magnam viam, ab hinc per ipsam viam uersus Septemtrionem admetamterream, Deinde in uertice ipsius montis per magnam viam admetamterream, ab hinc similiter admetamterream vbi est *Byk* arbor, Inde per antiquam viam in uertice ipsius montis, || ad arbores *Gertian*, et *Haas*, Inde ad arborem *Has* crucelignatam, ab hinc in vicinitate terre *Bokua*, per antiquam viam et metasterreas in bono spacio ad arborem *Berkina* crucelignatam, Inde ascendit per antiquam viam in magno spacio admetamterream, ab hinc in uertice ipsius montis. || per antiquam viam

ascendit admetasterreas, Deinde per eandem antiquam viam admetasterreas, ab hinc admetamterream, Deinde per antiquam viam ad arborem *Has* crucelignatam, Deinde per antiquam viam inuertice montis ad arborem *Gertian* crucelignatam, ab hinc ad metamterream circa spinas ab || hinc ad arbores *Has* et piri crucelignatas, deinde per eandem antiquam viam admetamterream, ab hinc uersus Orientem permetamterream, ascendit monticulum vbi sunt arbores *Has* et *Tul*. Deinde in uertice montis per antiquam viam descendit et vadit per ipsam antiquam viam, || ad magnas arbores, ab hinc ad arbores *Tul* et *Byk* crucelignatas, deinde uersus orientem admetamterream, ab hinc ascendit monticulum permetas, Deinde ad arborem *Byk* crucelignatam, vicinis duabus metisterreis, ab hinc admetamterream, Inde ascendit aduerticem montis ad ar- || bores *Tul* et *Byk* crucelignatas metaterrea circumfulas, ab hinc uersus meridiem, similiter in vicinitate terre *Bukua* ad metamterream, Inde ad arborem *Tul* metaterrea circumfulam, et de ipsa arbore in uertice montis permetamterream in bono spacio ascendit monticulum vbi est arbor *Tul*, || et due meteterree, Item admetamterream, ab hinc admetamterream circa spinas, Inde adarborem *Byk* circa viam, et de ipsa arbore in vicinitate Stephani filij *Beke* de *Gorbonok* descendit uersus Occidentem ad arborem *Byk* crucelignatam in Capite filue *Kopronichicha*, || et de ipsa arbore descendit peruallem, et de ipsa valle uersus aquilonem vbi est arbor *Byk* crucelignata, ascendit per vnam paruum vallem uer-

lus montem, et venit ad arborem *Tul* metaterrea
 circumfulam, et de ipsa arbore per metamterream
 vbi est arbor Ceralij, ab || hinc ad metamterream
 circa viam, Inde uersus occidentem per viam venit
 ad arborem *Tul* cruce lignatam metaterrea circumfulam
 ab hinc uersus aquilonem per antiquam viam descendit
 et venit ad arborem Cerali, Inde ad dumum *Ra-*
quicie metaterrea circumfulam . et de ipso, || *Raquicie*
 cadit in fluuium *Rachicha* per cursum ipsius fluuij
 uersus meridiem in magno spacio venit ad priorem
 metam. Datum feria quinta proxima post dominicam
 Judica . Anno superius annotato.

XXXII.

A ZOVÁRD NEMZETSÉGBELIEK BIRTOK-
OSZTÁLYA.

— 1322/1338. —

A váradi káptalan Zovárd nemzetségbeli Bodon unokáinak kérésére jeles (privilegialis) alakban átírja saját, 1322-ben nyílt (patens) alakban kiadott oklevelét, melynek tanusága szerint említett Bodon fia András unokaöccseivel megosztózik a nemzetség ezen ágának bihar- és békésvármegyei birtokain. Hártýára írt, függőpecsétes eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában. A felsorolt birtokok fekvését meghatározza *Karácsonyi János*, Magyar nemzetségek III/1, 155. Vö. *Bunyitay Vince*, A váradi püspökség története II, 426.

[C] Apitulum ecclesie *Waradyensis* Vniuerlis xpi [Christi] fidelibus modernis pariter et futuris presencium noticiam habituris salutem in domino sempiternam. Ad vniuerlorum noticiam harum serie uolumus peruenire . Quod Benedictus || et Johannes Rufus . filij Andree filij *Budun* . pro se personaliter, ac *Zoard* et Nicolao fratribus suis uterinis ad nostram accedentes presenciam . exhibuerunt et presentauerunt nobis qualdam litteras nostras patentes, tenoris infrascripti., || Petentes nos magna cum instancia . vt ad maiorem rei euidenciam et cautelam firmiorem tenorem earundem in formam Priuilegialem

rescribi seu redigi facere dignaremur. Quarum tenor talis est.

Nos Capitulum ecclesie || *waradyensis* . Tenore presencium significamus . quibus expedit vniuersis : Quod Nobiles viri Comes scilicet Andreas filius *Budun*, pro se, et pro filiis suis . Item Johannes dictus *Gurhes* filius *Ladislai*, filij predicti *Budun*, ac || Paulus et Johannes filij *Nicolai*, fratris ipsius Comitis *Andree*, quibus magister *Olyuerius* filius *Danela*, gener eorundem *Pauli* et *Johannis* assistit, coram nobis personaliter constituti in vniuersis ipsorum possessionibus . tam heredita- || rijs tam acquisitijs, quam emptijs in quibusuis Comitibus existentibus, et quouis titulo optentis, et possessis, pro eterna rei memoria ex ipsorum pari consensu, et concordii uoluntate talem inter se dixerunt ordinasse, et fe- || cisse diuisionem . quod possessiones eorum hereditarias *Scerepmunustura* . *Oduary*, et *Eened* uocatas in Comitatu de *Bekes* existentes. Item empticias scilicet *Scenthmyklows* et *wlwen* nuncupatas, in eodem Comitatu de || *Bekes* sitas . Item in Comitatu de *Zonuk* possessionem eorum similiter hereditariam *Zeue* appellatam . Item in Comitatu *Byhoryensi* . *Orood* . *Tanchkerekij* . *Boj* hereditarias in tres partes equales diuisissent . quarum unam || ipsi Comiti *Andree* cum filiis suis, Secundam *Johanni* predicto *Gurhes* uocato, et terciam portionem *Paulo* et *Johanni* filiis *Nicolai* memoratis mutuo inuicem assignassent, cum utilitatibus ipsarum portionum vniuersis : Preterea possessio- || nem ipsorum hereditariam *Aka* dictam in Comitatu *Byhoryensi* situatam, similiter

in tres partes diuisissent, Distingendo tali modo, quod incipiendo a domo Benedicti, uersus partem meridionalem eundo, usque ad arborem || Piri Siluestris cessisset in porcionem ipsius Comitis Andree, et filiorum suorum: Item porcioni predictorum Pauli et Johannis filiorum Nicolai, et Johannis dicti *Gurhes* a domo predicti Benedicti incipiendo uersus partem Septem- || trionalem uergendo usque ad quandam [!] Stagnum, exeuntem de fluuio *Berukyjo*, deuenisset: Item possessionem *yfowlaka* uocatam, empticiam ipsorum, taliter diuisissent, quod a parte Sinistra pontis ipsius ville, cum locis sessionalibus || et Insula quadam cessissent porcioni memorati Johannis dicti *Gurhes*: Item a parte dextera eiusdem pontis, similiter cum locis sessionalibus et quadam Insula *Zylas* dicta, filijs Nicolai antedictis: Item circa eandem porcionem || filiorum Nicolai ante portam ecclesie ipsius ville porcio existens, similiter cum quadam Insula *Buduszeg* nuncupata usque ad fossatum *Benkearuka* dictum, similiter cum locis sessionalibus, ipsi Comiti Andree, et filijs suis || cessissent: Item possessionem eorum *Chukejhyda* appellatam, similiter in tres partes equales diuisissent, cum Insula *Ereztuen* dicta, tali modo, quod a duabus Arboribus Ilicum incipiendo, uergit ad quandam locum *Kerekzyl* dictum, || et per ipsum locum transit ad finem *Nadastow*, et abhinc eundo, peruenit ad quandam Arborem Ilicis, et deinde itur ad puteum Jacobi, et exinde uergit usque ad fossatum eiusdem *Benke*, que quidem porcio eidem Comiti || Andree cum filijs suis deuenisset: Item via publica [!]

que itur per Siluam *Ereztuen* dictam, a parte meridionali, porcioni filiorum prefati Nicolai et a parte occidentali, Johanni *Gurhes* antedicto, distingit, quelibet por- || cio cuilibet ipsarum parcium cum Molendinis et alijs omnibus utilitatibus et pertinencijs suis perpetuo et irreuocabiliter possidenda eis et heredibus ac successoribus eorundem. Et cum presentes nobis fuerint reportate nostrum || super hoc Priuilegium conferemus. Datum in octauis festi Assumpcionis virginis gloriose, Anno domini . M^o. CCC^o. vigesimo . Secundo.

Nos enim petitionibus eorundem Benedicti et Johannis filiorum Andree || tamquam iustis et legitimis, vt etiam promissioni nostre, quam in fine ipsam[!] litterarum uidimus contineri, satisfaciamus, predictas litteras non abrasas, non cancellatas nec quouismodo uiciatas, Sed sub uero Si- || gillo nostro repertas de uerbo ad uerbum i[n for]mam Priuilegij rescribi fecimus, totum tenorem earundem presentibus inferendo . Datum Sabbato proximo post festum Natiuitatis uirginis gloriose . Anno || domini . M^o. CCC^o. XXX^{mo} . Oc[tavo]. Discretis uiris Philippo preposito, Ladislao Lectore, Cantore uacante, Petro Custode dominis et magistris Canonicis ecclesie nostre salubriter existentibus.

XXXIII.

INQUISITIO A BECSKEREKI POLGÁROK
HATALMASKODÁSA TÁRGYÁBAN.

— 1342. —

Keve vármegye hatósága vizsgálatot tart a becskerekai polgárok ellen Etele mester szentgyörgyi birtokán a becsei várnagy tudtával és akaratából elkövetett hatalmaskodásuk tárgyában. Jellegzetes példa a vidéki világi hatóságok kiadványainak kezdetleges szövegezésü, magyaros latinságára. A Magyar Nemzeti Múzeum levéltárának törzsgyűjteményében őrzött hártyaoklevél zárlatán négy gyűrűspecst helye látszik.

Nos Magister gregorius filius *Patha* vice comes de *Keue* et Judices Nobilium de eodem damus pro memoria, quod accedens ad nostram presenciam || comes iohannes dictus *vertus* seruiens Magistri *ethele* et proteltatus est in persona ipsius Magistri *Ethele* domini sui vt dominicus dictus [*vagut*]¹ || *vamus* villicus de *Bechekerequi* cum *poula dyak* dicto georgio dicto de *sceged* iohanne filio martini laurencio dicto de *dolch* Blasio filio Martini io- || hanne [filio]¹ Sartore petro magno Nicolao Sartore laurencio dicto *vagut* Michaele dicto *azalos* cum alijs eorum socijs de *Bechekerequi* cum scitu et || voluntate Magistri stephani filij *gehan* castellani de *Beche* feria tertia proxima

¹ Áthúzza.

post festum Beati Martini ad possessionem predicti Magistri *Ethelee* || *scengurg* vocatam manibus armatis venissent et lignum tributí videlicet crucem confregissent ac in domo ipsius tributí tres marcas denariorum et quingentos sales abstulissent et in eadem possessione hostia domorum confrangendo cistas confregissent et in ipsis existencía penitus abstulissent Mulieres et puellas de nudando ac verberando naues cum frugibus cumulando deduxissent alia multa ilícita et dampna inferendo *becus* || filium georgij et nicolaum filium ladizlay captiuos deduxissent petiuit nostros homines qui sciret huius rey ueritatem unde nos misimus unum || ex nobis comitem iacobum filium pauli Nobilem de *scengrg* [!] qui ad nos reuersus nobis retulit vt diligentí in quiscione prehabita ab omnibus || hominibus nobilibus et in nobilibus [!] ipsius prouincie quibus decens fore fuisset talem sciuisset ueritatem vt predictus dominicus villicus cum uniuersis predictis suis locijs ad predictam possessionem *scengrug* [!] vocatam premisso modo venissent et omnia predicta illata et dampna intulissent Datum in || villa *holazy* feria quinta proxima post octauas Beati Martini confessoris anno domini M̄ C̄ C̄ C̄ · X · X · X · X · i i .

K i v ü l : Protestaciones pro Magistro *Ethele* contra ciues || de *Behekerequy*.

FEGYVERNEKI MIKCS ISPÁN ÉS BEDEJ
MESTER HRUSSÓI VÁRNAGY PERBELI
EGYEZSÉGLEVELE.

— 1343. —

A nyitrai káptalan bizonyítja, hogy előtte Fegyverneki György fia Mikcs ispán és fia Egyed egy részről, más részről Bedej mester, hrussói várnagy és fia Péter mester a köztük Sáró barsmegyei és Fegyvernek hontmegyei helységek határában fekvő birtokrészek felett folyó perben fogott birák közbenjárására barátságosan kiegyeztek és birtokrészeik határait is megálapították. Hártýára írt, felső szélén ABC betűkkel cyrographált, függőpecsétes eredetije a Syrmiensis—Szulyovszky családnak a Magyar Nemzeti Múzeumban letett levéltárában őriztetik, egy másik eredeti példánya a gróf Forgách családnak ugyanott letéteményezett levéltárában található, innen közölte számos hibával *Fejér*, Cod. Dipl. IX/1, 153—7.

[C]Apitulum ecclesie Nytriensis Omnibus xpi fidelibus presentem paginam intuentibus, Salutem in largitore salutis, Dissolui videtur et exspirat, temporalis accio mortalium nisi robur ac firmamentum, accipiat a uoce testium || et a scripto. Proinde vniuersorum noticie, tam presencium quam futurorum Harum serie uolumus ignotescere, . Quod. Comes *Mykch* filius Georgij de *Feguernuk* pro se personaliter, Egidio filio suo, cum procuratorijs litteris prepositi et Con-

uentus || fratrum Ordinis premonstratensium, Monasterij beate virginis de *Saagh*, ex vna parte, Ab altera vero Michael presbiter, filius Comitis *Iwan* de *Peder* ac Stephanus filius Johannis legitimi procuratores magistrorum *Bedey*, Castellani || de *Hrwlow*, et Petri filij eiusdem *Bedey*, pro eisdem magistris *Bedey* et Petro similiter cum litteris procuratoriis prepositi et Conuentus predictorum, coram nobis personaliter constituti, Per eosdem Comitem *Mykch*, et Mychaelem presbiterum || necnon Stephanum filium Johannis communiter extitit propositum, et relatum oraculo viue uocis in hunc modum Quod licet inter Comitem *Mykch* et Egidium filium suum, Item magistros *Bedey*, necnon Petrum filium ipsius predictos, Racione quarundam || particularum possessionariarum porcionum, per eosdem Comitem, *Mykch* et Egidium filium eiusdem, de possessionibus *Sarow* uocate in Comitatu *Borfiensi*, et *Feguernuk* nominate in Comitatu *Hwntensi*, existencium habitis, occupatarum, ac metarum ereccione quedam || litis materia, ac fomenta discordie, mota fuissent et exorta, Tamen per compositionem plurimorum proborum, et nobilium virorum, arbitratorum inter eisdem arbitrancium, vt omnis rancor, Inuidie, et semina zyzanie de medio ipsorum ueluti proximorum || sopiantur, et radicitus extirpentur. Sed pulcritudine pacis, in filios filiorum suorum, sine vacillatione aliquali, pretextu litis premisse, valeant gratulari, Idem Comes *Mykch*, se et Egidium filium suum, auctoritate procuratoria. Item || Mychael, et Stephanus pretacti, prefatos magistros *Bedey*, et Pet-

rum filium suum, dominos suos, similiter functi, sufficienti procuratorio. In talem perpetue pacis et concordie unionem deuenisse retulerunt, Quod idem Comes *Mykch*, et Egidius filius || suus, dictas particulas possessionariarum porcionum, de predictis possessionibus, *Sarow*, et *Feguernuk* uocatis, occupatas, Memoratis magistris *Bedey*, et Petro filio suo ijdemque magistri *Bedey*, et Petrus filius suus quandam possessionariam por- || cionem, *Kompakuz* uocatam ad possessionem ipsorum, *Mykch* et Egidij, *Zamla* uocatam pertinentem, litam inter fluuios, *Kompakuz* uocatos eisdem *Mykch*, et Egidio filio suo, resignare, cum omnibus suis utilitatibus et pertinencijs, || uniuersis, tenerentur, et resignarunt coram nobis, Jure perpetuo et irreuocabiliter possidendas. Quarum quidem possessionariarum porcionum scilicet *Sarow*, et *Feguernuk* uocatarum mete, prout, partes nobis retulerunt, ordine sic distinguntur. Prima || scilicet meta Incipit in quodam monte *Berch* dicto, circa vnam arborem *Cherfa* nominatam, vbi posite sunt due mete terre(e), inter quas est vna via, que uadit de terra *Megesporlagh* uocata, Et descendit ad quedam spineta, vbi eciam || sunt due mete terre ex utraque parte uie predictae, Et posthec per eandem viam progreditur. in quedam rubeta. *Erestwen* dicta, et ibi sunt due mete terre similiter ex utraque parte uie prenotate, erecte, deinde parum procedendo peruenit || ad vnam viam antiquam, Et per ipsam viam gradiendo, pertingit ad duas arbores, *Teulgh*, et *Magalfa* nuncupatas, sub quibus similiter sunt due mete terre,

abhinc descendit, ad superiorem finem vinee magistrorum *Bedey* || et Petri filij sui predictorum, vbi eciam sunt due mete terre, Et abinde protrahitur ad inferiorem finem eiusdem vinee, similiter ad duas metas terreas prope eandem vineam positas, Indeque tendit, ad quasdam terras arabiles, || similiter ad duas metas terreas pertingendo, Et in eisdem terris arabilibus, graditur ad quandam viam, circa quam similiter sunt due mete terre, perindeque adiungitur, descendendo inter duas uillas, eorundem magistri *Bedey* et Comititis || *Mykch*, necnon Egidij et Petri filiorum eorundem *Feguernuk* uocatas, inter quas vna meta terrea est erecta, Et demedio ipsarum villarum, exit ad quandam Campum, similiter ad vnam metam terream, circa quandam viam, Item properat || directe ad fluuium *Zythniche* vocatum vbi est vna meta terrea, iuxta eundem fluuium *lyta*, et transit ipsum fluuium currendo per competens spacium gyrat, ad alium gurgitem, *Perech* nominatum, ad vnam pirum, || sub qua iacet vna meta terrea, Et transgresso ipso fluuio, *Perech* tendit ad vnam viam, iuxta quam ex utraque parte sunt erecte due terre mete, Et per eandem viam, parum procedendo dirigitur ad duas me- || tas terreas, similiter ex utraque parte vie prenotate iacentes, Quibus dimissis, semper per ipsam viam eundo ingreditur. ad quendam locum pratofum *Hynthapotaka* nominatum Et deinde declinat ad vnam venam siue meatum || aque de fluuio *Kompa* deriuata, Exinde parum progrediendo, peruenit, ad vnam metam terream, ab ipsaque modicum declinando circuit quandam

particulam terre, prope Molendinum, ipsorum *Mykch*
 et Egidij filij || sui, in eodem fluuio *Kompa* vocato,
 existens habitum. Indequē reflectitur. subinferiori
 parte dicti Molendini, ad predictum fluuium *Kompa*,
 sub vna arbore piri, vbi similiter sunt due mete terree
 erecte, || Quarum semper vna a parte meridiei exis-
 tens, leparat possessionarijs porcionibus lepredictorum
Bedey, et Petri filij sui, alia vero videlicet a plaga
 septemtrionali habita, Incipiendo a prima meta vide-
 licet ab occidente || versus orientem directe proce-
 dendo, distinguit, possessionarijs porcionibus, *Mykch* et
 Egidij filij sui. Et sic terminantur mete possessionum
Sarow et *Feguernuk* uocatarum, In cuius rei memo-
 riam perpetueque || firmitatis robur presentes litteras
 nostras priuilegiales, Sigilli nostri pendentis munimine
 roboratas, ac in medio alphabeti intercisas, Saluo
 tamen Jure ecclesie nostre, in hijs et in omnibus
 alieno, eis- || dem duximus concedendas, Datum die
 dominico proximo, post Octavas festi Corporis xpi,
 per manus Honorabilis et discreti viri, magistri Johan-
 nis locij et ConCanonici nostri, Lectore ecclesie nostre
 existente, || Anno. dominice Incarnacionis, . Millesimo.
 ĆĆĆ. xlmo. tercio . — „ —

K i v ű l XVI. századi írással: *Metalis fegwerne*k.

ÖSI IVÁNKA TILTAKOZÁSA.

— 1344. —

Miklós erdélyi vajda és szolnoki ispán tanúsítja, hogy Erdély nemeseivel Tordán tartott közgyűlésén Ősi Ivánka a saját és unokatestvére Jánosfia János nevében tiltakozott az ellen, hogy atyja Gergely és nagybátyja János több birtok- és egy erdőrészt eladott Gyógyi Andrásfia Miklósnak. Eredeti hártyaoklevél a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárának törzsgyűjteményében, a Gr. Illésházy iratok közt. Kiadása: Anjoukori Okmánytár IV, 419. Az oklevélben felsorolt birtokok: *Palatka*, (Magyar-) *Légen*, (Magyar-) *Pete* (-teleke), *Tehenestelek* és *Mikateleke* Kolozsmegyében feküdtek, részben ma is feltalálhatók Kolozsvártól északkeletre (l. *Csánki*, Magyarország. tört. földr. V, 373, 383, 391—2, 394 és 418; az Ősi, Palatkai Janka-fi, Ivánka-fi vagy Johanka-fi család birtoktörténete uo. V, 509—10.).

Nos Nicolaus *woywoda* Tranffiluanus et Comes de *Zonuk* damus promemoria quod in congregacione nostra generali vniuersitati nobilium || partis Tranffiluanane in quindenis festi beati Georgij martiris *Torde* celebrata *Iwanka* nobilis de villa *ws* de medio vniuersorum confurgens || dixit et est protestatus quod Gregorius pater ipsius et Johannes patruus suus, medietates possessionum *Palathka*, *Legyun*, *Peteteluke*, *Tehenuiteluk* || et *Mykateluke* vocatarum ac medieta-

tem Silue *Hyntuserde* nominate, Nicolao filio Andree de *Gyogh*, dudum absque permiffione sua, || et Johannis filii Johannis fratris sui patruelis vendidiffent, in ipsorum preiudicium et iacturam, quos, a vendicione earundem possessionum et eundem || Nicolaum filium Andree, multociens usquemodo prohibuiffent manifeste et nunc ipse quoslibet ab alienacione vendicione emcione distraccione || et quouismodo perpetuacione, prohibuit manifeste, dicendo quod licet ipse propter sue paupertatis inopiam super facto medietatum dictarum possessionum || causam mouere non possit, Tamen dum ipse facultatem habuerit ad exsequendum ordine iuris prenotatas possessiones promptus esset || et paratus. Datum Loco et termino prenotatis anno Domini Myllesimo CCC^{mo} XL^{mo} quarto.

Kívül: pro *ywanka* nobile de *ws* super || facto possessionum *Palathka* et *legyun* || vocatarum ac aliarum inscriptarum prohibitoria. ||

XXXVI.

LACZKFI ANDRÁS SZÉKELY ISPÁN
BIZONYSÁGLEVELE.

— 1344. —

Hermán nemzetségbeli Laczkfi András mester, székely, brassai és besztercei ispán bizonyítja, hogy előtte egy részről Orbosfia székely György comes és rokonsága, más részről pedig András fiai, György és Ernye mesterek, királyi udvari vitézek megjelenvén, említett székely György kinyilatkoztatta, hogy fiának Ferencnek haláláért, kit Ernye véletlenül megölt, Ernye és testvére György neki teljes elégtételt adott, miért is őket a székely nemzet egyeteme előtt mindennemű kereset alól felmenti. Eredeti hártyaoklevél a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárának törzsgyűjteményében. Kiadása: Székely Oklevéltár I, 51.

[N]os magister Andreas Comes Trium generum *Siculorum* de *Brallow* et de *Byltrie*, memorie || commendantes tenore presencium Sígñificamus quibus expedit vnuerfís, quod Comes Georgíus filíus || *Orbos Siculus* cum luis proximís et cognatís ab vna . magistrí Georgíus et *Erne* filij Andree. || aule Regíe milítes parte ab altera Coram nobis conftitútí, propositum extítit per eundem Georgíum || filium *Orbos* víua uoce quod super omícidium [!] et mortem Francífcí filij luí per ipsum *Erne* || casualiter íllatum íjdem *Erne* et Georgíus eidem omnimodam íatífaccionem exhi-

buissent || et exhibuit Coram nobis et Coram omnibus
 probis viris *Siculis* vnde ijdem *Georgius* || filius *Orbos*
 cum suis proximis eosdem *Erne* et *Georgium* super
 predicto omicidio [!] ipsius || *Franccilci* filij sui redi-
 dit expeditos Coram nobis et presentibus vniuersitate
Siculorum modis || omnibus absolutos, in cuius Rei
 testimonium litteras nostras eisdem *Erne* et *Georgio*
 concessimus || *Iusticia* luadente. Datum In loco
Fori siculorum in festo beati luce ewangeliste.
 Anno || domini. M.^o CCC^{mo} XXXX^{mo} quarto. ||

XXXVII.

GERGELY MESTER BESENYŐ KAPITÁNY
VISSZABOCSÁJTÓ LEVELE.

— 1346. —

Besenyő Gergely mester, besenyő bíró és kapitány Sárd somogyvármegyei birtokot, melyet a besenyők jogtalanul elfoglaltak, visszabocsájtja Ders fiainak, Péter és Miklós mestereknek. Hártyára írt eredetijét a Szarvaskendi Sibrik családnak a Magyar Nemzeti Múzeumban letett levéltára őrzi. Eddig kiadatlan.

Nos magister Gregorius *Billen* Rector seu Capitaneus *Billenorum*, Memorie commendamus significantes tenore prelencium quibus expedit vniuersis, Quod nos quandam possessionem magistrorum || Petri et Nicolai filiorum *deers Saard* vocatam, in qua ecclesia inhonorem sancti franciscy confessoris constructa habetur, circa fluuium *Sudas* vocatum, in Comitatu *Symi-* || *giensi* existentem, nomine terre seu possessionis *Billenorum* recaptiuatam, pridem in congregacione generali mediantibus litteris Regijs preceptorijs, in dicto Comitatu *Symi-* || *giensi* celebrata, ab vniuersis nobilibus et ab alijs cuiusuis status et condicionis hominibus in predicto Comitatu *Symgiensi* existentibus, specialiter a *Billen*, diligenti inuesti- || gatione et inquisitione prehabita, reuera ac omni Juris tramite,

ad eosdem magistros Petrum et Nicolaum filios *Deers* pertinere fore agnouimus , Ideo eandem || ipsis cum omnibus suis vtilitatibus remisimus et resignauimus litteras nostras per presentes ./ Datum *Bude* feria secunda proxima post festum beati Mathye Apostoli , Anno domini || M^o CCC^{mo} XL^{mo} sexto.

Kívül a XVI. század elejéről való írással:
Quod *Sard* remisierunt filys *ders*.

XXXVIII.

KÖNCSÖG KÚN KAPITÁNY ENGEDÉLY-
LEVELE.

— 1347. —

Köncsög, a Csertán nemzetségbeli kúnok kapitánya tizenkét nemezsátor alatt lakó kúnnak megengedi, hogy Tötös királyi ajtónálló-mester, visegrádi várnagy és pilisi ispán birtokain verjen szállást. Eredetije a gr. Zichy nemzetség zsélyi senioratusi levéltárában: Fasc. 211. A. num. 287. Kiadása: Gr. Zichy család okmánytára II, 268—9. A szöveget innen vetjük át. Vö. *Gyárfás István*, A jász-kúnok tört. III, 72—4, 484—5.

Nos Comes *Kumcheg*, Capitaneus *Comanorum* generacionis *Cherthan*, Memorie commendamus, quod quia *Thetheus* magister Janitorum Regalium, Castellanus de *Wyssegrad*, et Comes *Pylysiensis*, nobis et filijs nostris, in omnibus negocijs, et factis nostris, erga dominum nostrum Regem, et dominam Reginam, sinceram et plenam adhibuisse dinoscitur amicitiam, et quia eciam quosdam *Comanos*, qui de descensu nostro, ad possessiones seu tenuta, eiusdem magistri *Thetheus* fugitiue recesserant commoraturi, nobis eosdem remisit et resignavit, pro eo, nos, eidem magistro *Thetheus*, necnon Nicolao et Ladislao filijs suis, ac ipsorum heredibus, heredumque successoribus, ex

permissione *Chyrchy* filij nostri ibidem vna nobiscum
 personaliter astantis, necnon aliorum filiorum nostro-
 rum amicabiliter annuimus et concessimus, vt du-
 decim *Comanos* filtreas domus habentes,
 videlicet Paulum dictum *Chyta*, filium *Manthula*,
 Thomam et Nicolaum filios eiusdem *Manthula*, *Mes-
 ther* filium Nicolai, *Bolden* filium *Jamulo*, *Kystre*
 filium *Japza*, *Tastra* filium eiusdem *Japza*, *Demet-
 rium*, Thomam filium Blasij, *Beke* filium *Althabarz*,
 Paulum filium *Kysdeth*, et Paulum dictum *Chumo*,
 qui nunc in possessionibus ipsius magistri *Thetheus* et
 filiorum suorum existunt, et commorantur, vnacum
 filijs et heredibus eorundem, in dictis possessionibus
 eiusdem magistri *Thetheus*, et filiorum suorum va-
 leant et teneantur perpetuo commorari; nec de eisdem
 se alias ad commorandum transferre valeant adque
 [!] possint, quisi de ipsis possessionibus, quocunque
 temporis in processu recederent, tunc eisdem magistro
Thetheus, et filijs suis prenotatis, eosdem *Comanos*,
 ad easdem possessiones ipsorum, sicuti nos reducendi
 liberam concessimus facultatem, Assumpimus eciam,
 vt nullum Jus, seu dominium, super iamdictos *Coma-
 nos*, a modo, et deinceps in perpetuum, nos et filij
 nostri habere possimus et valeamus Datum *Bude* die
 dominico proximo ante festum beati Regis Stephani
 Anno domini M^o CCC^{mo} XL^{mo} septimo.

XXXIX.

A KÖNIGSBERGI TÖREDÉK ÉS SZALAGJAI.

— XIV. század dereka. —

Időrendben negyedik helyen álló, összefüggő szövegű nyelvemlékünk egy nagyobb, XIV. századi, vegyest latin és magyar nyelvű hártyakézirat töredékein maradt fenn. A kézirat valószínűleg még a XIV. század végén, vagy a XV. század folyamán könyvkötő kezére került, aki szétszaggatta és hártyleveleit más kódexek bekötésére használta fel. Alig másfél levélnyi maradványait egy, hosszú hanyódás után K ö n i g s b e r g keletporoszországi városba került, latin kódex kötéstáblája mentette meg a teljes elpusztulástól. A kódexben a magyar nyelvemlékes kézirat egyik levele épségben fennmaradt, de ennek csak egyik lapján, a lap felső negyedén van 9 összefüggő sornyi magyar nyelvű szöveg, a lap alsó háromnegyed része, valamint egész hátsó lapja is latin nyelvű theologiai elmélkedéssel van teleírva. A nyelvemléknek ezen régebben felfedezett részét *Toldy Ferenc* Königsbergi Töredék-nek nevezte el. Jóval később kerültek napvilágra a latin kódex deszkatábláinak bőrbevonata alól a kézirat másik levelének öt hártyszalagra felszeldelt töredékei. Ezek közül négynek mindkét lapján magyar nyelvű szövegtöredék olvasható, az ötödik hártyszalag egyik lapján néhány latin szó és szótörmelék látszik, másik lapja üres. A megfelelő módon egymás mellé illesztett négy magyar nyelvemlékes hártyszalag a két oldalon együtt 55, illetőleg csak 21 egész és 34 felsornyi, elfakult írású, töredékes és hézagos magyar szöveget ad. E hártyszalagok irodalmunkban a Königsbergi Töredék Sza-

l a g j a i néven ismeretesek. A nyelvemléknek nagyobb időközben felfedezett két részét a königsbergi (volt porosz Királyi és) Egyetemi Könyvtár attól a *Cod. membr. 4° Saec. XIV. No 1194.* jelzetű latin kódextől, amelynek bekötésére az egykori könyvkötő a magyar nyelvemlékes kézirat hártyleveleit felhasználta, különválasztva, „*Altungarische Fragmente*“ néven, *Cod. 1194a* jelzetű tokban őrzi, még pedig az ép levelet védőborítékok közt, az összeillesztett szalagokat pedig két üveglemez közé szorítva.

Magá az 1194. számú kódex kis 4° rétű, mintegy 100 hártya- és néhány utólag közbekötött papírlevélre több kéztől legnagyobbrészt kéthasábosan írt, XIII—XIV. századi, domonkosrendi eredetű, latin nyelvű, theologiai tartalmú convolutum, 1894-ben szétbontott kötését természetes színű bőrrel bevont deszkatáblák alkották. Régi jelzete *Xx 130.* volt. Bejegyzett provenienciái szerint a kódex a XIV. század végén (1393.) egy ideig Boroszlóban volt, később a XV. század folyamán a minoriták keletporoszországi, wehlai kolostorában (Königsbergtől keletre) őrizték, innen a kolostor feloszlatásakor, 1525 körül a tapiiai várba (Königsberg és Wehlau közt), majd 1541/1542-ben a königsbergi porosz hercegi várkönyvtárba, végül jelenlegi őrzőhelyére került.

A latin kódex tartalmának főbb részei:

- I. Flores de penitencia ex libris Sanctorum Patrum collecti.
- II. Liber Beate Virginis editus per fratrem de ordine predicatorum.
- III. Libellus Beati Johannis Evangeliste editus a b e o d e m f r a t r e .
- IV. Miracula quedam Virginis Marie. (Mária-legendák.)
- V. Sermo bonus de Sancto Johanne Evangelista. (E rész már az utólag befűzött papírtoldalékon van.)

A kódex bekötéséhez a körülbelül egyező lapnagyságú, szétszaggatott magyar nyelvemlékes kéziratnak egymással összefüggő, egybetartozó hártylevél-párját használta fel az egykori könyvkötő, még pedig úgy, hogy a kiterjesztett két

levélnyi hártyalapot nem a hajtásvonalban metszette szét, hanem az épen hagyott első levélhez hozzászabta még a második levél fél-újjnyi keskeny belső margóját is. Az ép első levelet azután a latin kódex kötéstáblája és szövegének első lapja közé védőlevélül (Vorsetzblatt) alkalmazta s úgy erősítette a kódexbe, hogy a második levél hozzászabott keskeny csonkját a kódex első és második íve (12. és 13. levele) közé csiptette. A védőlevél első lapjának felső negyedén olvasható a meglehetősen merev, nagybetűs gótikus írással írt 9 soros **Königsbergi Tördék**. A levél többi részét kitöltő latin theologiai szöveg — úgy látszik — ugyanazon kéznek kissé kurzívabb, apróbetűs írása. A második levélnek a latin kódex első és második íve közé fűzött margóján néhány a **Tördékével** azonos írású, tehát nyilván szintén magyar nyelven írt sor elmeszelt első, illetve (a hátlapon) utolsó betűi mutatkoznak. A második levél megmaradt, magyar szöveggel beírt, részét először a sorok irányára merőleges, majd a sorokkal párhuzamos felező vágásokkal hasonló alakú és nagyságú, $9\frac{1}{2}$ — $9\frac{3}{4}$ cm, hosszú és $2\frac{1}{2}$ —3 cm, széles szalagokra szabdalta fel a könyvkötő. E szalagok közül ötöt a latin kódex hártyaíveinek összetartása végett keresztben a kódex gerincére ragasztott úgy, hogy a szalagok két vége már a deszkatáblákra volt erősítve, s így a tábláknak és a kódex hátának külső bőrbevonata eltakarta őket. A margójától megfosztott második levél terjedelméből a szétvagdaláskor még két, az előbbi szalagokhoz hasonló nagyságú és a 4 sarkon még 4 félakkora szalag telt ki, ezek azonban — sajnos — elkallódtak. Négy hártyszalagnak — mint említettük — mindkét lapján magyar nyelvű szöveg van, írásuk a 9 soros **Tördék** és a margó szélén látszó betűk írásával egyező. De míg a csonkítatlanul megmaradt előzéklap 9 sor írása tisztán, hibátlanul olvasható, s így hiánytalan, összefüggő szöveget ad, addig a négy hártyszalag írása a latin kódex gerincére és deszkatábláira való ragasztás és a róluk történt leáztatás következtében nagyrészt elfakult, sőt helyenként az olvashatatlanságig elhomályosult. Hozzá még a kibetűzhető szöveg is nagyrészt töre-

dékes, mert a négy szalag a második hártylevélnék nem közvetlenül egymás mellől való részeit őrizte meg. Ugyanis a rajtuk olvasható szöveg egyes szavainak és kifejezéseinek összefüggéséből megállapítható, hogy a két közbülső szalag a két szélsőnek körülbelül a közepével illett össze, s így a szélső szalagok fölül álló sorai közt két szalagnyi hézag van; a közbülső szalagok utolsó sorai viszont az elejükön és végükön maradnak csonkák, miként ezt az emlék alább közölt szövege is eléggé mutatja.

Az így egymás mellé illesztett négy szalag egyik oldalán 11 egész és 17 félsornyi, másik oldalán meg 10 egész és 17 félsornyi, vagyis a két oldalon együtt 21 egész és 34 félsornyi magyar szöveg olvasható, az egyik oldalon 28, a másikon 27, összesen 55 sorban.

A Königsbergi Töredék Szalagjainak két oldalán olvasható és több-kevesebb biztossággal összefüggő szöveggé kiegészíthető 21 egész soros középső részei tehát terjedelemre körülbelül kétszeresen haladják felül a régebben felfedezett 9 soros Königsbergi Töredéket.

Az előzéklap 9 soros nem latin, idegen nyelvű szövege a latin kódex tanulmányozása közben *Hipler H. Ferenc* königsbergi káplánnak tűnt fel először 1863-ban (valószínűleg március végén). Felhívta rá az ottani egyetem tanárának és a könyvtár igazgatójának, *Zacher Gyula* germanistának figyelmét, de sem ő, sem a könyvtár többi tisztviselői nem tudtak rájönni, hogy a szöveg milyen nyelven lehet írva. *Zacher* lemásolta a 9 sort és 1863. április 4-én megfejtés végett megküldötte barátjának, *Pott Frigyes Ágoston*nak, a hallei (an der Saale) egyetemen az általános nyelvtudomány tanárának. *Pott* sem értette meg a szöveget, de annyit sejtett, hogy a finn nyelvcsaládhoz tartozó nyelvek valamelyikén van írva. Elküldötte tehát a másolatot Altenburgba *Gabelentz János* titkos tanácsos, híres ural-altajji nyelvésznek, aki a finn-ugor nyelvtudomány terén is nagy érdemeket szerzett. *Gabelentz* végre felismerte, hogy a 9 sor szöveg magyar nyelven van írva, s a felvilágosításon kívül német fordítását is megküldötte *Pottnak*. *Pott* a Magyar Tudományos

Akadémia iránt érzett hálából, mely 1858-ban külső tagjává választotta, 1863. április 26-án kelt levelében sietett tudósítani *Toldy Ferencet*, az Akadémia volt titoknokát a fontos felfedezésről s elküldötte neki a nyelvemlék másolatát is. *Toldy* május 20-án köszönte meg az örömhírt, egyben felkérte *Pottot*, hogy járjon közbe a königsbergi Egyetemi Könyvtár igazgatójánál, hogy ha az eredeti nyelvemléket nem is lehet, legalább annak hozzáértő kéztől készített hű hasonmását küldje meg neki. *Pott* felkérésére *Zacher Gyula* június 27-én kelt hosszú levelében ismertette meg *Toldyval* a latin kódexet és a magyar nyelvemléket, azonkívül az utóbbinak *Steffenhagen Emiltől* június 15-én készített hű hasonmását is mellékelte leveléhez. *Toldy* 1863. július 13-án jelentette be a felfedezést a Magyar Tudományos Akadémiának: „Ó-magyar nyelvemlék a XIII. századból (!) s a magyar nyelv fejlődési korszakai” címen és indítványozta, hogy az emlék *Königsbergi Töredék*-nek neveztessek el. *Toldy* ezen bemutató értekezése egész terjedelmében nyomtatásban soha sem jelent meg, de az értekezés egyik közreadott kivonata közölte először — mint alább az emlék irodalmából látni fogjuk — még az 1863. évben, kissé hibás olvasással a *Königsbergi Töredék* szövegét. Másodsor *Volf György* mutatta be a Magyar Tudományos Akadémia 1879. június 9-én tartott ülésén azon héliogravure-hasonmás alapján, amelyet *Ehrenteld Adolf*, magyarországi származású bécsi jogtanácsos, készíttetett a rövid időre Bécsbe kölcsönzött nyelvemlékről.

Már *Zacher Gyula* említett 1863. június 27-én kelt levelében figyelmeztette *Toldy*t arra is, hogy a kódex ívei közé csipetített s tulajdonkép a második levélből levágott margón, amelynél fogva az előzéklap a kódexhez van erősítve, szintén előtűnnek egyes sorkezdő és sorvégző betűk, amelyek az előzéklap 9 sorának magyar nyelvű írásával egyeznek. Ebből már akkor következtetni lehetett volna, hogy a magyar nyelvemlékes kéziratnak, vagy legalább is margójától megfosztott második levelének magyar szöveggel beírt többi részét is felhasználta a kódex kötéséhez a könyvkötő. *Toldy* azonban

Zacher megfigyeléséből nem vonta le e következtetést és a betűmorzsáknak nem tulajdonított fontosságot. Több mint 30 év telt el, hogy az előtűnő betűk révén napvilágra került azután a nyelvemlék második, nagyobb részének, a Königsbergi Töredék Szalagjai-nak töredékes szövege is. Ennek felfedezése *Szily Kálmán* nevéhez fűződik.

Midőn a Magyar Tudományos Akadémia 1894-ben a magyar nyelvemlékek anthológiáját, *Zolnai Gyulának* „Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig” c. művét készítette elő, az Akadémia akkori főtitkára, *Szily Kálmán*, a Königsbergi Egyetemi Könyvtár igazgatóságától a Königsbergi Töredék és az azt magában foglaló latin kódex felől könyvészeti és palaeographiai felvilágosításokat kért. *Schwenke Pál* egyetemi tanár, a könyvtár igazgatója, megküldte a kívánt adatokat és többek között arról is értesítette *Szilyt*, hogy a kódex kötését kissé kifeszítve, a deszkatáblák bőrbevonata alatt a kódex hátára ragasztott hártyaszeleteken is több magyar szó tűnt elő, amelyek eddig láthatatlanok voltak. E hírre *Szily* a könyvtár igazgatóságától a kódex bekötésének szétfejtését kérte, mivel valószínűnek tartotta, hogy a könyvkötő a szétvagdalt magyar nyelvemlékes kézirat hártyalveleinek többi darabját is felhasználta a kódex bekötésekor. *Szily* sejtelve alapos volt. *Schwenke* szétbontatta a kötést, és ekkor kerültek elő a Königsbergi Töredék fentleírt szalagjai. A leáztatott hártyaszeleteket a Königsbergi Egyetemi Könyvtár igazgatósága *Szily* közbenjárására tanulmányozás céljából még az 1894. évben záros határidőre a Magyar Tudományos Akadémia rendelkezésére bocsájtotta. A nyelvemléknek ezen utólag előkerült részleteit ekkor több tudósunk vette vizsgálat alá. A szalagok egyazon hártyalévelhez tartozásának megállapítása és kellő módon való összeillesztése *Czobor Béla* és *Simonyi Zsigmond* érdeme. Elfakult írásának kibetűzésén, hézagainak kiegészítésén, rongált szövegének rekonstruálásán és magyarázásán *Tasnádi Nagy Gyula* és *Szilády Áron* fáradozott.¹ Az utóbbi-

¹ Fáradozásaik ellenére a szalagok több helyének olvasása még ma is nagyon bizonytalan. Kívánatos volna elkészít-

tól való az emlék legbecsesebb összehasonlító irodalomtörténeti, *Zolnai Gyulától* pedig kimerítő nyelvészeti fejtegetése.

Szilády feltevése szerint a nyelvemléknek egymással összetartozó részei egy XIV. századi magyar vagy magyar-latin *Mariale* töredékei. Mindhárom lapjának szövege egészében Szűz Mária tiszteletéről szól. Az ép levél latinja pedig az angyalokról, mint szolgálatra teremtett lelkekről kezd beszélni, ami Gábrriel arkangyal küldetésénél fogva szintén egyik rendes tárgy szokott lenni az ú. n. *Marialéknak*. A fennmaradt magyar részek legalább két, alkalmasint azonban három, Szűz Máriáról szóló elmélkedés vagy legenda töredékei, amit eléggé tanúsít a 9 soros *Königsbergi Töredék*et és a szalagok egyik lapját befejező egy-egy *Amen* szó.

A magyar nyelvemlék szövegtöredékeinek latin eredetijét *Szilády*nak nem sikerült megtalálnia. Böven idéz azonban a domonkosrendi *Jacobus a Voragine* († 1298.) „*Legenda Aurea*” c. nagy gyűjteményéből, sőt az emlékünknél jóval fiatalabb, ferencrendi frater *Bernardinus de Bustis* († 1500.) *Marialé-jából*, továbbá *Temesvári Pelbárt*, magyar ferencrendi író († 1504.), „*Stellarium corone benedictae Marie Virginis*” c. *Marialé*nek is méltán nevezhető művéből, valamint az ezt fordíttató XVI. századi magyar nyelvemlékes kódexekből helyenként szóról-szóra megfelelő vagy csak tartalmilag párhuzamos textusokat, melyek segítségével a magyar töredékek értelméhez közelebb férközhetünk, azoknak bizonytalan olvasású helyeit megérthetjük vagy hézagait kiegészíthetjük.

A magyar szöveg két részét lapbeosztásának megfelelően is nyilván három elmélkedésre vagy legendatöredékre kell tagolnunk:

I. A *KT. Amen* szóval végződő 9 sora egy *Mária szűzanya* ságát magasztaló elmélkedés befejezése. *Szilády* vélekedése szerint egybevethető az egyik apocryph evangélium egy fejezetével (*Pseudo-Matthaei cap. XIII.*), amelyben a Szent

---

tetni *Königsbergben* a szalagok két oldalának ultraviolettsugaras *Kögel-rendszerű* fényképét.

József által Szűz Máriához hívott bábák egyike, Zelomi, részben szószerint megfelelő álmétkodásra fakad az Istenszüli Boldogasszony szüzanyasága felett.

II. A szalagok első lapján az angyali üdvözlésnek (annunciatio) az evangélium egyszerű szavaitól eltérő, legnagyobb részében a *Marialék* színes, párbeszédese, részletező előadását követő történetét olvassuk. Teljes soros derékszövege az Úristennek követéhez, Gábiel arkangyalhoz, intézett szövegét és az *Ave Maria* kezdetének töredékeit tartalmazza. E rész is egy fejezet vége, mert a lap legalján *Amen* szóval záródik.

III. A szalagok második, leghézagosabb szövegű és leghomályosabb értelmű lapja az *Ara coeli* legenda egy részletét tartalmaz, talán az ebben szereplő Sybilla jósnő ajkára adott szavakat rejti.

Könnyen meglehet azonban, hogy a magyar nyelvemlékes kéziratban e részek a természetesebb II., III., I. sorrendben követték egymást. *Zacher* is azt hiszi, hogy a könyvkötő a hártylevélpárt felszabdálás előtt kifordította. Eredetileg tehát a szalagokra metélt levél lehetett az első, az épen maradt levél (előzéklap) pedig a második. Ez esetben a KT. a harmadik lapra esett. De így is csak akkor lehetett közvetlen folytatása a III.-nak, ha a felszabdalt levélpár a nyelvemlékes kézirat valamelyik 3 vagy 4 hártylevélpárból álló ívének (ternio, quaternio) középsője volt.

A *Szilády Arontól* kiváló szaktudással és még nagyobb fáradtsággal felkutatott latin és magyar szöveg-egyeztetéseket és párhuzamos textusokat a nyelvemlék magyar szövege után adjuk, hogy annak értelmét az olvasó számára világosabbá tegyük.

A KT.-et, majd szalagjainak szövegét is az Ó-magyar *Mária-siralom* felfedezéséig számos tudósunk a legrégebb magyar verses emlékek tartotta. Tagadhatatlan, hogy mind a korábban, mind pedig a későbben felfedezett részben találunk ritmikusan lüktető, numericus, egymással rímelő végződésű, sőt alliterációs sorokat is. Az emlék szövegének leg-

nagyobb része azonban kötetlen alakban, prózában folyik tovább, s csak a legnagyobb erőszakkal, holmi másolásbeli szövegrontások és betoldások önkényes feltevéseivel sikerült mégis egyes bűvárainak ütemek és verstani szabályok közé szorítani. *Szilády* vélekedése szerint nincs elég okunk arra, hogy nyelvemlékünket verses maradványnak tekintsük. Nem lehetetlen azonban, hogy az emlék mindezideig ismeretlen latin eredetűje (egy feltételezett *Vita Beatae Mariae Virginis metrica*?) volt egészében vagy egyes részleteiben verses, s a magyar fordító talán annak ritmusait utánozta, helyenként sikeresen. Az emlék ritmusának és versmértékének megállapításával *Kalmár Elek* és *Gábor Ignác* próbálkozott, kísérletezésük eredményét *Négyesy László*, *Dézsi Lajos* és *Horvát Cyrill* bírálta felül.

Nyelvemlékünk korának meghatározásánál pontos korjelölő adatokra nem támaszkodhatunk. Tisztán csak palaeographiai és nyelvtörténeti sajátságaira vagyunk utalva. Mind a latin, mind a magyar szöveg írásának jellege, nemkülönben az utóbbinak helyesírási, hang- és alaktani sajátságai a XIV. század derekára vallanak. Véleményünk szerint is körülbelül egy emberöltővel fiatalabb, mint harmadik összefüggő szövegű nyelvemlékünk, a *Gyulafehérvári Glosszák*.

A nyelvemlék-töredékeket megmentő latin kódexet hozzáértő magyar tudós még nem vizsgálta át. A róla adott rövid leírásokból nem lehet megállapítani, hogy magyar vagy külföldi eredetű-e. *Zacher* valószínűnek tartja, hogy a kódexet is Magyarországon írták és itt is kötötték be. Vélekedését azonban eléggé nem indokolja meg. Pedig a kérdés — mint látjuk — szorosan összefügg egy másikkal: vajjon magyar vagy külföldi könyvkötő semmisítette-e meg az akkor még aránylag fiatal magyar nyelvemlékes kéziratot. A kódex — mint említettük — 1393-ban már külföldön, *Boroszlóban* volt. *Zacher* feltevése szerint tehát a magyar könyvkötő egy alig 50 éves, ilyformán még jó állapotban levő hártyakéziratot pusztított volna el. Elfogadva a feltevést, tettét aligha okolhatnók meg mással, mint hogy az evangéliumok tanításától eltérő, az egy-

háztól is váltig kifogásolt, sőt elítélt (condemnált) apocryphikus szövegek botránkozatták meg a jámbor könyvkötő barátot. Sokkal valószínűbb azonban ennél, hogy a magyar nyelvemlékek kézirata más kódexekkel együtt teljes épségében került ki külföldre, még pedig egy „stabilitas loci”-t, helyhez, kolostorhoz kötöttséget nem ismerő magyar domonkosrendi szerzetes révén. Gazdája halála után azonban csakhamar osztozott sok más, külföldre került, hasonló emlékünk sorsában. Új tulajdonosa szemében értéktelenné vált az idegen, érthetetlen nyelvű szöveg. Hártyaleveleinek csak a könyvkötő tudta hasznát venni. Láttuk, hogy az Ó-magyar Mária-síralmat is ki akarták dörzsölni az elébe és utána írt latin szöveg közül az Olaszországban maradt kódexből, sőt folytatását — úgy lehet — ki is tépték. Egy 1465—7 közt írt magyarországi kódex magyar szövegeinek lapjait a felsőausztriai, mondseei bencés kolostorban vágták ki, csak a magyar nyelvű tízparancsolat csekély töredékét mentette meg benne a hátlapjára írt latin imádság (l. MNy. 1924 : 85). A KT. 9 sorát őrző levelet is nyilván csak a két lapjára írt latin theologiai elmélkedés kedvéért hagyta tehát épségben az idegen, valószínűleg német könyvkötő, a kéziratnak tisztán magyar nyelvű szöveggel beírt második s bizonyára többi levele is szalagokra szabdalva kódex-táblákba került.

A KT. és szalagjainak irodalma a következő: *Toldy* bemutató akadémiai értekezésének bő kivonata először németül a *Pester Lloyd* 1863. július 15-iki számában, magyarul a KT. szövegével együtt a *Budapesti Szemle* 1863. XVIII. köt. 129—130. l. jelent meg. *Toldy* először Irodalomtörténeti olvasókönyvében (Pest, 1868.) I, 18 közölte és magyarázta. Az *Ehrenfeld Adolftól* készítettett heliogravure alapján *Ponori Thewrewk Emil* adta olvasását EPhK. III, 401. E hasonmás készítettésének körülményeiről szól *Volf György* a *Nyelvemléktár* VII. köt. XXVII. l. jegyzetében. *Simonyi Zsigmond*, *A magyar nyelv*. Budapest, 1889. I, 161—2. A KT. hasonmása először az *Osztrák-Magyar Monarchia Irásban és Képben*, Magyarország III. köt. (1893.) 247. l. jelent meg. *Szily Kálmán*, *A KT.-ről*. AkadÉrt. 1894 : 399—402. és ugyanez: *Adalékok a magyar*

nyelv és irodalom történetéhez (1898.) 406—10. *Zolnai Gyula*, Nyelvelmlékeink a könyvnyomtatás koráig 73—7. (a KT. hasonmásával). *Nagy Gyula*, A KT. újabban felfedezett részei. AkadÉrt. 1895 : 22—31. *Szilády Áron*: A KT. uo. 1895 : 561—80 (a szalagok szímes hasonmásával). *Zolnai Gyula*, A KT. szalagjai. Nyr. 1895 : 111—24. *Kalmár Elek*, A KT. versmértéke. NyK. 1895 : 351—3. *Négyesy László* ua.-ról uo. 353—4. *Gábor Ignác*, A magyar ősi ritmus. Budapest, 1908. (előbb erről Nyr. 1904 : 537.). *Dézsi Lajos*, A magyar lyrai költészet története. Kolozsvár, 1908—9. (könyomat) 26. *Köveskúti Jenő*, A KT. mint karácsonyi ének, Nyr. 1908 : 456—8. *Heinlein István*, A KT. felfedezéséhez. AkadÉrt. 1911 : 456—63 (közli *Pottnak* és *Zachernek Toldyhoz* intézett levelét, meg *Toldy* válaszát *Pottnak*; az eredeti leveleket a Magyar Tudományos Akadémia kéziratára *Vegyes Ivret* 7. sz. alatt őrzi). *Szily Kálmán*, A KT. fölfödéséhez. MNy. 1911 : 376—7. *K. P.*, A KT. szalagjainak egy helyéről. MNy. 1914 : 452. *Horváth Cyrill*, Középkori magyar verseink (Régi Magyar Költők Tára I₂), Budapest, 1921. 58—75. — A latin kódexet *Steffenhagen Emil* írta le: *Altpreussische Monatsschrift*, 1864. I, 751.

I.

A) A Königsbergi Töredék szövege a következő:

ug ícolanoc. wýlag^{,noc}, kezdetuitul fugua? rohtonc ||
 ez nem lev^t. wala. hug ícuz lean. fiot íciulhessen! ||
 ícuz íegnec tukere. títan maradhallun! eí nekunc ||
 híyrunc benne ne leyessen. Tudyuc latiuc^{,^{evt}} ícuz lean ||
 nac qui vleben tart chudaltus fiot. furíícte muíia! ||
 etety ýmletí. ug hug ana íciluttet. de qui legen neký ||
 atia ozut nem tud^{,^{hot}}, iuc. Ez oz ýíten mynt^{,^{evt}}, eímeríuc! ||
 quit íceplev nem illethet. mert ha ýíten ev num uo ||
 lna^{,[eu]²} benne býnut lelhetneýnc. Amen. ||

² eu a lap szélén „ jellel betoldva.

B) A második levél levágott margójának előlapján olvasható sorkezdő és hátlapján olvasható sorvégző betűk:

Előlap:

:
:
:
ug . . .
.
t . . .
v . . .
t . . .
l . . .

Hátlap:

. . . ē
. . . e
. . . ag
:
.
. . . z
. . . e
:
. . . uc
:
.
. . . iuc

*

II.

A Szalagok előlapjának szövege:

gukeritul	. . . .
farmazal: el [k]e . . .	te ve
led mendun ig[e]	. . . niad le
[l]e [c]obod[la]gut ?	[bi][s]un[la]gut:
[b]inucrevl teun.	. . etut: vilag
on [v]olo binufuc	legut
[n]e [f]ellen tahat	mnia
. . . rt [c]ent leluc	. . . g fara
. . . en ur [i]ttenec	. . . ed . nienec
. . dvt el . . . . El	v ne legen.

utalatlon fugad . . . at: vr iften u[g] scola . . . leg[en] en
 fceretev || [h]yu fulgam . qui [e]n cuetlegum [vi]felhelle
 angol[u]cnoc corat || . . . mar ele mulhal[fa] [men]ecnec
 eg[et.] meg[e turie] nazaret || [v]ararat mege lel[he]lfe
 Ihul uagu[n] sceuz leannoc [l]acadalma : || [ker]ali mogzot-
 bele[vl] tamadatia: d[ic]hev arun agbe[le]vl aradatia : ||
 . tamag Gabri[el] el cuetlegem [t]e vifelled . . . kera-
 lucnoc || [ke]ralatul? yften[se]g[nec] aniahuz : [a]ngolucnoc
 afun[a]huz : tiftus || t [m]uncallec : cuetlegum huz[i]ad
 weged . . me[necnec] eget || [m]ege turied : t . . . ful-
 gad el ne legen? Scuz leanhuz . . . titcon || . Jofepnec
 iegufe[huz] ezen fcovol iduzleg . . . . || [ma]loftual
 teles vr te veled wagun aldut uog te . mend ||

elevl el te mihudnec gumulch[e]
 . . . . a ut hitelsec hamar leffel . . .
 ev mia iduzuht . . . . hetev.
 e nem lefcen : Testut tule f . . .
 yften : fiu tule fculet . . . en de
 rad fce . e . le . . . . efen fculetv
 n dichev leg co[ron]iaia amen.

*

III.

A Szalagok hátlapjának szövege:

fcen	[a]ngolucnoc
coronaia	fcuz maria
Querie	iket b . . . ec vefc
benel :	binut fyrotiatu[c]
fcen lel[uc]	et kut . ozu . . uc
vr duguc	mynket fc . . . t
yften leg	retiucl fcen
lelucnec	[te]nguruknec fe
nuf hu[ga]	tia : keralucnoc

kýralan[o]c ícent aron [o]ltara: bodug [a]na ícuz maria ||
 El hug bezzug oznoc [ne]ueftelfel: feld[e]n menyún el ||
 miuleffed muyun vol . latotuben: í[ce]nt bulch affcu[n] ||
 noc vg[o]n ielunel Q[u]i výmád lagu[t] allata.' fele n ||
 mvnyb[ele] ha tekunte [ek]ellen tegud e[í] ha lata . ýfte[n] ||
 legnec [ne]we mia ro[la]d ozun keppe[n] ícola Q . . ||
 latuc vy latotuot? ícuz lean fiot í[c]ilut: mybe[n] ||
 chudat mutut: el an[a] tartia ulebe[n] Qui íc . . . t. ||
 dýchev legut ment en tudum: fugadotianoc l[enni] || el
 elm[e]rum „(ez ícent)³ ez nem ygeb germuk hanum yft[en] ||

[vi]lagut fizeni Bezzug legut el ez ygnec
 kiuania ele menuen bethle . . .
 fyal ufve le[le] el bormuc . . .
 [hi]tuan puftobe[l]e tacaruta. E
 dichev ícilete[t]vi quin angol . . .
 lanoc . pukul[n]oc íetit íegeb . . .
 . . anoc Ez levn vy ígnec . chud[aia]
 [q]ui mia vrdug[u]c ícurnevle[nec].

*

Latin és magyar szövegegyezések és
 párhuzamos textusok:

Ad I.

Evang. Pseudo-Matthaei cap. XIII.: „nunquam hoc auditum est nec in suspicione habitum, ut mammillae cujusquam plenae sint lacte et natus masculus matrem suam virginem ostendat.“

Origines, Máté Evangéliumának I, 18.-ra írt ho-

³ Apróbb írással a szalag szélén.

miliájában: „Quis unquam audivit talia, ut mater sit et virgo: deus sit factus homo. A seculo non est factum tale etc.“

Érdy-Kódex -44. l.: „Mert byzonyawal zeep vala az isteny köwet zent Gabriel ky azt meg hyrdetee mondwan zent lelek isten yew te beleed es az feelfleegös wrnak erey es hatalma meg arnyekoz teegödet . . . . Harmadzor gondolhatt yok mynemew choda-keppen emptette leegyen az eedes zeep zyz maria istennek zent ffyat zyzelleeges teyeewel . ha az zyznek termeezet zerent teyee nem lehet . . . . az zyz maria-wal Atya Istennek zent ffyaat meheeben fogadwan es zeplötelen zylween . azonkeppen ez ees eeggyk choda hogy az zyznek teyet enghede ew zent ffyanak test zerent valo eeleteere . Annak okaert vala mykoron az eedes zeep zylötteet emtette awagy yllette apolgatta . föröztötte es polalgatta mynden-zör nagy isteny eedeffleegöt erzöt ew leelkeeben.“

Köveskúti Jenő a Szelepcsényi-féle énekeskönyv 1792. kiad. 24. l.-ról, *Horváth Cyrill* a Cantus Catholici 1651. kiad. 27. l.-ról idézi a következő karácsonyi-ének-töredéket:

Csuda dolog, új és hallatlan világ kezdetitől fogva,
Hogy tiszta szűz fiat fogadna és szüzességben maradna.

Ad II.

Jacobus a Voragine: Aurea Legenda: „Concionante igitur deo mirantur sedes, throni stupent, ac divinus silet exercitus. Vade — inquit — Gabriel et

aethereas sedes rumpe et consilium nostrum defer Mariae. Haec incolit parva Nazareth moenia etc."

Temesvári Pelbárt: Stellarium lib. I. pars V. art. III. cap. 2.: „locutus est ad angelum Gabrielem haec et similia verba: Legatum oportet nos mittere ad sponsam . . . O Gabriel tu es ad id idoneus: minister ergo effcito terribilis sacramenti. Ad requisicionem errantis Ade: a meis debeo descendere sedibus: latere autem volo omnes celestes virtutes: tibi soli pando secretum. Ad virginem Mariam perge: ad mei filii dignum habitaculum : et . . . vocem gaudiose salutationis proclama dicens Ave Maria gracia plena etc . vade et iussa perfice : ethereas rumpe sedes : et dic Marie, quod ei vnicum meum do filium : vt sit ipsa mater . . . iam non dicatur uiuencium mater Eua : sed Maria : ipsa regina . . . ipsius erit regnum totum, cuius filius possidet celum."

Bernardinus de Bustis: Mariale Serm. I. de Annunc. N.: „unigenitus meus sit unigenitus ejus et spiritus sanctus sit habitator in ea foecundus. Procedat ergo nostrae nuncius maiestatis et roboret animam virginis ipsam sublimando novo salutationis munere. Vocetur ergo Gabriel et ipse nuncius tanti mysterii existat. — Tunc dixit illi : Vides Gabriel illam virginem etc. Curre igitur cito et nuncia illi nostrum placitum, nuncia ei trinitatis consilium."

Ua.: Mariale pars II. Serm. I. L.: „Beata virgo etiam descendit de semine Aaron summi sacerdotis quia de stirpe ejus fuit Anna mater ejus ut inquit Joh. Damascenus 1. IIII. Beda super Lucam et Gre-

gor. XXII. moral. — IV. Mos. 17. 8. — sequenti die regressus invenit germinasse virgam Aaron in domo Levi : et turgentibus gemmis eruperant flores, qui foliis dilatatis, in amygdalas deformati sunt.“

Ua.: Mariale pars II. Serm. III. K.: „sicut enim illa virga sine quolibet naturae adminiculo fructificavit : ita virgo Maria sine coniugali opere filium procreavit.“

Jacobus a Voragine: Serm. VII.: „iste angelus non debuit mitti ab alio angelo sed a deo, et hoc triplici causa . Prima, ratione negotii pro quo mittebatur, quod tam grande erat, quod ad istud non debuit mitti aliquis sublegatus, sicut fuisset angelus qui missus fuisset ab angelo, nec aliquis simpliciter legatus, sicut fuisset angelus aliquis, sed legatus talis, ut archangelus Gabriel, qui deo semper assistit. Luc. I. Ego sum angelus Gabriel, qui sto ante deum etc.“

Tihanyi-Kódex 286. l.: „tehat az kegös ilten tuduan ielön leni : az el vegezöt idöt : kiben kel uala el bocattatnia az ö zent fianak : zola zent Gabriel archangalnak ime kepen : mint zent Agoston doctor monga Gabriel archangal : ziksegh mi nekünk köuetöt bociatanunk az mi iegössönkhöz : ki attal neki leuelet kilgünk : es az ö akarattiat kerioök O Gabriel te uag erre alkolmas . az en titkomnak azert leg tudoia : es benne el iarioia — — Az zyz mariahoz men el : az en fiamnak melto hailokahoz : es hirdessed meg neki az en ielönuotomnak harmatat : es az közönetnek bezedet : neki örömel hirdessed monduan iduöz legh maria malaztal telles stb.“

Uo. 287. l.: „men el azért : es az en akaratomat tekeld meg stb.“

Uo. 288. l.: „ö lezön angaloknak azzoña : es menorzagnak kiralne azzonia stb.“

Uo. 232. l.: „Vram vay zagatnad megh az egeket es zallanal le.“

Uo. 285. l.: „Nissad megh menorzagot es zal le.“

Horvát-Kódex 13. l.: „O Vram mendenhato isten tevrneed le az egeket es zallanal le.“

Jordánszky-Kódex 158. l.: „masod napon megh oda terween megh vyragozwan talala aaronnak vezzöeeth levinek hazabol, es bymbokkal ffel duzzadvan megh vyragozny lataa, ky leweleketh erezhween, mondolath teremthee.“

Ad III.

Jacobus a Voragine: Aurea Legenda: „Octavianus imperator universo orbe ditioni romanae subjugato in tantum senatui placuit, ut eum pro deo colere vellent. Prudens autem imperator se mortalem intelligens, immortalitatis nomen sibi noluit usurpare. Ad illorum vero importunam instantiam Sibillam prophetissam advocat scire volens per ejus oracula, si in mundo major eo aliquando nasceretur. Cum ergo in die nativitatis domini consilium super hac re convocasset et Sibilla sola in camera imperatoris oraculis insisteret, in die media circulus aureus apparuit circa solem, et in medio circuli virgo pulcerrima stans super aram puerum gestans in gremio . Tunc

Sibilla hoc caesari ostendit . Cum autem imperator ad praedictam visionem plurimum admiraretur, audivit vocem dicentem sibi : haec est ara dei coeli . Dixitque ei Sibilla : hic puer major te est et ideo ipsum adora. Eadem autem camera in honore sanctae mariae dedicata est . Unde usque hodie dicitur sancta Maria ara coeli . Intelligens igitur imperator quod hic puer major se erat, ei thura obtulit, et deum de cetero vocari recusavit."

Ugyanezek magyarul: *Debreceni-Kódex* 55. l. és *Cornides-Kódex* 83. l. (Szilády i. h. 562—74.; Horváth Cyrill i. m. 65—6.).

XL.

VESZPRÉMVÁRMEGYEI GONOSZTEVŐK
LEVELESITÉSE.

— 1351. —

Gilétfi Miklós nádor a Veszprém vármegye nemeseivel Apáca- (Somlyó-) Vásárhelyen tartott közgyűlésen a megye alispánja, 4 szolgabírája és 12 esküdt-bírája által megnevezett latrokat és gonosztevőket fej- és jószágvesztésre ítéli, proscríbalja, azaz levelesíti. Kívül 6 rányomott gyűrűspeccséttel megerősített papirosoklevél a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárának törzsanyagában (Véghely Dezső gyűjt.).

Nos Nicolaus Regni Hungarie Palatinus et Judex *Comanorum* Memorie commendamus Quod cum Regia Benignitas multiplicatis malefactoribus Regnique sui depredatoribus sua Regia auctoritate nostrique || Palatinatus officij debíto requirente pro extirpandis furibus latronibus fallarijs seu fallorum lygillorum conseruatoribus et quibuslibet malefactoribus eradican-
dís nos adfaciendas conprouinciales congregaciones ad quorumlibet || Comitatus Regni sui destinasset ad exterminacionemque eorundem magistros Ladislaum dictum *Zunugh* et Nicolaum dictum *Malach* aule sue Juuenes nobiscum adquelibet Jura officij nostri Palatinatus prosequenda deputasset || nos auctoritate premiffa vniuersitati nobilium aliorumque cuiusuis.

status et condicionis hominibus in Comitatu *Welpremyensi* ad ipsam congregacionem nostram prope villam *Apachawafarhel* feria secunda proxima, ante dies rogacionum || congregatis ab vniuersitate nobilium dicti Comitatus *Welpremyensis* pro communi iusticia [facienda]¹ conseruanda ac premillis exsequendis *Beke* filium *Leurenthe* Johannem filium Thome de *Leurte* Nicolaum filium *Martin* || de *Deuecher* Anthonium de *Myske* *Beke* magnum de *Zalook* Thomam de *Saar* *Mokus* de eadem. Andream de *Zentyuan* Dominicum magnum de *Saar* Stephanum filium Petri de *Athya* Nicolaum || filium Dominici de *Jwthas* et Anthonium de *Saal* de medio vniuersitatis ipsorum nobis assignarunt Qui demum vna cum magistro *Petheu* de *Barlag* vicecomite Stephano filio Petri de *Jwthas*, || Georgio de *Pered*. Laurencio filio *Berech* de *Jaar* et Nicolao filio Mychaelis de *Erus* (?) Iudicibus nobilium dicti Comitatus *Welpremyensis* in eo vt cunctis iusticiam conseruarent veritatem || non opprimerent fallitatem non rectificarent et quolibet malefactores nominatim enarrarent tacto viuifice crucis ligno ad fidem deo debitam, fidelitatemque sacre Regie Corone conseruandam || firmissima Juramenta deponentes *Lachkou* trunbatorem nobilem de *Bogdan* Nicolaum filium Benedicti nobilem *Jobagionem* ecclesie *Iauryensis* de *Jyeneu*. Benedictum dictum *orrothlan* diuagantem || Thomam dictum *fylethlen* diuagantem concrematorem domorum Johannem dictum *Keu wey* in villa domini

¹ Alápontozással kihagyva.

Regis *Chepel* vocata commorantem filium dictum *Keu* in eadem *Chepel* residentem || Demetrium et Paulum filios Dominici famulos filij Nicolai de *Toly* Petrum filium *Balaley* nobilem de *Peeth* Nicolaum dictum *fyas* in villa *Chethen* commorantem Jacobum fabrum in villa *Cheten*. || residentem Johannem filium Stephani Thomam filium Johannis filij *Wgrin* in villa domini Regis *Kyngus* vocata commorantes Stephanum dictum *Faythalanlabo* in eadem *Kyngus* commorantem Nicolaum dictum || *Gyznos* in eadem *Kyngus* residentem Nicolaum dictum *Choka uey* Johannem *Jobagionem* Johannis filij Andree de *Ayka* Paulum dictum *Tholuay* diuagantem Anyanum filium *Benche* || diuagantem Item populos et *Jobagiones* de villa *Sandor*. eo quod dictum Anyanum in furtu captiuassent et abire permisissent Nicolaum dictum *Selmes* diuagantem. Petrum filium *Saal* diuagantem || *Buhthe* nobilem de *Demunk* in Comitatu Castriferrey Johannem magnum nobilem sancte Monialium de *Walarhel* de villa *Izkalz* pro hospite [!] eiusdem *Buhthe* Benedictum filium Ladislaj [de]² || filij *Bolta* nobiles de *Keueld*, Laurencium filium *Remete* diuagantem Andream filium *Phynta* dicti *Molnar* diuagantem Andream filium Petri filii Laurencii nobilem de *Chegle* Dominicum filium || Petri dicti *Gunbuch* nobilem de eadem *Chegle* Martinum et Nicolaum filios *Akus* de *Leurenthe* Stephanum filium *Beze Jobagionem* domini regis in *Papa* residentem pro hospite eorundem ||

² Áthúzva.

Martini et Nicolai filiorum *Akus* Johannem dictum *Fekethe* diuagantem Ladislaum filium Andree nobilem de *Myske* Nicolaum dictum *Thooth* famulum eiusdem Ladislaj Stephanum filium Mathey diuagantem Nicolaum || filium Pauli nobilem de *Bekas*, Johannem Sacerdotem Iclauum in *Fayz* commorantem fallarum litterarum emanatorem et fallorum Sygillorum conseruatorem Nicolaum sacerdotem de *Monuzlou* similiter fallarum litterarum emanatorem || et fallorum Sygillorum conseruatorem. Item Nicolaum filium *Gyrk* de *Zamtou* quendam furem qui vnum equum suum latrocinaliter abstulisset et ad villam *Bodrug* affugasset in eademque villa ipsum furem captiuasset || et populi de dicta *Bodrug* ab eodem Nicolao cum dicto equo abstulissent et ipsum furem abire permisissent Item *Petheu* dictum *Zaar* filium *Ectoris* de *Erdeuynotha* diuagantem, quia dictam || possessionem suam amisit, Petrum filium Andree in [villa] Ladislaj filij Nicolai dicti *Pothroh*, *Beeb* vocata commorantem. Ladislaum Ruphum de *Izkaz* pro hospite malefactorum. *Chykou* filium *Bala*. || nobilem de *Kald* de Comitatu Castriferrej ac Paulum de *Bolde* pro pupplicis furibus ac malefactoribus nominantes ad debitam vindictam proscriptorum subportandam nobis assignarunt de multiplicis || maleficijs plurimi ipsi congregacioni adherentes graues querimonias porrexerunt Quiquidem malefactores in sue culpabilitatis in dicitum non solum ipsi Congregacioni nostre adherere vel || Juriparere non curarunt ymo a facie iusticie se penitus absentarunt. Ne igitur eorum malefactorum numerus augere-

tur et eorum excreffceret malicia importuna ipsos in Capitali sententia || et in amiffione omnium possessionum fuorum ac bonorum vbilibet existencium vigore presencium auctoritate Regia et nostri palatinatus officij debito decreuimus conuictos extitisse. Quicunque autem nobilium vel alterius || cuiusuis status et condicionis hominum eisdem malefactoribus amodo hospitalitatem prebuerint penas eorundem malefactorum subportabunt. Adhuc eciam vt eorum malefactorum temeraria || presumpcio refrenetur et ipsi malefactores per continua mortis supplicia de Regno euelantur eadem Regia auctoritate nobis in hac parte per suam clemenciam delegata officijque nostri || palatinatus debito vniuersis Comitibus Castellanis vicecomitibus et Iudicibus nobilium et eorum vicesgerentibus ac vniuersis nobilibus necnon Ciuitatenfibus et quarumlibet liberarum villarum ymo simplicium || villarum et generaliter quibuslibet hominibus seu populis cuiuscunque status et condicionis existant vigore presencium concedimus et committimus vt vbicunque et apud quoscunque siue in tenetis nobilium siue || in Ciuitatibus siue in villis et generaliter vbicunque locorum ex ipsis malefactoribus quemcunque aut quoscunque invenire poterunt interficiendi suspendendi et quolibet supplicio seruiendi ymo || eciam quelibet bona eorum ipsis interfectis pro se habendi et recipiendi liberam habeant facultatem absque strepitu Iudicij aliqualis nec quisquam ipsos predictorum malefactorum interfectores || racione mortis seu interfeccionis eorundem malefactorum ac ablacionis bonorum fuorum

coram quocunque Iudice possit in aliquo molestare. Nos Itaque vicecomes et Iudices nobilium predicti Comitatus || *Wespremyensis* premisse congregacioni ipsius domini palatini interfuimus premissa omnia et quelibet singula premissorum cum eodem domino Palatino communi consilio vniuersitatis nobilium dicti Comitatus ordinantes || et in testimonium Sygilla nostra presentibus litteris Juxta Sygillum ipsius domini palatini duximus apponenda. Datum sexto die Congregacionis nostre predictae In loco Annotato. Anno || Domini M^o CCC^o Quinquagesimo primo.

XLI.

NYUGTATÓLEVÉL RAVASZ FELESÉGE, KATA
ASSZONY HITBÉRÉNEK ÉS JEGYAJÁNDÉKÁ-
NAK KIFIZETÉSÉRŐL.

— 1359. —

A nyitrai káptalan előtt Ravasz nevű jövevény leánya, Magcsa, anyja Kata asszony hitbérének és jegyajándékának kifizetéséről nyugtatja Hrabói Benedek mostohaatyját, Mihályfia Fülöpöt és feleségét, Kernecsi János leányát, Csákó asszonyt. Eredeti hártyaoklevél a Sárosfalvi és Nadasdi Bittó család levéltárában, Dr. Bittó Béla miniszteri tanácsosnál, Budapesten. *Hrabó* Trencsén megyében van, *Kernecs* pedig azonos a nyitrai megyei Krencs-(Kerencs-)-csel.

Nos Capitulum ecclesie *Nitriensis* Significamus perpresentes, quibus expedit vniuersis, Quod nobilis domina *Magcha* vocata filia *Rovaz* advene ut dixit, nostri in presencia personaliter conparendo, confessa || extitit viuauoce, Quod philippus filius Michaelis vitricus Benedicti filij Thome de eadem [!] *Hrabo*, secundum amicabilem compositionem proborum et nobilium virorum proximorum et amicorum eorundem || decem marcas denariorum grauis ponderis videlicet decem penlis pro marca qualibet computando eidem [!] domine *Magcha* pro dote et rebus paraffernalibus nobilis domine *Katha* vocate matris || sue plene per-

soluisset et integre, vnde eundem pretextu dictarum dotis et rerum paraffernalium ac nobilem dominam *Chako* vocatam consortem eiusdem philippi filiam videlicet || Johannis filij petri de *Kernech* expeditos reddidisset pariter et absolutos, et reddidit coram nobis vigore presencium mediante, Datum feria tertia proxima post festum exaltacionis || sancte crucis, Anno domini M^{mo} . CCC^{mo} . quinquagesimo. Nono.

XLII.

A GYÖRI KÁPTALAN JELENTÉSE NAGY LAJOS KIRÁLYHOZ MISKE BIRTOK TULAJDONJOGA TÁRGYÁBAN VÉGZETT VIZSGÁLATÁRÓL.

— 1364. —

A győri káptalan jelenti Nagy Lajos királynak, hogy Bebek István comes, országbíró parancsára vizsgálatot tartott az iránt, hogy a veszprémvármegyei Miske birtokot jogosan adományozta-e el a király Hémfia Pálfia Benedek mester, pozsonyi ispánnak és fitestvérének Péter mesternek, vagy pedig a birtok örökség jogán Miskei Antal fia Kontra Gergelyt illeti-e meg. Eredeti papíroklevél a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárának törzsanyagában (Véghely Dezső gyűjt.). Miske birtokot l. *Csánki*, Magyarország. tört. földr. III, 242—3. A hosszú tanunévsorból kitűnik, hogy a XIV. század második felében a martyrologiumi keresztnévek csaknem teljesen kiszorították már a régi magyar személyneveket.

Excellentissimo principi domino *Lodouico* dei gracia Regi Hungarie Illustri, domino eorum, Capitulum ecclesie *Jauriensis* oraciones in domino, Litteris viri magnifici Comitis Stephani. *Bubeek* Judicis Curie vestre, Super quadam communi Inquificione, inter magistros Benedictum filium Pauli filij *Heem*. Comi-

tem *Pofonyensem* || et Petrum fratrem eiusdem, actores ac Gregorium dictum *Kontra* filium Anthonij de *Mylke*, in causam attractum, emanatis nobis directis, amicabilem receptis. vnacum Stephano filio Petri de *Jutas*, pro parte predictorum actorum, discretum virum magistrum *Gyuke* prepositum ecclesie sancti adalberti || martiris de *Jaurino*, cum Nicolao uero de *Zenhyuan*. pro parte annotati Gregorij *Kontra*, discretum virum magistrum Dominicum archydiaconum *Suprunyensem* locios et conCanonicos nostros. hominibus vestre maiestatis pro testimonijs direximus fidedignos, Qui postmodum ad nos redeuntes nobis ore concordati retulerunt, || quod ipsi In octauis festi Epiphaniarum domini, proxime preteritis, ad faciem possessionis *Mylke* vocati accessissent, Illicque vicinis et commetaneis eiusdem possessionis *Mylke* ac nobilibus conprouincialibus alijsque cuiusuis status et condicionis *Wesprimiensis* Comitatus hominibus, et ab alijs, conuocatis, infranominandis, simul et in || vicem procedendo, ad fidem eorum deo debitam, fidelitatemque vobis et sacre corone vestre maiestatis conseruandam. deum seruiendo pre oculis, amore. fauore, et odio. parcijs postpositis, palam et occulte, de eo vtrum *Damald* pater Nicolai filij Johannis auus fuisset eiusdem Johannis || de *Mylke* ac Gregorius auus prefati Gregorij *Kontra* simul cum eodem *Damald* fuissent fratres vterini et ex eo Ipsa possessio dicti Johannis in *Mylke* habita, se predicto Gregorio *Kontra* de Jure attineret, vel se predictus Johannes filius N.(icolai) ipsi *Kontra* filio Anthonij in nulla proxima

generacionis || linea attinuerit, neque attineret, et sic
 eadem possessio vestre regie collacioni pertinere de-
 beret Inquirendo, talem sciuisent veritatem partibus
 in ibi personaliter adherentibus, Item pro parte ma-
 gistrorum Benedicti et Petri, primo Andreas filius
 Stephani de *Sarulfew*, Item Nicolaus filius Stephani
 de *Megy*, Item Nicolaus filius || Benedicti de *Zur-
 chuk*, filius forcris Johannis filij Nicolai de *Mylke*,
 Johannes Laurencij de *Deuecher*, Stephanus filius
 Benedicti de *Koruntal*, Item Laurencius filius Johan-
 nis de *Deuecher* predicta, commetanei propinqui de
 Comitatu *Wesprimiensi*, Item N.(icolaus) filius Symo-
 nis de *Monozlo* Comitatus *Zaladiensis*, proximus pre-
 dicti *Damald* || dixissent, quod *Damald* et Gregorius
 fratres non fuissent vterini, nec eidem Gregorio
Kontra ipse Johannes filius Nicolai in aliqua linea
 consanguineitatis attinisset, et pro eo donacio
 possessionaria magistris Benedicto et Petro filijs
 Pauli per vestram maiestatem de Jure facta fuisset.
 Item Stephanus filius *Zoda*, Michael || filius *Bors* de
Zurchuk. Item Petrus filius *Paka*, N.(icolaus) filius
 Petri de *Sarusd*, Stephanus Emericij, Nicolaus filius
 Petri, Stephanus filius Petri, Johannes filius *Dyetrici*
 de *Hon*, Item magister *Beke* filius *Leurenthe*, Johan-
 nes filius Thome de *Leurenthe*. Item N.(icolaus) filius
 Johannis de *Dobus*. Petrus de *Zalouk*. vnus || ex Ju-
 dicibus nobilium Comitatus *Wesprimiensi*, Andreas
 filius *Ayka*, Thomas filius Johannis de *Ayka*, Item
 Petrus filius Johannis de *Noztup* sororius predicti Jo-
 hannis filii Nicolai vicini de Comitatu *Wesprimiensi*,

Johannes filius Dominici de *Alas*, licet se decem et octo annis Anthonio de *Mylke* seruiuisse asseruisset, Item Paulus filius *Myske* || de *Fayz*, Item Nicolaus filius Mychaelis de *Pele*, Jacobus de *Fayz* prenotata, Paulus filius Georgij N.(icolaus) Jacobi, Andreas filius Johannis, Thomas filius Johannis N.(icolaus) filius Petri, Laurencius filius Mathye, Petrus filius Benedicti de *Zabady*, Item Thomas filius *Bedeck*, Nicolaus filius Thome de *Saar*, Petrus filius Stephani de *Marzaltw*, || Lucas filius Gregorij de *Ozy*, Stephanus et Nicolaus filij Thome de *Ethy*, Thomas filius *Onth* de *Wthlew*, Item Stephanus filius Petri de *Atya*, Georgius filius Nicolai filii *Ectoris*, Item Petrus filius Johannis de *Izkaz*, Item Michael Dominici de *Alas*. Bartholomeus filius Petri de *Chegle*. Johannes filius Thome de *Jutas* || Item Johannes et Stephanus filij Thome nobiles de *Welprimio*, Item Johannes filius *Beke* de *Zalouk*, nobiles conprouinciales Comitatus *Welprimiensis*, Item Lampertus filius Thome de *Zurchuk*, Johannes filius Anianij, Nicolaus filius Georgij de eadem *Zurchuk*, vicini prenotate possessionis Johannis filii || Nicolai. Item Philippus filius Gregorij de *Gymolth*, Johannes filius *Bekew* de *Wyld* Item Petrus filius *Chenyk* de *Vgud*. Item Georgius filius Martini de *Kezy*, Johannes Aniani de *Hydegkwth*, Ladislaus filius Michaelis de eadem nobiles vicini Comitatus *Welprimiensis*, Egidius filius *Bas* de *Zenthallou*, *Zeuke* || filius *Gogan* de *Gepw*, Anthonius filius Ladislai de *Vk* Comitatus *Zaladiensis*, Item Nicolaus filius Johannis. Dyonisius de *Jaar*, Paulus

filius Stephani de *Zenth Gal*, Nicolaus filius *Mathyus*
 de *Bewd*, Nicolaus filius Pauli de eadem, Anthonius
 filius Nicolai de *Alas*, Stephanus filius *Balow* de
Zenthlallou || nobiles conprouinciales Comitatus
Welprimiensis, Item *Mathius* filius Petri de *Megyter*,
 Johannes filius *Borlud* de *Zenthelelebet*, Andreas
 filius Nicolai de *Terkench*, Dyonisius Thome de
Koyar, Item Michael filius Ladislai de *Vk*, Jacobus
 filius Johannis de *Chafurd*, Johannes filius *Endere* ||
 et Thomas filius Leuftachy de *Vk*, Johannes filius
 Stephani de eadem, Item Michael filius Andree de
 [*Vk?*] Item Laurencius filius Petri. Andreas filius
 Egidij de *Turdemez*, Michael Andree de *Hydegkuth*
 vicinus, *Gyuke* filius Johannis de *Chab*, Thomas
 filius *Delew* || et Jacobus de eadem, Item Blasius
 filius Arnoldi de *Hobay*, Thomas filius Clementis, et
 Johannes filius Pauli de *Hon*, nobiles de Comitatu
Zaladiensi, Item de Comitatu *Welprimiensi*, Nicolaus
 filius Stephani, Stephanus filius Pauli, *Beke* filius
 Dominici de *Chygle*, Item || Stephanus filius *Che-*
pani de *Tornamelleke*, Ladislaus filius Petri rufi de
Kathl, Item Johannes Nicolai de *Deem*, Georgius
 filius *Tok*, et Lucas filius *Mark*, Johannes filius
Iwanka, nobiles *Jobagiones* ecclesie in *Izkaz* conmo-
 rantes, Nicolaus filius Demetri de *Zeuleus*, || Johan-
 nes filius Johannis de *Salamon* Jacobus filius Nicolai
 de *Bewd*, Gallus filius Petri de *Wenezk*, Stephanus
 filius Nicolai de *Achad*, Colomannus filius Benedicti
 de *Gyengius*, N.(icolaus) filius Johannis de *Berellew*,
 Item Georgius filius Andree de *Alalun*, Benedictus

filius Nicolai || de *Chepel*, Blafius filius Abrahe de *Gerfen*, Item Petrus filius Dominici de *Hydegkuth*, nobiles conprouinciales Comitatus *Welprimiensis*, necnon Paulus filius Michaelis de *Zouapataka* Comitatus *Zaladyensis*, omnes preſcripti tam vicini quam nobiles || conprouinciales in parte predictorum actorum falſi fuiſſent per omnia ſicuti commetanei antedicti, Item pro parte Gregorij dicti *Kontra*, in cauſam attracti, primo domina relictæ Nicolai filij Martini de *Deuecher*, Item domina relictæ Valentini filij *Moy* de *Sarus*, domina relictæ *Beke* || de *Koruntal* ſoror Nicolai filij *Damald* vt dixiſſent, commetaneæ, Item Jacobus filius Thome, Petrus filius Ladislai, Stephanus filius *Beke*, Colomannus filius Pauli. Item Demetrius, Jacobus et Emericus filij Johannis, Laurencius filius *Felekus* || Nicolaus filius Georgij, nobiles commetanei de dicta *Koruntal* poſſeſſionis *Mylke* Johannis filij Nicolai antedicti, Item Gregorius filius Valentini de *Sarusdfew*, commetaneus, Item nouem homines populares de villa *Nyarrad*, *Jobagiones* domini Episcopi *Welprimiensis*, quos || Gregorius *Kontra* commetaneos ſuos eſſe retuliſſet, ſed procurator actorum commetaneos fore denegaiſſet, quequidem dominee [!] et alij predicti vnanimiter et per omnia conformiter dixiſſent, quod prout ipſi ſciunt et audiuiſſent, *Damald* et Gregorius de *Mylke* fratres fuiſſent || patruelles et indiuiſibiles in poſſeſſionibus extitiſſent, et exeo ipſa poſſeſſio *Mylke* Johannis filij Nicolai veſtre Regie collacioni non pertineret. Item Elyas filius Georgij, Nicolaus filius *Herrald* de

Deuecher. Item Nicolaus filius Johannis puer duodecim annorum, || qui per se dixisset vt Gregorius *Kontra* frater suus esset. Item Johannes filius *Mylke* de *Mylke* similiter commetanei dixissent modo quo supra, Item *Pechul* filius Nicolai de *Cholta*, Johannes filius *Myke* de eadem, Emericus filius Stephani de *Megyés* || Item Stephanus filius Stephani de *Vruzy*, Laurencius filius Stephani de *Kys Berlen*, Ladislaus filius Mychalis de *Hon*, Mathyas filius *Beke* de *Vk*, Michael filius Benedicti de *Deem*. Item Nicolaus filius Ladislai de *Leurenthe*, Nicolaus || filius Jacobi de *Zurchuk*, Johannes filius Andree de *Herend*, nobilis *Jobagio* Episcopalis *Wesprimiensis*, Valentinus filius Blafij de *Wygant*, Item Mychael filius Johannis de *Berelleu*, Nicolaus filius *Gede* de *Gerlen* || nobiles conporuinciales, Comitatus *Wesprimiensis*, Item Thomas magnus de *Vrs* Comitatus *Zaladiensis*, Emericus filius Dyonifij de *Zenpalaltalua* de eodem Comitatu *Zaladiensi*, Item Petrus filius Johannis, Dominicus || nobiles *Jobagiones* ecclesie *Jauriensis*. Item Stephanus dictus *Zeuke* de *Temerd* de Comitatu *Caltriferrei*, nobiles dixissent, eodem modo, prout commetaneæ et commetanei superius annotate uel annotati, Ceterum iidem vestri et nostri || homines vnacum alijs probis viris inibi existentibus, ipsam possessionariam porcionem in eadem possessione *Mylke* habitam, predictum Johannem contingentem visa sui qualitate, quantitate, et valore secundum quidem visu considerare potuissent || ad tria aratra secundum Regni vestri consuetudinem se in toto extenden-

tem fore coniecissent. Datum sexto die octavarum
 predictarum anno domini M^{mo} CCC^{mo} LX^{mo} quarto.—||

K i v ü l: Domino Regy || pro magistris Benedicto filio
 Pauli filij *Heem* || Cōmite *Posoniensi* et Petro fratre suo contra
 Gregorium || dictum *Kontra* super quadam communi Inquili-
 cione || et estimacione in octavis festi Epiphanię domini per ||
 vestros et nostros homines modo interius declarato || expressa
 factis et octavo die ad Judicem.

XLIII.

VIZSGÁLAT AZ ANDI TAMÁS ÉS A RÉCSEI NEMESÉK KÖZT VITÁS BIRTOKRÉSZ HOVATARTOZÁSA TÁRGYÁBAN.

— 1372. —

A zalavári konvent jelenti Nagy Lajos királynak, hogy Szécsi Miklós comes, országbíró parancsára az Andi Tamás és a récsei nemesek közt vitás birtokrész hovatarozása tárgyában vizsgálatot tartott. Eredeti papirosoklevél a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárának törzsanyagában (Jankovich Miklós gyűjt.). Számos hibával és 1376. keltezéssel kiadta *Fejér György*, Codex Diplomaticus IX/7, 591—5. Kis- és Nagy-Récsé Zala megyében, Nagy-Kanizsától északkeletre fekszik, l. *Csánki*, Magyarország. tört. földr. III, 97; *And* birtok ugyanezen vidéken, a mai Csehi pusztával volt határos (uo. III, 28.).

Excellentissimo principi domino *Lodouico* dei gracia Illultri Regi Hungarie Polonie Dalmacie etc., domino ipsorum Conuentus Monalterij beati Adriani martiris de *Zala*, Oraciones in filio virginis gloriose. || Nouerit vestra Excellencia, quod nos litteris viri magnifici Comitiss Nicolai de *Zeech* Judicis Curie maieftatis vestre pro partibus infra scriptis emanatis, nobis directis, decenti cum honore receptis || Iuxta earundem continenciam, vna cum Clemente filio Dyonisij de *Sul* dominum Nicolaum sacerdotem de

Rada, pro parte Thome filij Demetri de *Ond*, actoris, Item cum Emerico filio Johannis de *Bakounuk* dominum Laurencium || plebanum de *Ong*, pro parte Pauli filij Benedicti, Nicolai filij Mychaelis, Jacobi et Petri filiorum *Beke*, ac Francisci filij Johannis nobilium de *Reche* in causam attractorum, hominibus vestris, Capellanos et homines || nostros, ad contenta predictarum litterarum Judicis Curie vestre exsequenda, pro testimonijs nostris transmisimus fidedignos, Qui demum exinde ad nos reuerſi nobis concorditer retulerunt, quod ipsi In octauis festi-
 nativitatſ || beate virginis proxime preteritis, ad faciem predictę possessionis *Reche* vocate vicinis et commetaneis ſuis vniuerſis legittime conuocatis et partibus presentibus accēſſerunt, eandemque ſecundum oſtenſionem dictorum nobilium in causam attractorum || per metas et curſus metales eiufdem a parte possessionis *Ond* vocate reambulare incepiſſent vbi dum ad quandam particulam ter[rarum arabilium] duodecim Jugera terrarum in quarum finibus ab occidente fenile haberetur, || que ſcilicet particula terre in porcione poſſeſſionaria inter partes litigioſa eſſet, perueniſſent, Fabianus filius *Onth* ac predicti nobiles in causam attracti, dictam terre particulam ipſorum fore hereditariam || ſed apud predictum Thomam filium Demetri titulo inſignorationis extitiſſe allegaſſent, ſuper quo ipſi litteralia Inſtrumenta eorum exhibere aſſumpſiſſent, idem vero Thomas eandem terre particulam e contrario || ſimiliter ſuam eſſe hereditariam in cuius dominio ipſe nunc exiſteret,

asseruisset, eandemque ob huiusmodi altercativas
 allegaciones estimare nolissent, residuam autem por-
 tionem possessionariam litigiosam || ad quatuor mar-
 cas iuxta regni consuetudinem estimassent /. Hijs
 itaque habitis a predictis vicinis et commetaneis dic-
 tarum possessionum *Ond* et *Reche* vocatarum ac alijs
 nobilibus conprouincialibus || et alterius cuiusvis
 status et condicionis Comitatus *Zaladiensis* hominibus
 per predictas partes conuocatis et congregatis, Super
 eo vtrum dicta terre particula litigiola condam ho-
 minum sine herede decessorum || in prenomina-
 tis litteris ipsius Iudicis Curie vestre nominatorum sem-
 per et ab antiquo fuerit ac de dicta possessione *Ond*
 excisa extiterit, aut eadem terra litigiola nunquam
 predictorum hominum sine || herede decessorum fuerit,
 nec de dicta possessione eorundem, *Ond*, excisa
 extiterit, sed semper inter veros cursus metales dicte
 possessionis *Reche* extiterit et ad predictos nobiles
 de *Reche* || ab antiquo pertinisset et nunc pertinere
 deberet, ad fidem eorum deo debitam fidelitatemque
 vestre maiestati Regie, et sacre Corone vestre ob-
 seruandam, scire potuissent, talem sciissent || veri-
 tatem, quod attestatores pro parte predicti Thome
 filij Demetri actoris adducti inferius nominati attestati
 extitissent in hunc modum, vt predicta terre particula
 litigiola semper et ab antiquo || dictorum hominum
 sine herede decessorum fuisset, ac de dicta posses-
 sione *Ond* excisa extitisset, quorum attestancium
 nomina hec sunt, primo Demetrius filius Stephani de
Sul, Andreas filius Sebastiani || de *Sullalzeg*, Ste-

phanus filius *Markus* de eadem, Thomas filius Petri, Petrus filius *Peteu* de *Sul*, Mychael filius Blafij de *Petend*, Dyonisius filius Stephani de eadem, Gallus filius || Stephani de eadem, Mychael filius Johannis de *Peturfalua*, Johannes filius Nicolai de *Reche*, Gallus filius Laurencii de *Ceh*, Jacobus filius Thome de *Kapolna*, Demetrius filius Thome de eadem, Benedictus || filius *Kotroman* de eadem, ac Nicolaus filius condam magistri Johannis filij Laurencii de *Kanila*, commetanei / . quos tamen predicti nobiles in causam attracti, commetaneos preallegate particule terre litigiose || excepto ipso Nicolao filio condam magistri Johannis esse non dixissent . / Item Blafius filius Dominici de *Myklouffalua*, Jacobus filius Johannis de *Salgod*, *Chakou* filius Nicolai de *Ond*, *Kantha* frater eiusdem *Chakou*, Demetrius filius || Georgij, Andreas filius Mychaelis, Gregorius frater eiusdem, Valentinus filius Fabiani, Jacobus filius *Chebey*, Emericus filius Petri nobiles de dicta *Ond*, vicini, Item *Anda* filius *Keres* || de *Bakounuk*, *Pyder* filius *Myke* de *Mykefalua*, Thomas filius Pauli de *Zenthmiklous*, Johannes filius Pauli de *Mend Zenth*, Gregorius filius Pauli de *Zenthmiklous*, Paulus || filius Pauli de *Mend Zenth*, Stephanus filius Jacobi de *Tarcha*, Mychael filius Pauli de *Zeulus*, Michael filius Anthonij de ... c *Zaad*, Nicolaus filius Petri de *Sandurfeulde*, *Vizlou* filius Petri || de *Chou*, Demetrius filius Nicolai de *Bakounuk*, Gregorius filius Nicolai de *Weruh* et Johannes filius Jacobi de *Marouth*, nobiles conprouinciales, Item homines popu-

lares et communes, centum || et quinquaginta in numero /. Attestatores autem pro parte nobilium predictorum in causam attractorum infra-scripti attestati extitissent eo modo, vt prefata terre particula litigiola, nunquam predictorum hominum sine herede || decessorum fuisset, nec de predicta possessione *Ond* excisa extitisset, sed semper inter veros cursus metales dicte possessionis *Reche* fuisset et ad ipsos nobiles ab antiquo pertinuisset et nunc deberet pertinere, || quorum nomina sunt ista, videlicet Mychael filius Petri de *Kapolna* commetaneus, Item Blasius filius Johannis de *Salgod*, Paulus frater eiusdem, Andreas filius *Akus* de *Bakounuk*, Johannes || frater eiusdem, Johannes filius *Luce* de *Kal*, Gregorius filius *Bayun* de eadem, Cosmas filius *Bycherd* de *Bakounuk*, Mychael filius Nicolai de eadem, Andreas filius Nicolai de *Kaal*, Georgius || filius *Dorman* de eadem, Blasius filius *Bakon*, Johannes filius Nicolai, Dominicus filius *Dorman* predicti, de predicta *Kal*, Benedictus filius Adriani de *Lengel*, Ladislaus filius Petri de *Kylgelle* || Symon filius Petri de *Boda*, Petrus filius Mychaelis de *Zobafalua*, Johannes filius Augustini de *Zenth Kalman*, Mychael filius Emerici de *Herandfalua*, Nicolaus filius Pauli de *Zenth Kalman*, Mychael || filius Laurencij de *Pongarachfalua*, Gregorius filius Petri de eadem, Nicolaus filius *Bede* de *Erdeutelek*, Johannes filius Benedicti de *Zenth Iwan*, Mychael filius (Benedicti)¹ Petri de *Zobafalua*, Ste-

¹ Áthúzva.

phanus filius || Pauli de *Sarkad*, Petrus filius Johan-
 nis de *Berzenche*, Lucas filius Demetri de eadem,
Kylianus filius Stephani de *Debrek* ac Johannes
 filius Pauli de *Kodor*, nobiles conprouinciales /. Da-
 tum || duodecimo die termini prenotati . Anno do-
 mini M^o . CCC^o . LXX^{mo} secundo. — ||

K í v ü l: Domino Regi || pro Thoma filio Demetri de *Ond*,
 contra nobiles de || *Reche* intrascriptos, Super quadam posses-
 sionaria reambulacione ||, estimacione, ac communi Inquificione
 mudo interius expressis ||, ad octavas festi beati Mychaelis
 Archangeli || Rescriptionalis. ||

Az oklevél külső bal szélén: Pro A(ctore) Ste-
 phanus filius dominici cum (litteris procuratoriis conventus
 ecclesie) *Zaladiensis* pro in (causam attractis) Fabianus filius
ond || cum eodem (scilicet cum procuratoriis litteris eiusdem
 conventus) ad (octavas festi beati) G(eorgii martiris).
 f(oluerunt) ambo. ||

XLIV.

A ZSELICSZENTJAKABI MONOSTOR
TILTAKOZÓ LEVELE.

— 1382. —

Tamás fráter, a zselicszentjakabi bencésmonostor öre, a pannonhalmi konvent előtt eltiltja Tamás apátot attól, hogy a monostor birtokait kegyurainak, a Szerdahelyi és Péterfalvi Dersffy család tagjainak eladja. Papiroklével a Szarvaskendi Sibrik családnak a Magyar Nemzeti Múzeumban letett levéltárban. Vö. Pannonhalmi Rendtört. XII. B, 242—3; a helyneveket meghatározza *Csánki*, Magyarország. tört. földr. II, 696—7, a Győr nemzetségbeli Szerdahelyi Ders vagy Dersffy cs. somogy-megyei birtokai közt.

Nos Conuentus Monasterij sancti Martini de sacromonte Pannonie damus promemoria, Quod Religiosus vir frater Thomas Custos ecclesie || sancti Jacobi de *Selizio* sua et Religiosorum virorum Conuentus seu fratrum predicti Monasterij sancti Jacobi in personis, ad nostram personaliter || veniens presenciam per modum protestacionis et prohibicionis nobis significare curavit, quod prout ipsi percepissent, Religiosus vir dominus frater || Thomas abbas dicti Monasterij sancti Jacobi, quandam compositiuam ordinacionem dicto Monasterio nimis preiudiciale, ymo in derogamen || et desolacionem ac dilapidacionem bonorum

predicti Monasterij, in eo fecisset, vt ipse quosdam
 possessiones dicti Monasterij, *Zarm, Zentbar- || rabas, we-*
res, Emrehlaka, fekethwyanuslaka, Chomorlaka, Pe-
thelaka, Jrewfalua, Gyarmath, Kuchelaka, || Galuffalua,
Szabopallaka, Szentluka, lazlofyaanuslaka, Gergurlaka,
Kalozfalua, Magarfalu, Catoklaka, fwlzceg, || Szentta-
mas, Gelyenfalua, Teryek, Boyzcynfalua, Weres Alma,
Chobanus, Pethewfia Jakablaka, et Gyurgylaka || vo-
catas, Ders, Johanni dicto Chepel, Petro Korom nun-
cupato, Paulo Kuthy appellato, Bartholomeo, Stephano
et Nicolao || filijs condam magistri Nicolai filij Deers,
ac Martino et Nicolao filijs condam magistri Georgij
filij dicti Nicolai de Szeredahely || Item Jacobo, Jo-
hanni et Stephano filijs condam magistri Mychaelis
filij similiter Deers de Peterfalua, annuisset et tradidit-
set perpetuo || Jure possidendas, vnde ipse facta huius-
modi protestacione dictum dominum abbatem coram
nobis facie ad faciem repertum a collacione || amissione
perpetuacione distraccione et alienacione earundem pos-
sessionum, Item annotatos nobiles de Szeredahel et de
Peterfalua similiter || facie ad faciem coram nobis reper-
tos ab occupacione reobtencione perpetuacione et se-
quavis arte uel ingenio seu machinacione || in eadem
intromissione factis uel faciendis prohibuit contradicendo
et contradixit inhibendo publice et manifeste coram
nobis || vigore presencium mediante, vnde ipse facta
huiusmodi protestacione et prohibicione presentes a
nobis dicto Conuentu seu fratribus || in annotato Mo-
nasterio sancti Jacobi deo Jugiter famulantibus postu-
lavit, quas nos eidem concessimus communi Iusticia ||

requirente, Datum octavo die festi Inuencionis sancte Crucis, anno domini M^{mo} CCC^{mo} LXXX^{mo} secundo.

K i v ü l: Pro Conuentu Monasterij sancti Jacobi || de *Selizio*, contra Religiosum virum || dominum fratrem Thomam abbatem Monasterij predicti. Item *Deers* et alios interius || conscriptos, super quadam conpositiua || ordinacione interius expressa predicto Mona- || sterio multum nociua, per eisdem abbatem || ac alios intrascriptos facta protestatoria pariter et prohibitoria.

XLV.

A LIPTAI ÉS A TURÓCI REGESTRUM.

— 1391. —

A XIV. század utolsó negyedében Liptó és Turóc vármegyében, sőt részben Zólyomban és Árvában is nagy zavarok keletkeztek a birtokjogi viszonyok terén. Egyes nemesek a hiteleshelyek és világi hatóságok előtt ez ideig soha nem látott, ismeretlen okleveleket mutattak fel és ezekre, a régi birtokjogi viszonyokkal merőben ellentétes tartalmú oklevelekre, hivatkozva birtokostársaikat közismert, ősi, gyökeres jogaikban háborgatták. A jogaikat féltő birtokosok tiltakoztak a háborgatások és a szándékolt jogbitorlások ellen. Liptó vármegye alispánjának közbeléptével megállapították, hogy a felmutatott oklevelek koholtak, sőt a hivatalos vizsgálat folyamán, 1390-ben sikerült leleplezniök a hamisítót is. A bűnös, a fentjelzett zavarok előidézője Liptai Domen unokája, Domenfalvi vagy Madácsfeldi Benedek fia, János deák volt, ki az oklevél- és pecséthamisítást keresetszerűleg űzte és hamisítványait jó pénzért forgalomba hozta. A megye hatósága János deák madácsházi (máskor Domen- vagy Madachfelde, ma Madocsán) kúriáján,ládájában is temérdek hamisított királyi, káptalani és konventi oklevelet s pecsétet talált. Korábban forgalomba hozott hamisítványainak jegyzékeit szintén meglették. Mindezt felvitték Budára és bemutatták Zsigmond királynak. A király és országnagyjai előtt felolvasott hamisítványokat lepecsételve átadták Bebek Imre országbíró- és liptai főispánnak, hogy azokat Liptó és Turóc megye közönségének mutassa be. Ennek megtörténtével a fej- és jószágvesztésre ítélt János deákot Liptó vármegye alispánjának,

szolgabíráinak és a megye közönségének jelenlétében — úgy látszik, hamisítványaival együtt — még az 1390. évben máglyán megégették. Emlékét átok kísérte („Johannes litteratus maledictae memoriae”). Zsigmond király pedig talán még ugyanezen évben a két megye területén általánacs oklevélvizsgálatot rendelt el, s végrehajtásával Bebek Imre országbíró, Liptó vármegye főispánját bízta meg. Az országbíró 1391. szeptember havára Liptó megye részére Boldogasszonyfalvára (ma Szentmária), Turóc megye részére pedig Szentmártonba megyei közgyűlést hirdetett és megparancsolta, hogy ezekre a két megye minden birtokos nemese hozza el birtokjogait, kiváltságait vagy mentességeit igazoló összes adomány- vagy egyéb gyökeres okleveleit. Az okleveleket az országbíró a megyék tisztikarából és esküdt nemeseiből összeállított bizottságok segítségével egyenként megvizsgálta és tartalmuk rövid kivonatával a címül írt két regestumba foglaltatta. A Liptai Regestrum 84, a Turóci 71 fejezetből áll, a kettő együtt mintegy 440 bemutatott, középkori oklevél kivonatát (*regesta*) tartalmazza. A legrégebb két, átiratban bemutatott, oklevél az 1230. évből kelt, a legújabbak 1391-ből. A két megye bizottsága előtt részint eredetiben, részint átiratban felmutatott oklevelek közül 177 a XIII. századból való volt, a többi pedig XIV. századbéli. A Liptai és a Turóci Regestrumot két-két eredeti példányban állították ki. Mindkettőnek egyik példányát a budai tárnoki házban helyezték el; ezek a török időkben elpusztultak. A másik két példány a két megye hatóságának adatott át levéltáraikban való megőrzés végett. Ezek a mai napig eredetiben fennmaradtak.

A Liptai Regestrum 16 hosszában összehajtott, félv nagyságú hártylevélből áll, de csak tizenkettőfél levele (1^a — 12^a l.) van beírva. A 12^b — 16^a lapok üresen maradtak, a 16^b lapon XVII—XIX. századi feljegyzések és jelzetek olvashatók. A hártyaívet alul sodrott piros selyemfonál tartja össze, amelyen Bebek Imre országbíró pecsétjének kis töredéke függ.

A Turóci Regestrum 10 negyedréti levélre terjed, s mind a 20 lapja be van írva. A leveleket felül hártyszalag,

alul zöld selyemzsinór tartja össze, amelyről Bebek Imre országbírónak kissé töredezett szélű pecsétje függ. A Magyar Nemzeti Múzeum levéltára mindkét emléknek teljes fényképi hasonmását őrzi.

A Liptai Regestrumot Erdy János közölte először a Magyar Tört. Tár IV. köt. (1857.) 3—42. l.-ján, a Turóc it pedig Engel János Keresztély „Monumenta Ungrica” c. Bécsben 1809-ben megjelent műve 57—103. l.-ján, mindketten hibás és hiányos újkori másolatokból. A két emléket az eredeti példányokból Horváth Sándor adta ki a Tört. Tár 1902. évf. 1—57. és 194—230. l.-ján és különlenyomatban is. *Ua.*-tól: Regesták a liptói és turóci registrumhoz (1230—1391.). Tört. Tár 1904: 74—96, 240—65 és 356—75 és különlenyomatban is. L. még *ua.* szerző következő értekezéseit: Az „átkosemlékű” János diák leszármazása. Turul 1905: 34—5; A liptói registrum. Századok 1909: 816; Még egyszer az „átkos emlékü”, Századok 1910: 817, 1911: 216. Horváth cikkeire Kubinyi Miklós következő értekezéseivel válaszol: Az „átkos emlékü” János deák. Századok 1910: 701; Még egyszer az átkos emlékü. Századok 1911: 215; „Még egyszer az átkos emlékü” válasz Horváth Sándornak a „Századok” 1910. évi decz. havi füzetében ily címen megjelent cikkére. (Kézirat helyett.) Budapest, 1911. Vö. Melich János: Mohamedán-török személynevek Turóc megye XIII. századi nemességénél. MNy. 1926: 196—203; Mályusz Elemér, Turóc megye kialakulása. Budapest, 1922.

*

Szemelvények a Liptai Regestrumból:
3b l. (18. §.) Super possessione libule [!] /

Item Nicolaus filius *philpus* de *libele* exhibuit nobis tres || litteras priuilegiales vnam Capituli ecclesie *Strigoniensis* super donacione || possessionis *libele* vocate in concambium alterius possessionis || *Likua* uocate per dominum *Karulum* regem *Saad* filio *My-*

lath || *philpus* Martino et *Georgio* filijs eiusdem *Anda* et *Jako* || filijs *Petri* *Georgio* et *Mathe* filijs eiusdem *Anda Lachk* || *Nicolao* et *Petro* filijs ipsius *Jako* *Nicolao* et *Anda* filijs *Patuch* || facta sub anno gracie M^o CCC^{mo} quadragesimo primo emanatam / Et || aliam Capituli *Scepliensis* sub anno domini M^o CCC^{mo} quadragesimo || octavo confectam pretactas litteras Capituli *Scepliensis* transcribentem || Terciam uero domini *lodouici* pridem regis *Hungarie* duobus || sigillis eius pendentibus duplicibus sub anno gracie M^o || CCC^{mo} quinquagesimo quarto exortam similiter prescriptas litteras Capituli || *Strigoniensis* verbaliter in se transcribentem et confirmantem veras || iusta [!] et legitimas asserens plures non habere / ||

5a l. (30. §.) Super *Benefalua* condicionali

Item *Nicolaus* filius *Petri* de *Benefalua* exhibuit nobis || qualdam duas litteras vnam domini *ladislai* regis priuilegiam || super donacione libertatis *Jobagionum* de *lipto* per eundem || *Ladislauum* regem *Martino* et *Bene* filio *Zenche* facta || anno domini M^o CC^{mo} LXXX^{mo} septimo / decimo Kalendas aprilis || regni autem sui anno sextodecimo emanatam Et aliam domini || *Karuli* regis in festo beati *Nicolai* confessoris anno gracie M^o, || CCC^{mo} quadragesimo emanatam pretactas litteras domini *ladislai* regis || confirmantem iustas et ueras asserens plures non habere ||

5a l. (32. §.) Super *Ilochfeu* condicionali

Item *Laurencius* filius *Martini* dicti *Korch* exhibuit nobis quoddam || priuilegium *Conuentus* de *Turoch*

super donacione cuiusdam || terre condam domine
Aka in superiori parte ville maioris || *Bobroch* vocate
 penes fluuium *Jaloch* existentis per eandem || domi-
 nam Martino filio *Panelte* et filijs suis de consensu ||
 et voluntate magistri *Danch* Comitris *Zoliensis* facta
 In || quindenis festi Nativitatis beati Johannis Bap-
 tiste Anno domini || M^o CCC^{mo} decimo septimo exor-
 tum verum et iustum asserens || nullas plures litteras
 se habere

5b l. (33. §.) Super quinta parte possessionis || *Raztoka*
 alio nomine *Bobroch*

Item Johannes filius *Myko* et Blasius filius Thome
 de *Roztoka* || in suis et fratrum eorum personis exhi-
 buerunt nobis quosdam tres litteras || priuilegiales
 (unam) super assignacione seu dacione quinte partis
 tocuis || possessionis eorum in districtu *Lipto* existen-
 tis acquisiticie per filios || *Domithka* Dionisium filium
Mark et quosdam alios fratres eorundem || Paulo et
Myko filijs *Aladarij* Martino filio *Sepere* || Stanizlao
 filio *Seleu* Paulo filio eiusdem *Gorch Bethlem* || Ma-
 theo filijs *Serephil* Thome Stephano Matheo *Mark* ||
 et *Jan* filijs *Beud* tradita feria tertia proxima post
 festum || Nativitatis domini anno eiusdem M^o CCC^{mo}
 tricesimo sexto emanatam || Et aliam Capituli *Scep-*
liensis in castino festi beati Bartholomei || apostoli
 anno domini M^o CCC^{mo} quadragesimo super arbitra-
 tiuo || decreto diuisionis possessionis *Bobroch* in quin-
 que partes inter || *Radon* et Demetrium ab vna et
Aladarium filium *Supere* || Teodorum et *Stepko* parte

ab altera fieri debende emanatam || Terciam uero Comitis Jacobi de *Scepus* olim similiter Judicis || Curie regie super adiudicacione pretacte quinte partis dicte possessionis || *Roztoka* sedecimo die octavarum festi beati Mychaelis Archangeli || anno domini M^o CCC^{mo} septuagesimo quarto exortam veras || et iustas asserens plures non habere exceptis tenore earundem. ||

5b l. (34. §.) Super possessione *Byhorfyaytul* /

Item Stephanus filius *Iwanka* Mychael filius *Behar* et Johannes || dictus *Nemes* cum fratribus eorum exhibuerunt nobis qualdam quatuor || litteras vnam Clementis curialis Comitis de *lipto* super dimicacione || duelli et reformatione cuiusdam pacis super quadam terra inter || villam *Bobroch* et villam *Tarnoch* adiacenti sine anno || secundo die sancti Nicolai confessoris Tres uero domini Ladislai regis duas videlicet in || anno domini M^o CC^{mo} LXXX^{mo} tercio et terciam sine anno omnes || super restitutione particule terre predicte emanatas veras et iustas, || asserens nulla plura Instrumenta se habere ||

6b l. (42. §.) Super *vezueres*

Item magister Andreas filius *Bogo* in sua et fratrum ac filiorum suorum || personis exhibuit nobis duas litteras vnam domini ladislai olim regis || Hungarie super resignacione possessionum *Nadald vezuerys* et *Magyer-* || *salu* vocatarum quarto die post festum Natiuitatis beate virginis sub anno || domini M^o CC^{mo} LXXX^{mo} quinto Et aliam domini Andree

regis sub || anno domini M^o CC^{mo} Nonagesimo tercio emanatas transcribentem et || confirmantem in se continentem [!]¹ tenorem quarundam litterarum priuilegialium || olim domini *Bele* regis super collacione cuiusdam planiciey terre || *vezuerys* appellate continentis in se de terra arabili circa aratrum || per ipsum dominum *Belam* regem Comiti *Bagamerio* facta anno || dominice incarnationis M^o CC^{mo} sexagesimo tercio regni autem sui || anno vigesimo octavo confectarum efficaces et veras ||

7a l. (50. §.) Super possessione *Zenthpeter* et aliarum subscriptarum

Item Gregorius et Iadislaus Egidius et *Sandur* filij Nicolai || filij Alexandri de sancto Petro exhibuerunt nobis quoddam || priuilegium domini *Iodouici* regis duobus sigillis suis || pendentibus vno videlicet in partibus *Bozne* deperdito / et || alio nouo consignatum super noua donacione possessionum || *Zenthpeter Tornalya Jemnek Zenthlylek Chichko-teleke Daml-teleke Vayrylou* et medietate possessionis || *Vytari-syaylyle* [?]² nuncupatarum quarum inuencionis priuilegium || pristinum ignis incendio exustum fore predicto domino || *Lodouico* regi Nicolaus filius Alexandri in sua Item || Petri et Andree fratrum

¹ Hibás fogalmazás: „transscriptive et confirmative in se continentem” helyett.

² *Horváth Sándor* két esetben is (50. és 51. §) „*Vycari-syaylyse*” alakban olvassa és írás hibának tartja „*Vycaris-fyaylyse*” helyett.

suorum personis querulose dixisset || eidem per ipsum
dominum *lodouicum* regem facta anno ||

7b l.

domini M^o CCC^{mo} sexagesimo / octavo Kalendas Julij
regni autem sui Anno || decimo nono exortum, efficax
et verum asserens in facto earundem possessionum ||
nullas plures se habere / Exhibuerunt etiam quosdam
litteras patentes || eiusdem domini *Lodouici* regis su-
per donacione fori in dicta possessione || *Zenthpeter*
celebrare consueti per eundem dominum *lodouicum*
regem || facta in festo conuersionis beati Pauli apos-
toli anno domini M^o CCC^{mo} || sexagesimo tercio con-
fectas similiter veras. ||

11a l. (77. §.)

Item Mychael filius Gregorii de *Parilhaza* exhibuit
nobis || quosdam litteras Conuentus de *Turoch* priui-
legiales || super extradacione quarte filialis per Pau-
lum et Petrum filios || Nicolai Marcum filium *Benech*
et Johannem filium *Deseu* de || possessione ipsorum
Parilhaza predicta *Ilak* et B[riccio] filijs Stephani ||
ac Nicolao filio Petri necnon *Phile* filio Gregorij et
Mychaeli || filio Stephani cum possessionaria dacione
facta secundo die festi decollacionis || beati Johannis
Baptiste in anno domini M^o CCC^{mo} quinquagesimo ||
emanatas iustas et ueras asserens plures non habere ||

Szemelvények a Turóci Registrumból:

1b l. (4. §.) Super possessione *Wyfalu*

Item Dominicus filius *Karuli* de *Wyfalu* exhibuit nobis quoddam priuilegium domini Ladislai regis super donacione || et legitima staturacione ac metarum ereccione terre *Wyfalu* vocate in Comitatu de *Thuroch* existentis || per ipsum dominum Ladislaum regem *Muryn* filio Gregorij factis, Anno domini M^o CC^{mo} septuagesimo secundo regni || autem sui anno primo confectum asserens plura non habere.

2a l. (10. §.) Super possessione *Ruthk.*

Item Ladislaus et Georgius ac Michael dicti *Fees* de *Ruthk* exhibuerunt nobis qualdam sex litteras vnam domini || Ladislai olim regis Hungarie / super restitucione et resignacione cuiusdam terre *Ruthk* vocate per ipsum dominum || Ladislaum regem *Stark* Paulo et Nicolao *Dechk Bogomel Hana* Jacobo *Iwan Myko Chama Ma-||lich*, *Wythk Bench Nemethlen Liptow* et *Dumk* facta / in octavis festi beati Jacobi apostoli anno || domini M^o CC^{mo} octagesimo quinto patenter emanatam / Aliam domini *Karuli* olim similiter regis Hungarie || similiter super restitucione predictae terre *Ruthk* vocate per eundem dominum *Karulum* regem *Lorando Ectori* || et Johanni eorundemque cognatis et proximis quibus conuenit facta in festo beati Luce Ewangeliste / anno domini M^o || CCC^{mo} Quadragesimo confectam Terciam domini *Lodouici* pridem pijissimi regis Hungarie / Anno domini

M^o CCC^{mo} || lexagesimo nono priuilegialiter confectam / pretactas litteras domini *Karuli* regis patentes transscribentes et confirmantes ||

2b l.

Quartam Capituli ecclesie *Strigoniensis*, Anno domini M^o CCC^{mo} octuagesimo septimo exortam, tenorem prescriptarum, || litterarum ipsius domini *Ladislai* regis patencium in se transcriptiue continentem, Quintam vero et sextam Comitum || *Stephani Bubečk olmi* [!]³ similiter *Judicis Curie regie* priuilegiales super adiudicatione dicte possessionis *Ruthk* || vocate ambas sub vno sensu [et forma]⁴ verborum sedecimo die octavarum festi beati *Michaelis Archangeli* Anno || domini M^o CCC^{mo} lexagesimo exortas / veras et iustas Asserentes plures non habere.

3a l. (16. §.) Super terris duarum villarum, *Prebouch*.

Item *Johannes filius Myke* et *Ladislaus filius Johannis* exhibuerunt Quasdam quinque litteras, vnam olim domini *Andree* regis patris || domini *Bele* regis, super collacione terrarum duarum villarum nomine *Prebouch* ad vsum decem aratorum suficiencium || per ipsum dominum *Andream regem Radon* Comiti facta sub anno gracie M^o CC^{mo} tricesimo quinto regni autem sui anno || tricesimo secundo priuilegialiter emanatam / Et aliam domini *Lodouici* pridem felicis

³ olim helyett.

⁴ Alápontozással kihagyva.

regis Hungarie super restitucione || et resignacione predictarum terrarum *prebouch* vocatarum per ipsum dominum *lodouicum* regem Stephano litterato filio Johannis ac *Myke* et *Ladislao* || fratribus eiusdem facta sub anno gracie M^o CCC^{mo} quadragesimo quarto feria secunda proxima post octavas festi corporis xpi [Christi] patenter || emanatam Terciam Conuentus de *Turoch* super vendicione medietatis cuiusdam prati inter fluuium *Blathnycha* || et Riuulum *Rakouch*, adiacentis, per Abraham filium *Chernyk* Benedictum et pongracium filios *Ilow* ac || *Lucas* filium *Barthor* [!] pro quinque marcis finj argenti Benedicto et paulo filijs *Madach* Johanni et *Desk* || filijs *Myke* *Zubracha* filio Tobie petro et *Tompos* filijs philipi et Nicolao filio *Walkan* facta anno || domini M^o CCC^{mo} vigesimo sexto priuilegialiter confectam, Quartam *Ladislai* prepositi ecclesie *Chanadiensis* Comitum || Capelle et secretarij Cancellarij condam domini *lodouici* regis secundo die festi sancte Trinitatis, Anno domini || M^o CCC^{mo} quinquagesimo tercio super tradicionem cuiusdam particule possessionarie possessioni *prebouch* contigue et commetaneae || per Benedictum filium *Andree* paulum filium *Abraham* *Lucasium* filium *Bathor* et Nicolaum dictum *Rauaz* || filium *Ewzen* de *Rakouch* eodemmodo prout patres ipsorum antecessores ipsorum filiorum Johannis dedissent Stephano || litterato filio *Myke* *Ladislao* et Johanni filijs Johannis de *prebouch* in perpetuum facta, confectam, Quintam dicti || Conuentus de *Turuch*, Octavo die quindenarum festi Natiuitatis beati Johannis baptiste, anno

domini M^o CCC^{mo} LX^{mo} || quarto super legitima ftatucione quarundam duarum villarum *prebouch* vocatarum ad litteratorium mandatum domini *Lodouici* || regis Stephano filio Johannis et fratribus suis nullo contradictore apparente facta, emanatam, veras et Iuftas afferentes || adhuc plures plura [!] habere que nondum forent in manibus eorum. —

5a l. (28. §.) Super *vdwarcz* alio nomine *Kolluth*⁵

Item Paulus et Andreas filij *Kofuth* de *vduarch* / exhibuerunt nobis quasdam litteras nostras affirmatorias super facto || fubtraccionis vniuerforum litteralium eorum Instrumentorum factum dicte poffeffionis eorum *vduarch* tangencium feptimo || die congregacionis noftre generalis vniuerfitati nobilium Comitatus de *Turuch* feria quarta proxima ante feftum beati Michaelis || Archangeli in villa *Zenthmarton* ex regio edicto, anno domini M^{mo} CCC^{mo} Nonagesimo primo emanatas, Iuftas et || veras afferentes plures non habere.

6b l. (42 §.) Super *Muchna* et *Chechen* [!],

Item Paulus filius Blafij et Stephanus filius *Gyule* exhibuerunt nobis / quasdam, quinque litteras, vnam || domini Pauli prepositi et Conuentus de *Turuch* fuper erectione metarum poffeffionis *Muchna* vocate || in fefto beate Margarethe virginis et martiris, anno domini M^{mo} CCC^{mo} quinquagesimo octavo priuilegiali-

⁵ A cím XVI. századi írással.

ter || emanatam / Et aliam Comitum Thome olim [!] [limiliter]⁶ Judicis Curie regie super adiudicacione || possessionis *Muchna* vocate et metali separacione eiusdem ab alia possessione Johannis filij *Bene* || similiter *Muchna* appellate pro Johanne filio *Karaz Gyula* filio Pauli *Endre* filio *Boda* || *Batyz* et Thoma filijs *Olka* legitime factis vigesimo secundo die octavarum festi beati Georgij martiris || Anno domini M^{mo} CCC^{mo} quinquagesimo secundo priuilegialiter confectam / Terciam domini *Lodouici* pridem || pijllimi regis Hungarie duobus sigillis eiusdem, vno videlicet in regno *Bozne* deperdito et alio || nouo pendentibus consignatas, anno domini M^{mo} CCC^{mo} sexagesimo nono, sexto Kalendas mensis aprilis || regni autem sui, anno decimo octavo priuilegialiter exortam, tenores quarundam litterarum priuilegialium ||

7a l.

prepositi et Conuentus de *Turuch* super legitima Itatucione possessionum *Muchna* et *Chepchen* vocatarum per ipsum || dominum *Lodouicum* regem Blasio filio pauli *Endre* filio *Boda* Johanni filio petri Nicolao filio pauli Abrahe || filio Abrahe et *Batiz* filio *Zaleyh* in concambium possessionis eorundem *Chamako* vocate perpetuo date et [collate]⁷ || tradite feria tertia proxima post quindenias festi pasche domini

⁶ Az „olmi“ olim helyett áll; a „similiter“ alapontozással kibagyva.

⁷ Athúzva.

anno eiusdem M^{mo} CCC^{mo} quadragelimo tercio emanatam || verbaliter in se confirmatiue et transscriptiue habentem / Quartam eiusdem domini *Lodouici* regis Iudici et Juratis ac || vniuersis Ciuibus de *Cremnicha* super restitutione et remissione vnius dictarum possessionum per ipsos occupate preceptorie || directam, in festo beatorum Simonis et Jude apostolorum, anno domini M^{mo} CCC^{mo} sexagesimo septimo patenter emanatam, || Quintam vero et vltimam Egidij prepositi et Conuentus de *Turuch* super separatione et metarum erectione dictarum || possessionum *Muchna* et *Chepchen* vocatarum a parte terrarum *Caltri Baynouch* nuncupati, facta / sub anno || domini M^{mo} CCC^{mo} sexagesimo octavo priuilegialiter confectam, veras et iustas asserentes plures non habere. —

9a l. (60. §.) Super quarta filiali in *vendeg* /

Item petrus filius pauli de *vendeg* exhibuit nobis quasdam litteras Conuentus de *Turuch* priuilegiales super extradacione || quarte filialis, per Johannem filium *Zenche* de *vltrathuruch*, domine Agathe sorori sue facta / secundo die festi Natiuitatis beate virginis anno domini M^{mo} CCC^{mo} quinquagesimo secundo, emanatam, veras et iustas asserens plures non habere. —

XLVI.

ZSIGMOND KIRÁLY PARANCSA
NÉMELY NAGYKÚNSÁGI SZÁLLÁSOK VISSZA-
BOCSÁJTÁSA TÁRGYÁBAN.

— 1395. —

Zsigmond király megparancsolja Dobozi Miklósnak, a kúnok albírájának, hogy a Jakab fiai és Chúnegyházi János fiai kún nemesektől jogtalanul elfoglalt (nagykúnsági) szállásokat bocsássa vissza tulajdonosaiknak. Eredetiye hártván a gr. Csáky családnak a Magyar Nemzeti Múzeumban letett levéltárában: Kassai rész. Fasc. 447. No 16. Jó kiadása: *Gyárfás István*, A jászkunok története III, 525—6; több hibával közli még az Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez. Bpest, 1919. I. köt. 1. rész 174 is. Az oklevélben felsorolt kún szállások nagy részének fekvését meghatározza *Gyárfás* i. m. III, 109—13.

propria commissio domini nostri Regis.

Sigilmundus dei gracia Rex Hungarie Dalmacie Croacie etc. Marchyoque Brandenburgensis etc. fideli suo magistro Nicolao de *doboz* viceJudici *Comanorum* per magnificum virum dominum Nicolaum de *Kanyla* magistrum *Tauarni-* || *corum* nostrorum constituto vel eius vices gerenti, Salutem et gratiam. Datur nostre inteligi maiestati quod vos pridem possessiones Nicolai Thome et Ladizlai filiorum Jacobi *Chonkaze(n)thmiclos Kyzsalas* [!] *Chorbaianofzalala*

Homokzalas || *Belemihalzalala* vocatas, necnon possessiones eorundem, ac Jacobi Laurencij et Ladizlai filiorum Johannis de *Chuneghaz* nobilium *Comanorum* nostrorum *Wyzalas Olunepe Kolbazzalala Abchyzalas* et *pohamora* appellatas || occupassetis, et occupatas detinetis minusiulte Quare fidelitati vestre firmiter precipiendo mandamus quatenus, vobis presentibus omni dissimulatione postposita predictas possessiones per vos vt premittitur occupatas, iamdictis Nobilibus || *Comanis* nostris pacifice remittere et resignare debeatis manus vestras de eisdem excipientes pereisdem vti prius sic et nunc possidendas et tenendas. Nos enim super hijs cum ipso magistro *Tauarnicorum* nostrorum que in pre- || missis fuerint agenda et expedienda, post felicem eius reuersionem de presenti suo itinere liendam tractando rectificabimus et disponemus, presentes post lecturam reddi Jubemus presentanti. Datum *Cybinij* feria || quinta proxima post dominicam Oculi, Anno domini M^{mo} CCC^{mo} lxxxx^{mo} quinto. —

A hátára nyomott peccét töredékei alatt:
propria commissio domini nostri Regis.

UGOCSAVÁRMEGYEI GONOSZTEVŐK
LEVELESITÉSE.

— 1409. —

Perényi Péter, a székelyek és Máramaros vármegye ispánja a Szatmár és Ugocsa vármegye nemeseivel Csengeren királyi parancsra ezen célból tartott közgyűlésen az Ugocsa vármegye alispánja, 4 szolgabírája és 12 esküdt bírása által megnevezett latrokat és gonosztevőket fej- és jószágvesztésre ítéli, proscribálja azaz levelesíti. Kívül 4 rányomott gyűrűspecséttel megerősített papirosoklevél a br. Perényi családnak a Magyar Nemzeti Múzeumban letett levéltárában.

Nos petrus de *peren* alias Comes *Siculorum* et inter ceteros honores Comes *Maramorufiensis*, Memorie commendamus Quod cum nos regia cellitudo multiplicatis malefactoribus et regni sui depredatoribus ad celebrandas Congregaciones generales sua regia || auctoritate monitum destinasset Nosque inter ceteros Comitatus vniuersitatis Nobilium et aliorum cuiusvis status et condicionis hominum in *Zathmariensi* et de *ugucha* Comitatus pro conpessendis furibus et latronibus ac quibullibet malefactoribus extirpandis || feria secunda proxima post festum beati Michaelis archangeli ex speciali regio edicto prope villam *Chenger* ipsam Congregationem celebrassemus generalem in

ipsaque Congregacione nostra per vniuersitatem Nobilium dicti Comitatus de *vgucha* Georgium filium || Stephani de *Charnauoda*, Dominicum de *fanchyka*, Benedictum filium *Zoardy* de *ardo* Georgium de *Zyrma*, Petrum de *Safuar*, Johannem filium Egidy de *Daboch*, Nicolaum filium ladislai de *Gachyal* Gregorium filium ladislai de *Buken* Nicolaum dictum || *Kun* de *Rosal* Andream filium ladislai de *heten*, Jacobum filium Nicolai de *Charnauoda* et Georgium filium Valentini de *Chathohaza* pro Juratis assessoribus nobis petiuillemus assignari, Tandem ijdem Jurati assessores vnacum Johanne filio Martini de || *Wyhel* vicecomite ac *frank* de *Ewzeudfalua* andrea de *laaph* Gregorio filio Johannis de *Buken* et ladislao de *heten* Judicibus nobilium eiusdem Comitatus ad fidem eorum deo debitam fidelitatemque domino nostro regi et sue sacre Corone || regie conseruandam, In eo vt cunctis Iusticiam obseruarent veritatem non opprimerent fallitatemque non rectificarent, sed quolibet malefactores nobis nominatim enarrarent tacto dominice crucis ligno nobis prestitam habito inter se deliberatiuo || tractatu Blasium dictum *Nemes* Nobilem de *peterfalua* furem *Bayzath* furem vagabundum, Stephanum dictum *okos* in *akly* residentem *Jobagionem* Michaelis de eadem furem, paulum *Chorna* dictum filium dominici de *heten* furem Petrum || *Peech* dictum filium dominici *Garzo* de *Orozy* furem Thomam *Chomozlo* dictum *Jobagionem* Emerici et ladislai filiorum dominici de *Orozy* in eadem commorantem furem, ladislaum dictum *Wrdugh* post vxorem suam in *peterfalua* residentem

furem || et conbultorem domus, dionilium dictum *Chonka* furem vagabundum, Georgium dictum *Chonth* furem vagabundum, Thomam dictum *varga* furem vagabundum, Petrum *Bolond* dictum Nobilem de *Rakuch* furem et hospitem || furum Petrum dictum *Balicha* Nobilem de eadem *Rakoch* furem et hospitem furum Egidium paruum Jacobum *Scekel* Blasium *Korontal* Andream paruum *Jobagiones* Elie de *Rakuch* in possessione sua *Bilke* vocata in Comitatu de *Beregh* || existenti residentes fures latrones ac follores domorum ipsa mala in dicto Comitatu *vgucha* perpetrantes Blasium *Jofyp* dictum furem vagabundum Johannem similiter *Jofyp* fratrem eiusdem Blasij furem vagabundum, Benedictum confimiliter *Jofyp* || fratrem eorundem furem vagabundum Benedictum dictum *Hench* furem vagabundum Blasium *Sarkan* albertum fratrem eiusdem fures vagabundos, andream dictum *Tanchos* furem vagabundum, ladislaum *fyntha* dictum in possessione nostra *ardo* || vocata commorantem furem Blasium *Kancha* dictum in possessione nostra *Terebes* vocata residentem furem petrum dictum *Zaaz* in possessione nostra *Zewlus* vocata commorantem furem Stephanum dictum *akaztho* *Jobagionem* ladislai rufi || de *Theodorfalua* in eadem residentem furem valentinum dictum *Bibay* furem vagabundum Stephanum filium Cosme *Jobagionem* ladislai filij Johannis de *athya* in possessione sua *Wzka* residentem furem Nicolaum filium Johannis filij Simonis || *Bani* de *Meggyes* hospitem furum et latronum Jacobum filium Michaelis in possessione nostra *Gyulay* vocata com-

morantem furem Johannem *Tusa* dictum *Jobagionem*
 fabiani de *Orozy* in eadem residentem furem Paulum
Sarga dictum *Jobagionem* || nostrum in possessione
 nostra *Terebes* residentem furem, Demetrium *Vince*
 dictum furem vagabundum Johannem dictum *Chewrch*
Jobagionem nostrum in possessione nostra *Zazfalu*
 vocata commorantem furem Ladislaum dictum *fazekas* ||
Jobagionem Thome literati de *Buken* in eadem resi-
 dentem furem Petrum filium Mathie de *Daboch* latro-
 nem ac interfectorem Demetrii filij Michaelis *Zaaz*
 et Thomam *Barla* dictum in *Komyath* residentem
Jobagionem || Nicolai *Kun* de *Rosal* furem et hospitem
 furum publicis furibus et latronibus ac malefacto-
 ribus et nociuis hominibus nominantes, ad debitam
 vindictam proscriptorum, supportandam nobis in eorum
 regesto assignarunt, quiquidem proscripti || malefactores
 in sue culpabilitatis indicium a facie Juris et Justicie
 se penitus absentantes ad eandem Congregationem
 nostram venire vel mittere et Juri parere non curarunt,
 vnde cum eidem vicecomite, Judicibus Nobilium || ac
 Juratis assessoribus prescripti Comitatus de *vgucha*
 pari arbitrio eisdem proscriptos nominantes in capitali
 sententia et amissione omnium possessionum, proprie-
 tatumque et bonorum ipsorum vbilibet intra ambitum
 dicti regni ipsos || solus proprie et precise concernen-
 cium vigore presencium decreuimus et commisimus
 conuictos extitisse et ne ipsorum proscriptorum male-
 factorum numerus augetur, sed ipsi potius de regno
 euellerentur commisimus vt vbicumque || et apud
 quoscunque tam in Tenutis Castrorum et Ciuitatibus

quam in liberis villis regalibus et reginalibus ac possessionibus Nobilium ijdem proscripti malefactores aut singillatim quispiam eorundem per quoscunque vel per quemcunque || poterunt reperi, extunc eisdem quilibet, suspendendi, interficiendi et quolibet supplicio ferendi ac bona et res ipsorum quallibet pro se habendi et referuandi habeat facultatem nec quispiam ex proximis et generacionibus || eorundem proscriptorum super interfectoibus et ablatoibus bonorum suorum contra interfectores eorundem materiam questionis valeat sulcitare aliqualem, preterea quicumque Nobilium vel alterius cuiusuis status hominum ipsis || proscriptis malefactoribus hospitalitatem prebuerint penam eorundem proscriptorum supportabunt Nos itaque dicti vicecomes et Judices Nobilium predicti Comitatus de *Vgucha* premisse Congregacioni ipsius Petri de *Peren* || interfuimus et omnia premissa cum eodem communi consensu ordinantes in horum omnium testimonium, sigilla nostra Juxta sigillum ipsius Petri de *Peren* duximus presentibus apponenda. Datum sexto die Congregacionis || nostre antefate in loco memorato Anno domini Millesimo Quadringentesimo Nono.

K í v ü l egykorú írással: *Wgucha*. XVII. századi írással: Holmy publicus Malefactorok ellen valo vegezes.

XLVIII.

MARÓTHI JÁNOS MÁCSAI BÁN TILTA-
KOZÁSA.

— 1418. —

Gut-Keled nemzetségbeli Maróthi János mácsai bán a csanádi káptalan előtt a maga és fia László nevében eltiltja a szomszédos nemeseket arad-, békés-, bihar- és zarándmegyei birtokainak illetéktelen használatától. Hártyára írt eredetijét a Magyar Kir. Országos Levéltár Dl. 10,711 sz. alatt őrizi. Hibás kiadása: *Haan Lajos*, Békés vármegye hajdana, II. Diplomatarium Békessiense. Pest. 1870. 45—48. Az oklevélben szereplő helyneveket l. *Csánki*, Magyarország. tört. földr. I, 636, 660, 753 és 786. a Maróthi család birtokai közt.

Nos Capitulum ecclesie *Chanadiensis* Memorie commendamus Quod Vir magnificus dominus Johannes de *Maroth* alias *Banus Machouiensis* coram nobis personaliter constitutus sua et Ladislai filij sui in personis per modum protestacionis nobis significavit eomodo, Quod Ladislaus filius abrahe de *Gerla* Stephanus || Emericus et Ladislaus filij Nicolai filij eiusdem abrahe de eadem Nonnullas terras arabiles vluales prata fenilia Siluas aquas piscinas et alias vtilitates ad possessiones eorundem videlicet *Bekes. Dether. Beren. Gywr. Keth hegyes Zenthalbert Kenderes Chapchallya || Deche Tewelgh Zwghalom*

Iraz, Chwkmew Zekched et Buken vocatas in Comitatus de *Bekes* et *Byhoriensi* habitas pertinentes, Et quod *Stephanus Ladislaus* et *Johannes filij wayuode* ac *Laurencius filius Chaak* de *Nadab* necnon *Thomas* et *Ladislaus filij eiusdem Johannis*, quamplures || terras arabiles vsuales prata fenilia Siluas aquas piscinas et alias vtilitates ad possessiones eorundem domini *Johannis Bani* et *Ladislai filij sui* videlicet *Gywla, pyl. wary waratheghaz, Barazdafok Feketewhalom Decanhalma, vereleghaz, Ceklaleghaz, Kemermes* [!] || *Theglalhalom Kozorolhalom Bozoleghaz, Levkuleghaz Kwibly.* et *Kawas* vocatas in Comitatu de *Zarand* adiacentes pertinentes, Item *Johannes. Andreas. Erdeu Allexius dictus Syketh* petrus *Nicolaus Ladislaus* et *Georgius presbiter de Erdevhegh* multas terras arabiles || vsuales prata fenilia Siluas aquas piscinas et alias vtilitates ad possessiones eorundem domini *Johannis Bani* et *Ladislai filij sui Gywla Gyvrke Zenbenedek Kakvch Bozas Kozorolhalom Theglalhalom Kamaras Bellevyratos Tyzmoltelek Synkawelgye* || *Peterkvtha* alio nomine *Zannay Zantas abzakovtha Harumfylev Thomorchok* et *Kweghaz* vocatas in dicto Comitatu de *Zarand* pertinentes, Necnon *Ladislaus filius petri de wallan* plures terras arabiles vsuales, prata fenilia Siluas aquas. piscinas et alias vtilitates ad || possessiones eorundem domini *Johannis Bani* et *Ladislai filij sui* videlicet *Gywla. pyl wary Kezeveghaz Zenbenedek Kakvch Bozoleghaz Kozorolhalom* et *Levkuleghaz* vocatas in Comitatu de *Zarand* existentes pertinentes,

preterea alter Ladislaus filius Sebastiani de *Aytos*
 nonnullas terras || arabiles vsuales prata fenilia Siluas
 aquas piscinas ac alias vtilitates ad possessiones eorundem
 domini *Johannis Bani* et *Ladislai* filij sui videlicet
Gywla. Gyvrke Zenthbenedek, Kakwch Fazakaleghaz.
Apaty. Meggyeseghaz, Ragan, Benedekeghaza Bozoleghaz.
kerekeghaz halloseghaz || Gerendaseghaz et
harumlabow vocatas in Comitatu de *Zarand* pertinentes,
 Ceterum Nobiles de *Nemepyl* videlicet *anthonius*
 alter *anthonius* filij *Gregorij, Benedictus* et *Jacobus*
 filij *Iwan.* *Johannes* filius *Benedicti* et *Anthonius*
 paruus Ceterique de eadem multas terras arabiles
 vsuales prata fenilia Siluas || aquas piscinas et alias
 vtilitates quouis vocabulo vocitandas ad possessiones
 eorundem domini *Johannis Bani* et *Ladislai* filij sui
 videlicet *Gywla vary pyl. Kezyeghaz et waratheghaz*
 vocatas in Comitatu de *Zarand* pertinentes. Nichilominus
Johannes fyntha. *Ladislaus, Michael* et *Georgius*
 || dicti *Korom* de *Ews* ceterique Nobiles [de]
 eadem necnon *Michael Sal* de *Gylvach.* Nonnullas
 terras arabiles vsuales prata fenilia Siluas aquas
 piscinas ac alias vtilitates ad possessiones eorundem
 domini *Johannis Bani* et *Ladislai* filij sui videlicet
Gywla. vary. pyl. waratheghaz. Mykere || Erdevkuz.
fateleK Zalcho et Lapyreth vocatas in Comitatu de
Zarand pertinentes, postremo *Stephanus. Johannes.*
Jacobus. filij *petri. Nicolaus* filius *Johannis* et *Ladislaus*
 filius *Jacobi* de *Mylke.* plures terras arabiles
 vsuales, prata fenilia Siluas aquas piscinas ac fluuium
Kerefy exutraque parte || vsque possessionem *Kezy*

necnon alias vtilitates ad possessiones eorundem domini Johannis *Bani* et Ladislai filij sui videlicet *Gyvla vary pyl* et lignanter *Odormanthew. hordozegh Hethnyarrethe Gegmenthev Barazdafoka. Baroch Mykere Kydeghaz Bazyaltelek Fekethwhalom* || *Kozorohalom Vereleghaz Levkuleghaz Kemermes* [!] *Kamaras* et *Theglalhalom* in Comitatu de *Zarand* pertinentes, Denique Georgius *Beche* de *Egrehg* multas terras arabiles vsuales prata fenilia et alias vtilitates ad possessiones eorundem domini Johannis *Bani* et Ladislai filij || sui videlicet *Gyvla vary pyl* et *Kereghaz* in Comitatu de *Zarand* pertinentes, Porro *Anthonus Ilpan. Nicolaus. Thomas. et Michael* dicti *Kakas Nicolaus magnus. Jacobus Bothvs* et *Nicolaus* filius *Jacobi* Ceterique *Nobiles* de *Soklo*, Nonnullas terras arabiles vsuales fenilia ac alias vtilitates || ad possessiones eorundem domini Johannis *Bani* et Ladislai filij sui videlicet *Gyvla vary pyl Mykere. Erdevkuz Lapyreth Fatelek Zarcho Kydeghaz. Decanhalma vereleghaz Kemermes* [!] *Kamaras Kozorohalom Bozyaltelek Fekethwhalom Theglalhalom* et *Levkuleghaz* in Comitatu || de *Zarand* pertinentes, Et quod *Laurencius* de *Mayla* quamplures terras arabiles vsuales prata fenilia Siluas piscinas et alias vtilitates ad possessiones eorundem domini Johannis *Bani* et Ladislai filij sui *Faydas Hegenhaza Moroch. Zenthyanos* et *Zenthalberth* vocatas in dicto || Comitatu de *Zarand* existentes pertinentes. ymmo fluuio alby *Kyryly* intra metas dicte possessionis *Faydas* quedam *Molendina* pro se construi et edificari fecisset, Item

Emericus *Pathoch* et Johannes *Chura* plures terras
 arabiles vsuales prata fenilia Siluas aquas piscinas et
 alias || vtilitates ad possessiones eorundem domini
 Johannis *Bani* et Ladislai filij sui videlicet *Kerelthor*
Iregd Hozyoazo et *Palylele* vocatas in Comitatu
Orodiensi existentes pertinentes, Denique Mathias de
Chegeed multas terras arabiles vsuales prata fenilia
 Siluas et alias vtilitates ad possessionem eorum ||
Buken et predium *Kwnatelek* vocatas in Comitatu
Byhoriensi existentes. pertinentes, Ceterum Jacobus
 de *Hothy* et alij Nobiles de eadem, quamplures terras
 arabiles vsuales prata fenilia Siluas aquas et alias
 vtilitates ad possessiones eorundem domini Johannis
Bani et Ladislai filij sui || videlicet *Iraz* et *Buken*
 vocatas in predicto Comitatu *Byhoriensi* existentes
 pertinentes, Nichilominus Nobiles de *Torda* Nonnullas
 terras arabiles vsuales prata fenilia Siluas aquas
 piscinas et alias vtilitates ad possessiones eorundem
 domini Johannis *Bani* et Ladislai filij sui || videlicet
Zwghalom et *Chwkmew* vocatas in Comitatu de *Bekes*
 existentes pertinentes, Postremo Johannes. Thomas
 Blafius. Nicolaus et Gregorius de *Kamuth* ac alij No-
 biles de eadem Item Thomas Laurencius Michael
Bola. Jacobus et Thomas de *Chatar* ac alij Nobiles
 de eadem necnon || Gregorius et andreas de *Danfok*
 ac petrus et anthonius ac alij Nobiles de *Chorna*
 Item Mathias *Beke* Michael *Zemere* Thomas Nicolaus
 et alij Nobiles de *Belmegyer* necnon Egidius Michael
 Sebastianus filius Dominici ceterique Nobiles de
Kerek multas terras arabiles || vsuales prata fenilia

Siluas aquas piscinas et alias vtilitates ad possessiones eorundem domini Johannis *Bani* et Ladislai filij sui videlicet *Bekes*. *Gywr Beren*. *Dether Kethhegyes Chapchalya* et *Kenderes* vocatas in de *Bekes* [!] existentes pertinentes, Denique Vir || magnificus dominus Nicolaus de *Chaak wayuoda* Transiluanus Nonnullas terras arabiles vsuales prata fenilia Siluas aquas et alias vtilitates ad possessiones eorundem domini Johannis *Bani* et Ladislai filij sui videlicet *Fyreghaza*. *Zwghalom Iraz* et *Buken* vocatas in Comitatu *Byoho-* || *riensi* [!] adiacentes pertinentes, a nonnullis temporibus retrolapsis sine consensu et annuencia eorundem vli fuissent et per eorum *Jobagiones* vtifecissent, et nonnulli ex eis vtifacerent de presenti, ymmo Idem Nicolaus *Wayuoda* per quendam metarum reambulationem et [e]reccionem In territorijs || possessionum eorundem *Iraz* et *Buken* predictarum nonnullas terras eorundem pro se occupasset et occupatis vteretur de presenti potencia eorum mediante in preiudicium sepredictorum domini Johannis *Bani* et Ladislai filij sui valdemagnum Qua protestacione facta omnes et singulos || Nobiles superius nominatos ab vsu et fruicione predictarum terrarum arabilium vsualium pratorum fenilium Siluarum aquarum Molendinorum fluuiorum vtriusque *Kyrily* et cunctarum aliarum vtilitatum quouis nominis vocabulo vocitatarum et lignanter predictos || Laurencium de *Maysa* a constructione et edificacione Molendinorum in dicto fluuio *Albykyrily* ac dominum Nicolaum *wayuodam* a metarum reambulatione et ereccione et terrarum predictarum occupa-

cione aut se quomodolibet in dominium earundem
Intromissione in preiu- || dicium eorundem domini Jo-
hannis *Bani* et Ladislai filij sui factis vel faciendis
publice et manifeste prohibuit Interdicendo et inter-
dixit Inhibendo coram nobis harum nostrarum testi-
monio literarum mediante., Datum in festo beati
Bartholomei Apostoli, anno domini M^{mo} || Quadrin-
gentesimo Decimo Octavo.

XLIX.

A LEGRÉGIBB

LATIN-MAGYAR SZÓJEGYZÉKEK.

— XIV. SZÁZAD VÉGE — XV. SZÁZAD ELEJE. —

A XIV. század második feléből és a XV. század első harmadából eredetiben nem maradt ránk magyar nyelvű szöveg-
emlék, vagy legalább is ez idő szerint ilyet még nem ismerünk.
A XIV. század derekáról való Königsbergi Töredék
után közvetlenül a mintegy 80—100 évvel később, 1430. táján
másolt Jókai (Ehrenfeld)-kódex következik eredeti
szöveg-emlékeink sorozatában. Azonban az alább tárgyalt
latin-magyar szójegyzékek, tehát nem összefüggő
nyelvszerkezetű emlékek, mellett számos kétségtelen hitelű adat
azt tanúsítja, hogy a magyar nyelv szöveg-emlékeinknek közel
évszázados hézaga ellenére is írott nyelv volt. Sőt több biztos
nyomból arra is bátran következtethetünk, hogy éppen ebben az
időben, Nagy Lajos és Zsigmond korában (1342—1437.) fokoza-
tosan emelkedő anyagi és szellemi művelődésünkkel párhuzam-
osan kiszélesedett nyelvünk írásbeli használata. A korábbi,
rövid lélekzetű, nemzeti nyelvű próbálkozásokat terjedelmes
magyar kódexek, latin eredetiből készült fordítások vál-
tották fel, s e kor első feléből vannak a legrégibb, bár gyér ada-
tunk arra is, hogy a magyar nyelv írásbeli alkalmazása az
addig kizárólagos egyházi térről a köznapi élet használatába is
átment.

*

A legrégibb magyar nyelvű egyházi szertartáskönyvek
(rituálé-k) nyomát Geréb László erdélyi püspök 1478. évi
oklevelében találjuk. Emlékezés van az oklevélben arról, hogy

az erdélyi egyházmegyében Manciai (?) Demeter püspök idejében (1368—76.), sőt már korábban is, nem latinul, hanem a népnyelvén (non latino, sed vernaculo sermone) szolgáltatták ki a keresztség, bérmlás, oltáriszentség és házasság szentségeit. Ezt pedig megfelelő magyar nyelvű ritualés könyvek: baptisteriumok, manualék és agendák nélkül alig tehették. Az oklevél keltének korában azonban már egyházi hatóság által approbált „versio hungara Agendarum Parochialium” nem volt található. (Horváth Cyrill: Irodört. Közl. 1896: 10—1; Batthyáneum. Brassó, 1911. I, 124—6.)

Karácsonyi János meggyőző érvekkel bizonyítja, hogy Assisi Szent Ferenc és társai legendáit latin eredetiből 1350—1400. közt, pontosabban 1380. körül fordították le nyelvünkre a magyar ferencrendiek, latinul nem tudó hűgaik, a klarissza-apácák számára. E fordításnak félszázaddal későbbi, 1430. tájáról való másolata a ránk maradt legrégebb írott magyar nyelvű könyv, a fentemlített *Jókai (Ehrenfeld)-kódexnek* nevezett 162 lapnyi terjedelmű magyar Szent Ferenc-legenda. (1925. óta a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában Nyelvelmlék 67. sz. — Kiadva: Nyelvelmléktár VII. köt.) *Karácsonyi*nak a fordítás korára vonatkozó megállapítását igazolja a meglévő másolatnak koránál jóval régiesebb nyelve. (Vö. *Karácsonyi János*, Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig. II. Bpest, 1924. 588—9; MNy. 1925: 147—9; MKönyvszemle 1925: 192—5.)

*

Kétségtelen, hogy a könyvünkben számbavett korszak végén a biblia nagy része is le volt már fordítva nyelvünkre. Sajnos, ezen fordításnak nemcsak egykorú eredeti kéziratai pusztultak el, de még szövegét is csak töredékesen tartották fenn későbbi korból való másolatok és átdolgozások.

Az első magyar Szentírás-fordítás szövegének egyes részeit három, eredetre, nyelvre, szókincsre és helyesírásra szorosán összetartozó, XV. századi kódexünk őrizte meg:

1. A XV. század derekáról való 4-ed réttű 162 leveles *Bécsi* vagy *Révai-kódex*, mely az ó-szövetség egyes

kisebb könyveinek fordítását foglalja magában. (A bécsi Nemzeti Könyvtárban. — Kiadva: Új Nyelvelméltár I. köt.)

2. A 4-ed rétű 108 leveles *Müncheni* vagy *Jászay-kódex*, mely a négy teljes evangélium fordítását, az első magyar nyelvű naptárt és egy mozgó ünnepek kiszámítására szolgáló naptárkerekét tartalmaz. 1466-ban másolta Hensel Imre fia Németi György Moldvaországnak Tatros nevű városában (ma Trotus falu). (A müncheni Állami Könyvtárban. — Kiadva: Nyelvelméltár I. köt.)

3. A XV. század második felében írt 8-ad rétű 93 leveles *Apor-kódex*, melyben a zsoltárok kétharmadának, továbbá a canticumoknak és egyes himnuszoknak átdolgozott magyar szövege maradt fenn. (A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum őrizetében. — Kiadva: Nyelvelméltár VIII. köt.)

Több biztos forrásból következtetve az első két kódex másolat, a harmadik pedig velük egykorú másolatnak kései átdolgozása.

Nyelvészeink (*Szily Kálmán, Mészöly Gedeon* stb.) kutatásai kiderítették, hogy több, a XVI. század elejéről való kódexünk: a *Döbrentei*-, *Keszthelyi*-, *Székelyudvarhelyi* és *Kulcsár-kódex* írói is használták közvetlenül vagy közvetve az első magyar bibliafordításnak részben már elveszett szövegét, átvettek és fenntartottak egyes részleteket másolataiból és átdolgozásaiból. Sőt az első terjedelmesebb magyar nyelvű nyomtatvány, *Komjáthi Benedek Szent Pál leveleinek fordítása* (Krakkó, 1533.) is részben ilyen ránk nem maradt szövegekre megy vissza mint ősforrásra (*Mészöly*: MNy. 1917: 35 és 71).

Irodalomtörténetünkben egy század óta folyik és épen az utóbbi években is hevesen felújult a vita afelett, hogy kinek vagy kiknek köszönhetjük középkori irodalmunk egyik legnagyobb teljesítményét, a Szentírásnak ezen — úgy látszik — minden számbavehetőbb előmunkálat nélkül magyar nyelvre való fordítását. Jó ideig tévesen a *ferencrendieknek*, majd általánosan a *magyar huszitáknak* tulajdonították a fordí-

tást. Legújabbán néhány kutatóknak (*Timár Kálmánnak, Gálos Rezsőnek és követőiknek*) azon — előbb sem egészen ismeretlen, de alapjában elhibázott — felfogása kezd elterjedni, hogy a fennmaradt másolatok és átdolgozások már eredetükre nézve sem bibliafordítás töredékei, hanem szigorúan pápista (római katolikus) liturgikus, officiumi könyvek (lectionarium, evangelarium és psalterium) kolostori használatra szánt, premontrei vagy esetleg bencés eredetű fordításai (*Timár Kálmántól: Prémontrei kódexek. Huszita vagy prémontrei biblia? Kalocsa, 1924. — Gálos Rezsőtől: Legrégibb bibliafordításunk. Irodalomtörténeti Füzetek, Bpest, 1926. és 1928. két kiadásban és Irod. tört. Közl. 1924., 1927—9. évf.*).

Eddigi ismereteink és saját kutatásaink alapján megállapíthatjuk, hogy a régebben általánosan elfogadott felfogás a helyes: első magyar bibliafordításunk huszita eredetű. A fennmaradt három kódex közül az első kettő ezen fordításnak még huszita kéztől származó, a harmadik pedig katolikus szerzetesi eredetű másolata, illetőleg átdolgozása.

Az ó- és újszövetségi Szentírást vagy annak nagyobb részét két, 1400—15. közt a prágai egyetemen iskolázott és ott huszítává lett szerémségi pap: Pécsi (?) T a m á s, kamanczi (ma Kamenica) oltáros pap és Újlaki (ma Ilok) B á l i n t m e s t e r, belcsényi (ma Beocsin) plébános fordította le 1416—35. közt magyar nyelvre. A fordítók Prágában Husz Jánosnak († 1415.) nemcsak azokat a tanait tették magukévá, amelyek a vulgáris nyelvű liturgiát s a Szentírásnak a nép közt való szabad hirdetését és magyarázását követelték, hanem egyszerű, következetes és célszerű cseh helyesírás-reformját (1412.) is — amennyire csak a magyar nyelv hangjaira alkalmazható volt — átvették. A két bibliafordító magyar huszita pap később a délvidéki eretnekség kiirtására a pápától kirendelt inquisitor, Marchiai Jakab ferencendi vicarius kiméretlen üldözéseivel az 1439. év nyarán Kamanczon kitört huszita zendülés után híveivel Moldvaországba menekült. Az eretnekek megtérítésén buzgólkodó magyar ferencrendiek azonban csakhamar ide is követték a kibujdosott huszítákat. Elkobozták

magyar bibliájukat és magyar liturgikus könyveiket, de bölcsen nem semmisítették meg azokat. Sőt célszerű helyesírásukat eltanulva, a szent könyvek szövegét is több-kevesebb átdolgozással csaknem egy századon át felhasználták magyar nyelvű kódexekben.

*

A felsorolt — másolatokban és átdolgozásokban fennmaradt, de még így is nagyjelentőségű — terjedelmes egyházi szöveg- emlékekhez képest a tárgyalt korszak számra és terjedelemre elenyészően csekély világi természetű magyar szöveget tud csak felmutatni. Azokat is későkori, megbízhatatlan átiratok tartották fenn.

A *Mossóczy Zakariás* és *Telegdi Miklós* által 1584-ben Nagyszombatban kiadott *Decreta, constitutiones et articuli regum inclyti regni Vngariae c. magyar törvénytár* (68—9. l.) közli először, de már ezen kor magyar helyesírására átírva a Nagy Lajos király korabeli (1342—82.) magyar nyelvű hivatalos esküformát. A *Corpus Juris Hungarici* minden kiadása átvette innét (*Döbrentei Gábor*, Régi magyar nyelv- emlékek II [b], 336).

Nagy Lajos gyóntatójának *Kétyi* vagy *Egri János* minoritának 1363. előtt kelt emlékiratában olvassuk azt a magyar nyelvű szitkozódást, amellyel a Laczkfi Pál vezetése alatt II. Albert osztrák herceg segítségére küldött 400 magyar íjász az 1355. augusztus 11-iki Zürich melletti csatában a svájciakra rohant. Szövegét az 1479. körül írt *Dubnici Krónika* 82b. l.-ja (a Magyar Nemzeti Múzeumban; kiadva: *Toldy Ferenc*, *Analecta mon. hist. Hung.* I, 112) tartotta fenn.

A teljesség kedvéért itt említhetjük meg a bécsi Nemzeti Könyvtár 3150. számú, 1374. évi Boëthius-kódexének XIV. századi magyar glosszáját (MNy. 1927:33) és az 1361—1423. közti évekből való legrégebb hat magyar köriratú pecsétet (Turul 1899:75—82).

*

Legbecsesebb nemszöveges nyelvemlékei a kornak szótáraink és tankönyveink ősei, a legelső latin-magyar szójegyzékek.

Nemcsak kis terjedelmű XII—XIV. századi egyházi szöveg-emlékeink és természetszerűleg glosszáink, de felsorolt első terjedelmes magyar nyelvű kódexeink is — mint láttuk — kivétel nélkül latin nyelvű vallásos szövegekből készült fordítások. Tárgyalt 3 korai szöveg-emlékünk, csekély számú glosszáink és magyar kódexirodalmunknak töredékes másolatokban — úgyszólván csak mutatóban — ránk maradt zsengei csak sejtetik azt a lassan megindult, de fokozatosan szélesedő fordítói munkálkodást, melyet szükségszerűleg már a XI. vagy XII. században első szerzeteseink, a bencések megkezdtek, a XIII—XIV. században hivatásuk értelmében a prédikáló ferenc- és domonkosrendiek folytattak (l. Bevezetés XXXII—V. l.), kikhez felvett korszakunk végén, a XV. század első évtizedeiben Husz János magyar tanítványai nagy teljesítményekkel csatlakoztak.

Maradványaiban is elég gazdag középkori latin kódexirodalmunkból, töméntelen számban fennmaradt, eredetileg pedig nyilván még sokszorososan több latin oklevelünkől következtetve, meglehetősen kedvező véleményt alkothatunk jóideig egyedül írástudó osztályunknak, a keresztény magyar egyház hivatásuk magaslatán álló papjainak és szerzeteseinek latin nyelvi képzettségéről (l. Bevezetés XXXIV. l.). Clericusaink nagy tömege a latin nyelvet itthon, a káptalani és kolostori iskolákban, eleinte — úgy látszik — jobbára szóbeli érintkezés útján sajátította el. A magasabb ismeretekre törekvők korábban a párizsi és olaszországi, majd a XIV. század második felében felállított szomszédos prágai (1348.) és bécsi (1365.) meg a XV. század első évében (1401.) alapított krakkai egyetemen is iskoláztak. Ezeknél a latin nyelv minél tökéletesebb ismerete tudományos kiképzésük feltétele volt. — De még az ilyenekről is nehezen tehető fel, hogy a hova-tovább egész kötetekre terjedő fordításokat — pl. a ferencesek rendalapítójuk terjedelmes legendagyűjteményének, a magyar huszita papok meg liturgikus könyveiknek (a cseh kelyhesek példájára) vagy az egész Szentírásnak magyarra fordítását — fennakadás nélkül el tudták volna végezni a mai szótáraknak megfelelő segédkönyvek nélkül.

A román nyelvű népeknél elegendő volt az ily munkálatokhoz a latin nyelvű magyarázatokkal ellátott betűrendes latin — tehát egynyelvű — szótár.

Ezzel szemben a latin egyházi ritussal élő nem román nyelvű népek (pl. a németek vagy csehek) papjai már korán, nemcsak didaktikus szempontokból, a latin nyelv elsajátítására, hanem a latin nyelvű egyházi könyvek (prédikáció-gyűjtemények, a Szentírásnak a nép számára megmagyarázandó részei: az evangéliumok és lectiók) lefordításának megkönnyítésére kénytelenek voltak két nyelvű szótárakat szerkeszteni.

A latin szövegek ritkább szavai fölé írt nemzeti nyelvű magyarázatok (glosszák) bizonyos rendszerezéséből glossariumok alakultak; azzal pedig, hogy az egynyelvű latin alfabetikus szótárak szavai mellé a megfelelő vulgáris nyelvű szavakat odajegyezték, betűrendes, két nyelvű szótárak, vocabulariumok keletkeztek. Ezekből azután az ígehirdetők meg a Szentírás vagy egyéb egyházi könyvek fordítói számára speciális egyházi szótárak: Vocabularium praedicatoribus multum utile, Vocabularius praedicatorum, Repertorium biblicum stb. készültek. Ilyeneket a XV. században hazai német papjaink is használtak és készítettek, hasonló magyar emlékeknek azonban nincs nyoma (*Pukánszky Béla*, A magyarországi német irodalom története. Bpest, 1926. 71—4).

Az alfabetikus két nyelvű szótárakat azonban mindenütt megelőzték azon tisztán didaktikus szempontból készült szójegyzékek, vagyis tulajdonképpen tankönyvek, amelyekben a latin nyelv szavai könnyebb megtanulás kedvéért fogalomkörök szerint voltak csoportosítva s az egyes latin szavak mellé vagy fölé a megfelelő nemzeti nyelvű szavak odajegyezve. Mivel pedig a fogalomkörök szerint való csoportosítást csak főneveken lehetett végrehajtani, az ilyen szójegyzékeket nominal-oknak, nomenclator-oknak vagy nomenclaturá-knak nevezték (*Melich János*, A magyar szó-tárirodalom. Bpest, 1907. I, 10—4).

Ilyenek a mi XIV. század végéről és a XV. század első feléből való legrégebb latin-magyar szójegyzékeink is.

Ez idő szerint összesen négyet ismerünk. Két nagyobbat: a Besztercei és Schlägli Szójegyzéket, meg két kisebb, törmelékest: a Soproni Szójegyzék-töredéket és a Königsbergi Szójegyzéket. A három első a legszorosabb rokonságban van egymással. Mindhárom már elveszett közös eredetire visszavezethető másolat. Azonban egyik sem közvetlen másolata az eredetinek, hanem voltak előttük közvetítő másolatok, amelyek elvesztek. Az eredeti latin-magyar szójegyzék a XIV. század második felében készült — mint a jelek mutatják — osztrák-bajor földön keletkezett latin-német szójegyzékről.

A Besztercei Szójegyzéket és a Soproni Szójegyzék-töredéket — úgy lehet — városi iskolában, a Schläglit — az eredetileg hozzá kötve volt latin egyházi szövegből itélve — káptalani vagy kolostori iskolában használták.

Latin-német eredetire megy vissza negyedik, csekély terjedelmű, de legrégebb emlék, a Königsbergi Szójegyzék is. Az előbbiekhöz való viszonya bizonytalan. Úgy látszik, laikus eredetű, s egy kisebb világi kancelláriában használt segédkönyv, talán formularium, gyakorlati célra szolgáló járuléka volt.

1. A Besztercei Szójegyzék.

A Besztercei Szójegyzéket *Berger Albert* főgimnáziumi tanár fedezte fel Beszterce-Naszód vármegye levéltárában 1891-ben, a levéltár rendezése alkalmával. A megye főispánja, gróf *Bethlen Pál*, a latin-magyar szótáriródlalom terén ismert nevű *Finály Henrik* kolozsvári egyetemi tanárnak küldte meg az emléket tanulmányozás végett. *Finály* tanulmányát, mely a szójegyzék teljes másolatát, latin és magyar szavainak értelmezését és mindkétnyelvű szómutatóját is tartalmazta, 1892. okt. 24-én mutatta be a M. Tud. Akadémiának, amely azt még ez évben a nyelvemlék teljes fényképi hasonmásával együtt kiadta. A szójegyzék Beszterce-Naszód vármegye ajándékából a M. Tud. Akadémia könyvtárának tulajdona.

Az emlék 10 vastag bordázatú, negyedretű papírlevélből áll. Ebből a latin-magyar szójegyzék csak 15 lapot foglal el, a 16-ik lapra csak egy magyar szó jut, a lap többi részére valamint a papírfüzet 4 utolsó lapjára latin nyelvű szöveg: Sapia Salomonis, latin közmondások stb. vannak ráírva. A kézirat — úgy látszik — csonka. Valószínűleg elől és hátul még egy-egy levél tartozott hozzá.

A lapokat először vékony tintavonallal keretették, azután megvonalozták. A vonalakra végig egyazon gyakorlott kéz a XIV. század végére vagy a XV. század legelejére valló, meglehetősen gondos, szép, eléggé törtsarkú, vastag, gót fraktúrbetűs írással, fekete tintával egymásután, sorjában leírta a latin szavakat, azután ugyanazon kéz a latin szavak fölé, tehát a sorok közé írta vékonyabb vonású, apróbb betűkkel, világosabb színű tintával a megfelelő magyar szavakat. Sok helyen, hol a magyar szavak a megfelelő latinnál terjedelmesebbek, és írásuk összehasonlíthatatlanul, vékony függőleges vonalakkal vannak egymástól elválasztva. Egy-két helyen hol a latin, hol a magyar szavak írása a gót fraktúrból a kurzívába csap át.

A szójegyzék nem betűrendes. A latin-magyar szavak didaktikai szempontból fogalomkörök szerint vannak csoportosítva. Az egész szójegyzék 21 fogalmi csoportra oszlik. A fogalmi csoportoknak — egynek, a 12-iknek kivételével — még a latin szavakénál is nagyobb, vastagabb s törtebb sarkú betűkkel írt latin fejezetcímük van. Minden szócsoporthoz első latin szava nagy gót iniciálés betűvel kezdődik. A szócsoporthoz az eredeti fejezetcímek szerint a következők: 1. *Mvndus* (értsd: a világra vonatkozó nevek) | 2. *Nomina militum* (vitézek, harcosok, fegyverek nevei) | 3. *Nomina terrarum secuntur* (földek, hegyek, völgyek nevei) | 4. *Nomina aquarum et Nauium* (ennek az egynek a latin fejezetcím fölé írt magyar címe is van: *Kezdethik viznek es hayonak newy*) | 5. *Nomina piscium* (halak nevei) | 6. *Nomina erbarum Secuntur* (füvek nevei) | 7. *Secuntur nomina mansionum etc.* (házak s hozzátartozók nevei) | 8. *Secuntur nomina vestium et ornamentorum* (ruhák és díszek nevei) | 9. *Secuntur nomina pannorum et metellorum* [!] (posztók és ér-

cek nevei) | 10. Secuntur nomina curruum ac ceterorum (szekerek s hozzátartozók nevei) | 11. Secuntur nomina Canuum {!} et ceterorum (kutyák nevei) | 12. Fejezetcím nélkül a szőlőművelésre vonatkozó szavak, egyfolytában írva a 11. csoport fejezetcíme alatt | 13. Secuntur nomina fructum {!} etc. (gyümölcsök nevei) | 14. Secuntur nomina lignorum etc. (fák nevei) | 15. Secuntur nomina equorum etc. (lovak nevei) | 16. Secuntur nomina brutorum etc. (barmok nevei) | 17. Secuntur nomina ferarum etc. (vadállatok nevei) | 18. Secuntur nomina vermium etc. (férgek nevei) | 19. Secuntur nomina auium etc. (madarak nevei) | 20. Secuntur nomina qui {!} pertinent ad mensam cum suis ceteris (asztali eszközök, ételek nevei) | 21. Nomina que pertinent ad coquinam (konyhaeszközök nevei).

Az egész szójegyzék összesen 1316 magyar szót tartalmaz. Latin és magyar szavai közt temérdek a hibás írású.

A 21. szócsoport után, a 16. lapon az emlék írója a következő szavakkal nevezi meg magát és zárja le a latin-magyar szójegyzéket: „*Explicit nominal Per manus Georgy De regno dicto Sclauonye: Qui nescit scribere nullum putat esse laborem. Tres digiti scribunt totum corpusque laborat. Quis te furetur, tribus lignis associetur.*”

A szójegyzéket tehát Tótországi (Szlavóniai) György írta. Hogy ki volt, semmi más emlékünkből nem derül ki. *Finály* tanulóinak vélte. Gyakorlott, szép és határozott írását tekintve, elfogadhatóbbnak látszik *Tagányi Károly* álláspontja, ki Györgyöt tanítónak, még pedig vándortanítónak tartotta. A szójegyzéknek — vagy amint írója nevezi, a nominal-nak — rendeltetése az volt, hogy belőle a tanulók a latin nyelv szavait az anyanyelv segítségével elsajátítsák. Szójegyzékünk tehát tankönyv. Kétségtelenné teszi ezt a 14. szócsoport végére írt mondás: „*Disce puer dum tempus.*” Tótországi György azonban nem szerzője, hanem több jelenségből következtetve, csak másolója volt a szójegyzéknek. A kéziratban ugyanis számos, csupán csak másolásból származtatható tollhiba van. Ezenkívül latin s ezeknek megfelelő magyar szavai jórészt ugyanazon sorrendben megtalálhatók a

két alább tárgyalandó szójegyzékben is, mi csak abból magyarázható, hogy ezekkel együtt régibb, közös eredetire megy vissza. E közös eredetiül szolgáló latin-magyar szójegyzék keletkezésének korát *Tagányi* — abból következtetve, hogy a szójegyzékben felsorolt fegyverek közt még csak nyomát sem találjuk a tüzi-fegyvereknek és egyéb műveltségi szavaiból is — az 1380—90 évek közé teszi. Abból pedig, hogy egyes szócsoportok végén osztrák-bajor tájszólású német sorkitöltő szavak olvashatók (a 10. csoport végén „*punthschus und*“, vagy a 18-ik végén: „*schaydenleich das ist*“, *Melich János* azt következteti, hogy latin-magyar szójegyzékeink közös őset osztrák-bajor területen készült latin-német szójegyzék alapján állíthatták össze. A *Besztercei Szójegyzék* magyar szavainak helyesírásában tapasztalható német helyesírásbeli sajátságok (*sch* = *s*) szintén ezt igazolják. Magának a szójegyzéknek korát írásának jellegéből és magyar helyesírásából ítélve a XIV. század két utolsó, vagy a XV. század első évtizedére tehetjük. Számtalan hibáját, sokszor egészen a felismerhetetlenségig eltorzított latin és magyar szavait csakis a többszörös másolás rovására írhatjuk.

A *Besztercei Szójegyzék*, valamint az utána következő szójegyzékek is a középkori magyar szókincs, szóképzés és szavaink jelentéstörténete szempontjából rendkívül becses emlékek. Számos, azóta már kihalt szavunkat őrizték meg. Feltűnően sok bennük az idegen, leginkább szláv jövevényszó, melyeknek nagyrésztét nyelvünk azóta már kilökte szókincséből, vagy csak tájszavakként maradtak fenn. A *Besztercei Szójegyzék* magyar szóanyagának művelődéstörténeti fontosságát *Tagányi Károly* rendkívül tanulságos értekezésben fejtette ki.

2. A Schlägli Szójegyzék.

A *Besztercei Szójegyzék*nek szinte szakasztott mása, nála néhány évvel, esetleg egy-két évtizeddel is fiatalabb, de jóval terjedelmesebb és latin meg magyar részében egyaránt hibátlanabb írású testvére a *Schlägli Szójegyzék*.

Az emléket *Vielhaber Gottfried*, a schlágli premontrei rendház könyvtárosa, fedezte fel 1890-ben, könyvtárunk lajstromozása közben egy magyarországi származású, több részből álló gyűjtelékes (colligatum) kódexben.

Schlágl falucska Felső-Ausztriában, a rohrbachi kerületben, Csehország határán, Aigen mezővárostól negyedórányra, Linztől 55 km.-nyire fekszik. A premontrei rendnek itt hatalmas, palotaszerű rendháza s abban több ezer kötetes könyvtára van. E könyvtár örzi azon *Hortularium* című 1420—33 közt írt kódexet, melyhez ezen második, nagyobb terjedelmű latin-magyar szójegyzékünk kötve volt, de azóta tőle elválasztott és külön, modern kötést kapott.

A 184 levélnyi papírkódex 1—161. levelét eredetileg a *Hortularium*, vagyis betűrendes, latin magyarázatokkal ellátott latin szótár foglalta el, melynek szövegében ugyancsak a kódexíró kezétől származó 130 magyar nyelvű glossza is van. A 162. levél üres. A 163—76. levél latin szövegében ünnepekről és szentekről (köztük a magyar szentekről is) van szó. A 177—84. levelekre terjedt a kötésből kivett s elkülönített latin-magyar szójegyzék, mely a kódex többi részénél valamivel régiebb, s minden bizonnyal 1415. előtt íratott.

Vielhaber 1893 augusztusában megmutatta az emléket *Dr. Horváth Balázsnak*, aki hazatérve felhívta rá *Szamota István* figyelmét. *Szamota* rögtön elutazott Schláglbe s ott nemcsak a szójegyzéket, de a *Hortularium* magyar glosszáit is lemásolta. Később a rendház *Szily Kálmán* akadémiai főtitkár közbenjárására mind a *Hortularium*ot, mind pedig a szójegyzéket tanulmányozás céljából megküldte a M. Tud. Akadémiának, mely — sajnos csak az utóbbiról — fényképi hasonmás vétetett. Az emléket *Szamota* mintaszerű másolata alapján, az ő bevezetésével, becses nyelvi magyarázataival és jegyzeteivel, teljes fényképi hasonmás kíséretében a M. Tud. Akadémia adta ki 1894-ben.

A Schlágl Szójegyzék 7 negyedrésztű papírelvéltre terjed. Vastagabb betűs latin és vékonyabb, apróbb betűs

magyar írása sokkal folyékonyabb, kurzivabb, mint a Besztercei Szójegyzéké. Nem oly szép és gondos, mint emezé, de sokkal olvashatóbb és amellett még latin és magyar helyesírása is hasonlíthatatlanul jobb, hibátlanabb annál, úgyhogy a Besztercei nagyszámú hibájának megértésére is jó szolgálatokat tesz. Lapbeosztása szakasztott mása a Beszterceinek, de a sorok nincsenek megvonalozva. Korra — mint említettük — fiatalabb nála és körülbelül az 1400—10 évek közé tehető. Másolójának neve ismeretlen. A Besztercei magyar nyelvtörténeti szempontból régibb alakokat őrzött meg, és magyar helyesírása is régibb állapotokat tüntet föl a Schlägliénél. A Sch.-ben több (32) fogalmi csoport van, mint a B.-ben, s az egyes szócsoportokon belül is gyakran több szó van, mint emebben. Így tehát a Sch. jóval terjedelmesebb is; 2140 magyar szót tartalmaz. Sok fejezete a B.-ben egyáltalán nincs meg. A Sch.-ben az egyes szócsoportoknak nincsen fejezetcímük, ehelyett a csoportok elejét új kikezdés jelzi. Azonfelül minden csoport első latin szavát nagy iniciálés kezdőbetűvel akarta írni a másoló, a kezdőbetűknek mindenütt helyet is hagyott, de azoknak megrajzolása valami okból elmaradt, csak néhány helyen pótolták utóbb nagyon kezdetleges rajzú vörös majusculás betűkkel.

A Schlägli Szójegyzék 32 szócsoportja a következő: 1. [D]Eus (Isten) | 2. [M]Ondus (világ) | 3. [D]Ecem (számnevek) | 4. [H]Omo (ember) | 5. [C]Aput (testrészek) | 6. [R]Ex (világi és egyházi méltóságnevek) | 7. HVngarus (tartományok, országok nevei) | 8. [M]Iles (harcosok, fegyverek) | 9. [T]Erra (hegyek, völgyek) | 10. [U]Nda (vizek) | 11. [N]auis (hajók) | 12. PIszis (halak) | 13. Introitus (füvek) | 14. [C]Vria (házak és tartozékaik) | 15. LEctus (ruhák, díszek) | 16. [P]Annus (posztók) | 17. [C]Vrrus (szekerek) | 18. [E]qus (!) (lovak) | 19. [G]Rex (barmok) | 20. [C]Anis (kuttyák) | 21. [V]Inea (szőlők) | 22. [F]Ructus (gyümölcsök) | 23. [S]Ilua (erdők) | 24. [B]Estia (vadállatok) | 25. [V]Ermis (férgek) | 26. [A]vis (madarak) | 27. [M]Ensa (asztali eszközök, ételek) | 28. [C]Ocus (konyha) | 29. [M]Anus (testrészek, betegségek) |

30. [T]Vba (hangszerek, játékszerek) | 31. [V]Ia (utak) | 32. [T]Exor (szerszámok).

A Schlägli Szójegyzéknek a Beszterceihez való viszonyát *Melich János* fejtette ki tüzetesen. Nemcsak azt mutatta ki, hogy a régibb B. épügy, mint a valamivel újabb Sch. is másolat, hanem azt is, hogy nem egyazon kéziratnak közvetlen másolatai, de több közbenlévő, elveszett másolaton keresztül egy mindkettőnél jóval régibb közös eredetire mennek vissza. Közös eredetire mutat az, hogy a két szójegyzékben az azonos latin szavak magyar értelmezése is legtöbbször egyező, és az egyes fogalmi csoportokon belül a szavak sorrendje is ugyanaz. A közös eredeti pedig egy osztrák-bajor területről való latin-német nomenclatura alapján készült.

A Schlägli Szójegyzékkel kapcsolatban meg kell emlékeznünk a 130 magyar glosszát tartalmazó Hortulariumról. A H. betürendbe szedett latin szótár latin magyarázatokkal. Forrása *Melich János* szerint az ilyenmü középkori, olaszországi vocabulariumok: a lombard Papias Vocabulista: Elementarium (1063. táján), a pisai Hugotius: Liber deriuationum (1192. körül), vagy a genuai Johannes Balbus de Janua: Catholicon (1286.) c. művei közt keresendő. Szamota belső tárgyi érvekkel bebizonyítja, hogy a H. nem lehet régibb 1420-nál, de újabb sem lehet 1433-nál. Magyar glosszái is ezen időközből valók, mert ugyanazon kézzel a H. soraiban a szöveg közé vannak írva. A glosszák magyar helyesírása is újabb, mint a Sch. magyar szavaié.

3. A Soproni Szójegyzék-töredék.

Felfedezte Sopron város levéltárában 1923. márc. 14-én *Vitéz Házi Jenő*, a város főlevéltárosa. Bemutatta a M. Tud. Akadémia 1924. márc. 31-iki ülésén. Egy nagyobb latin-magyar szójegyzék két negyedretü papírlevélnyi töredéke, mely úgy került el a pusztulást, hogy egy 1459. évből való, német nyelvű, adókiivetés céljából felvett sopron-városi vagyonbecsü-lajstrom (Schaczung der güter ze Ödenburg Anno etc. LVIII°. wieuil yeder verstewert) fedőlapjául alkalmazták. A második levél

felső jobb sarkán csonkult. A felfedező bevezetésével, magyaró jegyzeteivel és az emlék fényképi hasonmásával ki van adva a MNy. 1924. évfolyamában. Erősen kurzív írásából ítélve jóval fiatalabb a Besztercei és Schlägli Szójegyzéknél, s írásának kelte a XV. század 30-as—40-es éveinél korábbra alig tehető. Gondatlan, gyakorlatlan, hibákkal telt írásából következően nem iskolamester, de tanuló másolatának, iskolai jegyzetének kell tartanunk. Néhány primitív vonású nagy kezdőbetűje is ezt látszik igazolni. Magyar szavai sok hangtani és helyesírásbeli régiességet mutatnak, miért is valószínű, hogy jóval korábbi szójegyzékről másoltatott. Mindössze 217 szóra terjed. Az egyes latin szavak azonos magyar értelmezése és szavainak sorrendje folytán szoros kapcsolatban van a Besztercei és Schlägli Szójegyzékkel; s így kétségtelen, hogy velük együtt ez is közös eredetire megy vissza. Lapbeosztása ugyancsak azonos velük, de külsőre a Sch.-nél is sokkal rendtelenebb, sorai szintén vonalozatlanok. Szóanyaga öt fogalmi csoportra terjed, melyeknek a B.-hez hasonlóan fejezetcímük van: 1. Homo (emberi testrészek; a szócsoport folytatása és vége) | 2. Sequuntur nomina regum, principum (világi és egyházi méltóságnevek, társadalmi osztályok) | 3. Secuntur nomina diuersorum generum (nemzetek, országok) | 4. Tunc secuntur nomina piscium et recium (halak, halászeszközök) | 5. Secuntur nomina diuersorum (!) erbarum et specierum (kert, a kert részei, kert szerszámok, füvek, fűszerek). Egyes szavai: testrészek, világi és egyházi méltóságok, valamint társadalmi osztályok nevei, hajó-, hal- és fű-nevek nincsenek meg sem a B., sem a Sch. Szójegyzékben.

A Königsbergi Szójegyzék.

Mindhárom eddig tárgyalt szójegyzékünknel kisebb terjedelmű, de régibb és velük közös eredetire vissza alig-alig vezethető emlékünknél a Königsbergi Szójegyzék. Felfedezte Ziesemer Walther, königsbergi egyetemi magántanár, német philológus 1916. márciusában a königsbergi volt porosz királyi levéltárban (Ordensfoliant 329. Schieblade XLV. No.

12/b.). A felfedezésről *Kaluza Miksa*, königsbergi egyetemi tanár, értesítette *Berzeviczy Albertet*, a M. Tud. Akadémia elnökét és *Bayer Józsefet*, az Akadémia r. tagját, kísérő szöveggel megküldvén az emlék (hibás) másolatát is. Az örvendetes eseményről a Budapesti Hirlap 1916. ápr. 7-iki számában *Melich János* tudósította a magyar közönséget; ugyanő közölte az emlék szövegét is a MNy. 1916. évfolyamában először *Kaluza* hibás másolata alapján, majd midőn a M. Tud. Akadémia főtítkársága Königsbergből megkapta az emlék fényképi hasonmását, ezzel együtt másodszer is ugyanott hiteles, betűhív olvasással.

A szójegyzék két összefüggő, 16-od rétű hártylevél első két lapjára van írva apróbetűs gót kurzív írással. A vonalzásra írt latin és a föléljük írt megfelelő magyar szavak írása nagyságra nem különbözik egymástól. Egy-egy ily szópárt függőleges vonal választ el a következőtől. A szójegyzék 159 latin és csak 100 magyar szóra terjed, mert a latin szavaknak több, mint egyharmada fölöl hiányzik a magyar értelmezés. Az emléket a felfedező *Ziesemer* és *Joachim Erich* titkos levéltári tanácsos, a königsbergi levéltár igazgatója, tévesen XIII. századnak tartotta. A MNy. fentemlített évfolyamában több palaeographusunk és nyelvészünk írás-, hang- és helyesírás-történeti alapon mondott véleményt a KSz. koráról. Több-kevesebb egyetértéssel a XIV. század derekáról vagy második feléből, sőt egyesek a XV. század elejéről valónak ítélték. Szerintünk a kormegállapításban mutatkozó ezen meglehetősen nagy véleményeltérés kiegyenlítést nyer, ha a szójegyzéket két különböző korú, egy a XIV. század derekáról és egy a XIV. század végéről való kéz írásának vesszük. Az első, régibb kéztől származnak az első lap latinja és első, néhány sorának nagy hang- és alaktani régiességeket mutató magyar szavai, kivéve a lap szélére toldottakat. E részben a latin, valamint a magyar szavak is kis betűvel kezdődnek, s a magyar szavak helyesírása meglehetősen jó. A második, újabb kéz írta az első lap többi latin szava fölél többnyire nagy kezdőbetűkkel a magyar értelmezéseket és az egész második lapot. E lapon már a latin szavak is nagy betűvel kezdődnek. A második kéz magyar helyesírása rendkívül hibás és az egykorú

német helyesírásból átvett számos sajátos mutatót mutat (*sch* = *s*, *dsch* = *cs*, *dg* = *gy*, *cz* = *c*, *ng* = *ny*, *ch* = szókezdő *h*, az *f*, *l*, *m*, *s* és *t* felesleges geminációja stb.; azonfelül a magánhangzók fölött különböző diakritikus jeleket alkalmaz). Mindezt aligha lehet azzal magyarázni, hogy a XIV. század derekán magyar embertől megkezdett, de csakhamar abban is hagyott szójegyzék értelmezetlenül hagyott latin szavai fölé egy XIV. század-végi folytató latin-német eredeti alapján szerkesztett régebbi latin-magyar szójegyzékből pótolgatta a megfelelő magyar szavakat. Hibái után ítélve nyilván maga a folytató is német származású ember lehetett.

A szójegyzék szóanyaga némi tárgyköri csoportosítással: rokonsági szavakra, az érzékek neveire, jó és rossz testi és lelki tulajdonságokra, indulatokra és azok melléknévi jelzőire, betegségek, ruhaneműek, eszközök, fegyverek stb. neveire terjed. Úgy látszik, a szóanyag bizonyos határozott, gyakorlati célra gyűjtetett össze. A második kéz néhány latin szavának magyar értelmezése és sorrendje itt-ott 2—3 szóra terjedőleg megegyezik a BSz. latin szavainak értelmezésével és sorrendjével; pl. BSz. 655 : *caliga* — *nadrag*, 656 : *succus* — *capcha* ~ KSz. 104 : *Caliga* — *nadrag*, 105 : *Soccus* — *Capza* | BSz. 704 : *capucium* — *chaprang*, 707 : *camisia* — *enk*, 708 : *braca* — *berhe*, 709 : *brachale* — *reythew* ~ KSz. 95 : *Capucium* — *caffrang*, 99 : *Camisia* — —, 100 : *Bracile* — *Rychtew*, 101 : *Bracha* — *werhet* [tárgyraggal] | BSz. 977 : *Strepa* — *kengel*, 978 : *frenum* — *fek* ~ KSz. 123 : *Strepa* — *Kendgel*, 124 : *frenum* — *ffeyk*.

A KSz. 2b. hártylevelére utólag rájegyzett tollpróbálgatás (*probatio calami*) szövegéből *Jakubovich Emil* megállapította, hogy azon kódexet, melynek az emlék töredéke vagy talán inkább előzéklapja lehetett, Tapsonyi vagy Szigeti Anthim fia János szlavón vicebán és Körös megye ispánja (1397.), majd alnádor (1412.), végül budavári kir. várnagy (1417.) hivatali kancelláriájában használták, s — úgy lehet — a kis szójegyzék egy oklevél-formuláskönyv (*formulaarium*) járuléka volt.

Irodalom.

1. A Besztercei Szójegyzék: *Finály Henrik*, A Besztercei Szószedet. Latin-magyar nyelvemlék a XV. századból. (A nyelvemlék hasonmásával.) Értekezések a nyelv- és széptud. köréből XVI/1. M. Tud. Akad. 1892. *Finály* kiadása nem pontos, nem megbízható; latin és magyar szavaiban egyaránt nagyon sok az olvasási hiba. — Előzetes értesítések és közlemények róla: Akad. Értesítő 1891: 688, 1892: 659—62, 1893: 224—7. — *Simonyi Zsigmond*, A BSz.: NyK. 1892: 523—6 és 1893: 230. — *Kalmár Elek*: uo. 1893: 232—6. — *Melich János*, A BSz.: Nyr. 1893: 117—24 és 173—82. — *Pettkó Béla*, A besztercei vocabularium: Századok 1893: 82—4. — *Tagányi Károly*, A B. Szószedet kultúrtörténeti jelentősége: uo. 1893: 305—27. — *Zolnai Gyula*, Nyelvemlékeink 78—85. — *Melich János*, A magyar szótáriródlom I, 14—8. (Nyelvészeti Füzetek 46. sz. 1907.) — A BSz. kiadásának hibáit összefoglalta *Sági István*, A BSz. kiadása: NyK. 1907: 111—6. — *Uő.*, A magyar szótárak és nyelvtanok könyvészete: M. Könyvsz. 1920—1: 98. — *Pukánszky Béla*, A magyarországi német irodalom története. (A legrégebbi időktől 1848-ig.) Bpest, 1926. A szójegyzékekről 71—5. l.

2. A Schlägli Szójegyzék: *Szamota István* előzetes jelentése a SchSz.-ről: Akad. Értesítő 1893: 585—6 és 638—9. Kiadása: *Szamota István*, A Schlägli Magyar Szójegyzék a XV. század első negyedéből (a szójegyzék fényképével). Bpest. M. Tud. Akad. 1894. *Szamota* kiadása mintaszerű, de nem hibátlan. — *Simonyi Zsigmond*, A SchSz.: NyK. 1893: 474—5. — *Melich János*, A Schlägli Magyar Szójegyzék: Erdélyi Múzeum 1894: 236. — *Bartal Antal*, A SchSz.: NyK. 1894: 245—9. — *Kalmár Elek*: uo. 249—55. — *Sch. Gy.*: MKönyvsz. 1894: 86. — *Zolnai*, Nyelvemlékeink 86—91. — *M. J.*, A Sch. és B. Szójegyzék: NyK. 1898: 358. — *Melich*, A magy. szótáriródlom I, 18—25. — *Uő.* a Hortulariumról uo. 81—3.

3. A Soproni Szójegyzék-töredék: *Vitéz Házi Jenő*, A soproni magyar-latin szójegyzék (a szójegyzék hasonmásával): MNy. 1924: 149—68. Külön a M. Nyelvtud.

Társ. Kiadványai 21. sz. Bpest, 1924. A SSz. érdemes felfedezője és közlője el nem fogadható palaeographiai bizonyítékok alapján az emléket tényleges koránál mintegy ötven évvel régiebbnek: az 1375—85. évek közt írottak véli, és hajlandó a BSz. és SchSz. közös, de nem közvetlen eredetijének töredékét látni benne.

4. A Königsbergi Szójegyzék: *Melich János*, A Königsbergi Szójegyzék: MNy. 1916: 145—9. — Palaeographiai vélemények *Fejérpataky Lászlótól*, *Nagy Gyulától*, *Szentpétery Imrétől* és *Jakubovich Emiltől*; nyelvészeti vélemények *Szinnyi Józseftől* és *Melich Jánostól* (az emlék fényképi hasonmásával): uo. 1916: 241—65. — Hozzászóltak még: *Károlyi Árpád*, *Nagy Gyula* és *Mađzar Imre* uo. 325—6, végül *Karácsonyi János* uo. 370—1. — *Simonyi Zsigmond*, A KSz.: Nyr. 1916: 161—2.

*

1. Szemelvények a Besztercei Szójegyzékből.

(Szemelvényeinkben nyomdatechnikai okokból a magyar értelmezéseket nem a latin szavak fölé, hanem mellé helyeztük.)

(1a. l.) Nomina militum	crífta — <i>chimer</i> torax — <i>valmel</i>
(1b. l.) MILles — <i>vitez</i> mílitia — <i>vitez leg</i> arma — <i>feguer</i> armiger — <i>feguer vi-</i> lelew galea — <i>helm</i> caffis — <i>piconhog</i> Cerenum — <i>lalap</i> coma — <i>or yeg</i>	pedicorax(!) — <i>idem</i> pedica — <i>ord</i> femor Ale — <i>vaz</i> hoh mer (!) ylionum — <i>idem</i> culpitrum — <i>lalap</i> lucertum — <i>lele-</i> kuz (!) Conum — <i>zukishol (!)</i>

- biboer (?) — *pancyl*
 lorica — idem
 ludia — *pokenhog*
 celibium — idem
 Gollerium — *galler* ||
 Bachiolum (!) — [*zukul-*
hol] *serkar*
 cubitum — *burcun*
yuk (!)
 pugna — *marok*
 pugnellus — idem
 scapula - || *re* —
valfeu val ||
 stibia — *vas zar*
 serica chyrotheka —
vas kezthew
 terta — idem
 feriterta — idem
 gladius — *theur* ||
 mucro — idem
 ensis — idem
 pelta — *bolda*
 spalta — *zel theur* (!)
 bippennis — *ketheleu*
 fixolaris — *heges*
theur ||
 ficcarius — *theuleu* (!)
 clausa — *mach*
 Nouacula — *farkall-*
kula
- hafta* — *zucha*
 haftilegium — *ekleleu*
hel
 lan- || *cea* — *zulcha* ||
 theres — idem
 lupatum — *kereuel*
 faretra — *thegez*
 Curincus — *puzdra*
 arcus — idem *yew* (!) ||
 Amentum — *ydek*
 sagita — *nyl*
 missile — *hamar nyl*
 tellum — *nyl*
 subtellum — *feke!nyl*
 cuspis — *kerel* ||
 Hamus — *horog*
 parma — *verth*
 clipeus — idem
 scutum — *kotergard*
 vmbs — *vza*
 balistra — *zomolerig* ||
 Bambusium — *kor-*
souag
 yeppa — idem
 toga — *kentes*
 carbasius — *tarlak*
 vexillum — *za-*
thow (!) ||
 vexillifer — *zazto*
wizelew (!)

primipulus — <i>hod nag</i> (2a. l.)	spoliator — <i>phoztou</i>
exercitus — <i>had</i>	pyrates — <i>vizi tol-</i>
exercinialis — <i>hado-</i>	<i>ua/l/y</i>
<i>kozo</i>	pugna — <i>vyadal</i>
her- res — <i>vites</i>	rixa — <i>kíssa</i>
quíris — <i>idem</i>	certamen — <i>ve(r)sen-</i>
Trega — <i>frig</i>	<i>kedes</i>
nunciús — <i>keueth</i>	lis — <i>per</i>
legatus — <i>idem</i>	Jur- gea — <i>geleu- </i>
missus — <i>idem</i>	<i>leg</i>
pro- mulgacio —	contemio — <i>kydes (!)</i>
<i>kayalt (!)</i>	scisma — <i>harag</i>
manumíssio — <i>zab-</i>	nouellum — <i>bay</i>
<i>gatas (!)</i>	dimicacio — <i>bayiu-</i>
exprolator — <i>kemlew</i>	<i>nag (!)</i>
Caterua (!) — <i>kemlew</i>	area — <i>bayserew</i>
temptator — <i>idem</i>	pu- gil — <i>bay- nac</i>
acies — <i>serég or</i>	congressus — <i>bay</i>
legio — <i>serég</i>	<i>viadal</i>
cetus — <i>idem</i>	incongressus — <i>bay</i>
obles — <i>thuz</i>	<i>viadalba menes (?)</i>
emulus — <i>elenfeg</i>	rancor — <i>harag</i>
latro — <i>tholuay</i>	íra — <i>idem</i>
predo — <i>idem</i>	furor — <i>idem</i>
raptor — <i>ragado</i>	perme- lium — <i>po-</i>
fur — <i>or</i>	<i>gocha</i>
státalantes — <i>ze-</i>	machyna — <i>torbo-</i>
<i>rench</i>	<i>chyl (!)</i>
ambíges — <i>barom</i>	tenttuor — <i>zaz nog</i>
<i>toluay</i>	devirio — <i>tiz nag</i>

(7b. l.) **Secuntur nomina
qui(!) pertinent || ad
mensam cum suis ce-
teris ||**

(8a. l.) **M**Ensa — *asztal*
gliffcera — —
mensale — *apbros (!)*
gaulape — *idem*
mappa — *kezkeneu ||*
Manutergium — *idem*
facitergium — *idem*
sedis — *zeh*
sedile — *sek heh (!)*
scamp- || num — *kis ||*
zeh
scabell[i]um — *zamuł*
fabellum — *legezeu*
banka — *panch*
trifteca — *polch*
prandium — *ebed ||*
Cenaculum — *felel-
tekum*
oblenium — *ossana*
cena — *vagara (!)*
cibus — *ethek*
[cibídrium] — —
Cibarium — *idem ||*
Ferculum — *idem*
edilium — *ethek*

merenda — myuelnek
valo ethek
elca — ethek
panis — kynér
torta — kalach
circu- || lus — idem ||
formula — moruan
azimus — pakacha
azima — Couaz
fermentum — idem
fímula — zemle
pre- || cella — perech ||
*subcynerícium — ha-
muba silth pagacha*
biscocus — biscad
placenta — beles
palstillus — thykus ||
liba — hobanca
*buccella — zeleth ke-
nyer*
herbosa — fives
pauerosa — makos
papolenta — lepeyn
*acio- || tica — huzul-
pera ||*
cunus — baznak
díuernum — vacharch
vipa — boros kenier
*oblogmogarus — leues
kenyer*

fruf- || tum — *remek* ||
 cadras — *negede*
 affus — *falath*
 mica — *kenyer bel*

fragmentum — *darab*
 mulcido — *pelezn*
 mu- || scidus — *pe-*
leznés

2. A Szemelvények a Schlägli Szó- jegyzékéből.

(1a. l.) [D]Eus — *isten*
 deitas — *istenleg*
 domi(n)us — *vr*
 dominacio — *vrasag* ||
 virtus — *iozag*
 virtuofus — *iozagus*
 vnus — *eg*
 vnitas — *egelleg*
 diuinus — *ilteni*
 diuinitas — *iltenileg*
 trinus — *harum*
 trinitas — *harumlag* ||
 magnus — *nag*
 maiestas — *naglag*
 potens — *hato*
 omnipotens — *menden*
hato
 cunctipotens — *idem*
 beatus — *bodog*
 beatitudo — *bodo-*
lag (!) ||
 eternus — *vruk*

eternitas — *vrukleg*
 perpetuus — *idem*
 sempiternus — *idem*
 sapiens — *bwlch*
 prudens — *idem*
 sagax — *idem* ||
 equalis — *egenlw*
 equalitas — *egenlw-*
leg
 Pater — *atya*
 filius — *fiw*
 spiritus sanctus — *zent*
lelek
 sanctitas — *zenthleg*
 saluator — *vduezei-*
te ||
 genitor — *ziwle*
 dominator — *varal-*
kodo (!)
 natura — *termezth (!)*
 naturalis — *termeze-*
tes

Substantia — <i>allath</i>	astronomus — <i>hugba-</i>
essencia — <i>idem</i>	<i>neze</i>
persona — <i>zemel</i>	astrologus — <i>idem</i>
ymano — <i>kep</i>	lucifer — <i>fenes hug</i>
in mensus — <i>nag</i>	venus — <i>idem</i>
in mensitas — <i>naglag</i>	vesperus — <i>est hug</i>
Celum — <i>men</i>	plaustrum — <i>zeker</i>
celestis — <i>meney</i>	<i>hug</i>
polus — <i>magas</i>	adartica — <i>kaza hug</i>
olim- phus — <i>magal</i>	coruscacio — <i>villamas</i>
<i>men</i>	fulgor — <i>vez</i>
empireum — <i>tizes eg</i>	flumen — <i>folyo viz</i>
Aer — <i>eg</i>	tonitruus — <i>menger-</i>
eter — <i>idem</i>	<i>ges</i>
angelus — <i>angyal</i>	tempestatas — <i>vez</i>
archangelus — <i>arhan-</i>	procella — <i>idem</i>
<i>gal</i>	grando — <i>keues es</i>
Sol — <i>nap</i>	ymer — <i>harmat</i>
luna — <i>hold</i>	[pluia] —
radius — <i>verefen</i>	pluua — <i>es</i>
cincia — <i>vyhod</i>	pluuialis — <i>elles</i>
nouilunium — <i>idem</i>	gucta — <i>chepeneth</i>
Ecliplis — <i>hod zeges</i>	stilla — <i>idem</i>
semilunium — <i>fel hod</i>	stillicidium —
plenilunium — <i>telyel</i>	nix — <i>ho</i>
<i>hod</i>	glacies — <i>ieg</i>
Stella — <i>hug</i>	gelu — <i>fag</i>
fidus — <i>idem</i>	serenum — <i>der</i>
astrum —	Congellacio — <i>fagla-</i>
planeta —	<i>las</i>

frigus — *hideg*
 nīridus — *lagmadag*
 tirium — *ieg chap*
 ventus — *zel*
 ventofus — *zeles*
 ziphirus — *vg zel* ||
 chorus — *idem*
 aura — *idem*
 cerus — *napkelth*
     zel
 subfolanus — *zeles*
 turbo — *forgo zel*
 circius — *ezak zel*
 aquilo — *fel zel*
 bor- || eas — *hideg* ||
     zel
 pruina — *vz maraz*
 ros — *harmat*
 nubs — *ked*
 nubulofus — *kedes*
 nebula — *homal*
 caligo — *idem*
 caligofus — *homalus* ||
 brumalis — *tely idew*
 aufter — *thely zel*
 auftralis — *wzak*

manus — *kez*
 pugnus — *vkul*
 pugnellus — *marok* ||
 palma — *tener*
 palmes — *araz*
 ir — *tener*
 mancus — *chonka*
 mutillans — *tagloth*
 troncatus — *idem*
 digitus — *vy*
 pollex — *hwuelk* ||
 index — *mutato vy*
 medius — *kezep vy*
 anularis — *geres vy*
 auricularis — *kis vy*
 allux — *lab hwuelk*
 vnguis — *kerem*
 corpus — *telth*
 caro — *idem* ||
 afellus —
 cuttis — *bwr*
 coſta — *tetem*
 cartilago — *po(r)-*
     chogo
 latus — *oldal*
 cor — *ioy (!)*
 viſcus — *be!*
 bilis — *ziw*
 centuplex — ||
 tripa — *idem*

(2a. l.) vlna — *leng*
 neruus — *jn*
 vena — *er*

venter — *has*
 vterus — *meh*
 aluus — *idem*
 stomachus — *hatek*
 extar — *gwmor*
 largaon — *remes*
 duodermis — *kerekes* ||
 aruina — *hay*
 pagimen — *ember hay*
 epar — *may*
 pulmo — *tidew*
 splen — *lep*

fonis — *ketel*
 funabulofus — *keteles*
 rudens — *vitorla ketel*
 antempna — *alath*
lag ||
 torrens — *ar viz*
 fluctus — *hab*
 fluctuofus — *habus*
 preludium — *mon mu-*
lato
 pluftra — *korman*
 aranfra (!) — *eueze*
leg ||

(3a. l.) [N]auis — *heo*
 nauicula — *kis heo*
 cocta — *kok*
 barcha — *tengeri heo*
 carina — *idem*
 ratis — *heo oldal*
 pupis — *haio fark* ||
 prora — *hayo or*
 nauta — *reuez*
 nauigator — *hayos*
 anchora — *vas*
machka
 remus — *euezv*
 amplufter — *dal*
eueze ||
 remigator — *euezes*
 tranficia — *euezes*

(6b. l.) [V]Ermis — *ferereg*
 vermiculus — *kis*
 draco — *sarcant*
 coluber — *zomac*
 ferpens — *kigo*
 rana — *beca* ||
 teftitudo — *tolocas*
 anguis — *vizi kigo*
 idrus — *idem*
 virus — *merereg*
 venenum — *idem*
 venenofus — *merges* ||
 tartuga — *tekenes*
 aranea — *poukh*
 chonga — *chiga*
 lucana — *idem*

viscarium — *pok halo*
 sanguifuga — *nadal* ||
 irudo — *idem*
 lubufcus — *galizta(!)*
 locusta — *salca*
 lacerta — *gek*
 vipera — *zaruas kigo*
 brucus — *bogar*
 atalabus — *idem*
 milio — *idem* ||
 bonebiceps — *pozogo*
     bocar
 culex — *chimaz*
 ranaculex — *zaruas*
     boga(r)
 bombiceps — *pozogo*
     boga(r)
 basilcus — *balalicus*
 tineia — *mol*
 m- || ulca — *leg* ||
 cinifex — *zunvg*
 cinomia — *eb leg*
 euroca — *herno*
 teredo — *zul*
 carmus — *meneth*
 formica — *hanga*
 cra- || bio — *mul-* ||
     lica
 pullex — *bolha*
 pediculus — *tetw*

apis — *meh*
 examen — *ray*
 afillus — *vad meh*
 vespis — *daras*
 wltor — *nw* ||
 scorpio —
 bilio — *bor fereg*
 [A]vis — *madar*
 auicula — *kis*
 aliger — *zarnas*
 fenix — *madar*
 volucris — *zarnas*
 ales — *madar*
 grifo — *grif*
 falco — *solum* ||
 accipiter — *wlw*
 nifus — *carul*
 nodia — *harangia*
 erediis — *raro*
 grifalco — *zongor*
 ifinilio — *torontal*
 aquilla — *heya*
 bi- || scardus — *tu- || zok*
 grus — *daru*
 ciconia — *gem ztrag*
 cignus — *hate*
 olor — *idem*
 pauo — *paua*
 bugio — *wkurbica*
 aneta — *reche*

pam-||pilio — *leuel-* ||
dek

onagraculus — *wkur-*
bica

columbus — *galamb*

palumbus — *vad*
galamb

turtur — *gerlice*

ana — *fiw*

mergus — *zarcha* ||

aneta — *reche*

captis — *caba*

pellicanus — *pellican*

ornix — *vad tik*

(7b. l.) tegimen — *chepez*

pilocerum — *polto*
kwlo ||

merops — *kulw*

funitium — *lanch*

tibula — *veres hagma*

ventinabrum — *zoro*
lapath

mulcipula — *ege(r)*
fogo

decipula — *zappan* ||

[T]Extor — *tacach*
textorium — *agas fa*

tripazeta — *bo(r)da*

radius — *vetelw*

fulum — *orlo*

subtigium — *bel fonal*

stamenculus — *melek*
fonal

nexorum — *cheuelw* ||

teules —

telax — *vetelw*

laniax — *gereben*

zinzilium — *nylth*

girgilum — *motola*

stamencia — *orlo*

glomus — *gombolag* ||

glomicellum — *idem*

alabrum — *alpa*

dragma — *gombolag*

himbus — *aran fonal*

tuba —

colus — *gusal* ||

stupa — *zes*

stupazona — *mazag*

penfa — *aranpenz*

2. B. Szemelvények a Hortularium magyar glosszáiból.

(A sorok végén zárójelbe tett számok a kódex lapjait jelölik.)

- abies — *fenyefa* (3)
 abies — *luczfenew* (3)
 abhortium — *jdethlen gyermek* (3a)
 abfoluere — *meg engedem* (4)
 acerere — *meguallany* (5a)
 achironticus — *megektelenelt* (5a)
 actuarius, penesticus — *folyar* (6)
 aculeus — *fulac* (6)
 acupicta — *hymmel varrot* (6)
 acrifia — *fekete halyog* (6)
 agnigloffa — *egerfark* (10)
 alueus — *mehkolar* (13)
 alauda — *pachir* (13a)
 amigdalus — *mondola fa* (15)
 amarufca — *vad alma* vel
                   laualu alma (16)
 appendicium — *tarthoman* (18a)
 architriclinus — *naznag* (21a)
 armen, interpres — *tolmach* (23a)
 archonium — *kalonga* (24)
 burris — *Eke zarw* (38a)
 buco — *torombita fuuo* (38a)
 bunesta — *kecche* (!) *chechew zele* (38a)
 capicium — *zeuendek* (41a)
 cardws — *zamartively* (42a)
 cratis — *zalad azalo colar* (64)

- cremium — *tepertew* (64)
 cubitus pars brachy — *keneked* (65a)
 edentatus — *fogatlan* (76)
 eya — *nomar* (77a)
 emiffarius — *menlo* (78a)
 epicurus — *moh* (80)
 esculum — *nalpola* (81a)
 faginetum — *bich fa erde* (86)
 fermentum — *testa* (87)
 fimbria — *rojth* (88)
 forago — *belbe valo fonal* (90)
 linifcula — *posdorya* (112a)
 limen — *gorchyabel* (113)
 pixis — *pulka* (134a)
 pruritus — *viskethes* (138a)
 ltupa — *chepew* (150)

3. Szemelvények a Soproni Szójegyzék-töredékből.

(1a. l.) Sequuntur nomina regum principum.	in peratrix — <i>cafar ne allon</i>
	palatinus — <i>nodo(r) lpan</i>
(1b. l.) Rex — <i>keral</i>	palatinatus — <i>nodo(r) lpan lag</i>
regulus — <i>kil keral</i>	banus — <i>ban</i>
regalis — <i>ke(r)aly</i>	Banatus — <i>ban lag</i>
regalitas — <i>kiral lag</i>	baniffa — <i>ban ne allon</i>
regina — <i>keral ne alon</i>	dux — <i>he(r)cheg</i>
Cesar — <i>cafar</i>	
in perator — <i>idem</i>	

ducatus — *he(r)cheg*
leg

Judex — *biro*

iudicatus — *biro lag*

iudicium — *itelek(!)*

vayuoda — *vayda* ||

vayuodatus — *vayda*
lag

Comes — *elpan*

comatus(!) — *elpan*
lag

comitissa — *ilpan ne*
alson ||

Castellanus — *po(r)-*
cholab

archiepiscopus —
herleg (!)

episcopus — *pilpek*

prepositus — *p(re)-*
polt

Eremita — *reme-* || *te*

vicarius — *remethe(!)*

prior — *barath feyel-*
mec (!)

municipalis — *apach(!)*

Benege (!) — *lost-*
(ra) (!) ||

nobilis — *nemes*

ignobilis — *poreMBER*

vilicus — *folnag*

villa — *falv*

villanus — *falus* ||

vrbl — *varas*

ciuis — *varas biro (!)*

Ciuitas — *varas*

iuratus — *espulgar*

Sequester — *tur wen-*
erte (!) elles

predium — *lok* ||

pristaldus — *po(r)olto*

preco — *be(r)ten*

suburbanus — *varalat*
valo varas

Secuntur nomina di-
uerſorum generum. ||

Ungarus — *magar*

vngaria — *magar*
o(r)lag

Grecus — *gereg*

grecia — *o(r)laga*

laxo — *lalv*

laxonia — *o(r)laga* ||

lumbardus — *lu(m)-*
bard (!)

lumbardia — *o(r)laga*

Galicus — *olas*

galicia — *or(l)aga(!)* ||

4. Szemelvény a Königsbergi Szó- jegyzékből.

(1a. l.) genitrix —	vifus — <i>latath</i>
nutrix — <i>daica</i>	auditus — <i>hallath</i>
frater — <i>atyafiu</i>	tactus — <i>illeteth</i>
soror — <i>hug</i>	gustus — <i>ezleth</i>
filius — <i>fiw</i>	odoratus — <i>illototh(!)</i>
filia — <i>lian</i>	mens — <i>elmi</i>
sponsus — <i>weu</i>	intellectus — <i>ertel[e]m</i>
virgo — <i>lcíuz lea(n)</i>	cogitacio — <i>landyk</i>
cognatus — <i>kulel</i>	ratio — <i>ochk</i>
cognata — <i>kuzeli</i>	memoria — <i>emlihtet</i>
glos — <i>ang</i>	ingenium — <i>elcus</i>
nurus — <i>meyn</i>	vita — <i>ylet</i>
gener — <i>wev</i>	humilis — <i>allazetysh</i>
Socer — <i>ypa</i>	

L.

ROTENBURGI JÁNOS DEÁK MAGYAR NYELVMESTERE.

— 1418—22. közt. —

Magyar szöveg- emlékeinket és magyar szórványokat tartalmazó latin okleveleink túlnyomó részét magyar anyanyelvű vagy magyarul jól tudó scriptorok írták. Elárulja ezt az emlékeknek koronként ugyan változó, de általánosságban meg-
lepően jó magyar helyesírása (l. Bevezetés XXI. l.). Német városaink latin és német nyelvű okleveleiben és középkori számadás-
könyveiben vagy a felföldi széleken, német és tót nemzetiségi vidékeken működő hiteleshelyeink (pl. a pozsonyi és szepesi káptalan, zoborhegyi és turóci konvent stb.) kiadványaiban azonban gyakran találunk torzított alakban kiírt magyar szórványokat: hely-, személy- és méltóságneveket, melyeknek sokszor még németes vagy csehes helyesírása is elárulja íróik nemzetiségét. Erre példák *Nagyszombat* város számadás-
könyveiből: 1394—5: *Nymit Janusch, Nymat Janusch (Fejérpataky László, Magyarország városok régi számadáskönyvei. Bpest, 1885. 104. és 109. l.), Kusch Lazla (i. m. 107), 1405: Tharnikmaister... Item dem Tischmaister vnd dem Loasmaister (116), 1428—30: nach des Tarnacmeisters... den Maroth fya Yörg (134) — Bártfa város számadáskönyveiből: 1418: Nicloz Antal, Balasch (168), 1426: Mager Miclosch (213), Hetisch iuveni (216), ad Scharusch (228), 1427: Comloschyn (255), 1428: Benedictus Troschany [Trócsányi] (264), Yörg Magdyar (271), 1429: ad Maramorosch, Maramörisch, Maramarisch (290), 1432: Nad Janusch, Januschen (301), dy do*

geschenkt ist *Solkabiro von Sarus* (309), 1434: *Bolok Janosch* (338), 1435: domine *Bamffi Jacobin* (354), 1436: *Peren Janosch*, *Soss Yörg* (367), 1438: ad *Targnegmeister* (397), 1437: *Yschtwan, Bolasch* (451) stb.

1335-ben Rikolf mester fiai: János mester és Miklós, egy-ily németes formában kiírt személynév kérdésében kénytelenek magyarázatért a szepesi káptalanhoz fordulni. Atyjuk bizonyos peres ügyben bemutatta a királyi kúrián a szepesi káptalannak egy korábbi határjáró levelét. S ahol az eredeti oklevélben a káptalan német notáriusai *Theodoricus* nevet írtak, azt a királyi kúria magyar íródeákjai átíratukban mindenütt *Theodorus*-ra vagy *Thyadar*-ra változtatták. A káptalan megnyugtatta a hozzáfordulókat, hogy nem esett rajtuk e miatt sérelem, mert a két név tulajdonképen azonos: a németek *Theodoricus*, a magyarok pedig *Theodorus* és *Detricus* alakban szokták azt írni. (Az oklevél a Magyar Nemzeti Múzeumban, a Berzeviczy-család berzeviczei ágának levéltárában; kiadta *Fejérpataky László*, Hiteleshely mint névmagyarázó: MNy. 1918 : 169—73.)

Szomszédainknak határkérdéseket, határszéli birtokjogi ügyeket tárgyaló okleveleiben sem ritkák a szinte felismerhetetlenségig elferdített magyar helynevek. Pl. 1313: villa *Retshendorf ac Acoli... vsque ad uiam Mitterwech sive Chalchwech, quod (!) ungarice dicitur Guzapen waloutet enmezenschenutet* (értsd: *középen való utat és meszesutat*, mindkettő nominativus helyett accusativusban! — Anjoukori Okmt. I, 316).

Az eltorzított magyar helyneveknek gazdag gyűjteményét állíthatjuk össze az olasz scriptoroktól írt, középkori pápai oklevelekből vagy a Magyarországon működő avignoni, francia pápai tizedszedők XIV. századi lajstromaiból. Pl. a pápai tizedszedők 1332—7. évi számadásaiból: sacerdos *de villa Brecen* (*Debrecen* — Monumenta Vaticana hist. regni Hung. illustr. Series I. Tom. I. Bpest, 1887. 43. l.), villa *Pyskupi* (*Püspöki* — i. m. 47), *Araskesev* (*Váraskesző* — 81), *Nochmihal* (*Nagymihály* — 85), *Azzunuisari* (*Asszonyvásár* — 86), *Bethlemoyi* (*Bethlenősi* — 88), sacerdos *de Esakna* (*Dés-*

akna — 109), Vylagulbereg (Virágosberek — 114), Tykylev (Küküllő — 125), Azumepe (Asszonynépe — 136), Huyunep (Újnép — 152), Votiquerti (Vadkert — 229), Mixban (Miczbán — 256), Hidekuld (Hidegkut — 262), Kulestd (Kölesd — 278), Paraszekulli (Parasztshékely — 287), Nemepti (Nemti, Németi — 293), Dumbradmenzeucho (Dombrádmendszent — 302), Foldowar (Földvár — 309), Werufin (Verőfény — 313), Syhxo (Szikszó — 318), Terewesch (Terebes — 320), Fekuernek és Fekeuernuk (Fegyvernek — 321, 356), Kerecschen (Kerecseny — 323), Boatroch (Pátroh — 329), Hedimeg (Hegymeg — 338), Harengozen (Harangozó — 340), Kuzempnempy (Középnémeti — 352), Huzsiuotot (Hosszútóti — 376), Synun Terniua (Simontornya — 386) stb.

Magyar nyelvészeti szempontokból jóformán hasznavehetetlenek ezek a gyakran másolási hibákkal is terhelt adatok, de némi fogalmat mégis nyújtanak arról, hogy miképpen hallották középkori magyar nyelvünket az egykorú idegenek.

*

Sok — ügyel-bajjal leírt — magyar szórványt találunk a külföldi, különösen a középkori német évkönyvek, gesták és krónikák magyar vonatkozású szakaszaiban. A Monumenta Germaniae Historica (Scriptores) c. nagy forráskiadvány nem egy kötetének pontos indexéből egész sereg magyar tulajdonnevet válogathatunk össze.¹

Két, a XIV. század elején író, osztrák-német krónikás pedig nemcsak magyar tulajdon- és méltóságneveket jegyez le verses művében, de Liutprand példájára (l. III. fej.) megőrökíti a XIII. századi magyar vitézek harci kiáltásait, mondhatók: vezényszavait is — természetesen csak úgy, ahogyan tőle telik.

Egyikük, Steiermarki Ottokár, a XIV. század két első évtizedében készült „Reimchronik“-jában Ausztria verses történetének keretében részletesen megénekli utolsó Árpád-

¹ A bizánci történetírók magyar szórványait a II és XI. fejezetben tárgyaltuk.

házi királyaink osztrák hadjáratait. A magyar királyok, főurak, ispánok és nemesek neve mellett sokszor állásukat is egykorú magyar méltóságnévvel emlegeti: *Wêlâ (Béla), Iban (Iván), Larant (Lóránt), Amadê, Ambolt (Ompud), Hôholt (Hahót), Herke* (a *Henrik* név becézője), *Lazlâ, Lazlô, Lazlâ via Weiwot (László fia vajda), Marcus via Stephan, Mathê, Kokoz (Kakas), Ugram (Ugron)* stb.; die Unger mit ir grâl, ungerischen grâlen, umb ir crâle (király), *Weiwot, Weibôt, Weibóten (vajda)*, der ungerischen spâne, manic ungerischer spân (ispán), manigen hôhen uram, den hôhsten uramen (uram 'főurak'), und manigen zolgat, die ungerischen zolgat, der leiden zolgaten (királyi szolgálk, nemesek; nominativus helyett accusativusban!). Számos magyar helynevet is feljegyez: *Wezprim, Golischâ, Goltschâ (Kalocsa), Trens, Trense (Trencsén), Wâc (Vác), Tizach (Tisza)* stb. Rímes krónikájának 48. fejezetében leírja, miként üzték ki az 1258. év elején a stájerok Gut-Keled István herceg szlavón bánt, kit IV. Béla országuk kormányzójává tett. Az 5624—6. sorban a megfutamodott magyar harcosok kiabálását ekképen így fejezik visszaadni:

niht lenger si beliben,
si spilten iruele,
fusto, mingele.

elé(?) A. m. „*Ir* vagy *irj* 'iramodj' *el* vagy *elé, fussatok mind el* vagy *elé!*“? (Kiadta *Josef Seemüller*: Mon. Germ. Hist. SS., qui vernacula lingua usi sunt V/1-2. köt. — Vö. *Pauler* i. m. II², 231 és 528 l. 179. jegyz.; *Losonczy Zoltán*, Egy német krónika magyar szavai: Nyr. 1915 : 255—62).

1250. júniusában az osztrák és stájer urak betörték Magyarországra. Viszonzásul IV. Béla július havában Ausztria határait kezdte pusztítani. A Laxenburg környékén táborozó magyarokra Preussel *Wernhard* osztrák kapitány csapott ki himbergi várából. Az 1300. körül verselgető másik osztrák „*Spielmann*“, *Helbling Seifried* szerint a magyar vitézek *Wernhard* csatakiáltását hallva így biztatták egymást a menekülésre:

fugat *fush mingrel!*
hie kumt *wuhart krel.*

A. m. „*Fuss mind el(?)*, itt jön a *Wuhárt király!*“ Itt a rím kedvéért még erősebb a torzítás. (*Jos. Seemüller*, Seifried Helbling, Halle a. S. 1886. 169. l. XV. fej. 355—6. sor. — *Vö. Pauler* i. m. II², 217—8 és 525. l. 172. jegyz.)

Az előbbieknél egy századdal fiatalabb, de mindnél terjedelmesebb, kevés híján egy lapnyi, német kéztől eredő magyar nyelvű feljegyzéseket találunk a bécsi volt Udvari, most Nemzeti Könyvtár 3523. sz. latin kódexének 62b. lapján. A kódex sok más magyar vonatkozású emlékkal együtt az 1787-ben szekularizált felső-ausztriai *mondseei* bencés-apátságából került az Udvari Könyvtárba (ezért régi jelzete: *Lunaelac. Q. 128.*).

A kódex törzsszövege egy Cseh-, illetőleg Morvaországban írt latin grammatikai tankönyv: *Nicolai de Czlewings, Tractatus de speciebus constructionum. Finitus Iglauie in uigilia Sancte Trinitatis, anno Domini 1418.* Második tulajdonosa, *Rotenburgi* (de *Rotenburg*) *János* német deák, *Nicolsburgban* és *Prágában* írt hozzá pótlásokat: latin grammatikai szabályokat, *ars epistolandi*t, *oklevélformulákat*, *bibliai sentenciákat* és egyéb vallásos szövegeket. 1419—21. közt a Csehországban kitört huszita zavargások elöl, vagy talán *Zsigmond király* kíséretében (1421.) *János deák* Budára jött. A kódexnek az ő kezétől származó legutolsó bejegyzése is itt kelt az 1422. évben.

A német deák Budán magyarul kezdett tanulni. Kódexe fentírt lapjára jegyezte latin vagy német magyarázat kíséretében a számára legszükségesebb magyar szavakat és mondásokat. Rövid gyűjteménye emlékeztet a mai, praktikus használatra készült „gyors nyelvmenterek“-re. Bár német füllel hall és németes orthographiával ír, sokkal kevésbé torzítja el a magyar szavakat, mint a fentemlített korábbi német írók, vagy magyar szavakat lejegyző kortársai: *Oswald von Wolkenstein* (1377—1445.), a Magyarországon is többször megfordult utolsó német minnesänger (MNY. 1913: 424), meg

Windecke Eberhard († 1442. körül), Zsigmond császár és király életrajzírója (Nyr. 1913 : 115, 163). Szókincse leginkább a rokonsági szavakra, élelmiszerek, ruhadarabok, fegyverek neveire, a táplálkozásra, mosásra és egyéb testi szükségletekre szorítkozik. Ezekre irányuló kérdéseiben egykét helyen szinte szószerint találkozik Harff Arnold 1496—9. körül lejegyzett hasonló természetű kis magyar-német szó- és szólásgyűjteményével (Nyr. 1887 : 170—5), de ennél is sokkal értelmesebben írja le a magyar szavakat. Számos szabadszájú — itt nem is közölhető — kifejezést is leír, épúgy, mint az említett Oswald von Wolkenstein, továbbá a XV. század végéről való *Ábel Jenő*-féle vatikáni olasz-magyar szójegyzék (NyK. 1901 : 225—7), s ezzel a magyar nyelvkincs legrégebbi ilyenmű szótári adatait szolgáltatja.

Későbbi téves feltevések elhárítása végett megjegyezzük még, hogy Rotenburgi János deák fentemlített oklevél-formuláiban fictiv névként gyakran használja saját nevét. Egy 1422. évi budavár-városi kiadvány szövegében budai bíróként szerepelteti magát: „Nos Johannes dictus Rotenborg Judex Castri noui montis Pestiensis, Jurati et vniuersi Ciues de eadem etc.” (150b. l.). Budai bíró természetesen soha sem volt. 1422. körül Baldauf Péter töltötte be ezt a tisztséget. A kódex egy újabb kéztől származó bejegyzése szerint a XV. század végén már Mondseeben volt.

A nyelvemléket *Jakubovich Emil* fedezte fel 1923-ban; ismertette MNy. 1924 : 84—5. Szövegét az említett obscen részek híján (...) a több helyen szükséges magyar értelmezés kíséretében [ ] itt közöljük először:

Thiet he es — est hoc tuum [*Tied-e ez?*]

Kye es — cuius est hoc [*Kié ez?*]

Ennec minewe — quomodo est nomen huic [*Ennek mi neve?*]

tal — penna [*to!!*]

Melic alligas wt budara [Melyik az igaz út Budára?]

Hunnet ius — vus (vnde?) tranſſis [Honnét jössz?]

Hoa meyc — co (quo?) vis [Hova mégysz?]

He ember hee halgass — homo homo audi [Hé ember, hé hallgass!]

appat (a t áthúzva) — pater [apa]

allon — fraw [asszony]

lean — virgo [leány]

legin — famulus [legény]

lolga — seruus [szolga]

Huga — soror [huga]

Reret — sororius [réred]

hol vret — vbi est dominus [Hol urad?]

(.....) *ment — tranſſivit* (.....) [(.....) ment]

Phecum hugodat — ſuppono tibi ſororem [Fékom hugodat.]

Culczér ette kynyér || *ette* (wart áthúzva) *bart —*
(Cl) *auier da panem da vinum* [Kulcsár, adj te kenyér, adj te bort!]

Wagene bor — habes vinum [Vagyon-e bor?]

lewesch kynyér — cupe gellen prot [leves kenyér]

Sackacz ette húlt — coce da carnes [Szakács, adj te húst!]

Schaffarina ette (...) — *gyimmer ein* (...) [Safarina adj te (...)]

ackarode (...) — *wildu* (...) *haben* [Akarod-e (...)?]

Wys — aqua [víz]

ffa — lingnum (!) [fa]

fal — paries [fal]

- gradicz* — [tíge [grádics]
heryt oda [Eredj oda!]
necket loloc — tibi loquor [Neked szólok!]
en — ego [én]
(t)e¹ — du [te]
(?)oss — culus . . . .?
(t)hór — gladius [tőr]
(k)arda (az utolsó a áthúзва) — cultrum [kard,
grewle — paruus culpis [gereblye]
lucza — lancia [szucza]
(h?)ó — cingulus [öv]
(i)ng — camisa [ing]
Curlwayt — Joppa [korszovágy]
(n)em — non [nem]
Keyly — arcus — lamfereit [kézij és számszerij]
(k)untes — tunica [köntös]
(p)aláit — mentel [palást]
(n)adcrag — hofen [nadrág]
(l)ekerne — ítefel [szekernye]
(n)imadot — non dabat [Nem adott.]
(l)c)heru — íchuch [sarú]
wegd ennekem yt ícherut — heme mihi calcius (!)
     [Végy énnekem egy sarut!]
(m?)heg eb anyadot — (g)eheye hut deyn muter
     [. . . meg eb anyádat]
(a)nia — mater [anya]
(l)chacht — kalium(!) [sajt]
allen mulíchet Inggemet — laua mihi kamifiam
     [Asszony, mossad ingemet!]

¹ A lap balszélét lemetszette a könyvkötő.

LI.

ZSIGMOND KIRÁLY ADOMÁNYLEVELE
A KÁLLAY CSALÁD SZÁMÁRA.

— 1427. —

Zsigmond király Kállay Lökösfia Miklóst, ennek fiait: Jánost és Lőrincet, továbbá rokonaikat: Istvánfia Zsigmondot és Szaniszlófia Jánost megerősíti a szabolcs-, szatmár-, bereg- és gömörmegyei birtokaikon élvezett királyi jogokban, mégpedig említett Miklósfia János azon érdemeiért, melyeket Maróthi János mácsai bán vezérlete alatt a havasalföldi hadjáratban szerzett, mikor is a törököktől a havasalföldi oláh vajdai székbe ültetett, hűtlen Üresfejű (Praznaglaw) Rádul vajdát elűzték, és az oláhokat a szent koronához tartozó hűségre visszatérítve a vajdai méltóságba a király hívét, Dánt, az előbbi vajdát visszahelyezték. Eredeti hártyaoklevél a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárának törzsanyagában (Wenzel Gusztáv gyűjt.). Kivonatolva: *St. Katona*, *Historia Critica regum Hungariae stirpis mixtae* XII, 488—91. A Balog-Semjén nemzetségből származó Kállay család szabolcs-, szatmár-, bereg- és gömörmegyei birtokait l. *Csánki*, *Magyarorsz. tört. földr.* I, 536, 495, 423—4 és 155. Az oklevél keltének helye, Hosszúmező, azonos a fogarasi havasoktól délre, a Töröcsvári-szorostól délnyugatra eső, oláhországi Cămpulunggal, melyet már Zsigmond király egy 1395. évi oklevele is magyar néven említ (l. *Hunfalvy Pál*, *Az oláhok története* II, 42 és *Jegyzetek* VII. l. 61. jegyz.).

commissio propria domini Regis

Nos Sigilmundus dei gracia Romanorum Rex
semper Augustus ac Hungarie Bohemie Dalmacie

Croacie etc. Rex Memorie commendamus tenore pre-
 fencium || significantes quibus expedit vniuersis Quod
 nos qui exinnata nobis Regia liberalitate cunctorum
 Cellitudini nostre fideliter obsequencium merita et
 actus virtuosos digne retribucionis brauio metiri sole-
 mus || eosque exinde premijs decorare donatiuis Con-
 sideratis et in nostri cordis armario digne premetitis
 preclaris fidelitatibus et fidelium seruiciorum meritis
 et actibus virtuosis fidelis nostri Johannis filij Nicolai
 filij || *Lewkes de kallo*, quibus ipse sub Banderio fide-
 lis nostri dilecti Magnifici viri Johannis de *Maroth*
 alias *Bani Machouiensis* domini sui in presentibus
 partibus nostris Transalpinis vnacum eodem domino
 suo contra perfidie || alumpnos puta Turcos crucis xpi
 (Christi) et tocius orthodoxe fidei dirissimos persecuto-
 res / nostros scilicet et Regnorum nostrorum emulos,
 qui quendam notorium et infestum nostrum in fidelem
Radwl praznaglawa || cognominatum in *wayuodatu*
 ipsarum parcium nostrarum Transalpinarum in nostre
 Maiestatis despectum preficere / fidelem vero nostre
 Cellitudinis sincere dilectum Spectabilem et Magnifi-
 cum virum *Daan* iamdictarum || parcium nostrarum
 Transalpinarum *wayuodam* per nos constitutum / do-
 minio earundem priuare / et de eisdem excludere ma-
 chinabantur / se plerisque vicibus fortuitis casibus
 viriliter exponendo et imminentibus || periculis sub-
 mittendo / totis nilibus / nobis nostroque sacro dyade-
 mati Regio / adeo studeuit complacere, seque gratum
 reddere valde et acceptum / vt ipsius Johannis *Bani*
 ingeniose sagacitatis peruigil diligencia || et actus

Itrennui / dictique Johannis et aliorum familiarium eiusdem Johannis *Bani* obsequiosa opera / principaliter recuperandi dictas partes nostras Transalpinas / et a dictorum *Radwl* et Turcorum hostilibus || incurlibus tutandi viam specialiter prebuerunt, per huiusmodique laudabilia seruiciorum opera et ex alijs ingeniosis ac virtuosis actibus / ipsius Johannis *Bani* et dictorum familiarium suorum, nobis abinde || versus partes nostras Transsiluanas redeuntibus Ipsoque Johanne *Bano* et predicto Johanne ceterisque familiaribus et gentibus suis / more exercituancium in eisdem partibus nostris Transalpinis || de speciali nostre Maiestatis mandato remanentibus, predictis quoque *Radwl praznaglawa* et Turcis abinde aufugatis / predictus *Daan wayuoda* in dominium huiusmodi sui *wayuodatus* votive extitit || restitutus / plurimi eciam ex Incolis ipsarum parcium nostrarum Transalpinarum puta *walahi* / qui partem ipsius *Radwl praznaglawa* et dictorum Turcorum fouendo a vere fidelitatis tramite oberrando || declinarant huiusmodi eorum erroneis processibus derelictis ad debite fidelitatis nobis et sacro nostro Regio diademati obseruande constanciam redire sunt coacti, pretextu quorum cupientes memoratum || Johannem ad presens prout promptis affectibus largius intendimus in futurum / alicuius Regie munificencie antidoto consolari. Omnia et singula Iura nostra Regalia que haberemus seu nostram in || infrascriptis possessionibus et Iuribus possessionarijs necnon predijs quibusuis modis causis et racionibus concernerent Maiestatem videlicet in posses-

sionibus *Wasarokallo* et tributo ibidem exigi consueto ||
 ac predijs *Bangatheleke kylthelek feleg haz Aldoth-*
kuththeleke Twztheleke / Meggyeltheleke Dorogeg-
haz Zwnyor Symaaghaza Mandtheleke Nyeresitheleke
pogansyer Zylaltheleke || Ekerithotheleke et Rolthe-
leke ad dictam possessionem *Wasarokallo* pertinen-
 tibus necnon possessione *Naghsemien* ac similiter pre-
 dijs *kozmatheleke Mikloftheleke Zenthmihaltheleke* et
phylepalyazewles || vocatis Item in possessione *Byr*
 ac predio *wathatheleke* ad eandem possessionem *Byr*
 spectante Item similiter in possessionibus *Thothkallo*
 et *Oros* vocatis necnon predijs *wadtheleke Iglycithe-*
leke Twra || Thamalfaya pomod et *waralya* nuncu-
 patis Item in villa *lewk* necnon predijs *Razon lenged*
 et *Swlde* Item in possessione *Gywman* ac predijs *Zy-*
loftheleke et *Gywtheleke* appellatis Item || in pos-
 sessionibus *Zekel lalkwd Bagws* et *philep* ac predio
paznantheleke ad eandem *philip* pertinenti Item in
 possessionibus *Harang* et *Napkor* necnon predijs
Thewth et *Zelews* Item alijs predijs || *Zenthpeter* et
pethlend necnon quodam itagno *Belwe* vocato inter
 possessiones *Beztrech Omegy* et *kyraltawa* adia-
 centi Item in possessione *Zenthkyral* alio nomine
Bwdzenthkyral ac || *Naghezlar* et *kylsezlar* necnon pre-
 dijs *Baltheleke poghtheleke* et *kyraltheleke* ad eandem
Naghezlar spectantibus omnino in *Zabolch*, Item simili-
 ter in possessionibus *kylsemien keer ponyola* et || *Bel-*
thwk in *Zathmariensi* ac possessione *Bodolo* et predio
Chybik in *Bereg* Comitatus exsistentibus eisdem *Jo-*
hannem ac *Nicolaum* patrem et *laurencium* fratrem

carnales necnon Sigismundum || filium Stephani et alterum Johannem filium *Stanizlai* patruales fratres suos vt idem Johannes asserit communiter tangencia eidem Johanni ac Nicolao patri et laurencio necnon Sigismundo et alteri Johanni || simul, Item in predijs *Mak* et *Bodortheleke* appellatis in eodem *Zathmariensi* eisdem Nicolaum, ac Johannem et laurencium filios eiusdem necnon memoratum Sigismundum dumtaxat || Item in alia possessione *Hegh* / necnon predio *helmech* ad eandem possessionem *Hegh* spectanti / in dicto *Bereg* / necnon *perked* in prefato *Zabolch* que scilicet possessiones *Hegh* et *perked* et predium *helmech* similiter || ad eisdem Nicolaum necnon Johannem et laurencium ac Sigismundum tantummodo vt ipse Johannes dicit pertinerent Item in possessione *Bathka* et predio *Zadaffewlde* ad eandem possessionem || *Bathka* spectanti in *Gwmeriensi* Comitibus existentibus ipsos scilicet Nicolaum necnon Johannem et laurencium filios eiusdem solummodo vt idem Johannes asserit Iure femineo concernentibus in quarum || scilicet possessionum ac prediorum dominio suos ac dictorum patris et fratrum suorum progenitores ab antiquo pacifice perstitisse et exnunc se ac dictos patrem et fratres suos existere sepefatus Johannes filius Nicolai || dicit / eidem Nicolao necnon Johanni et laurencio filiis suis dumtaxat Alijs eciam quibuslibet nobiles si quibus in eisdem possessionibus et predijs Ius competit ipsorumque heredibus et successoribus || vniuersis vnicuique videlicet ipsorum quo ad suam porcionem eum secundum sue generacionis

lineam et diuisionem inter eos de iure habitam contingentem simul cum omnibus suis vtilitatibus et pertinentijs || terris vtputa arabilibus cultis et incultis filuis nemoribus pratis fenetis aquis aquarumque decurlibus et generaliter cunctis vtilitatum integritatibus quouis nominis vocabulo vocitatis || sub suis veris metis et antiquis limitibus quibus actenus (!) rite tente fuerunt et possessa excerta nostra sciencia dedimus donauimus et contulimus ymmo damus donamus et conferimus || perpetuo et irreuocabiliter possidenda tenendas pariter et habendas Saluo Iure alieno harum nostrarum vigore et testimonio litterarum Quas in formam nostri priuilegij redigi faciemus dum nobis || in specie fuerint reportate. Datum in *Hozywmezew* dictarum parcium nostrarum Transalpinarum in Dominica Iudica Anno domini Millelimo quadringentesimo vigesimo septimo Regnorum nostrarum || Anno Hungarie etc. quadragesimo Romanorum decimosextimo et Bohemie septimo.

Hártyán, szövege alatt vörös viaszba nyomott középpecsét töredékeivel. A pecsét alatt: „commissio propria domini Regis” felirat látszik. A szöveg jobb sarka alatt: „T. Dm.” scriptorjelzet. Kívül: „R(egistra)ta” és „Johannis filij *leukus* de *Kallo* noua donacio omnium possessionum” egykorú írással írt jegyzetek olvashatók.

FÜGGELÉK.

I.

A XI—XII. SZÁZADBÓL EREDETIBEN FENNMARADT OKLEVELEINK JEGYZÉKE.

(Vö. Bevezetés XL. l.)

1. 1001?/1101? Szent István. A pannonhalmi bencés apátság alapítólevele. Pannonhalmi főapátság levéltára Capsa 13. Lit. A. Legjobb képmása: *Récsey Viktor*, Brevis hist. archivi archiabbatiae O. S. B. de S. Monte Pannoniae. Legjobb kiadása: Pannonhalmi Szent Benedek-rend története (PRT.) I, 589—90; *Fejérfataky László*, A pannonhalmi apátság alapítólevele. Bpest, 1878. Hitelességére vonatkozólag l. *Szentpétery Imre*, Szent István király pécsváradi és pécsi alapítólevele. Akad. Tört. Ért. XXIV/10. Vö. *Jakubovich*: MNy. 1923: 78—9. jegyzet. *Szentpétery*, Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I. köt. (Sztp. KJ.) 2. sz. Hitelességének kérdése a mai napig sincs tisztázva.
2. 1055. I. Endre. A tihanyi bencés apátság alapítólevele. (L. az V. közlést 18—25. l.)
3. 1079. körül. (1082. dec.?) Guden adománylevele a veszprémi egyház és kanonokjai számára. Veszprémi káptalan magánlt. 11. doboz. Fasc. Paloznak. No. 2. Képm.: *Fejérfataky*, Oklevelek II. István korából. Akad. Tört. Ért. XVI/4, 6—7. Kiad.: *Fejérfataky* i. m. 7—8. Dátumára nézve vö. *Karácsonyi János*,

Szent László meghódítja a régi Szlavóniát. Akad. Tört. Ért. XXIV/2, 18.

4. 1083—95. (1093. körül.) Szent László. A pannonhalmi apátság birtokainak, népeinek és ingóságainak összeírása. Pannh. főap. lt. Capsa 2. A. Képm.: PRT. I, 75. Kiad.: uo. 590—2; *Fejérpataky*, Kálmán király oklevelei. Akad. Tört. Ért. XV/5, 4—5. *Sztp.* KJ. 29.
5. 1090. körül. Szent László pecsétjével megerősíti Dávid herceg adományát a tihanyi apátság számára. Pannh. főap. lt. Tihany Fasc. 1. No. 3. Képm.: PRT. X, 19. Kiad.: uo. X, 496; *Sickel Theodor*. Mon. graphica medii aevi Fasc. III. Tab. 4.; *Kubinyi Ferenc*, Mon. Hung. Hist. I, 1. *Sztp.* KJ. 23.
6. 1109. Kálmán király. Szent Istvántól a veszprémvölgyi apácák számára 1002. előtt görög nyelven kiadott adománylevelél átíratva és renovatioja. (L. a IV. közlést 14—7. l.) Képm.: A Magyar Nemzeti Múzeum multja és jelene 59; *Újházy László*, Magyar Történeti Emlékek. Oklevelek. 3. tábla. Irodalmához: *Darkó Jenő*, A veszprémi apácamonostor alapítólevelének 1109-i másolatáról. EPhK. 1917. XLI, 257, 336. Vö. *Melich*: NyK. XXXIV, 135. *Sztp.* KJ. 1. és 42.
7. 1111. Kálmán királynak a zoborhegyi bencés apátság vámjaira és tizedeire vonatkozó ítéletlevele. Nyitrai püspökség lt. Jura dominialia I. ord. gen. Fasc. I. No. 1. Képm.: *Fejérpataky*, Kálmán király oklevelei. Kiad.: uo. 42—4. Hitelessége nem kétségtelen. Vö. *Jakubovich*: MNy. 1923 : 81. jegyzet. *Sztp.* KJ. 43.
8. 1113. Kálmán király összeíratja a zoborhegyi bencés apátság birtokait. Nyitrai püspökség lt. Jura dominialia I. ord. gen. Fasc. I. No. 1. Képm.: *Fejérpataky*, Kálmán király oklevelei. Kiad.: uo. 55—62. Hitelessége az előzőnél is kétségesebb. *Sztp.* KJ. 46.
9. 1116—31. Acha végrendelete a pannonhalmi apátság számára. Pannh. főap. lt. Capsa 6. A. Képm. és kiad.:

- Fejérpataky*, Oklevelek II. István korából 16—8;
PRT. I, 77 és 595. *Sztp.* KJ. 52.
10. 1127—31. Fila Ursu nevű birtokát végrendeletileg a veszprémi egyháznak hagyományozza. Veszprémi kápt. magánlt. Capsa 4. Fasc. Felső-Eörs. No. 2. Képm. és kiad: *Fejérpataky*, Oklevelek II. István korából 18—20. *Sztp.* KJ. 53.
11. 1131. körül. II. Béla Sár ispán ítélete alapján megerősíti a bakonybéli bencés apátságot sószállító népeinek birtokában. (L. a VI. közlést 26—7. l.)
12. 1134. Felicián esztergomi érsek ítéletlevele a zágrábi püspökség Dumbrova nevű birtokáról. Zágrábi érseki lt. Privilegia Canonorum. No. 1. Képm.: *Klajč*, Povjest Hrvata I, 155. Kiad.: *Knauz*, Mon. Eccl. Strig. I, 85—6; *Tkalčić*, Mon. Hist. Episc. Zagrab. I, 1; *Smičiklas*, Cod. Dipl. Regni Croat., Dalm. et Slav. II, 42—3.
13. 1131—41. (1135. körül.) András remete, egykor veszprémi prépost, II. Béla engedelmével az vrodi (Arad?) Szent Márton-egyháznak (prépostságnak?) három birtokot és 35 szabadost (vhwg-ot) adományoz. Pannh. főap. lt. Capsa 26. C. Kiad.: PRT. I, 595. Vö. *Karácsonyi János*: Századok 1903:935. *Sztp.* KJ. 67.
14. 1137. II. Béla a pannonhalmi apátságnak Ravaszd és Tarján közt birtokot adományoz. Pannh. főap. lt. Capsa 9. K. Képm.: PRT. I, 90; *Sickel*, Mon. graphica medii aevi Fasc. V. Tab. 11. Kiad.: PRT. I, 596; *Kubinyi*, Mon. Hung. Hist. I, 2—3. *Sztp.* KJ. 61.
- * 1138/1329. A dömösi prépostságnak II. Bélától kiadott 1138. évi adománylevelét, mely csak I. Károly 1329. évi átíratában maradt fenn, I. VII. közlés 28—34. l.
15. 1141. körül. II. Gyécsa levele Spalató városához. Bécsi állami lt. Spalatói oklevelek. K. 175/29. Újabban Belgrádba vitetett. Képm.: *Havas Rezső*, Dalmácia.

Kiad.: *Smičiklas.*, Cod. Dipl. II, 49. Vö. *Fejérpataky*: Századok 1881 : 217. *Sztp.* KJ. 68.

16. 1141—6. Márton ispán birtokainak és szolgáinak egy részét királyi engedelemmel az általa alapított csatári bencés monostornak adományozza, más részét feleségére és leányára hagyja. Az admonti (Stájerország) bencés apátság ú. n. Gut-Keled-bibliájának (Cod. A.) 54. a. lapjára XII. századvégi vagy XIII. századelei kézzel beírva. Kiad.: *Fejérpataky*: MKönyvsz. 1892—3 : 14—8. *Sztp.* KJ. 74.
17. 1141—6. Magdolna, Márton ispán felesége, birtokait és szolgáit részben a csatári monostorra, részben gyermekeire hagyja. Az admonti Gut-Keled-biblia (Cod. A.) 54. a. lapjára jegyezve. Kiad.: *Fejérpataky*: MKönyvsz. 1892—3 : 18—20. *Sztp.* KJ. 75.
18. 1142—6. II. Gyécsa a győri vizahalászat egyharmadát a pannonhalmi apátságnak adományozza. Pannh. főap. lt. Capsa 26. E. Képm.: PRT. I, 78. Kiad.: uo. I, 597. *Sztp.* KJ. 76.
19. 1146. Színes úrnő adománya a pannonhalmi apátság számára. Pannh. főap. lt. Capsa 5. Hh. Képm.: PRT. I, 81. Kiad.: uo. I, 597—8. *Sztp.* KJ. 72.
20. 1146. Fulkó hospes végrendelkezése a pannonhalmi apátság, a vértesi monostor és leánya számára. Pannh. főap. lt. Capsa 6. B. Kiad.: PRT. I, 598—9. *Sztp.* KJ. 73.
21. 1150. II. Gyécsa Szolváta halászt a pannonhalmi apátságnak adományozza. Pannh. főap. lt. Capsa 31. Y. Képm.: PRT. I, 81. Kiad.: uo. I, 599—600. *Sztp.* KJ. 78.
22. 1151. körül. II. Gyécsa húsz márka kölcsön fejében Belid birtokot a pannonhalmi apátságnak adományozza. Pannh. főap. lt. 31. X. Képm.: PRT. I, 81. Kiad.: uo. I, 600. *Sztp.* KJ. 80.
23. 1152. II. Gyécsa megerősíti a veszprémi egyház somogyi népei felett mondott ítéletet. Veszprémi

- kápt. magánlt. 1. Lad. Fasc. Wespr. eccl. et capit. No. 3. Négy sor hasonmás: *Szilágyi-féle* millennáris M. Nemz. Tört. II, 291. Kiad.: *Sztp.* KJ. 81.
24. 1152. II. Gyécsa megerősíti Margit úrnő végrendeletét. Pannh. főap. lt. Capsa 38. A. Képm.: PRT. I, 83. Kiad.: uo. I, 601—2. *Sztp.* KJ. 82.
25. 1150—4. (1153?). Adalbert végrendelete rokonai és a panonhalmi apátság javára. Pannh. főap. lt. Capsa 7. B. Képmástöredéke: PRT. I, 85. Kiad.: uo. I, 602—3. *Sztp.* KJ. 83.
26. 1156. Martirius esztergomi érsek II. Gyécsa engedelmével hetven falu dézsmáját az esztergomi székesegyház Szent Szűz-oltára és kanonokjai számára adományozza. Esztergomi kápt. házi lt. Lad. 67. Fasc. 1. No. 1. 5 sor hasonmás: *Knauz*, Mon. Eccl. Strig. I. köt. III. tábla. Kiad.: uo. I, 107—8. *Sztp.* KJ. 84.
27. 1157. II. Gyécsa a nánai és kakati vámsót az esztergomi székesegyháznak adományozza. Esztergomi kápt. házi lt. Lad. 31. Fasc. 1. No. 1. Képm.: III. Béla Király Emlékezete 146. Kiad.: uo. 343; *Knauz*, Mon. Eccl. Strig. I, 110—1. *Sztp.* KJ. 86.
28. 1158. körül. II. Gyécsa pecsétjével megerősíti Adorján fia István birtokadományát a garamszentbenedeki bencés apátság számára. Esztergomi kápt. házi lt. Lad. 1. Fasc. 1. No. 5. Képm.: III. Béla Kir. Eml. 151. Kiad.: uo. 344; *Knauz*, Mon. Eccl. Strig. I, 116. Vö. MNy. 1923 : 82. *Sztp.* KJ. 90.
29. 1161—73. (1164. körül.) III. István megengedi Fulcerius veszprémi prépostnak, hogy zalai birtokát a veszprémi egyháznak adományozza. Veszprémi kápt. magánlt. Lad. 85. Fasc. Epp. Zalaszentmihály No. 1. Négy sor hasonmás: *Szilágyi-féle* millennáris M. Nemz. Tört. II, 307. Kiad.: *Fejér*, Cod. Dipl. IX/7, 634. *Sztp.* KJ. 106.
30. 1162. III. István Farkas soproni várjobbágyot felszabadítja és birtokot adományoz neki. Sopron város lt.

Lad. VIII. H. Fasc. 1. No. 2. Képm.: *Nagy Imre*, Sopron-vármegye története. Oklevéltár I. Kiad.: uo, I, 2—3. *Sztp.* KJ. 101.

31. 1163—4. körül. III. István Gáb fia Botust hadi érdemeiért megnemesíti és az atyjától örökölt Coll falu birtokában megerősíti. M. Nemz. Múzeum lt. *Szalay Agoston* gyűjt. Kiad.: Hazai Okmt. VI, 3—4. *Sztp.* KJ. 104.
32. 1164. (Hibásan 1174.) III. István megengedi Miske ispán fiának, Istvánnak, hogy vagyona felett szabadon végrendelkezhessek. Veszprémi kápt. magánlt. Lad. 1. Fasc. Kisberény. No. 2. Kiad.: *Fejér*, Cod. Dipl. VI/2, 412. *Jakubovich*: Levéltári Közlemények 1924: 150. *Sztp.* KJ. 105.
33. 1165. körül. III. István engedelmével Páznán fia Farkas Szelepcsényt és Ebedecet a garamszentbenedeki bencés apátságak adományozza. Esztergomi kápt. házi lt. Lad. 9. Fasc. 1. No. 1. Kiad.: *Knauz*, Mon. Eccl. Strig. I, 118—9. *Sztp.* KJ. 110.
34. 1165. III. István néhai Álmos herceg meszesi Szent Margit-monostorának a meszesi kapun átmenő sószállító szekerek után vámszedő jogot ad. Gr. Zichy család senioratusi lt. Zsély (Nógrád megye) 211. A. 2. Kiad.: Gr. Zichy család okmt. I, 2. *Sztp.* KJ. 107.
35. 1165. III. István több, a pozsonyi vár alatt lakó várjobbágyot, a nyéki várnépek őseit, Szent István király szabadjává tesz. (L. a IX. közlést 44—5. l.) Az oklevél legújabbán a Nyéki Méhes család nyéki (Csalóköz, Pozsony megye) levelesládájába került.
36. 1166. III. István Dobika fia Vidnek a keresztes-lovagok (Johanniták) részére tett adományát megerősíti. Gr. Erdődy család galgóczi lt. Kiad.: Hazai Okmt. VII, 1. *Sztp.* KJ. 111.
37. 1171. III. István Benedek veszprémi ispán végrendeletét megerősíti. (L. a X. közlést 46—8. l.)
38. 1172. III. István Konrádnak Heccsén, Csicsón és Écsen a

- pannonhalmi apátság számára tett adományát megerősíti. Pannh. főap. lt. Capsa 9. N. Képm.: PRT. I, 85. Kiad.: uo. I, 604—5. *Sztp.* KJ. 120.
39. XII. század második fele. A bakonybéli bencés apátság birtokainak, népeinek és kincseinek összeírása (az első két része Szent László-kori notitiák után készült). Pannh. főap. lt. Capsa 15. Oo. Képmástöredékek: PRT. VIII, 33 és 35. Kiad.: uo. VIII, 267—71. Vö. *Erdélyi László*, A bakonybéli apátság Árpád-kori oklevelei 19—34; *Fejérpataky*, Kálmán király oklevelei 5—10; *Karácsonyi János*, Szent István király oklevelei 37; *Jakubovich*: MNy. 1924: 13—5. *Sztp.* KJ. 22.
40. 1173—85. (1177. körül.) III. Béla megerősíti Caba hagyományát a pannonhalmi apátság számára. Pannh. főap. lt. Capsa 6. E. Képm.: III. Béla Kir. Eml. 31. Kiad.: uo: 344 és PRT. I, 605—6. *Sztp.* KJ. 128.
41. 1181. III. Béla megengedi, hogy Marcell prépost neje, Froa, Szöllös nevű birtokát eladja Farkas nádornak. Orsz. Lt. Dl. 22. Képm.: III. Béla Kir. Eml. 157; *Újházy László*, M. Tört. Emlékek. Oklevelek 4. tábla. Kiad.: III. Béla Kir. Eml. 345. *Sztp.* KJ. 130.
42. 1181. Fulkumár ispán birtokadománya a bakonybéli bencés apátság számára. Pannh. főap. lt. Capsa 14. L. Kiad.: PRT. VIII, 277. Vö. *Erdélyi László*, A bakonybéli apátság Árpád-kori oklevelei 39.
43. 1181. III. Béla visszaadja a zágrábi egyháznak Toplissa birtokot. Zágrábi kápt. lt. Acta antiqua. Fasc. 52. No. 4. Kiad.: *Tkalčić*, Mon. Episc. Zagrab. I, 4; *Wenzel*, Árpádk. Új Okmt. XI, 45—6; *Smičiklas*, Cod. Dipl. II, 176—8. *Sztp.* KJ. 131.
44. 1181. A veszprémi egyház szabadosainak Kesző faluban földeket adományoz. Veszprémi kápt. magánlt. Kiad.: *Wenzel*, Árpádk. Új Okmt. I, 75—6.
45. 1183. Miklós esztergomi érsek megengedi, hogy kano-nokjai Kéménden egy eke földet eladjanak Farkas

- ispánnak. Orsz. Lt. Dl. 24. Kiad.: *Knauz, Mon. Eccl. Strig. I*, 128—9.
46. 1184. A fehérvári káptalan levele arról, hogy III. Béla meghagyására Dénes, Charene és Achilles ispánok ítéletet mondtak az esztergomi udvarnokok és a tihanyi apátság urkurai jobbágysai közti perben. Pannh. főap. lt. Tihany. Fasc. I. No. 4. Kiad.: PRT. X, 500—1.
47. 1186. III. Béla Márk és Petus érseki jobbágysokat neme-síti és Vajka föld egyharmadának birtokában megerősíti. Esztergomi primási világi lt. Lad. R. Fasc. 1. No. 1. Képm.: III. Béla Kir. Eml. 85. Kiad.: uo. 346 és *Knauz, Mon. Eccl. Strig. I*, 131—2. Nagyon kétes hitelű oklevél. *Sztp. KJ.* 146.
48. 1188. III. Béla az esztergomi vásárvám harmadik harmadát (az előbbi $\frac{2}{3}$ -hoz) az esztergomi káptalannak adományozza. Esztergomi kápt. házi lt. Lad. 24. Fasc. 1. No. 1. 3 sor hasonmás: *Knauz, Mon. Eccl. Strig. I*. köt. I. tábla. Kiad.: uo. I, 137. *Sztp. KJ.* 148 szerint hamis.
49. 1193. III. Béla Bertalan comesnek Modrus vármegyét adományozza. Zágrábi horvát országos lt. NRA. Fasc. 484. No. 1. Képm.: III. Béla Kir. Eml. 81; *Klaič, Povjest Hrvata I*, 179. Kiad.: III. Béla Kir. Eml. 347 és *Smičiklas, Cod. Dipl. II*, 262—3. *Sztp. KJ.* 154.
50. 1193. III. Béla megerősíti birtokaiban a keresztéseknek (Johannitáknak) Martirius esztergomi érsektől alapított és a király anyjától, Euphrosinától gazdagított székesfehérvári házát. (L. a XII. közlést 52—61. l.)
51. 1193. Kalán pécsi püspök, Dalmát- és Horvátország kormányzója, a krapinai, oklicsi és podgorjai tizedeket a zágrábi püspöknek adományozza. Zágrábi kápt. lt. Acta antiqua Fasc. V. No. 2. Kiad.: *Thalčić, Mon. Episc. Zagrab. I*, 5—6 és *Smičiklas, Cod. Dipl. II*, 259—60.

52. 1193. körül. Kalán pécsi püspök, Dalmát- és Horvátország kormányzója, Kamenic helységet a zágrábi püspöknek ítéli. Zágrábi érseki lt. Privil. No. 1. Kiad.: *Tkalčić*, Mon. Episc. Zagrab. I, 6 és *Smičiklas*, Cod. Dipl. II, 265.
53. 1194. Domonkos bán a borsmonostori cisztercita apátságot alapítja. Orsz. Lt. Dl. 34. Kiad.: *Wenzel*, Árpádk. Új Okmt. XI. 57—8. Vö. *Szentpétery Imre*, A borsmonostori apátság Árpádkori oklevelei 109.
54. 1194. III. Béla birtokcseréje Domonkos bánnal. Orsz. Lt. Dl. 33. Kiad.: *Wenzel*, Árpádk. Új Okmt. XI, 56—7. *Szentpétery Imre* i. m. 14 szerint közelkorú hamisítvány. *Sztp.* KJ. 157.
55. 1195. III. Béla Domonkos bán kérésére megerősíti a borsmonostori apátság alapítását. Orsz. Lt. Dl. 36. Kiad.: *Wenzel*, Árpádk. Új Okmt. XI, 58—9. *Szentpétery* i. m. 110 szerint közelkorú hamisítvány. *Sztp.* KJ. 159.
56. 1197. körül. Imre király megerősíti a spalatói káptalant jogaiban és az egyház iránt suffraganeusainak tiszteletet parancsol. Bécsi állami lt. Spalatói oklevelek K. 175/29. Újabban a jugoszláv kormány Belgrádba vitette. Képm.: *Szentpétery* i. m. I. tábla b. Kiad.: *Smičiklas*, Cod. Dipl. II, 288 és II, 310—1. Vö. *Fejérfotaky*: Századok 1881 : 217. *Sztp.* KJ. 171.
57. 1198. Imre király a királyi jövedelmek egytizedét és az esztergomi királyi palotát az esztergomi érseknek adományozza. Esztergomi primási világi lt. Lad. J. Fasc. I. No. 1. Kiad.: *Knauz*, Mon. Eccl. Strig. I, 156. *Sztp.* KJ. 177.
58. 1198. Imre király az esztergomi káptalant az esztergomi vám birtokában megerősíti. Esztergomi kápt. házi lt. Lad. 24. Fasc. 1. No. 2. 3 sor hasonmás: *Knauz*, Mon. Eccl. Strig. I. köt. I. tábla. Kiad.: uo. I, 156—7. *Sztp.* KJ. 175.

59. 1198. Imre király Ugrin győri püspöknek adományozza Mihályi sopronmegyei birtokot több szolgáló- és szabados-családdal. (L. a XIII. közlést 62—4. l.).
60. 1198. Imre király megerősíti a szentgotthárdi cisztercita apátságot összes javaiban. Hg. Batthyány család körmendi lt. Acta antiqua. Lad. II. Fasc. 8. No. 1. Kiad.: *Wenzel*, Árpádk. Új Okmt. VI, 193—5. *Sztp.* KJ, 174.
61. 1198. (II.) Endrének, Horvátország, Dalmácia és Halomföld hercegének, levele a spalatói érsekhez. Bécsi állami lt. Spalatói oklevelek K. 175/29. Újabban a jugoszláv kormány Belgrádba vitette. Kiad.: *Smičiklas*, Cod. Dipl. II, 309. Vö. *Fejérpataky*: Századok 1881 : 220.
62. 1198. (II.) Endrének, Horvátország, Dalmácia és Halomföld hercegének, kiváltságlevele a belgrádi (Tengerfehérvár, Dalmácia) Szent Kozma és Damján monostor számára. Zárai tartományi lt. SS. Cosmae et Damiani Fasc. VII. No. 20. Kiad.: *Smičiklas*, Cod. Dipl. II, 292—3.
63. 1198. (II.) Endre, Horvátország, Dalmácia és Halomföld hercege, a zárai Szent Krizogon apátságnak ítél egy birtokot. Zárai tartományi lt. Rottolo E. Capsa XIV. No. 6. Kiad.: *Smičiklas*, Cod. Dipl. II, 296—7.
64. 1198. körül. Imre király M[ihály] scardonai püspöknek meghagyja, hogy a zárai érsek iránt engedelmes legyen. Bécsi állami lt. Spalatói oklevelek K. 175/29. Újabban a jugoszláv kormány Belgrádba vitette. Kiad.: *Smičiklas*, Cod. Dipl. II, 310. Vö. *Fejérpataky*: Századok 1881 : 217. *Sztp.* KJ, 180.
65. 1199. Imre király Joahimnak és feleségének, Angliának, a veszprémi káptalan részére tett adományát megerősíti. Veszprémi kápt. magánlt. Lad. 1. Fasc. Wespr. eccl. No. 7. Kiad.: Hazai Okmt. V, 1—4. *Sztp.* KJ, 183.
66. 1199. Imre király Onth ispán fiainak, János-, Jakab- és

- Onthnak adományozza a Körös folyónál, Makramellett fekvő Dénesmonostora patronátusát. Gr. Erdődy család galgóczi lt. Capsa VII. Fasc. 21. Kiad.: *Fejér*, Cod. Dipl. II, 373. Átiratból közli: *Knauz*, Mon. Eccl. Strig. I, 160—1. *Sztp.* KJ. 182.
67. 1199. Imre király a Fertő melletti Páka földet Lőrincispánnak adományozza. Sopron város lt. Lad. F. Fasc. NB. No. 1. Kiad.: Hazai Okmt. II, 1—2. *Sztp.* KJ. 185.
68. 1199. körül. Imre király megköszöni a spalatóiaknak iránta tanúsított hűségüket és meghagyja nekik, hogy B[ernát] érseknek engedelmeskedjenek. Bécsi állami lt. Spalatói oklevelek. Újabban a jugoszláv kormány Belgrádba vitette. Kiad.: *Smičiklas*, Cod. Dipl. III. 18. *Sztp.* KJ. 186.
69. 1200. Imre király megerősíti a dalmáciai Belgrád (Tengerfehérvár) városában levő Szent János-monostort a régi horvát királyoktól kapott és III. Bélától is megerősített földjeinek meg III. Istvántól nyert jogainak birtokában. Zárai tartományi lt. Kiad.: *Smičiklas*, Cod. Dipl. II, 358. *Sztp.* KJ. 189.
70. 1200. (II.) Endrének, Horvátország, Dalmácia és Halomföld hercegének, adománylevele Baranus zágrábi dékán számára. Zágrábi kápt. lt. Fasc. X. No. 20. Kiad.: *Smičiklas*, Cod. Dipl. II, 353—4.
71. 1200. (II.) Endrének, Horvátország, Dalmácia és Halomföld hercegének, kiváltságlevele a zárai Szent Krizőgon-monostor részére. Zárai tartományi lt. Kiad.: *Smičiklas*, Cod. Dipl. II, 357.
72. 1200. körül. Imre király a borsmonostori apátság szőlőbirtokain a soproni ispánnak a cseber-szedést megtiltja, Kedhely és Micske falukban pedig vásártartást engedélyez. Orsz. Lt. Dl. 38. Képm.: *Szentpétery*. A borsmonostori apátság Árpád-kori oklevelei I. tábla a. Kiad.: *Nagy Imre*, Sopronvármegye története. Oklevéltár I, 4—5. *Sztp.* KJ. 191.

II.

TAJÉKOZTATÓ A FONTOSABB OKLEVÉL- KIADVÁNYOK NYELVTUDOMÁNYI HASZNÁL- HATÓSÁGÁRÓL.

Fejér György: Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis 43 köt. 1829—1844. Többnyire kései másolatokat, túlnyomórészt a budapesti Egyetemi Könyvtárnak *Hevenesi-* és *Kaprinay-féle* XVIII. századi kéziratait adta sajtó alá. Közlései a legnagyobb mértékben megbízhatatlanok. A hely- és személynevek olvasása a legtöbb helyen hibás, a magyar szórványok helyesírása sokszor modernizált. A kiadvány *Czinár Mór*-tól való indexével (1866.) együtt a nyelvtudomány számára majdnem teljesen értéktelen; legfeljebb arra jó, hogy ilyen vagy amolyan lehetőségekre ráirányítsa a figyelmet, azonban közléseire építeni legtöbb esetben könnyelműség. — Ez áll *Jerney János* Magyar nyelvkincsek Árpádék korszakából c. munkájára (I. közl. 1854.), amely voltaképpen *Fejér* és az akkor forgalomban levő történeti kútfők anyagának szótárba foglalása.

Wenzel Gusztáv: Árpádkori Új Okmánytár 12 köt. 1860—1874. *Fejér*-hez képest igen nagy haladást mutat ugyan azzal, hogy hű közlésre törekszik, tulajdonneveiben azonban mégis sok a hibás olvasat, s

ezért *Kovács Nándor* hozzávaló indexével (1889.) együtt csak óvatossággal használható. — Ugyanez mondható a következőkről is: *Pesty Frigyes* kiadványai; *G. D. Teutsch* und *Fr. Firnhaber*: *Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens. Erster Theil. 1857.* (*Fontes Rerum Austriacarum* 2. Abth. XV. Band); *Tkalčić*: *Monumenta Historica Episcopatus Zagrabien-sis* 2 köt. 1873—1874; *Kukuljević Iván*: *Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* 2 köt. 1874—1875. Nagyon sok szó fér a Székely Oklevéltár *Szabó Károly*-féle I—IV. kötetében (1872—1895.) előforduló adatok hitelességéhez és pontosságához, különösen a *Kemény József* után közlöttékéhez. A *Szádeczky Lajos*-féle V—VII. kötet (1896—1898.) közlési szempontjai sem kielégítők.

Általában jó a Hazai Okmánytár 8 köt. 1865—1891., de a benne közreműködő némelyik közlőnél (*Ipolyi Arnold*, *Ráth Károly*, *Thaly Kálmán*) nem árt az óvatosság. Eléggé megbízhatók: *Nagy Imre*, *Deák Farkas* és *Nagy Gyula*: Hazai Oklevéltár 1 köt. 1879.; *Gyárfás István*: A jász-kúnok története 4 köt. 1870—1885.; *Fr. Zimmermann* und *C. Werner*: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* 3 köt. 1892—1902.; *Békefi Remig* oklevélközlései a cisztercita apátságok történetének 5 kötetében (1891—1902.); *Smičiklas Tádé*: *Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* II—XIV. köt. 1904—1916.

Erdélyi László és rendtársai munkájának: A panonhalmi Szent Benedek-rend története 12 (13) köt.

1902—1912. oklevélközlései ellen diplomatikai szempontból alig támasztható kifogás, de a nyelvtudomány nem láthatja szívesen, hogy még a reá nézve legfontosabb tatárjárás előtti okleveleket is csekély kivétellel a sajátos történetírói szempontokat előtérbe helyező publikálási elvek szerint, tehát nem tökéletes, palaeographiai hűséggel közli, a tulajdonneveket az oklevelek írásától eltérőleg is mindig nagy kezdőbetűvel írja, szó- és mondat-választó jeleket rak ki stb.

Megbízható anyagot szolgáltatnak: *Nagy Imre*: Anjoukori Okmánytár I—VI. 1878—1891. és *Tasnádi Nagy Gyula*: ua. folyt. VII. 1920.; *Nagy Imre, Vég-hely Dezső és Nagy Gyula*: Zala vármegye története. Oklevéltár 2 köt. 1886—1890.; *Nagy Imre*: Sopron vármegye története. Oklevéltár 2 köt. 1889—1891.; *Vitéz Házi Jenő*: Sopron sz. kir. város története I. rész. — I—VI. köt. Oklevelek. 1921—1928.

Kellő mértékben megfelelnek a nyelvtudomány kívánalmainak egyes főúri családaink oklevéltárai: A gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára 11 köt. 1871—1915.; *Géresi Kálmán*: A gróf Károlyi család oklevéltára 6 köt. 1882—1897.; *Nagy Gyula*: A gróf Sztáray család oklevéltára 2 köt. 1887—1889.; *Barabás Samu*: A gróf Teleki család oklevéltára 2 köt. 1895.; A Pécz nemzetség Apponyi ágának oklevéltára 1 köt. 1906.; *Varjú Elemér és Iványi Béla*: A Losonczi Bánffy-család oklevéltára 2 köt. 1908—1928.; *Báró Radvánszky Béla és Závodszy Levente*: A Héder-váry-család oklevéltára 2 köt. 1909—1922.; stb.

Nagyon pontos palaeographicus szövegeket ad

ifjú Kubinyi Ferenc: Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek 2 köt. (I. Codex Diplomaticus Arpadianus. 1867. II. Hontmegyei oklevelek. 1888.) — Mintaszerű, de sajtóhibáktól még sem egészen mentes *Knauz Nándor*: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis 2 köt. 1874—1882.; folytatása a *Dedek-Crescens Lajos*-tól közölt III. köt. (1924.) már tisztán a történetírói szükségleteket tekintő publikálási elvek szerint korrigálja szövegeit.

Kitűnőek *Fejérpataky László* közlései. Ugyanígy minden elismerést megérdemelnek *Szentpétery Imre* oklevéltani munkálatai.

Csánki Dezső nagyszabású műve: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I—III., V. 1890—1913. rendkívül gazdag névtörténeti és kapcsolatos tárgyi adatkészletével a nyelvtudományi kutatásnak is legnélkülözhetetlenebb segédeszközei közé tartozik. Ezért bizvást reméljük, hogy hamarosan folytatása következik.

Itt említjük meg, hogy az oklevelek, vagyis a bennük foglalt nyelvemlékek hitelességének és korának az ellenőrzésére szolgálhatnak: *Karácsonyi János*: A hamis, hibáskeltő és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig (1902.); ugyanőtöle pótlások i. műhöz: Történelmi Tár 1908 : 24—49.; *Szentpétery Imre*: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke I. köt. 1—2. füz. 1923—1927.

RÖVIDÍTÉSEK.

A könyvészeti utalásainkban idézett művek címét lehetőleg úgy rövidítjük, hogy felismerhető legyen, miről van szó. Azonban a nyelv- és történettudományban közhasználatú s könyvünkben is gyakran szereplő műveknél erősebb rövidítéseket alkalmazunk.

Ezek: MNy. = Magyar Nyelv. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság folyóirata.) — NyK. = Nyelvtudományi Közlemények. — Nyr. = Magyar Nyelvőr. — EPhK. = Egyetemes Philológiai Közlöny. — KelSz. = Keleti Szemle. — AkadÉrt. = Akadémiai Értesítő. — Akad. Nyelv. Ért. = Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. Kiadja a M. Tud. Akadémia. — Akad. Tört. Ért. = Értekezések a történelmi tudományok köréből. Kiadja ua. — OklSz. = Magyar Oklevél-szótár. Gyűjt. Szamota István, szerk. Zolnai Gyula. 1902—6. — MHK. = A Magyar Honfoglalás Kútfoi. Szerk. Pauler Gyula és Szilágyi Sándor. 1900. — PRT. vagy Pannonh. Rendtört. = A pannonhalmi Szent Benedek-rend története 12 (13) köt. 1902—12. — SztP. KJ. = Szentpétery Imre, Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke.

A rövidítve idézett oklevélkiadványokra nézve a Függelék II.-ben (302—5. l.) találni felvilágosítást.

HIBAIGAZÍTÁS.

A 13. lapon felülről a 9. sorban „XXII. János pápa” helyett olv.: „XII. János pápa”.

A 44—5. lapon közölt 1165. évi nyéki kiváltságlevél az időközben elhunyt Nyéki Végh Miklós levelesládájából a Nyéki Méhes-család őrizetébe került. A M. Nemz. Múzeum Levéltári Osztálya Dr. Bittó Béla miniszteri tanácsos szíves közvetítésével megszerezte a családtól az eredeti kiváltságlevélnek, továbbá III. Endre királytól 1298. febr. 24-én és a pozsonyi káptalantól 1327. aug. 8-án kiadott két régi átiratának fényképét. Ezek szerint az eredeti oklevélből kiszakadt részek olvasása a következőkép javítandó: a 45. lapon fölülről a 2—3. sorban: „me[cum ubiui]s [teter[int]” helyett olv. „me[cum ubique]e [teter[unt]”.

Az 51. lapon felülről a 2. sorban olvasható: „Βασάκης (Bacsák?)” név *Moravcsik* Gyula egyetemi m. tanár szerint hibás közlés, amennyiben a vatikáni kódexben „Βασάσης” olvasható, melynek a magyar „Vasas” név felelne meg.

A 181. lapon felülről a 13. sorban: „Horvát” helyett olv.: „Horváth”.

A 198—9. lapon közölt 1359. évi nyugtató levél hibás kiadását l. Magy. Tört. Tár XX. évi. (1875.) 256. l.

A 206. lapon felülről a 16. sorban: „conporuinciales” helyett olv.: „conprouinciales.”

A 211. lapon felülről a 8. sorban: „Kotroman” helyett olv.: „Kotorman”.

Dr. Máté Károly középiskolai tanár úrnak, a pécsi Erzsébet-Tudományegyetem lektorának, e helyen is leghálásabb köszönetünket fejezzük ki azért, hogy könyvünk nyomdai munkálatainak ellenőrzésében fáradságot nem kímélő buzgalommal részt venni szíveskedett.

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

A könyvsorozat, melyet ezen a hagyományos régi címen indítottunk meg, méltóképen folytatni igyekszik Kazinczy és Széchenyi korának legeredményesebb tudományos vállalkozását, mely ezt a címet viseli. Tudományos bevezetéseket és összefoglalásokat ad közre a szellemi és a természettudományok egész területéről; a legjobb tudományos szakérők tollából oly munkákat bocsát ki, melyek a legmagasabb tudományos igények szemmel tartása mellett is közérthetőek, egyszerű, világos, szabatos és áttekinthetően tagolt előadásban tájékoztatnak minden művelt olvasót a tudomány egyes területein elért eredményekről. A könyvsorozat tekintettel van az egyetemi és főiskolai oktatás szükségleteire s különösen figyelmet fordít az egyetemes tudományosság magyar vonatkozású tanulmányaira

Eddig megjelent kötetek:

1. Prínz Gyula: **EURÓPA VÁROSAI.** Ára: 1 pengő 80 fill.
2. Cholnoky Jenő: **ÁLTALÁNOS FÖLDRAJZ.**
4. Az I. kötet ára: 3 pengő 60 fill., a II. kötet: 5 pengő 20 fill.
3. Dékány István: **BEVEZETÉS A TARSADALOM LÉLEKTANÁBA.** Ára: 2 P. 40 f.
5. Gaál István: **A FÖLD TÖRTÉNETE.** Ára: 3 pengő 20 fill.
6. Eckhart Ferenc: **BEVEZETÉS A MAGYAR TÖRTÉNELEMBE.** Ára: 3 pengő 20 fill.
7. Kuncz Ödön: **BEVEZETÉS A JOGTUDOMÁNYBA.** (Jogi enciklopédia.) Ára: 3 P. 20 f.
8. Rhorer László: **ATOMOK, MOLEKULÁK, KRISTÁLYOK.** Ára: 3 pengő 20 fill.
9. Lassovszky Károly: **A MARS BOLYGÓ.** Ára: 2 pengő 60 fill.

- 10—11. Soós Lajos : RENDSZERES ÁLLATTAN.
I.—II. Ára kötetenkint 4 pengő.
12. Nagy József : AZ ETHIKA ALAPVONALAI.
Ára : 3 pengő 60 fill.
13. Dr. jur. et med. Szász Béla : ORVOSI JOG-
TUDOMÁNY. (Jurisprudentia medica). Ára :
5 pengő 20 fill.
14. Gombocz Endre : RENDSZERES NÖVÉNY-
TAN I. Ára : 4 pengő.
15. Prínz Gyula : MAGYARORSZÁG FÖLD-
RAJZA I. Ára : 4 pengő.
16. Gombocz Zoltán : A MAGYAR TÖRTÉNETI
NYELVTAN VÁZLATA. (IV. Jelentéstan.)
Ára : 2 pengő 80 fill.
17. } Bozóky Géza : MAGYAR VÁLTÓJOG I.—II.
18. } Ára kötetenkint : 6 pengő.
19. Várkonyi Hildebrand : A PSZICHOLÓGIA
ALAPVETÉSE. Ára : 2 pengő 80 fill.
20. } Molnár Kálmán : MAGYAR KÖZJOG I.—II.
21. } Ára kötetenkint 6 pengő 40 fill.
22. Dudich Endre : RENDSZERES ÁLLAT-
TAN III. Ára : 5 pengő 40 fill.
23. Kérészy Zoltán : KATHOLIKUS EGYHÁZI
JOG I. Ára : 6 pengő 40 fillér.
24. Irk Albert : A NEMZETEK SZÖVETSÉGE.
Ára : 4 pengő.
25. Gombocz Endre : RENDSZERES NÖVÉNY-
TAN II. Ára : 4 pengő 50 fillér.
26. Nagy József : A PSZICHOLÓGIA FÖKÉR-
DÉSEI. Ára : 4 pengő 60 fillér.
27. Kérészy Zoltán : KATHOLIKUS EGYHÁZI
JOG. II. Ára : 5 pengő 20 fillér.

28. Kérészy Zoltán: KATHOLIKUS EGYHÁZI
JOG. III. Ára: 5 pengő 20 fillér.
29. Hankó Béla: RENDSZERES ÁLLATTAN
IV. Ára: 4 pengő.
30. Jakubovich—Pais: Ó-MAGYAR OLVASÓ-
KÖNYV. Ára 12 pengő.
31. Kérészy Zoltán: KATHOLIKUS EGYHÁZI
JOG. IV. Ára füzve 6 pengő 80 fillér, egész
vászonkötésben: 7 pengő 80 fillér.
32. Bárczi Géza: Ó FRANCIA HANG- ÉS
ALAKTAN. Sajtó alatt.

DUNÁNTÚL
KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA RT.
EGYETEMI NYOMDAJA

PÉCS
PERCZEL-UTCA

42

SPECIALIS SZEDÉSEK:
LATIN, TÖRÖK, GÖRÖG, HÉBER
STB. BETŰKBŐL ::: HANGJEGYSZEDÉS

M I N E R V A

címen már nyolcadik évfolyamánál tart az a folyóirat, mely a magyar *szellemtudományok* öneszméletének és tudatos összetartásának lett vezető orgánuma. Mikor a folyóirat terve kialakult, a magyar szellemi tudományok önérzete a mélypontra állt. A „bölcsezet-, nyelv- és történettudományok egymástól mindinkább elidegenedtek, a pozitivizmus jegyében állva egyre szűkebb és szűkebb területekre specializálódtak, csak a természettudományokat tartották igazi tudománynak és követhető példának. A filozófiai műveltség hiánya az önérzetüket vesztett szellemtudományok előtt tudományos érdemnek látszott. Azóta nyolc esztendő múlt el és ezt a nyolc esztendőt a magyar tudományosság történetében is a *szellemtudományok szabadságharcának* lehetne mondani. Hogy ez idő alatt a tudományos közszellem a szellemtudományok javára megváltozott és az irodalomtudomány, történelemtudományok, filozófia és pedagógia újból egymásra találtak, hogy a filozófia újból eleven tényezője a tudományos életnek, hogy a szellemtudományok újból ráeszmélnek önállóságukra, összetartozandóságukra és a *szellemtudomány, szellemtörténet* fogalma behatolt a köztudatba — mindebben a Minerva folyóirat tanulmányainak nagy részük van.

Előfizetés évi 12 pengő. — Könyvkereskedésben 16 pengő.

A Minerva-Társaságra és a folyóíratra vonatkozó minden közlemény Pécs, Rákóczi-ut 80. (Központi Egyetem) címre küldendő.

